నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మత్థసఙ్గహో

గన్థారమ్భకథా

౧. సమ్మాసమ్బుద్ధమతులం , ససద్ధమ్మగణుత్తమం.

అభివాదియ భాసిస్సం, అభిధమ్మత్థసఙ్గహం.

చతుపరమత్థధమ్మో

౨. తత్థ వుత్తాభిధమ్మత్థా, **చతుధా పరమత్థతో**.

చిత్తం చేతసికం రూపం, నిబ్బానమితి సబ్బథా.

౧. చిత్తపరిచ్ఛేదో

భూమిభేదచిత్తం

౩. తత్థ **చిత్తం** తావ చతుబ్బిధం హోతి కామావచరం రూపావచరం అరూపావచరం లోకుత్తరఞ్చేతి.

అకుసలచిత్తం

౪. తత్థ కతమం **కామావచరం**? సోమనస్ససహగతం దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, సోమనస్ససహగతం దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం , ఉపేక్ఖాసహగతం దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకన్తి ఇమాని అట్ఠపి లోభసహగతచిత్తాని నామ.

౫. దోమనస్ససహగతం పటిఘసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకన్తి ఇమాని ద్వేపి పటిఘసమ్పయుత్తచిత్తాని నామ.

౬. ఉపేక్ఖాసహగతం విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తమేకన్తి ఇమాని ద్వేపి మోమూహచిత్తాని నామ.

౭. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి **ద్వాదసాకుసలచిత్తాని** సమత్తాని.

౮. అట్ఠధా లోభమూలాని, దోసమూలాని చ ద్విధా.

మోహమూలాని చ ద్వేతి, ద్వాదసాకుసలా సియుం.

అహేతుకచిత్తం

౮. ఉపేక్ఖాసహగతం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తథా సోతవిఞ్ఞాణం, ఘానవిఞ్ఞాణం, జివ్హావిఞ్ఞాణం , దుక్ఖసహగతం కాయవిఞ్ఞాణం, ఉపేక్ఖాసహగతం సమ్పటిచ్ఛనచిత్తం, ఉపేక్ఖాసహగతం సన్తీరణచిత్తఞ్చేతి ఇమాని సత్తపి అకుసలవిపాకచిత్తాని నామ.

౧౦. ఉపేక్ఖాసహగతం కుసలవిపాకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తథా సోతవిఞ్ఞాణం, ఘానవిఞ్ఞాణం, జివ్హావిఞ్ఞాణం, సుఖసహగతం కాయవిఞ్ఞాణం, ఉపేక్ఖాసహగతం సమ్పటిచ్ఛనచిత్తం, సోమనస్ససహగతం సన్తీరణచిత్తం, ఉపేక్ఖాసహగతం సన్తీరణచిత్తఞ్చేతి ఇమాని అట్ఠపి కుసలవిపాకాహేతుకచిత్తాని నామ.

౧౧. ఉపేక్ఖాసహగతం పఞ్చద్వారావజ్జనచిత్తం, తథా మనోద్వారావజ్జనచిత్తం, సోమనస్ససహగతం హసితుప్పాదచిత్తఞ్చేతి ఇమాని తీణిపి అహేతుకకిరియచిత్తాని నామ.

౧౨. ఇచ్చేవ సబ్బథాపి **అట్ఠారసాహేతుకచిత్తాని** సమత్తాని.

౧౩. సత్తాకుసలపాకాని, పుఞ్ఞపాకాని అట్ఠధా.

క్రియచిత్తాని తీణీతి, అట్ఠారస అహేతుకా.

సోభనచిత్తం

౧౪. పాపాహేతుకముత్తాని, **సోభనానీ**తి వుచ్చరే.

ఏకూనసట్ఠి చిత్తాని, అథేకనవుతీపి వా.

కామావచరసోభనచిత్తం

౧౫. సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, సోమనస్ససహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం. ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకన్తి ఇమాని అట్ఠపి కామావచరకుసలచిత్తాని నామ.

౧౬. సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, సోమనస్ససహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకన్తి ఇమాని అట్ఠపి సహేతుకకామావచరవిపాకచిత్తాని నామ.

౧౭. సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, సోమనస్ససహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం , ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకం, ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికమేకం, ససఙ్ఖారికమేకన్తి ఇమాని అట్ఠపి సహేతుకకామావచరకిరియచిత్తాని నామ.

౧౮. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి **చతువీసతి సహేతుకకామావచరకుసలవిపాకకిరియచిత్తాని** సమత్తాని.

౧౯. వేదనాఞాణసఙ్ఖారభేదేన చతువీసతి.

సహేతుకామావచరపుఞ్ఞపాకక్రియా మతా.

౨౦. కామే తేవీస పాకాని, పుఞ్ఞాపుఞ్ఞాని వీసతి.

ఏకాదస క్రియా చేతి, చతుపఞ్ఞాస సబ్బథా.

రూపావచరచిత్తం

౨౧. వితక్కవిచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం పఠమజ్ఝానకుసలచిత్తం, విచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం దుతియజ్ఝానకుసలచిత్తం, పీతిసుఖేకగ్గతాసహితం తతియజ్ఝానకుసలచిత్తం, సుఖేకగ్గతాసహితం చతుత్థజ్ఝానకుసలచిత్తం, ఉపేక్ఖేకగ్గతాసహితం పఞ్చమజ్ఝానకుసలచిత్తఞ్చేతి ఇమాని పఞ్చపి రూపావచరకుసలచిత్తాని నామ.

౨౨. వితక్కవిచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం పఠమజ్ఝానవిపాకచిత్తం, విచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం దుతియజ్ఝానవిపాకచిత్తం, పీతిసుఖేకగ్గతాసహితం తతియజ్ఝానవిపాకచిత్తం, సుఖేకగ్గతాసహితం చతుత్థజ్ఝానవిపాకచిత్తం, ఉపేక్ఖేకగ్గతాసహితం పఞ్చమజ్ఝానవిపాకచిత్తఞ్చేతి ఇమాని పఞ్చపి రూపావచరవిపాకచిత్తాని నామ.

౨౩. వితక్కవిచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం పఠమజ్ఝానకిరియచిత్తం, విచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం దుతియజ్ఝానకిరియచిత్తం, పీతిసుఖేకగ్గతాసహితం తతియజ్ఝానకిరియచిత్తం , సుఖేకగ్గతాసహితం చతుత్థజ్ఝానకిరియచిత్తం, ఉపేక్ఖేకగ్గతాసహితం పఞ్చమజ్ఝానకిరియచిత్తఞ్చేతి ఇమాని పఞ్చపి రూపావచరకిరియచిత్తాని నామ.

౨౪. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి **పన్నరస రూపావచరకుసలవిపాకకిరియచిత్తాని** సమత్తాని.

౨౫. పఞ్చధా ఝానభేదేన, రూపావచరమానసం.

పుఞ్ఞపాకక్రియాభేదా, తం పఞ్చదసధా భవే.

అరూపావచరచిత్తం

౨౬. ఆకాసానఞ్చాయతనకుసలచిత్తం, విఞ్ఞాణఞ్చాయతనకుసలచిత్తం, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకుసలచిత్తం, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలచిత్తఞ్చేతి ఇమాని చత్తారిపి అరూపావచరకుసలచిత్తాని నామ.

౨౭. ఆకాసానఞ్చాయతనవిపాకచిత్తం, విఞ్ఞాణఞ్చాయతనవిపాకచిత్తం, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనవిపాకచిత్తం, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనవిపాకచిత్తఞ్చేతి ఇమాని చత్తారిపి అరూపావచరవిపాకచిత్తాని నామ.

౨౮. ఆకాసానఞ్చాయతనకిరియచిత్తం, విఞ్ఞాణఞ్చాయతనకిరియచిత్తం, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకిరియచిత్తం, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకిరియచిత్తఞ్చేతి ఇమాని చత్తారిపి అరూపావచరకిరియచిత్తాని నామ.

౨౯. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి **ద్వాదస అరూపావచరకుసలవిపాకకిరియచిత్తాని** సమత్తాని.

౩౦. ఆలమ్బణప్పభేదేన , చతుధారుప్పమానసం.

పుఞ్ఞపాకక్రియాభేదా, పున ద్వాదసధా ఠితం.

లోకుత్తరచిత్తం

౩౧. సోతాపత్తిమగ్గచిత్తం , సకదాగామిమగ్గచిత్తం, అనాగామిమగ్గచిత్తం, అరహత్తమగ్గచిత్తఞ్చేతి ఇమాని చత్తారిపి లోకుత్తరకుసలచిత్తాని నామ.

౩౨. సోతాపత్తిఫలచిత్తం, సకదాగామిఫలచిత్తం, అనాగామిఫలచిత్తం, అరహత్తఫలచిత్తఞ్చేతి ఇమాని చత్తారిపి లోకుత్తరవిపాకచిత్తాని నామ.

౩౩. ఇచ్చేవం సబ్బథాపి **అట్ఠ లోకుత్తరకుసలవిపాకచిత్తాని** సమత్తాని.

౩౪. చతుమగ్గప్పభేదేన, చతుధా కుసలం తథా.

పాకం తస్స ఫలత్తాతి, అట్ఠధానుత్తరం మతం.

చిత్తగణనసఙ్గహో

౩౫. ద్వాదసాకుసలానేవం, కుసలానేకవీసతి.

ఛత్తింసేవ విపాకాని, క్రియచిత్తాని వీసతి.

౩౬. చతుపఞ్ఞాసధా కామే, రూపే పన్నరసీరయే.

చిత్తాని ద్వాదసారుప్పే, అట్ఠధానుత్తరే తథా.

౩౭. ఇత్థమేకూననవుతిపభేదం పన మానసం.

ఏకవీససతం వాథ, విభజన్తి విచక్ఖణా.

విత్థారగణనా

౩౮. కథమేకూననవుతివిధం చిత్తం ఏకవీససతం హోతి? వితక్కవిచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం పఠమజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తం, విచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం దుతియజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తం, పీతిసుఖేకగ్గతాసహితం తతియజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తం, సుఖేకగ్గతాసహితం చతుత్థజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తం, ఉపేక్ఖేకగ్గతాసహితం పఞ్చమజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తఞ్చేతి ఇమాని పఞ్చపి సోతాపత్తిమగ్గచిత్తాని నామ.

౩౯. తథా సకదాగామిమగ్గఅనాగామిమగ్గఅరహత్తమగ్గచిత్తఞ్చేతి సమవీసతి మగ్గచిత్తాని.

౪౦. తథా ఫలచిత్తాని చేతి **సమచత్తాలీస లోకుత్తరచిత్తాని** భవన్తీతి.

౪౧. ఝానఙ్గయోగభేదేన, కత్వేకేకన్తు పఞ్చధా.

వుచ్చతానుత్తరం చిత్తం, చత్తాలీసవిధన్తి చ.

౪౨. యథా చ రూపావచరం, గయ్హతానుత్తరం తథా.

పఠమాదిఝానభేదే, ఆరుప్పఞ్చాపి పఞ్చమే.

ఏకాదసవిధం తస్మా, పఠమాదికమీరితం;

ఝానమేకేకమన్తే తు, తేవీసతివిధం భవే.

౪౩. సత్తతింసవిధం పుఞ్ఞం, ద్విపఞ్ఞాసవిధం తథా.

పాకమిచ్చాహు చిత్తాని, ఏకవీససతం బుధా.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే చిత్తసఙ్గహవిభాగో నామ

పఠమో పరిచ్ఛేదో.

౨. చేతసికపరిచ్ఛేదో

సమ్పయోగలక్ఖణం

౧. ఏకుప్పాదనిరోధా చ, ఏకాలమ్బణవత్థుకా.

చేతోయుత్తా ద్విపఞ్ఞాస, ధమ్మా చేతసికా మతా.

అఞ్ఞసమానచేతసికం

౨. కథం? ఫస్సో వేదనా సఞ్ఞా చేతనా ఏకగ్గతా జీవితిన్ద్రియం మనసికారో చేతి సత్తిమే చేతసికా **సబ్బచిత్తసాధారణా** నామ.

౩. వితక్కో విచారో అధిమోక్ఖో వీరియం పీతి ఛన్దో చాతి ఛ ఇమే చేతసికా **పకిణ్ణకా** నామ.

౪. ఏవమేతే తేరస చేతసికా **అఞ్ఞసమానాతి** వేదితబ్బా.

అకుసలచేతసికం

౫. మోహో అహిరికం అనోత్తప్పం ఉద్ధచ్చం లోభో దిట్ఠి మానో దోసో ఇస్సా మచ్ఛరియం కుక్కుచ్చం థినం మిద్ధం విచికిచ్ఛా చేతి చుద్దసిమే చేతసికా **అకుసలా** నామ.

సోభనచేతసికం

౬. సద్ధా సతి హిరీ ఓత్తప్పం అలోభో అదోసో తత్రమజ్ఝత్తతా కాయపస్సద్ధి చిత్తపస్సద్ధి కాయలహుతా చిత్తలహుతా కాయముదుతా చిత్తముదుతా కాయకమ్మఞ్ఞతా చిత్తకమ్మఞ్ఞతా కాయపాగుఞ్ఞతా చిత్తపాగుఞ్ఞతా కాయుజుకతా చిత్తుజుకతా చేతి ఏకూనవీసతిమే చేతసికా **సోభనసాధారణా** నామ.

౭. సమ్మావాచా సమ్మాకమ్మన్తో సమ్మాఆజీవో చేతి తిస్సో **విరతియో** నామ.

౮. కరుణా ముదితా **అప్పమఞ్ఞాయో** నామాతి సబ్బథాపి పఞ్ఞిన్ద్రియేన సద్ధిం పఞ్చవీసతిమే చేతసికా **సోభనాతి** వేదితబ్బా.

౯. ఏత్తావతా చ –

తేరసఞ్ఞసమానా చ, చుద్దసాకుసలా తథా;
సోభనా పఞ్చవీసాతి, ద్విపఞ్ఞాస పవుచ్చరే.

సమ్పయోగనయో

౧౦. తేసం చిత్తావియుత్తానం, యథాయోగమితో పరం.

చిత్తుప్పాదేసు పచ్చేకం, సమ్పయోగో పవుచ్చతి.

౧౧. సత్త సబ్బత్థ యుజ్జన్తి, యథాయోగం పకిణ్ణకా.

చుద్దసాకుసలేస్వేవ, సోభనేస్వేవ సోభనా.

అఞ్ఞసమానచేతసికసమ్పయోగనయో

౧౨. కథం? **సబ్బచిత్తసాధారణా** తావ సత్తిమే చేతసికా సబ్బేసుపి ఏకూననవుతిచిత్తుప్పాదేసు లబ్భన్తి.

౧౩. **పకిణ్ణకేసు** పన వితక్కో తావ ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జితకామావచరచిత్తేసు చేవ ఏకాదససు పఠమజ్ఝానచిత్తేసు చేతి పఞ్చపఞ్ఞాసచిత్తేసు ఉప్పజ్జతి.

౧౪. విచారో పన తేసు చేవ ఏకాదససు దుతియజ్ఝానచిత్తేసు చాతి ఛసట్ఠిచిత్తేసు.

౧౫. అధిమోక్ఖో ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవిచికిచ్ఛాసహగతవజ్జితచిత్తేసు.

౧౬. వీరియం పఞ్చద్వారావజ్జనద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవజ్జితచిత్తేసు.

౧౭. పీతి దోమనస్సుపేక్ఖాసహగతకాయవిఞ్ఞాణచతుత్థజ్ఝానవజ్జితచిత్తేసు.

౧౮. ఛన్దో అహేతుకమోమూహవజ్జితచిత్తేసూతి.

౧౯. తే పన చిత్తుప్పాదా యథాక్కమం –

ఛసట్ఠి పఞ్చపఞ్ఞాస, ఏకాదస చ సోళస;
సత్తతి వీసతి చేవ, పకిణ్ణకవివజ్జితా.

పఞ్చపఞ్ఞాస ఛసట్ఠిట్ఠసత్తతి తిసత్తతి;
ఏకపఞ్ఞాస చేకూనసత్తతి సపకిణ్ణకా.

అకుసలచేతసికసమ్పయోగనయో

౨౦. **అకుసలేసు** పన మోహో అహిరికం అనోత్తప్పం ఉద్ధచ్చఞ్చాతి చత్తారోమే చేతసికా సబ్బాకుసలసాధారణా నామ, సబ్బేసుపి ద్వాదసా కుసలేసు లబ్భన్తి.

౨౧. లోభో అట్ఠసు లోభసహగతచిత్తేస్వేవ లబ్భతి.

౨౨. దిట్ఠి చతూసు దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తేసు.

౨౩. మానో చతూసు దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేసు.

౨౪. దోసో ఇస్సా మచ్ఛరియం కుక్కుచ్చఞ్చాతి ద్వీసు పటిఘసమ్పయుత్తచిత్తేసు.

౨౫. థినమిద్ధం పఞ్చసు ససఙ్ఖారికచిత్తేసు.

౨౬. విచికిచ్ఛా విచికిచ్ఛాసహగతచిత్తేయేవాతి.

౨౭. సబ్బాపుఞ్ఞేసు చత్తారో,

లోభమూలే తయో గతా;
దోసమూలేసు చత్తారో,
ససఙ్ఖారే ద్వయం తథా.

విచికిచ్ఛా విచికిచ్ఛా-చిత్తే చాతి చతుద్దస;
ద్వాదసాకులేస్వేవ, సమ్పయుజ్జన్తి పఞ్చధా.

సోభనచేతసికసమ్పయోగనయో

౨౮. **సోభనేసు** పన సోభనసాధారణా తావ ఏకూనవీసతిమే చేతసికా సబ్బేసుపి ఏకూనసట్ఠిసోభనచిత్తేసు సంవిజ్జన్తి.

౨౯. విరతియో పన తిస్సోపి లోకుత్తరచిత్తేసు సబ్బథాపి నియతా ఏకతోవ లబ్భన్తి, లోకియేసు పన కామావచరకుసలేస్వేవ కదాచి సన్దిస్సన్తి విసుం విసుం.

౩౦. అప్పమఞ్ఞాయో పన ద్వాదససు పఞ్చమజ్ఝానవజ్జితమహగ్గతచిత్తేసు చేవ కామావచరకుసలేసు చ సహేతుకకామావచరకిరియచిత్తేసు చాతి అట్ఠవీసతిచిత్తేస్వేవ కదాచి నానా హుత్వా జాయన్తి, ఉపేక్ఖాసహగతేసు పనేత్థ కరుణాముదితా న సన్తీతి కేచి వదన్తి.

౩౧. పఞ్ఞా పన ద్వాదససు ఞాణసమ్పయుత్తకామావచరచిత్తేసు చేవ సబ్బేసుపి పఞ్చతింసమహగ్గతలోకుత్తరచిత్తేసు చాతి సత్తచత్తాలీసచిత్తేసు సమ్పయోగం గచ్ఛతీతి.

౩౨. ఏకూనవీసతి ధమ్మా, జాయన్తేకూనసట్ఠిసు.

తయో సోళసచిత్తేసు, అట్ఠవీసతియం ద్వయం.

పఞ్ఞా పకాసితా, సత్తచత్తాలీసవిధేసుపి;
సమ్పయుత్తా చతుధేవం, సోభనేస్వేవ సోభనా.

౩౩. ఇస్సామచ్ఛేరకుక్కుచ్చ-విరతికరుణాదయో.

నానా కదాచి మానో చ, థిన మిద్ధం తథా సహ.

౩౪. యథావుత్తానుసారేన, సేసా **నియతయోగినో**.

సఙ్గహఞ్చ పవక్ఖామి, తేసం దాని యథారహం.

సఙ్గహనయో

౩౫. ఛత్తింసానుత్తరే ధమ్మా, పఞ్చతింస మహగ్గతే.

అట్ఠతింసాపి లబ్భన్తి, కామావచరసోభనే.

సత్తవీసతిపుఞ్ఞమ్హి, ద్వాదసాహేతుకేతి చ;
యథాసమ్భవయోగేన, పఞ్చధా తత్థ సఙ్గహో.

లోకుత్తరచిత్తసఙ్గహనయో

౩౬. కథం ? **లోకుత్తరేసు** తావ అట్ఠసు పఠమజ్ఝానికచిత్తేసు అఞ్ఞసమానా తేరస చేతసికా, అప్పమఞ్ఞావజ్జితా తేవీసతి సోభనచేతసికా చేతి ఛత్తింస ధమ్మా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, తథా దుతియజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవజ్జా, తతియజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవిచారవజ్జా, చతుత్థజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవిచారపీతివజ్జా, పఞ్చమజ్ఝానికచిత్తేసుపి ఉపేక్ఖాసహగతా తే ఏవ సఙ్గయ్హన్తీతి సబ్బథాపి అట్ఠసు లోకుత్తరచిత్తేసు పఞ్చకజ్ఝానవసేన పఞ్చధావ సఙ్గహో హోతీతి.

౩౭. ఛత్తింస పఞ్చతింస చ, చతుత్తింస యథాక్కమం.

తేత్తింసద్వయమిచ్చేవం, పఞ్చధానుత్తరే ఠితా.

మహగ్గతచిత్తసఙ్గహనయో

౩౮. **మహగ్గతేసు** పన తీసు పఠమజ్ఝానికచిత్తేసు తావ అఞ్ఞసమానా తేరస చేతసికా, విరతిత్తయవజ్జితా ద్వావీసతి సోభనచేతసికా చేతి పఞ్చతింస ధమ్మా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, కరుణాముదితా పనేత్థ పచ్చేకమేవ యోజేతబ్బా, తథా దుతియజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవజ్జా, తతియజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవిచారవజ్జా, చతుత్థజ్ఝానికచిత్తేసు వితక్కవిచారపీతివజ్జా, పఞ్చమజ్ఝానికచిత్తేసు పన పన్నరససు అప్పమఞ్ఞాయో న లబ్భన్తీతి సబ్బథాపి సత్తవీసతిమహగ్గతచిత్తేసు పఞ్చకజ్ఝానవసేన పఞ్చధావ సఙ్గహో హోతీతి.

౩౯. పఞ్చతింస చతుత్తింస, తేత్తింస చ యథాక్కమం.

బాత్తింస చేవ తింసేతి, పఞ్చధావ మహగ్గతే.

కామావచరసోభనచిత్తసఙ్గహనయో

౪౦. కామావచరసోభనేసు పన కుసలేసు తావ పఠమద్వయే అఞ్ఞసమానా తేరస చేతసికా, పఞ్చవీసతి సోభనచేతసికా చేతి అట్ఠతింస ధమ్మా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, అప్పమఞ్ఞావిరతియో పనేత్థ పఞ్చపి పచ్చేకమేవ యోజేతబ్బా, తథా దుతియద్వయే ఞాణవజ్జితా, తతియద్వయే ఞాణసమ్పయుత్తా పీతివజ్జితా, చతుత్థద్వయే ఞాణపీతివజ్జితా తే ఏవ సఙ్గయ్హన్తి. కిరియచిత్తేసుపి విరతివజ్జితా తథేవ చతూసుపి దుకేసు చతుధావ సఙ్గయ్హన్తి. తథా విపాకేసు చ అప్పమఞ్ఞావిరతివజ్జితా తే ఏవ సఙ్గయ్హన్తీతి సబ్బథాపి చతువీసతికామావచరసోభనచిత్తేసు దుకవసేన ద్వాదసధావ సఙ్గహో హోతీతి.

౪౧. అట్ఠతింస సత్తతింస, ద్వయం ఛత్తింసకం సుభే.

పఞ్చతింస చతుత్తింస, ద్వయం తేత్తింసకం క్రియే;
తేత్తింస పాకే బాత్తింస, ద్వయేకతింసకం భవే;
సహేతుకామావచరపుఞ్ఞ-పాకక్రియామనే.

౪౨. నవిజ్జన్తేత్థ విరతీ, క్రియేసు చ మహగ్గతే.

అనుత్తరే అప్పమఞ్ఞా, కామపాకే ద్వయం తథా;
అనుత్తరే ఝానధమ్మా, అప్పమఞ్ఞా చ మజ్ఝిమే;
విరతీ ఞాణపీతీ చ, పరిత్తేసు విసేసకా.

అకుసలచిత్తసఙ్గహనయో

౪౩. అకుసలేసు పన లోభమూలేసు తావ పఠమే అసఙ్ఖారికే అఞ్ఞసమానా తేరస చేతసికా, అకుసలసాధారణా చత్తారో చాతి సత్తరస లోభదిట్ఠీహి సద్ధిం ఏకూనవీసతి ధమ్మా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి.

౪౪. తథేవ దుతియే అసఙ్ఖారికే లోభమానేన.

౪౫. తతియే తథేవ పీతివజ్జితా లోభదిట్ఠీహి సహ అట్ఠారస.

౪౬. చతుత్థే తథేవ లోభమానేన.

౪౭. పఞ్చమే పన పటిఘసమ్పయుత్తే అసఙ్ఖారికే దోసో ఇస్సా మచ్ఛరియం కుక్కుచ్చఞ్చాతి చతూహి సద్ధిం పీతివజ్జితా తే ఏవ వీసతి ధమ్మా సఙ్గయ్హన్తి, ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చాని పనేత్థ పచ్చేకమేవ యోజేతబ్బాని.

౪౮. ససఙ్ఖారికపఞ్చకేపి తథేవ థినమిద్ధేన విసేసేత్వా యోజేతబ్బా.

౪౯. ఛన్దపీతివజ్జితా పన అఞ్ఞసమానా ఏకాదస, అకుసలసాధారణా చత్తారో చాతి పన్నరస ధమ్మా ఉద్ధచ్చసహగతే సమ్పయుజ్జన్తి.

౫౦. విచికిచ్ఛాసహగతచిత్తే చ అధిమోక్ఖవిరహితా విచికిచ్ఛాసహగతా తథేవ పన్నరస ధమ్మా సముపలబ్భన్తీతి సబ్బథాపి ద్వాదసాకుసలచిత్తుప్పాదేసు పచ్చేకం యోజియమానాపి గణనవసేన సత్తధావ సఙ్గహితా భవన్తీతి.

౫౧. ఏకూనవీసాట్ఠారస, వీసేకవీస వీసతి.

ద్వావీస పన్నరసేతి, సత్తధా కుసలేరితా.

౫౨. సాధారణా చ చత్తారో, సమానా చ దసాపరే.

చుద్దసేతే పవుచ్చన్తి, **సబ్బాకుసలయోగినో**.

అహేతుకచిత్తసఙ్గహనయో

౫౩. **అహేతుకేసు** పన హసనచిత్తే తావ ఛన్దవజ్జితా అఞ్ఞసమానా ద్వాదస ధమ్మా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి.

౫౪. తథా వోట్ఠబ్బనే ఛన్దపీతివజ్జితా.

౫౫. సుఖసన్తీరణే ఛన్దవీరియవజ్జితా.

౫౬. మనోధాతుత్తికాహేతుకపటిసన్ధియుగళే ఛన్దపీతివీరియవజ్జితా.

౫౭. ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణే పకిణ్ణకవజ్జితా తేయేవ సఙ్గయ్హన్తీతి సబ్బథాపి అట్ఠారససు అహేతుకేసు గణనవసేన చతుధావ సఙ్గహో హోతీతి.

౫౮. ద్వాదసేకాదస దస, సత్త చాతి చతుబ్బిధో.

అట్ఠారసాహేతుకేసు, చిత్తుప్పాదేసు సఙ్గహో.

౫౯. అహేతుకేసు సబ్బత్థ, సత్త సేసా యథారహం.

ఇతి విత్థారతో వుత్తో, తేత్తింసవిధసఙ్గహో.

౬౦. ఇత్థం చిత్తావియుత్తానం, సమ్పయోగఞ్చ సఙ్గహం.

ఞత్వా భేదం యథాయోగం, చిత్తేన సమముద్దిసే.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే చేతసికసఙ్గహవిభాగో నామ

దుతియో పరిచ్ఛేదో.

౩. పకిణ్ణకపరిచ్ఛేదో

౧. సమ్పయుత్తా యథాయోగం, తేపఞ్ఞాస సభావతో.

చిత్తచేతసికా ధమ్మా, తేసం దాని యథారహం.

౨. వేదనాహేతుతో కిచ్చద్వారాలమ్బణవత్థుతో.

చిత్తుప్పాదవసేనేవ, సఙ్గహో నామ నీయతే.

వేదనాసఙ్గహో

౩. తత్థ **వేదనాసఙ్గహే** తావ తివిధా వేదనా సుఖం దుక్ఖం అదుక్ఖమసుఖా చేతి, సుఖం దుక్ఖం సోమనస్సం దోమనస్సం ఉపేక్ఖాతి చ భేదేన పన పఞ్చధా హోతి.

౪. తత్థ సుఖసహగతం కుసలవిపాకం కాయవిఞ్ఞాణమేకమేవ, తథా దుక్ఖసహగతం అకుసలవిపాకం.

౫. సోమనస్ససహగతచిత్తాని పన లోభమూలాని చత్తారి, ద్వాదస కామావచరసోభనాని, సుఖసన్తీరణహసనాని చ ద్వేతి అట్ఠారస కామావచరసోమనస్ససహగతచిత్తాని చేవ పఠమదుతియతతియచతుత్థజ్ఝానసఙ్ఖాతాని చతుచత్తాలీస మహగ్గతలోకుత్తరచిత్తాని చేతి ద్వాసట్ఠివిధాని భవన్తి.

౬. దోమనస్ససహగతచిత్తాని పన ద్వే పటిఘసమ్పయుత్తచిత్తానేవ.

౭. సేసాని సబ్బానిపి పఞ్చపఞ్ఞాస ఉపేక్ఖాసహగతచిత్తానేవాతి.

౮. సుఖం దుక్ఖముపేక్ఖాతి, తివిధా తత్థ వేదనా.

సోమనస్సం దోమనస్సమితిభేదేన పఞ్చధా.

౯. సుఖమేకత్థ దుక్ఖఞ్చ, దోమనస్సం ద్వయే ఠితం.

ద్వాసట్ఠీసు సోమనస్సం, పఞ్చపఞ్ఞాసకేతరా.

హేతుసఙ్గహో

౧౦. **హేతుసఙ్గహే** హేతూ నామ లోభో దోసో మోహో అలోభో అదోసో అమోహో చాతి ఛబ్బిధా భవన్తి.

౧౧. తత్థ పఞ్చద్వారావజ్జనద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనహసనవసేన అహేతుకచిత్తాని నామ.

౧౨. సేసాని సబ్బానిపి ఏకసత్తతి చిత్తాని సహేతుకానేవ.

౧౩. తత్థాపి ద్వే మోమూహచిత్తాని ఏకహేతుకాని.

౧౪. సేసాని దస అకుసలచిత్తాని చేవ ఞాణవిప్పయుత్తాని ద్వాదస కామావచరసోభనాని చేతి ద్వావీసతి ద్విహేతుకచిత్తాని.

౧౫. ద్వాదస ఞాణసమ్పయుత్తకామావచరసోభనాని చేవ పఞ్చతింస మహగ్గతలోకుత్తరచిత్తాని చేతి సత్తచత్తాలీస తిహేతుకచిత్తానీతి.

౧౬. లోభో దోసో చ మోహో చ,

హేతూ అకుసలా తయో;
అలోభాదోసామోహో చ,
కుసలాబ్యాకతా తథా.

౧౭. అహేతుకాట్ఠారసేకహేతుకా ద్వే ద్వావీసతి.

ద్విహేతుకా మతా సత్తచత్తాలీసతిహేతుకా.

కిచ్చసఙ్గహో

౧౮. **కిచ్చసఙ్గహే** కిచ్చాని నామ పటిసన్ధిభవఙ్గావజ్జనదస్సనసవనఘాయనసాయనఫుసనసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనజవనతదారమ్మణచుతివసేన చుద్దసవిధాని భవన్తి.

౧౯. పటిసన్ధిభవఙ్గావజ్జనపఞ్చవిఞ్ఞాణఠానాదివసేన పన తేసం దసధా ఠానభేదో వేదితబ్బో.

౨౦. తత్థ ద్వే ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణాని చేవ అట్ఠ మహావిపాకాని చ నవ రూపారూపవిపాకాని చేతి ఏకూనవీసతి చిత్తాని పటిసన్ధిభవఙ్గచుతికిచ్చాని నామ.

౨౧. ఆవజ్జనకిచ్చాని పన ద్వే.

౨౨. తథా దస్సనసవనఘాయనసాయనఫుసనసమ్పటిచ్ఛనకిచ్చాని చ.

౨౩. తీణి సన్తీరణకిచ్చాని.

౨౪. మనోద్వారావజ్జనమేవ పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనకిచ్చం సాధేతి.

౨౫. ఆవజ్జనద్వయవజ్జితాని కుసలాకుసలఫలకిరియచిత్తాని పఞ్చపఞ్ఞాస జవనకిచ్చాని.

౨౬. అట్ఠ మహావిపాకాని చేవ సన్తీరణత్తయఞ్చేతి ఏకాదస తదారమ్మణకిచ్చాని.

౨౭. తేసు పన ద్వే ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణచిత్తాని పటిసన్ధిభవఙ్గచుతితదారమ్మణసన్తీరణవసేన పఞ్చకిచ్చాని నామ.

౨౮. మహావిపాకాని అట్ఠ పటిసన్ధిభవఙ్గచుతితదారమ్మణవసేన చతుకిచ్చాని నామ.

౨౯. మహగ్గతవిపాకాని నవ పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన తికిచ్చాని నామ.

౩౦. సోమనస్ససన్తీరణం సన్తీరణతదారమ్మణవసేన దుకిచ్చం.

౩౧. తథా వోట్ఠబ్బనం వోట్ఠబ్బనావజ్జనవసేన.

౩౨. సేసాని పన సబ్బానిపి జవనమనోధాతుత్తికద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని యథాసమ్భవమేకకిచ్చానీతి.

౩౩. పటిసన్ధాదయో నామ, కిచ్చభేదేన చుద్దస.

దసధా ఠానభేదేన, చిత్తుప్పాదా పకాసితా.

౩౪. అట్ఠసట్ఠి తథా ద్వే చ, నవాట్ఠ ద్వే యథాక్కమం.

ఏకద్వితిచతుపఞ్చకిచ్చఠానాని నిద్దిసే.

ద్వారసఙ్గహో

౩౫. **ద్వారసఙ్గహే** ద్వారాని నామ చక్ఖుద్వారం సోతద్వారం ఘానద్వారం జివ్హాద్వారం కాయద్వారం మనోద్వారఞ్చేతి ఛబ్బిధాని భవన్తి.

౩౬. తత్థ చక్ఖుమేవ చక్ఖుద్వారం.

౩౭. తథా సోతాదయో సోతద్వారాదీని.

౩౮. మనోద్వారం పన భవఙ్గన్తి పవుచ్చతి.

౩౯. తత్థ పఞ్చద్వారావజ్జనచక్ఖువిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనకామావచరజవనతదారమ్మణవసేన ఛచత్తాలీస చిత్తాని చక్ఖుద్వారే యథారహం ఉప్పజ్జన్తి, తథా పఞ్చద్వారావజ్జనసోతవిఞ్ఞాణాదివసేన సోతద్వారాదీసుపి ఛచత్తాలీసేవ భవన్తీతి సబ్బథాపి పఞ్చద్వారే చతుపఞ్ఞాస చిత్తాని కామావచరానేవ.

౪౦. మనోద్వారే పన మనోద్వారావజ్జనపఞ్చపఞ్ఞాసజవనతదారమ్మణవసేన సత్తసట్ఠి చిత్తాని భవన్తి.

౪౧. ఏకూనవీసతి పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన ద్వారవిముత్తాని.

౪౨. తేసు పన పఞ్చవిఞ్ఞాణాని చేవ మహగ్గతలోకుత్తరజవనాని చేతి ఛత్తింస యథారహమేకద్వారికచిత్తాని నామ.

౪౩. మనోధాతుత్తికం పన పఞ్చద్వారికం.

౪౪. సుఖసన్తీరణవోట్ఠబ్బనకామావచరజవనాని ఛద్వారికచిత్తాని.

౪౫. ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణమహావిపాకాని ఛద్వారికాని చేవ ద్వారవిముత్తాని చ.

౪౬. మహగ్గతవిపాకాని ద్వారవిముత్తానేవాతి.

౪౭. ఏకద్వారికచిత్తాని, పఞ్చఛద్వారికాని చ.

ఛద్వారికవిముత్తాని, విముత్తాని చ సబ్బథా.

ఛత్తింసతి తథా తీణి, ఏకతింస యథాక్కమం;
దసధా నవధా చేతి, పఞ్చధా పరిదీపయే.

ఆలమ్బణసఙ్గహో

౪౮. **ఆలమ్బణసఙ్గహే** ఆరమ్మణాని నామ రూపారమ్మణం సద్దారమ్మణం గన్ధారమ్మణం రసారమ్మణం ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం ధమ్మారమ్మణఞ్చేతి ఛబ్బిధాని భవన్తి.

౪౯. తత్థ రూపమేవ రూపారమ్మణం, తథా సద్దాదయో సద్దారమ్మణాదీని.

౫౦. ధమ్మారమ్మణం పన పసాదసుఖుమరూపచిత్తచేతసికనిబ్బానపఞ్ఞత్తివసేన ఛధా సఙ్గయ్హతి.

౫౧. తత్థ చక్ఖుద్వారికచిత్తానం సబ్బేసమ్పి రూపమేవ ఆరమ్మణం, తఞ్చ పచ్చుప్పన్నం. తథా సోతద్వారికచిత్తాదీనమ్పి సద్దాదీని, తాని చ పచ్చుప్పన్నానియేవ.

౫౨. మనోద్వారికచిత్తానం పన ఛబ్బిధమ్పి పచ్చుప్పన్నమతీతం అనాగతం కాలవిముత్తఞ్చ యథారహమారమ్మణం హోతి.

౫౩. ద్వారవిముత్తానఞ్చ పటిసన్ధిభవఙ్గచుతిసఙ్ఖాతానం ఛబ్బిధమ్పి యథాసమ్భవం యేభుయ్యేన భవన్తరే ఛద్వారగ్గహితం పచ్చుప్పన్నమతీతం పఞ్ఞత్తిభూతం వా కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తసమ్మతం ఆరమ్మణం హోతి.

౫౪. తేసు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని యథాక్కమం రూపాదిఏకేకారమ్మణానేవ.

౫౫. మనోధాతుత్తికం పన రూపాదిపఞ్చారమ్మణం.

౫౬. సేసాని కామావచరవిపాకాని హసనచిత్తఞ్చేతి సబ్బథాపి కామావచరారమ్మణానేవ.

౫౭. అకుసలాని చేవ ఞాణవిప్పయుత్తకామావచరజవనాని చేతి లోకుత్తరవజ్జితసబ్బారమ్మణాని.

౫౮. ఞాణసమ్పయుత్తకామావచరకుసలాని చేవ పఞ్చమజ్ఝానసఙ్ఖాతం అభిఞ్ఞాకుసలఞ్చేతి అరహత్తమగ్గఫలవజ్జితసబ్బారమ్మణాని.

౫౯. ఞాణసమ్పయుత్తకామావచరకిరియాని చేవ కిరియాభిఞ్ఞావోట్ఠబ్బనఞ్చేతి సబ్బథాపి సబ్బారమ్మణాని.

౬౦. ఆరుప్పేసు దుతియచతుత్థాని మహగ్గతారమ్మణాని.

౬౧. సేసాని మహగ్గతచిత్తాని సబ్బానిపి పణ్ణత్తారమ్మణాని.

౬౨. లోకుత్తరచిత్తాని నిబ్బానారమ్మణానీతి.

౬౩. పఞ్చవీస పరిత్తమ్హి, ఛ చిత్తాని మహగ్గతే.

ఏకవీసతి వోహారే, అట్ఠ నిబ్బానగోచరే.

వీసానుత్తరముత్తమ్హి , అగ్గమగ్గఫలుజ్ఝితే;
పఞ్చ సబ్బత్థ ఛచ్చేతి, సత్తధా తత్థ సఙ్గహో.

వత్థుసఙ్గహో

౬౪. **వత్థుసఙ్గహే** వత్థూని నామ చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయహదయవత్థు చేతి ఛబ్బిధాని భవన్తి.

౬౫. తాని కామలోకే సబ్బానిపి లబ్భన్తి.

౬౬. రూపలోకే పన ఘానాదిత్తయం నత్థి.

౬౭. అరూపలోకే పన సబ్బానిపి న సంవిజ్జన్తి.

౬౮. తత్థ పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుయో యథాక్కమం ఏకన్తేన పఞ్చ పసాదవత్థూని నిస్సాయేవ పవత్తన్తి.

౬౯. పఞ్చద్వారావజ్జనసమ్పటిచ్ఛనసఙ్ఖాతా పన మనోధాతు చ హదయం నిస్సితాయేవ పవత్తన్తి.

౭౦. అవసేసా పన మనోవిఞ్ఞాణధాతుసఙ్ఖాతా చ సన్తీరణమహావిపాకపటిఘద్వయపఠమమగ్గహసనరూపావచరవసేన హదయం నిస్సాయేవ పవత్తన్తి.

౭౧. అవసేసా కుసలాకుసలకిరియానుత్తరవసేన పన నిస్సాయ వా అనిస్సాయ వా.

౭౨. ఆరుప్పవిపాకవసేన హదయం అనిస్సాయేవాతి.

౭౩. ఛవత్థుం నిస్సితా కామే, సత్త రూపే చతుబ్బిధా.

తివత్థుం నిస్సితారుప్పే, ధాత్వేకా నిస్సితా మతా.

౭౪. తేచత్తాలీస నిస్సాయ, ద్వేచత్తాలీస జాయరే.

నిస్సాయ చ అనిస్సాయ, పాకారుప్పా అనిస్సితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే పకిణ్ణకసఙ్గహవిభాగో నామ

తతియో పరిచ్ఛేదో.

౪. వీథిపరిచ్ఛేదో

౧. చిత్తుప్పాదానమిచ్చేవం, కత్వాసఙ్గహముత్తరం.

భూమిపుగ్గలభేదేన, పుబ్బాపరనియామితం.

పవత్తిసఙ్గహం నామ, పటిసన్ధిపవత్తియం;
పవక్ఖామి సమాసేన, యథాసమ్భవతో కథం.

౨.. వీథిముత్తానం పన కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తవసేన తివిధా హోతి విసయప్పవత్తి.

౪. తత్థ వత్థుద్వారారమ్మణాని పుబ్బే వుత్తనయానేవ.

విఞ్ఞాణఛక్కం

౫. చక్ఖువిఞ్ఞాణం సోతవిఞ్ఞాణం ఘానవిఞ్ఞాణం జివ్హావిఞ్ఞాణం కాయవిఞ్ఞాణం మనోవిఞ్ఞాణఞ్చేతి ఛ విఞ్ఞాణాని.

వీథిఛక్కం

౬. **ఛ వీథియో** పన చక్ఖుద్వారవీథి సోతద్వారవీథి ఘానద్వారవీథి జివ్హాద్వారవీథి కాయద్వారవీథి మనోద్వారవీథి చేతి ద్వారవసేన వా, చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథి సోతవిఞ్ఞాణవీథి ఘానవిఞ్ఞాణవీథి జివ్హావిఞ్ఞాణవీథి కాయవిఞ్ఞాణవీథి మనోవిఞ్ఞాణవీథి చేతి విఞ్ఞాణవసేన వా ద్వారప్పవత్తా చిత్తప్పవత్తియో యోజేతబ్బా.

వీథిభేదో

౭. అతిమహన్తం మహన్తం పరిత్తం అతిపరిత్తఞ్చేతి పఞ్చద్వారే మనోద్వారే పన విభూతమవిభూతఞ్చేతి ఛధా విసయప్పవత్తి వేదితబ్బా.

పఞ్చద్వారవీథి

౮. కథం? ఉప్పాదఠితిభఙ్గవసేన ఖణత్తయం ఏకచిత్తక్ఖణం నామ.

౯. తాని పన సత్తరస చిత్తక్ఖణాని రూపధమ్మానమాయూ.

౧౦. ఏకచిత్తక్ఖణాతీతాని వా బహుచిత్తక్ఖణాతీతాని వా ఠితిప్పత్తానేవ పఞ్చారమ్మణాని పఞ్చద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తి. తస్మా యది ఏకచిత్తక్ఖణాతీతకం రూపారమ్మణం చక్ఖుస్స ఆపాథమాగచ్ఛతి, తతో ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గే చలితే భవఙ్గసోతం వోచ్ఛిన్దిత్వా తమేవ రూపారమ్మణం ఆవజ్జన్తం పఞ్చద్వారావజ్జనచిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి, తతో తస్సానన్తరం తమేవ రూపం పస్సన్తం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, సమ్పటిచ్ఛన్తం సమ్పటిచ్ఛనచిత్తం, సన్తీరయమానం సన్తీరణచిత్తం, వవత్థపేన్తం

వోట్ఠబ్బనచిత్తఞ్చేతి యథాక్కమం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝన్తి, తతో పరం ఏకూనతింస కామావచరజవనేసు యంకిఞ్చి లద్ధపచ్చయం యేభుయ్యేన సత్తక్ఖత్తుం జవతి, జవనానుబన్ధాని చ ద్వే తదారమ్మణపాకాని యథారహం పవత్తన్తి, తతో పరం భవఙ్గపాతో.

౧౧. ఏత్తావతా చుద్దస వీథిచిత్తుప్పాదా, ద్వే భవఙ్గచలనాని, పుబ్బేవాతీతకమేకచిత్తక్ఖణన్తి కత్వా సత్తరస చిత్తక్ఖణాని పరిపూరేన్తి, తతో పరం నిరుజ్ఝతి, ఆరమ్మణమేతం **అతిమహన్తం** నామ గోచరం.

౧౨. యావ తదారమ్మణుప్పాదా పన అప్పహోన్తాతీతకమాపాథమాగతం ఆరమ్మణం **మహన్తం** నామ, తత్థ జవనావసానే భవఙ్గపాతోవ హోతి, నత్థి తదారమ్మణుప్పాదో.

౧౩. యావ జవనుప్పాదాపి అప్పహోన్తాతీతకమాపాథమాగతం ఆరమ్మణం **పరిత్తం** నామ, తత్థ జవనమ్పి అనుప్పజ్జిత్వా ద్విత్తిక్ఖత్తుం వోట్ఠబ్బనమేవ పవత్తతి, తతో పరం భవఙ్గపాతోవ హోతి.

౧౪. యావ వోట్ఠబ్బనుప్పాదా చ పన అప్పహోన్తాతీతకమాపాథమాగతం నిరోధాసన్నమారమ్మణం **అతిపరిత్తం** నామ, తత్థ భవఙ్గచలనమేవ హోతి, నత్థి వీథిచిత్తుప్పాదో.

౧౫. ఇచ్చేవం చక్ఖుద్వారే, తథా సోతద్వారాదీసు చేతి సబ్బథాపి పఞ్చద్వారే తదారమ్మణజవనవోట్ఠబ్బనమోఘవారసఙ్ఖాతానం చతున్నం వారానం యథాక్కమం ఆరమ్మణభూతా విసయప్పవత్తి చతుధా వేదితబ్బా.

౧౬. వీథిచిత్తాని సత్తేవ, చిత్తుప్పాదా చతుద్దస.

చతుపఞ్ఞాస విత్థారా, పఞ్చద్వారే యథారహం.

అయమేత్థ పఞ్చద్వారే వీథిచిత్తప్పవత్తినయో.

మనోద్వారవీథి పరిత్తజవనవారో

౧౭. **మనోద్వారే** పన యది **విభూత**మారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి, తతో పరం భవఙ్గచలనమనోద్వారావజ్జనజవనావసానే తదారమ్మణపాకాని పవత్తన్తి, తతో పరం భవఙ్గపాతో.

౧౮. **అవిభూతే** పనారమ్మణే జవనావసానే భవఙ్గపాతోవ హోతి, నత్థి తదారమ్మణుప్పాదోతి.

౧౯. వీథిచిత్తాని తీణేవ, చిత్తుప్పాదా దసేరితా.

విత్థారేన పనేత్థేక-చత్తాలీస విభావయే;

అయమేత్థ పరిత్తజవనవారో.

అప్పనాజవనవారో

౨౦. **అప్పనాజవనవారే** పన విభూతావిభూతభేదో నత్థి, తథా తదారమ్మణుప్పాదో చ.

౨౧. తత్థ హి ఞాణసమ్పయుత్తకామావచరజవనానమట్ఠన్నం అఞ్ఞతరస్మిం పరికమ్మోపచారానులోమగోత్రభునామేన చతుక్ఖత్తుం తిక్ఖత్తుమేవ వా యథాక్కమం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధానన్తరమేవ యథారహం చతుత్థం, పఞ్చమం వా ఛబ్బీసతిమహగ్గతలోకుత్తరజవనేసు యథాభినీహారవసేన యం కిఞ్చి జవనం అప్పనావీథిమోతరతి, తతో పరం అప్పనావసానే భవఙ్గపాతోవ హోతి.

౨౨. తత్థ సోమనస్ససహగతజవనానన్తరం అప్పనాపి సోమనస్ససహగతావ పాటికఙ్ఖితబ్బా, ఉపేక్ఖాసహగతజవనానన్తరం ఉపేక్ఖాసహగతావ, తత్థాపి కుసలజవనానన్తరం కుసలజవనఞ్చేవ హేట్ఠిమఞ్చ ఫలత్తయమప్పేతి, కిరియజవనానన్తరం కిరియజవనం అరహత్తఫలఞ్చాతి.

౨౩. ద్వత్తింస సుఖపుఞ్ఞమ్హా, ద్వాదసోపేక్ఖకా పరం,

సుఖితక్రియతో అట్ఠ, ఛ సమ్భోన్తి ఉపేక్ఖకా.

౨౪. పుథుజ్జనాన సేక్ఖానం, కామపుఞ్ఞతిహేతుతో.

తిహేతుకామక్రియతో, వీతరాగానమప్పనా.

అయమేత్థ మనోద్వారే వీథిచిత్తప్పవత్తినయో.

తదారమ్మణనియమో

౨౫. సబ్బత్థాపి పనేత్థ అనిట్ఠే ఆరమ్మణే అకుసలవిపాకానేవ పఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణతదారమ్మణాని.

౨౬. ఇట్ఠే కుసలవిపాకాని.

౨౭. అతిఇట్ఠే పన సోమనస్ససహగతానేవ సన్తీరణతదారమ్మణాని, తత్థాపి సోమనస్ససహగతకిరియజవనావసానే సోమనస్ససహగతానేవ తదారమ్మణాని భవన్తి, ఉపేక్ఖాసహగతకిరియజవనావసానే చ ఉపేక్ఖాసహగతానేవ హోన్తి.

౨౮. దోమనస్ససహగతజవనావసానే చ పన తదారమ్మణానిచేవ భవఙ్గాని చ ఉపేక్ఖాసహగతానేవ భవన్తి, తస్మా యది సోమనస్సపటిసన్ధికస్స దోమనస్ససహగతజవనావసానే తదారమ్మణసమ్భవో నత్థి, తదా యం కిఞ్చి పరిచితపుబ్బం పరిత్తారమ్మణమారబ్భ ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం ఉప్పజ్జతి, తమనన్తరిత్వా భవఙ్గపాతోవ హోతీతి వదన్తి ఆచరియా.

౨౯. తథా కామావచరజవనావసానే కామావచరసత్తానం కామావచరధమ్మేస్వేవ ఆరమ్మణభూతేసు తదారమ్మణం ఇచ్ఛన్తీతి.

౩౦. కామే జవనసత్తాలమ్బణానం నియమే సతి.

విభూతేతిమహన్తే చ, తదారమ్మణమీరితం.

అయమేత్థ తదారమ్మణనియమో.

జవననియమో

౩౧. **జవనేసు** చ పరిత్తజవనవీథియం కామావచరజవనాని సత్తక్ఖత్తుం ఛక్ఖత్తుమేవ వా జవన్తి.

౩౨. మన్దప్పవత్తియం పన మరణకాలాదీసు పఞ్చవారమేవ.

౩౩. భగవతో పన యమకపాటిహారియకాలాదీసు లహుకప్పవత్తియం చత్తారిపఞ్చ వా పచ్చవేక్ఖణచిత్తాని భవన్తీతిపి వదన్తి.

౩౪. ఆదికమ్మికస్స పన పఠమకప్పనాయం మహగ్గతజవనానిఅభిఞ్ఞాజవనాని చ సబ్బదాపి ఏకవారమేవ జవన్తి, తతో పరం భవఙ్గపాతో.

౩౫. చత్తారో పన మగ్గుప్పాదా ఏకచిత్తక్ఖణికా, తతో పరం ద్వే తీణి ఫలచిత్తాని యథారహం ఉప్పజ్జన్తి, తతో పరం భవఙ్గపాతో.

౩౬. నిరోధసమాపత్తికాలే ద్విక్ఖత్తుం చతుత్థారుప్పజవనం జవతి, తతో పరం నిరోధం ఫుసతి.

౩౭. వుట్ఠానకాలే చ అనాగామిఫలం వా అరహత్తఫలం వా యథారహమేకవారం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధే భవఙ్గపాతోవ హోతి.

౩౮. సబ్బత్థాపి సమాపత్తివీథియం భవఙ్గసోతో వియ వీథినియమో నత్థీతి కత్వా బహూనిపి లబ్భన్తీతి.

౩౯. సత్తక్ఖత్తుం పరిత్తాని, మగ్గాభిఞ్ఞా సకిం మతా.

అవసేసాని లబ్భన్తి, జవనాని బహూనిపి.

అయమేత్థ జవననియమో.

పుగ్గలభేదో

౪౦. **దుహేతుకానమహేతుకానఞ్చ** పనేత్థ కిరియజవనాని చేవ అప్పనాజవనాని చ లబ్భన్తి.

౪౧. తథా ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకాని చ సుగతియం.

౪౨. దుగ్గతియం పన ఞాణవిప్పయుత్తాని చ మహావిపాకాని న లబ్భన్తి.

౪౩. **తిహేతుకేసు** చ ఖీణాసవానం కుసలాకుసలజవనాని న లబ్భన్తి.

౪౪. తథా సేక్ఖపుథుజ్జనానం కిరియజవనాని.

౪౫. దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తవిచికిచ్ఛాజవనాని చ సేక్ఖానం.

౪౬. అనాగామిపుగ్గలానం పన పటిఘజవనాని చ న లబ్భన్తి.

౪౭. లోకుత్తరజవనాని చ యథారహం అరియానమేవ సముప్పజ్జన్తీతి.

౪౮. అసేక్ఖానం చతుచత్తాలీస సేక్ఖానముద్దిసే.

ఛప్పఞ్ఞాసావసేసానం, చతుపఞ్ఞాస సమ్భవా.

అయమేత్థ పుగ్గలభేదో.

భూమివిభాగో

౪౯. **కామావచరభూమియం** పనేతాని సబ్బానిపి వీథిచిత్తాని యథారహముపలబ్భన్తి.

౫౦. **రూపావచరభూమియం** పటిఘజవనతదారమ్మణవజ్జితాని.

౫౧. **అరూపావచరభూమియం** పఠమమగ్గరూపావచరహసనహేట్ఠిమారుప్పవజ్జితాని చ లబ్భన్తి.

౫౨. సబ్బత్థాపి చ తంతంపసాదరహితానం తంతంద్వారికవీథిచిత్తాని న లబ్భన్తేవ.

౫౩. అసఞ్ఞసత్తానం పన సబ్బథాపి చిత్తప్పవత్తి నత్థేవాతి.

౫౪. అసీతి వీథిచిత్తాని, కామే రూపే యథారహం.

చతుసట్ఠి తథారూపే, ద్వేచత్తాలీస లబ్భరే.

అయమేత్థ భూమివిభాగో.

౫౫. ఇచ్చేవం ఛద్వారికచిత్తప్పవత్తి యథాసమ్భవం భవఙ్గన్తరితా యావతాయుకమబ్బోచ్ఛిన్నా పవత్తతి.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే వీథిసఙ్గహవిభాగో నామ

చతుత్థో పరిచ్ఛేదో.

౫. వీథిముత్తపరిచ్ఛేదో

౧. వీథిచిత్తవసేనేవం, పవత్తియముదీరితో.

పవత్తిసఙ్గహో నామ, సన్ధియం దాని వుచ్చతి.

౨. చతస్సో భూమియో, చతుబ్బిధా పటిసన్ధి, చత్తారి కమ్మాని, చతుధా మరణుప్పత్తి చేతి వీథిముత్తసఙ్గహే చత్తారి చతుక్కాని వేదితబ్బాని.

భూమిచతుక్కం

౩. తత్థ అపాయభూమి కామసుగతిభూమి రూపావచరభూమి అరూపావచరభూమి చేతి చతస్సో భూమియో నామ.

౪. తాసు నిరయో తిరచ్ఛానయోని పేత్తివిసయో అసురకాయో చేతి **అపాయభూమి చతుబ్బిధా** హోతి.

౫. మనుస్సా చాతుమహారాజికా తావతింసా యామా తుసితా నిమ్మానరతి పరనిమ్మితవసవత్తీ చేతి **కామసుగతిభూమి సత్తవిధా** హోతి.

౬. సా పనాయమేకాదసవిధాపి కామావచరభూమిచ్చేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

౭. బ్రహ్మపారిసజ్జా బ్రహ్మపురోహితా మహాబ్రహ్మా చేతి పఠమజ్ఝానభూమి.

౮. పరిత్తాభా అప్పమాణాభా ఆభస్సరా చేతి దుతియజ్ఝానభూమి.

౯. పరిత్తసుభా అప్పమాణసుభా సుభకిణ్హా చేతి తతియజ్ఝానభూమి.

౧౦. వేహప్ఫలా అసఞ్ఞసత్తా సుద్ధావాసా చేతి చతుత్థజ్ఝానభూమీతి **రూపావచరభూమి సోళసవిధా** హోతి.

౧౧. అవిహా అతప్పా సుదస్సా సుదస్సీ అకనిట్ఠా చేతి **సుద్ధావాసభూమి పఞ్చవిధా** హోతి.

౧౨. ఆకాసానఞ్చాయతనభూమి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనభూమి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనభూమి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనభూమి చేతి **అరూపభూమి చతుబ్బిధా** హోతి.

౧౩. పుథుజ్జనా న లబ్భన్తి, సుద్ధావాసేసు సబ్బథా.

సోతాపన్నా చ సకదాగామినో చాపి పుగ్గలా.

౧౪. అరియా నోపలబ్భన్తి, అసఞ్ఞాపాయభూమిసు.

సేసట్ఠానేసు లబ్భన్తి, అరియానరియాపి చ.

ఇదమేత్థ భూమిచతుక్కం.

పటిసన్ధిచతుక్కం

౧౫. అపాయపటిసన్ధి కామసుగతిపటిసన్ధి రూపావచరపటిసన్ధి అరూపావచరపటిసన్ధి చేతి **చతుబ్బిధా పటిసన్ధి** నామ.

౧౬. తత్థ అకుసలవిపాకోపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం అపాయభూమియం ఓక్కన్తిక్ఖణే పటిసన్ధి హుత్వా తతో పరం భవఙ్గం పరియోసానే చవనం హుత్వా వోచ్ఛిజ్జతి, **అయమేకాపాయపటిసన్ధి** నామ.

౧౭. కుసలవిపాకోపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం పన కామసుగతియం మనుస్సానఞ్చేవ జచ్చన్ధాదీనం భుమ్మస్సితానఞ్చ వినిపాతికాసురానం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తతి.

౧౮. మహావిపాకాని పన అట్ఠ సబ్బత్థాపి కామసుగతియం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తన్తి.

౧౯. ఇమా నవ కామసుగతిపటిసన్ధియో నామ.

౨౦. సా పనాయం దసవిధాపి కామావచరపటిసన్ధిచ్చేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

౨౧. తేసు చతున్నం అపాయానం మనుస్సానం వినిపాతికాసురానఞ్చ ఆయుప్పమాణగణనాయ నియమో నత్థి.

౨౨. చాతుమహారాజికానం పన దేవానం దిబ్బాని పఞ్చవస్ససతాని ఆయుప్పమాణం, మనుస్సగణనాయ నవుతివస్ససతసహస్సప్పమాణం హోతి, తతో చతుగ్గుణం తావతింసానం, తతో చతుగ్గుణం యామానం, తతో చతుగ్గుణం తుసితానం, తతో చతుగ్గుణం నిమ్మానరతీనం, తతో చతుగ్గుణం పరనిమ్మితవసవత్తీనం.

౨౩. నవసతఞ్చేకవీస-వస్సానం కోటియో తథా.

వస్ససతసహస్సాని, సట్ఠి చ వసవత్తిసు.

౨౪. పఠమజ్ఝానవిపాకం పఠమజ్ఝానభూమియం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తతి.

౨౫. తథా దుతియజ్ఝానవిపాకం తతియజ్ఝానవిపాకఞ్చ దుతియజ్ఝానభూమియం.

౨౬. చతుత్థజ్ఝానవిపాకం తతియజ్ఝానభూమియం.

౨౭. పఞ్చమజ్ఝానవిపాకం చతుత్థజ్ఝానభూమియం.

౨౮. అసఞ్ఞసత్తానం పన రూపమేవ పటిసన్ధి హోతి. తథా తతో పరం పవత్తియం చవనకాలే చ రూపమేవ పవత్తిత్వా నిరుజ్ఝతి, ఇమా **ఛ రూపావచరపటిసన్ధియో** నామ.

౨౯. తేసు బ్రహ్మపారిసజ్జానం దేవానం కప్పస్స తతియో భాగో ఆయుప్పమాణం.

౩౦. బ్రహ్మపురోహితానం ఉపడ్ఢకప్పో.

౩౧. మహాబ్రహ్మానం ఏకో కప్పో.

౩౨. పరిత్తాభానం ద్వే కప్పాని.

౩౩. అప్పమాణాభానం చత్తారికప్పాని.

౩౪. ఆభస్సరానం అట్ఠ కప్పాని.

౩౫. పరిత్తసుభానం సోళస కప్పాని.

౩౬. అప్పమాణసుభానం ద్వత్తింస కప్పాని.

౩౭. సుభకిణ్హానం చతుసట్ఠి కప్పాని.

౩౮. వేహప్ఫలానం అసఞ్ఞసత్తానఞ్చ పఞ్చకప్పసతాని.

౩౯. అవిహానం కప్పసహస్సాని.

౪౦. అతప్పానం ద్వే కప్పసహస్సాని.

౪౧. సుదస్సానం చత్తారి కప్పసహస్సాని.

౪౨. సుదస్సీనం అట్ఠ కప్పసహస్సాని.

౪౩. అకనిట్ఠానం సోళస కప్పసహస్సాని.

౪౪. పఠమారుప్పాదివిపాకాని పఠమారుప్పాదిభూమీసు యథాక్కమం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తన్తి. ఇమా **చతస్సో అరూపపటిసన్ధియో** నామ.

౪౫. తేసు పన ఆకాసానఞ్చాయతనూపగానం దేవానం వీసతికప్పసహస్సాని ఆయుప్పమాణం.

౪౬. విఞ్ఞాణఞ్చాయతనూపగానం దేవానం చత్తాలీసకప్పసహస్సాని.

౪౭. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనూపగానం దేవానం సట్ఠికప్పసహస్సాని.

౪౮. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనూపగానం దేవానం చతురాసీతికప్పసహస్సాని.

౪౯. పటిసన్ధి భవఙ్గఞ్చ, తథా చవనమానసం.

ఏకమేవ తథేవేకవిసయఞ్చేకజాతియం.

ఇదమేత్థ పటిసన్ధిచతుక్కం.

కమ్మచతుక్కం

౫౦. జనకం ఉపత్థమ్భకం ఉపపీళకం ఉపఘాతకఞ్చేతి **కిచ్చవసేన**.

౫౧. గరుకం ఆసన్నం ఆచిణ్ణం కటత్తాకమ్మఞ్చేతి **పాకదానపరియాయేన**.

౫౨. దిట్ఠధమ్మవేదనీయం ఉపపజ్జవేదనీయం అపరాపరియవేదనీయం అహోసికమ్మఞ్చేతి **పాకకాలవసేన** చత్తారి కమ్మాని నామ.

౫౩. తథా అకుసలం కామావచరకుసలం రూపావచరకుసలం అరూపావచరకుసలఞ్చేతి **పాకఠానవసేన**.

౫౪. తత్థ అకుసలం కాయకమ్మం వచీకమ్మం మనోకమ్మఞ్చేతి కమ్మద్వారవసేన తివిధం హోతి.

౫౫. కథం? పాణాతిపాతో అదిన్నాదానం కామేసుమిచ్ఛాచారో చేతి కాయవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే కాయద్వారే బాహుల్లవుత్తితో **కాయకమ్మం** నామ.

౫౬. ముసావాదో పిసుణవాచా ఫరుసవాచా సమ్ఫప్పలాపో చేతి వచీవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే వచీద్వారే బాహుల్లవుత్తితో **వచీకమ్మం** నామ.

౫౭. అభిజ్ఝా బ్యాపాదో మిచ్ఛాదిట్ఠి చేతి అఞ్ఞత్రాపి విఞ్ఞత్తియా మనస్మింయేవ బాహుల్లవుత్తితో **మనోకమ్మం** నామ.

౫౮. తేసు పాణాతిపాతో ఫరుసవాచా బ్యాపాదో చ దోసమూలేన జాయన్తి.

౫౯. కామేసుమిచ్ఛాచారో అభిజ్ఝా మిచ్ఛాదిట్ఠి చ లోభమూలేన.

౬౦. సేసాని చత్తారిపి ద్వీహి మూలేహి సమ్భవన్తి.

౬౧. చిత్తుప్పాదవసేన పనేతం అకుసలం సబ్బథాపి ద్వాదసవిధం హోతి.

౬౨. కామావచరకుసలమ్పి కాయద్వారే పవత్తం కాయకమ్మం, వచీద్వారే పవత్తం వచీకమ్మం, మనోద్వారే పవత్తం మనోకమ్మఞ్చేతి కమ్మద్వారవసేన తివిధం హోతి.

౬౩. తథా దానసీలభావనావసేన.

౬౪. చిత్తుప్పాదవసేన పనేతం అట్ఠవిధం హోతి.

౬౫. దానసీలభావనాపచాయనవేయ్యావచ్చపత్తిదానపత్తానుమోదనధమ్మస్సవనధమ్మదేసనా దిట్ఠిజుకమ్మవసేన దసవిధం హోతి.

౬౬. తం పనేతం వీసతివిధమ్పి కామావచరకమ్మమిచ్చేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

౬౭. రూపావచరకుసలం పన మనోకమ్మమేవ, తఞ్చ భావనామయం అప్పనాప్పత్తం, ఝానఙ్గభేదేన పఞ్చవిధం హోతి.

౬౮. తథా అరూపావచరకుసలఞ్చ మనోకమ్మం, తమ్పి భావనామయం అప్పనాప్పత్తం. ఆరమ్మణభేదేన చతుబ్బిధం హోతి.

౬౯. ఏత్థాకుసలకమ్మముద్ధచ్చరహితం అపాయభూమియం పటిసన్ధిం జనేతి, పవత్తియం పన సబ్బమ్పి ద్వాదసవిధం సత్తాకుసలపాకాని సబ్బత్థాపి కామలోకే రూపలోకే చ యథారహం విపచ్చతి.

౭౦. కామావచరకుసలమ్పి కామసుగతియమేవ పటిసన్ధిం జనేతి, తథా పవత్తియఞ్చ మహావిపాకాని , అహేతుకవిపాకాని పన అట్ఠపి సబ్బత్థాపి కామలోకే రూపలోకే చ యథారహం విపచ్చతి.

౭౧. తత్థాపి తిహేతుకముక్కట్ఠం కుసలం తిహేతుకం పటిసన్ధిం దత్వా పవత్తే సోళస విపాకాని విపచ్చతి.

౭౨. తిహేతుకమోమకం ద్విహేతుకముక్కట్ఠఞ్చ కుసలం ద్విహేతుకం పటిసన్ధిం దత్వా పవత్తే తిహేతుకరహితాని ద్వాదస విపాకాని విపచ్చతి.

౭౩. ద్విహేతుకమోమకం పన కుసలం అహేతుకమేవ పటిసన్ధిం దేతి, పవత్తే చ అహేతుకవిపాకానేవ విపచ్చతి.

౭౪. అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖార-విపాకాని న పచ్చతి.

ససఙ్ఖారమసఙ్ఖార-విపాకానీతి కేచన.

తేసం ద్వాదస పాకాని, దసాట్ఠ చ యథాక్కమం;
యథావుత్తానుసారేన యథాసమ్భవముద్దిసే.

౭౫. రూపావచరకుసలం పన పఠమజ్ఝానం పరిత్తం భావేత్వా బ్రహ్మపారిసజ్జేసు ఉప్పజ్జతి.

౭౬. తదేవ మజ్ఝిమం భావేత్వా బ్రహ్మపురోహితేసు.

౭౭. పణీతం భావేత్వా మహాబ్రహ్మేసు.

౭౮. తథా దుతియజ్ఝానం తతియజ్ఝానఞ్చ పరిత్తం భావేత్వా పరిత్తాభేసు.

౭౯. మజ్ఝిమం భావేత్వా అప్పమాణాభేసు.

౮౦. పణీతం భావేత్వా ఆభస్సరేసు.

౮౧. చతుత్థజ్ఝానం పరిత్తం భావేత్వా పరిత్తసుభేసు.

౮౨. మజ్ఝిమం భావేత్వా అప్పమాణసుభేసు.

౮౩. పణీతం భావేత్వా సుభకిణ్హేసు.

౮౪. పఞ్చమజ్ఝానం భావేత్వా వేహప్ఫలేసు.

౮౫. తదేవ సఞ్ఞావిరాగం భావేత్వా అసఞ్ఞసత్తేసు.

౮౬. అనాగామినో పన సుద్ధావాసేసు ఉప్పజ్జన్తి.

౮౭. అరూపావచరకుసలఞ్చ యథాక్కమం భావేత్వా ఆరుప్పేసు ఉప్పజ్జన్తీతి.

౮౮. ఇత్థం మహగ్గతం పుఞ్ఞం, యథాభూమివవత్థితం.

జనేతి సదిసం పాకం, పటిసన్ధిపవత్తియం.

ఇదమేత్థ కమ్మచతుక్కం.

చుతిపటిసన్ధిక్కమో

౮౯. ఆయుక్ఖయేన కమ్మక్ఖయేన ఉభయక్ఖయేన ఉపచ్ఛేదకకమ్మునా చేతి **చతుధా మరణుప్పత్తి** నామ.

౯౦. తథా చ మరన్తానం పన మరణకాలే యథారహం అభిముఖీభూతం భవన్తరే పటిసన్ధిజనకం కమ్మం వా, తంకమ్మకరణకాలే రూపాదికముపలద్ధపుబ్బముపకరణభూతఞ్చ కమ్మనిమిత్తం వా, అనన్తరముప్పజ్జమానభవే ఉపలభితబ్బముపభోగభూతఞ్చ గతినిమిత్తం వా కమ్మబలేన ఛన్నం ద్వారానం అఞ్ఞతరస్మిం పచ్చుపట్ఠాతి, తతో పరం తమేవ తథోపట్ఠితం ఆరమ్మణం ఆరబ్బ విపచ్చమానకకమ్మానురూపం పరిసుద్ధం ఉపక్కిలిట్ఠం వా ఉపలభితబ్బభవానురూపం తత్థోణతంవ చిత్తసన్తానం అభిణ్హం పవత్తతి బాహుల్లేన, తమేవ వా పన జనకభూతం కమ్మం అభినవకరణవసేన ద్వారప్పత్తం హోతి.

౯౧. పచ్చాసన్నమరణస్స తస్స వీథిచిత్తావసానే భవఙ్గక్ఖయే వా చవనవసేన పచ్చుప్పన్నభవపరియోసానభూతం చుతిచిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి, తస్మిం నిరుద్ధావసానే తస్సానన్తరమేవ తథాగహితం ఆరమ్మణం ఆరబ్బ సవత్థుకం అవత్థుకమేవ వా యథారహం అవిజ్జానుసయపరిక్ఖిత్తేన తణ్హానుసయమూలకేన సఙ్ఖారేన జనియమానం సమ్పయుత్తేహి

పరిగ్గయ్హమానం సహజాతానమధిట్ఠానభావేన పుబ్బఙ్గమభూతం భవన్తరపటిసన్ధానవసేన పటిసన్ధిసఙ్ఖాతం మానసం ఉప్పజ్జమానమేవ పతిట్ఠాతి భవన్తరే.

౯౨. మరణాసన్నవీథియం పనేత్థ మన్దప్పవత్తాని పఞ్చేవ జవనాని పాటికఙ్ఖితబ్బాని, తస్మా యది పచ్చుప్పన్నారమ్మణేసు ఆపాథగతేసు ధరన్తేస్వేవ మరణం హోతి, తదా పటిసన్ధిభవఙ్గానమ్పి పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా లబ్భతీతి కత్వా కామావచరపటిసన్ధియా ఛద్వారగ్గహితం కమ్మనిమిత్తం గతినిమిత్తఞ్చ పచ్చుప్పన్నమతీతారమ్మణం ఉపలబ్భతి, కమ్మం పన అతీతమేవ, తఞ్చ మనోద్వారగ్గహితం, తాని పన సబ్బానిపి పరిత్తధమ్మభూతానేవారమ్మణాని.

౯౩. రూపావచరపటిసన్ధియా పన పఞ్ఞత్తిభూతం కమ్మనిమిత్తమేవారమ్మణం హోతి.

౯౪. తథా అరూపపటిసన్ధియా చ మహగ్గతభూతం పఞ్ఞత్తిభూతఞ్చ కమ్మనిమిత్తమేవ యథారహమారమ్మణం హోతి.

౯౫. అసఞ్ఞసత్తానం పన జీవితనవకమేవ పటిసన్ధిభావేన పతిట్ఠాతి, తస్మా తే రూపపటిసన్ధికా నామ.

౯౬. అరూపా అరూపపటిసన్ధికా.

౯౭. సేసా రూపారూపపటిసన్ధికా.

౯౮. ఆరుప్పచుతియా హోన్తి, హేట్ఠిమారుప్పవజ్జితా.

పరమారుప్పసన్ధీ చ, తథా కామతిహేతుకా.

రూపావచరచుతియా , అహేతురహితా సియుం;
సబ్బా కామతిహేతుమ్హా, కామేస్వేవ పనేతరా.

అయమేత్థ చుతిపటిసన్ధిక్కమో.

౯౯. ఇచ్చేవం గహితపటిసన్ధికానం పన పటిసన్ధినిరోధానన్తరతో పభుతి తమేవారమ్మణమారబ్భ తదేవ చిత్తం యావ చుతిచిత్తుప్పాదా అసతి వీథిచిత్తుప్పాదే భవస్స అఙ్గభావేన భవఙ్గసన్తతిసఙ్ఖాతం మానసం అబ్బోచ్ఛిన్నం నదీసోతో వియ పవత్తతి.

౧౦౦. పరియోసానే చ చవనవసేన చుతిచిత్తం హుత్వా నిరుజ్ఝతి.

౧౦౧. తతో పరఞ్చ పటిసన్ధాదయో రథచక్కమివ యథాక్కమం ఏవ పరివత్తన్తా పవత్తన్తి.

౧౦౨. పటిసన్ధిభవఙ్గవీథియో, చుతిచేహ తథా భవన్తరే.

పున సన్ధి భవఙ్గమిచ్చయం, పరివత్తతి చిత్తసన్తతి.

పటిసఙ్ఖాయపనేతమద్ధువం , అధిగన్త్వా పదమచ్చుతం బుధా;
సుసముచ్ఛిన్నసినేహబన్ధనా, సమమేస్సన్తి చిరాయ సుబ్బతా.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే వీథిముత్తసఙ్గహవిభాగో నామ

పఞ్చమో పరిచ్ఛేదో.

౬. రూపపరిచ్ఛేదో

౧. ఏత్తావతా విభత్తా హి, సప్పభేదప్పవత్తికా.

చిత్తచేతసికా ధమ్మా, రూపం దాని పవుచ్చతి.

౨. సముద్దేసా విభాగా చ, సముట్ఠానా కలాపతో.

పవత్తిక్కమతో చేతి, పఞ్చధా తత్థ సఙ్గహో.

రూపసముద్దేసో

౩. చత్తారి మహాభూతాని, చతున్నఞ్చ మహాభూతానం ఉపాదాయరూపన్తి **దువిధమ్పేతం రూపం** ఏకాదసవిధేన సఙ్గహం గచ్ఛతి.

౪. కథం? పథవీధాతు ఆపోధాతు తేజోధాతు వాయోధాతు **భూతరూపం** నామ.

౫. చక్ఖు సోతం ఘానం జివ్హా కాయో **పసాదరూపం** నామ.

౬. రూపం సద్దో గన్ధో రసో ఆపోధాతువివజ్జితం భూతత్తయసఙ్ఖాతం ఫోట్ఠబ్బం **గోచరరూపం** నామ.

౭. ఇత్థత్తం పురిసత్తం **భావరూపం** నామ.

౮. హదయవత్థు **హదయరూపం** నామ.

౯. జీవితిన్ద్రియం **జీవితరూపం** నామ.

౧౦. కబళీకారో ఆహారో **ఆహారరూపం** నామ.

౧౧. ఇతి చ అట్ఠారసవిధమ్పేతం రూపం సభావరూపం సలక్ఖణరూపం నిప్ఫన్నరూపం రూపరూపం సమ్మసనరూపన్తి చ సఙ్గహం గచ్ఛతి.

౧౨. ఆకాసధాతు **పరిచ్ఛేదరూపం** నామ.

౧౩. కాయవిఞ్ఞత్తి వచీవిఞ్ఞత్తి **విఞ్ఞత్తిరూపం** నామ.

౧౪. రూపస్స లహుతా ముదుతా కమ్మఞ్ఞతా విఞ్ఞత్తిద్వయం **వికారరూపం** నామ.

౧౫. రూపస్స ఉపచయో సన్తతి జరతా అనిచ్చతా **లక్ఖణరూపం** నామ.

౧౬. జాతిరూపమేవ పనేత్థ ఉపచయసన్తతినామేన పవుచ్చతీతి ఏకాదసవిధమ్పేతం రూపం అట్ఠవీసతివిధం హోతి సరూపవసేన.

౧౭. కథం –

భూతప్పసాదవిసయా, భావో హదయమిచ్చపి;
జీవితాహారరూపేహి, అట్ఠారసవిధం తథా.

పరిచ్ఛేదో చ విఞ్ఞత్తి, వికారో లక్ఖణన్తి చ;
అనిప్ఫన్నా దస చేతి, అట్ఠవీసవిధం భవే.

అయమేత్థ రూపసముద్దేసో.

రూపవిభాగో

౧౮. సబ్బఞ్చ పనేతం రూపం అహేతుకం సప్పచ్చయం సాసవం సఙ్ఖతం లోకియం కామావచరం అనారమ్మణం అప్పహాతబ్బమేవాతి ఏకవిధమ్పి అజ్ఝత్తికబాహిరాదివసేన బహుధా భేదం గచ్ఛతి.

౧౯. కథం? పసాదసఙ్ఖాతం పఞ్చవిధమ్పి **అజ్ఝత్తికరూపం** నామ, ఇతరం **బాహిరరూపం**.

౨౦. పసాదహదయసఙ్ఖాతం ఛబ్బిధమ్పి **వత్థురూపం** నామ, ఇతరం **అవత్థురూపం**.

౨౧. పసాదవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతం సత్తవిధమ్పి **ద్వారరూపం** నామ, ఇతరం అద్వారరూపం.

౨౨. పసాదభావజీవితసఙ్ఖాతం అట్ఠవిధమ్పి **ఇన్ద్రియరూపం** నామ, ఇతరం **అనిన్ద్రియరూపం**.

౨౩. పసాదవిసయసఙ్ఖాతం ద్వాదసవిధమ్పి **ఓళారికరూపం సన్తికేరూపం, సప్పటిఘరూపఞ్చ**, ఇతరం **సుఖుమరూపం దూరేరూపం అప్పటిఘరూపఞ్చ**.

౨౪. కమ్మజం **ఉపాదిన్నరూపం**, ఇతరం **అనుపాదిన్నరూపం**.

౨౫. రూపాయతనం **సనిదస్సనరూపం**, ఇతరం **అనిదస్సనరూపం**.

౨౬. చక్ఖాదిద్వయం అసమ్పత్తవసేన, ఘానాదిత్తయం సమ్పత్తవసేనాతి పఞ్చవిధమ్పి **గోచరగ్గాహికరూపం**, ఇతరం **అగోచరగ్గాహికరూపం**.

౨౭. వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజా భూతచతుక్కఞ్చేతి అట్ఠవిధమ్పి **అవినిబ్భోగరూపం**, ఇతరం **వినిబ్భోగరూపం**.

౨౮. ఇచ్చేవమట్ఠవీసతి-విధమ్పి చ విచక్ఖణా.

అజ్ఝత్తికాదిభేదేన, విభజన్తి యథారహం.

అయమేత్థ రూపవిభాగో.

రూపసముట్ఠాననయో

౨౯. కమ్మం చిత్తం ఉతు ఆహారో చేతి **చత్తారి రూపసముట్ఠానాని** నామ.

౩౦. తత్థ కామావచరం రూపావచరఞ్చేతి పఞ్చవీసతివిధమ్పి కుసలాకుసలకమ్మమభిసఙ్ఖతం అజ్ఝత్తికసన్తానే కమ్మసముట్ఠానరూపం పటిసన్ధిముపాదాయ ఖణే ఖణే సముట్ఠాపేతి.

౩౧. అరూపవిపాకద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జితం పఞ్చసత్తతివిధమ్పి చిత్తం చిత్తసముట్ఠానరూపం పఠమభవఙ్గముపాదాయ జాయన్తమేవ సముట్ఠాపేతి.

౩౨. తత్థ అప్పనాజవనం ఇరియాపథమ్పి సన్నామేతి.

౩౩. వోట్ఠబ్బనకామావచరజవనాభిఞ్ఞా పన విఞ్ఞత్తిమ్పి సముట్ఠాపేన్తి.

౩౪. సోమనస్సజవనాని పనేత్థ తేరస హసనమ్పి జనేన్తి.

౩౫. సీతుణ్హోతుసమఞ్ఞాతా తేజోధాతు ఠితిప్పత్తావ ఉతుసముట్ఠానరూపం అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ యథారహం సముట్ఠాపేతి.

౩౬. ఓజాసఙ్ఖాతో ఆహారో ఆహారసముట్ఠానరూపం అజ్ఝోహరణకాలే ఠానప్పత్తోవ సముట్ఠాపేతి.

౩౭. తత్థ హదయఇన్ద్రియరూపాని కమ్మజానేవ.

౩౮. విఞ్ఞత్తిద్వయం చిత్తజమేవ.

౩౯. సద్దో చిత్తోతుజో.

౪౦. లహుతాదిత్తయం ఉతుచిత్తాహారేహి సమ్భోతి.

౪౧. అవినిబ్భోగరూపాని చేవ ఆకాసధాతు చ. చతూహి సమ్భూతాని.

౪౨. లక్ఖణరూపాని న కుతోచి జాయన్తి.

౪౩. అట్ఠారస పన్నరస, తేరస ద్వాదసాతి చ.

కమ్మచిత్తోతుకాహార-జాని హోన్తి యథాక్కమం.

౪౪. జాయమానాదిరూపానం, సభావత్తా హి కేవలం.

లక్ఖణాని న జాయన్తి, కేహిచీతి పకాసితం.

అయమేత్థ రూపసముట్ఠాననయో.

కలాపయోజనా

౪౫. ఏకుప్పాదా ఏకనిరోధా ఏకనిస్సయా సహవుత్తినో **ఏకవీసతి రూపకలాపా** నామ.

౪౬. తత్థ జీవితం అవినిబ్భోగరూపఞ్చ చక్ఖునా సహ చక్ఖుదసకన్తి పవుచ్చతి. తథా సోతాదీహి సద్ధిం సోతదసకం ఘానదసకం జివ్హాదసకం కాయదసకం ఇత్థిభావదసకం పుమ్భావదసకం వత్థుదసకఞ్చేతి యథాక్కమం యోజేతబ్బం. అవినిబ్భోగరూపమేవ జీవితేన సహ జీవితనవకన్తి పవుచ్చతి. ఇమే **నవ కమ్మసముట్ఠానకలాపా**.

౪౭. అవినిబ్భోగరూపం పన సుద్ధట్ఠకం, తదేవ కాయవిఞ్ఞత్తియా సహ కాయవిఞ్ఞత్తినవకం, వచీవిఞ్ఞత్తిసద్దేహి సహ వచీవిఞ్ఞత్తిదసకం, లహుతాదీహి సద్ధిం లహుతాదేకాదసకం, కాయవిఞ్ఞత్తిలహుతాదిద్వాదసకం, వచీవిఞ్ఞత్తిసద్దలహుతాదితేరసకఞ్చేతి **ఛ చిత్తసముట్ఠానకలాపా**.

౪౮. సుద్ధట్ఠకం సద్దనవకం లహుతాదేకాదసకం సద్దలహుతాదిద్వాదసకఞ్చేతి **చత్తారో ఉతుసముట్ఠానకలాపా**.

౪౯. సుద్ధట్ఠకం లహుతాదేకాదసకఞ్చేతి **ద్వే ఆహారసముట్ఠానకలాపా**.

౫౦. తత్థ సుద్ధట్ఠకం సద్దనవకఞ్చేతి ద్వే ఉతుసముట్ఠానకలాపా బహిద్ధాపి లబ్భన్తి, అవసేసా పన సబ్బేపి అజ్ఝత్తికమేవాతి.

౫౧. కమ్మచిత్తోతుకాహార-సముట్ఠానా యథాక్కమం.

నవ ఛ చతురో ద్వేతి, కలాపా ఏకవీసతి.

కలాపానం పరిచ్ఛేద-లక్ఖణత్తా విచక్ఖణా;
న కలాపఙ్గమిచ్చాహు, ఆకాసం లక్ఖణాని చ.

అయమేత్థ కలాపయోజనా.

రూపపవత్తిక్కమో

౫౨. సబ్బానిపి పనేతాని రూపాని కామలోకే యథారహం అనూనాని పవత్తియం ఉపలబ్భన్తి.

౩౩. పటిసన్ధియం పన సంసేదజానఞ్చేవ ఓపపాతికానఞ్చ చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయభావవత్థుదసకసఙ్ఖాతాని సత్త దసకాని పాతుభవన్తి ఉక్కట్ఠవసేన, ఓమకవసేన పన చక్ఖుసోతఘానభావదసకాని కదాచిపి న లబ్భన్తి, తస్మా తేసం వసేన కలాపహాని వేదితబ్బా.

౩౪. గబ్భసేయ్యకసత్తానం పన కాయభావవత్థుదసకసఙ్ఖాతాని తీణి దసకాని పాతుభవన్తి, తత్థాపి భావదసకం కదాచి న లబ్భతి, తతో పరం పవత్తికాలే కమేన చక్ఖుదసకాదీని చ పాతుభవన్తి.

౩౫. ఇచ్చేవం పటిసన్ధిముపాదాయ కమ్మసముట్ఠానా, దుతియచిత్తముపాదాయ చిత్తసముట్ఠానా, ఠితికాలముపాదాయ ఉతుసముట్ఠానా, ఓజాఫరణముపాదాయ ఆహారసముట్ఠానా చేతి చతుసముట్ఠానరూపకలాపసన్తతి కామలోకే దీపజాలా వియ, నదీసోతో వియ చ యావతాయుకమబ్బోచ్ఛిన్నా పవత్తతి.

౩౬. మరణకాలే పన చుతిచిత్తోపరిసత్తరసమచిత్తస్స ఠితికాలముపాదాయ కమ్మజరూపాని న ఉప్పజ్జన్తి, పురేతరముప్పన్నాని చ కమ్మజరూపాని చుతిచిత్తసమకాలమేవ పవత్తిత్వా నిరుజ్ఝన్తి, తతో పరం చిత్తజాహారజరూపఞ్చ వోచ్ఛిజ్జతి, తతో పరం ఉతుసముట్ఠానరూపపరమ్పరా యావ మతకళేవరసఙ్ఖాతా పవత్తన్తి.

౩౭. ఇచ్చేవం మతసత్తానం, పునదేవ భవన్తరే.

పటిసన్ధిముపాదాయ, తథా రూపం పవత్తతి.

౩౮. రూపలోకే పన ఘానజివ్హాకాయభావదసకాని చ ఆహారజకలాపాని చ న లబ్భన్తి, తస్మా తేసం పటిసన్ధికాలే చక్ఖుసోతవత్థువసేన తీణి దసకాని జీవితనవకఞ్చేతి చత్తారో కమ్మసముట్ఠానకలాపా, పవత్తియం చిత్తోతుసముట్ఠానా చ లబ్భన్తి.

౩౯. అసఞ్ఞసత్తానం పన చక్ఖుసోతవత్థుసద్దాపి న లబ్భన్తి, తథా సబ్బానిపి చిత్తజరూపాని, తస్మా తేసం పటిసన్ధికాలే జీవితనవకమేవ, పవత్తియఞ్చ సద్దవజ్జితం ఉతుసముట్ఠానరూపం అతిరిచ్చతి.

౬౦. ఇచ్చేవం కామరూపాసఞ్ఞీసఙ్ఖాతేసు తీసు ఠానేసు పటిసన్ధిపవత్తివసేన దువిధా రూపప్పవత్తి వేదితబ్బా.

౬౧. అట్ఠవీసతి కామేసు, హోన్తి తేవీస రూపిసు.

సత్తరసేవ సఞ్ఞీనం, అరూపే నత్థి కిఞ్చిపి.

సద్దో వికారో జరతా, మరణఞ్చోపపత్తియం;
న లబ్భన్తి పవత్తే తు, న కిఞ్చిపి న లబ్భతి.

అయమేత్థ రూపపవత్తిక్కమో.

నిబ్బానభేదో

౬౨. **నిబ్బానం** పన లోకుత్తరసఙ్ఖాతం చతుమగ్గఞాణేన సచ్ఛికాతబ్బం మగ్గఫలానమారమ్మణభూతం వానసఙ్ఖాతాయ తణ్హాయ నిక్ఖన్తత్తా నిబ్బానన్తి పవుచ్చతి.

౬౩. తదేతం సభావతో ఏకవిధమ్పి సఉపాదిసేసనిబ్బానధాతు అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతు చేతి దువిధం హోతి కారణపరియాయేన.

౬౪. తథా సుఞ్ఞతం అనిమిత్తం అప్పణిహితఞ్చేతి తివిధం హోతి ఆకారభేదేన.

౬౫. పదమచ్చుతమచ్చన్తం, అసఙ్ఖతమనుత్తరం.

నిబ్బానమితి భాసన్తి, వానముత్తా మహేసయో.

ఇతి చిత్తం చేతసికం, రూపం నిబ్బానమిచ్చపి;
పరమత్థం పకాసేన్తి, చతుధావ తథాగతా.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే రూపసఙ్గహవిభాగో నామ

ఛట్ఠో పరిచ్ఛేదో.

౭. సముచ్చయపరిచ్ఛేదో

౧. ద్వాసత్తతివిధా వుత్తా, వత్థుధమ్మా సలక్ఖణా.

తేసం దాని యథాయోగం, పవక్ఖామి సముచ్చయం.

౨. అకుసలసఙ్గహో మిస్సకసఙ్గహో బోధిపక్ఖియసఙ్గహో సబ్బసఙ్గహో చేతి సముచ్చయసఙ్గహో చతుబ్బిధో వేదితబ్బో.

అకుసలసఙ్గహో

౩. కథం? **అకుసలసఙ్గహే** తావ చత్తారో ఆసవా – కామాసవో భవాసవో దిట్ఠాసవో అవిజ్జాసవో.

౪. చత్తారో ఓఘా – కామోఘో భవోఘో దిట్ఠోఘో అవిజ్జోఘో.

౫. చత్తారో యోగా – కామయోగో భవయోగో దిట్ఠియోగో అవిజ్జాయోగో.

౬. చత్తారో గన్థా – అభిజ్ఝాకాయగన్థో, బ్యాపాదో కాయగన్థో, సీలబ్బతపరామాసో కాయగన్థో, ఇదంసచ్చాభినివేసో కాయగన్థో.

౭. చత్తారో ఉపాదానా – కాముపాదానం దిట్ఠుపాదానం సీలబ్బతుపాదానం అత్తవాదుపాదానం.

౮. ఛ నీవరణాని – కామచ్ఛన్దనీవరణం బ్యాపాదనీవరణం థినమిద్ధనీవరణం ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చనీవరణం విచికిచ్ఛానీవరణం అవిజ్జానీవరణం.

౯. సత్త అనుసయా – కామరాగానుసయో భవరాగానుసయో పటిఘానుసయో మానానుసయో దిట్ఠానుసయో విచికిచ్ఛానుసయో అవిజ్జానుసయో.

౧౦. దస సంయోజనాని – కామరాగసంయోజనం రూపరాగసంయోజనం అరూపరాగసంయోజనం పటిఘసంయోజనం మానసంయోజనం దిట్ఠిసంయోజనం సీలబ్బతపరామాససంయోజనం విచికిచ్ఛాసంయోజనం ఉద్ధచ్చసంయోజనం అవిజ్జాసంయోజనం సుత్తన్తే.

౧౧. అపరానిపి దస సంయోజనాని – కామరాగసంయోజనం భవరాగసంయోజనం పటిఘసంయోజనం మానసంయోజనం దిట్ఠిసంయోజనం సీలబ్బతపరామాససంయోజనం విచికిచ్ఛాసంయోజనం ఇస్సాసంయోజనం మచ్ఛరియసంయోజనం అవిజ్జాసంయోజనం అభిధమ్మే (విభ॰ ౯౬౯).

౧౨. దస కిలేసా – లోభో దోసో మోహో మానో దిట్ఠి విచికిచ్ఛా థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పం.

౧౩. ఆసవాదీసు పనేత్థ కామభవనామేన తబ్బత్థుకా తణ్హా అధిప్పేతా, సీలబ్బతపరామాసో ఇదంసచ్చాభినివేసో అత్తవాదుపాదో చ తథాపవత్తం దిట్ఠిగతమేవ పవుచ్చతి.

౧౪. ఆసవోఘా చ యోగా చ,

తయో గన్థా చ వత్థుతో;
ఉపాదానా దువే వుత్తా,
అట్ఠ నీవరణా సియుం.

ఛళేవానుసయా హోన్తి, నవ సంయోజనా మతా;
కిలేసా దస వుత్తోయం, నవధా పాపసఙ్గహో.

మిస్సకసఙ్గహో

౧౫. **మిస్సకసఙ్గహే** ఛ హేతూ – లోభో దోసో మోహో అలోభో అదోసో అమోహో.

౧౬. సత్త ఝానఙ్గాని – వితక్కో విచారో పీతి ఏకగ్గతా సోమనస్సం దోమనస్సం ఉపేక్ఖా.

౧౭. ద్వాదస మగ్గఙ్గాని – సమ్మాదిట్ఠి సమ్మాసఙ్కప్పో సమ్మావాచా సమ్మాకమ్మన్తో సమ్మాఆజీవో సమ్మావాయామో సమ్మాసతి సమ్మాసమాధి మిచ్ఛాదిట్ఠి మిచ్ఛాసఙ్కప్పో మిచ్ఛావాయామో మిచ్ఛాసమాధి.

౧౮. బావీసతిన్ద్రియాని – చక్ఖున్ద్రియం సోతిన్ద్రియం ఘానిన్ద్రియం జివ్హిన్ద్రియం కాయిన్ద్రియం ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం జీవితిన్ద్రియం మనిన్ద్రియం సుఖిన్ద్రియం దుక్ఖిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం దోమనస్సిన్ద్రియం ఉపేక్ఖిన్ద్రియం సద్ధిన్ద్రియం వీరియిన్ద్రియం సతిన్ద్రియం సమాధిన్ద్రియం పఞ్ఞిన్ద్రియం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం అఞ్ఞిన్ద్రియం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం.

౧౯. నవ బలాని – సద్ధాబలం వీరియబలం సతిబలం సమాధిబలం పఞ్ఞాబలం హిరిబలం ఓత్తప్పబలం అహిరికబలం అనోత్తప్పబలం.

౨౦. చత్తారో అధిపతీ – ఛన్దాధిపతి వీరియాధిపతి చిత్తాధిపతి వీమంసాధిపతి.

౨౧. చత్తారో ఆహారా – కబళీకారో ఆహారో, ఫస్సో దుతియో, మనోసఞ్చేతనా తతియా, విఞ్ఞాణం చతుత్థం.

౨౨. ఇన్ద్రియేసు పనేత్థ సోతాపత్తిమగ్గఞాణం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం.

౨౩. అరహత్తఫలఞాణం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం.

౨౪. మజ్ఝే ఛ ఞాణాని అఞ్ఞిన్ద్రియానీతి పవుచ్చన్తి.

౨౫. జీవితిన్ద్రియఞ్చ రూపారూపవసేన దువిధం హోతి.

౨౬. పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు ఝానఙ్గాని, అవీరియేసు బలాని, అహేతుకేసు మగ్గఙ్గాని న లబ్భన్తి.

౨౭. తథా విచికిచ్ఛాచిత్తే ఏకగ్గతా మగ్గిన్ద్రియబలభావం న గచ్ఛతి.

౨౮. ద్విహేతుకతిహేతుకజవనేస్వేవ యథాసమ్భవం అధిపతి ఏకోవ లబ్భతీతి.

౨౯. ఛ హేతూ పఞ్చ ఝానఙ్గా, మగ్గఙ్గా నవ వత్థుతో.

సోళసిన్ద్రియధమ్మా చ, బలధమ్మా నవేరితా.

చత్తారోధిపతి వుత్తా, తథాహారాతి సత్తధా;
కుసలాదిసమాకిణ్ణో, వుత్తోమిస్సకసఙ్గహో.

బోధిపక్ఖియసఙ్గహో

౩౦. **బోధిపక్ఖియసఙ్గహే** చత్తారో సతిపట్ఠానా కాయానుపస్సనాసతిపట్ఠానం వేదనానుపస్సనాసతిపట్ఠానం చిత్తానుపస్సనాసతిపట్ఠానం ధమ్మానుపస్సనాసతిపట్ఠానం.

౩౧. చత్తారో సమ్మప్పధానా ఉప్పన్నానం పాపకానం పహానాయ వాయామో, అనుప్పన్నానం పాపకానం అనుప్పాదాయ వాయామో, అనుప్పన్నానం కుసలానం ఉప్పాదాయ వాయామో, ఉప్పన్నానం కుసలానం భియ్యోభావాయ వాయామో.

౩౨. చత్తారో ఇద్ధిపాదా – ఛన్దిద్ధిపాదో వీరియిద్ధిపాదో చిత్తిద్ధిపాదో వీమంసిద్ధిపాదో.

౩౩. పఞ్చిన్ద్రియాని – సద్ధిన్ద్రియం వీరియిన్ద్రియం సతిన్ద్రియం సమాధిన్ద్రియం పఞ్ఞిన్ద్రియం.

౩౪. పఞ్చ బలాని – సద్ధాబలం వీరియబలం సతిబలం సమాధిబలం పఞ్ఞాబలం.

౩౫. సత్త బోజ్ఝఙ్గా – సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో ధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గో వీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గో పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో పస్సద్ధిసమ్బోజ్ఝఙ్గో సమాధిసమ్బోజ్ఝఙ్గో ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గో.

౩౬. అట్ఠ మగ్గఙ్గాని – సమ్మాదిట్ఠి సమ్మాసఙ్కప్పో సమ్మావాచా సమ్మాకమ్మన్తో సమ్మాఆజీవో సమ్మావాయామో సమ్మాసతి సమ్మాసమాధి.

౩౭. ఏత్థ పన చత్తారో సతిపట్ఠానాతి సమ్మాసతి ఏకావ పవుచ్చతి.

౩౮. తథా చత్తారో సమ్మప్పధానాతి చ సమ్మావాయామో.

౩౯. ఛన్దో చిత్తముపేక్ఖా చ, సద్ధాపస్సద్ధిపీతియో.

సమ్మాదిట్ఠి చ సఙ్కప్పో, వాయామో విరతిత్తయం.

సమ్మాసతి సమాధీతి, చుద్దసేతే సభావతో;
సత్తతింసప్పభేదేన, సత్తధా తత్థ సఙ్గహో.

౪౦. సఙ్కప్పపస్సద్ధి చ పీతుపేక్ఖా,

ఛన్దో చ చిత్తం విరతిత్తయఞ్చ;
నవేకఠానా విరియం నవట్ఠ,
సతీ సమాధీ చతు పఞ్చ పఞ్ఞా;
సద్ధా దుఠానుత్తమసత్తతింస-
ధమ్మానమేసో పవరో విభాగో.

౪౧. సబ్బే లోకుత్తరే హోన్తి, న వా సఙ్కప్పపీతియో.

లోకియేపి యథాయోగం, ఛబ్బిసుద్ధిపవత్తియం.

సబ్బసఙ్గహో

౪౨. **సబ్బసఙ్గహే** పఞ్చక్ఖన్ధా – రూపక్ఖన్ధో వేదనాక్ఖన్ధో సఞ్ఞాక్ఖన్ధో సఙ్ఖారక్ఖన్ధో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో.

౪౩. పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా – రూపుపాదానక్ఖన్ధో వేదనుపాదానక్ఖన్ధో సఞ్ఞుపాదానక్ఖన్ధో సఙ్ఖారుపాదానక్ఖన్ధో విఞ్ఞాణుపాదానక్ఖన్ధో.

౪౪. ద్వాదసాయతనాని – చక్ఖాయతనం సోతాయతనం ఘానాయతనం జివ్హాయతనం కాయాయతనం మనాయతనం రూపాయతనం సద్దాయతనం గన్ధాయతనం రసాయతనం ఫోట్ఠబ్బాయతనం ధమ్మాయతనం.

౪౫. అట్ఠారస ధాతుయో – చక్ఖుధాతు సోతధాతు ఘానధాతు జివ్హాధాతు కాయధాతు రూపధాతు సద్దధాతు గన్ధధాతు రసధాతు ఫోట్ఠబ్బధాతు చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు సోతవిఞ్ఞాణధాతు ఘానవిఞ్ఞాణధాతు జివ్హావిఞ్ఞాణధాతు కాయవిఞ్ఞాణధాతు మనోధాతు ధమ్మధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతు.

౪౬. చత్తారి అరియసచ్చాని – దుక్ఖం అరియసచ్చం, దుక్ఖసముదయో అరియసచ్చం, దుక్ఖనిరోధో అరియసచ్చం, దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదా అరియసచ్చం.

౪౭. ఏత్థ పన చేతసికసుఖుమరూపనిబ్బానవసేన ఏకూనసత్తతి ధమ్మా ధమ్మాయతనధమ్మధాతూతి సఙ్ఖం గచ్ఛన్తి.

౪౮. మనాయతనమేవ సత్తవిఞ్ఞాణధాతువసేన భిజ్జతి.

౪౯. రూపఞ్చ వేదనా సఞ్ఞా, సేసచేతసికా తథా.

విఞ్ఞాణమితి పఞ్చేతే, పఞ్చక్ఖన్ధాతి భాసితా.

౨౧౦. పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధాతి , తథా తేభూమకా మతా.

భేదాభావేన నిబ్బానం, ఖన్ధసఙ్గహనిస్సటం.

౨౧౧. ద్వారారమ్మణభేదేన, భవన్తాయతనాని చ.

ద్వారాలమ్బతదుప్పన్న-పరియాయేన ధాతుయో.

౨౧౨. దుక్ఖం తేభూమకం వట్టం, తణ్హా సముదయో భవే.

నిరోధో నామ నిబ్బానం, మగ్గో లోకుత్తరో మతో.

౨౧౩. మగ్గయుత్తా ఫలా చేవ, చతుసచ్చవినిస్సటా.

ఇతి పఞ్చప్పభేదేన, పవుత్తో సబ్బసఙ్గహో.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే సముచ్చయసఙ్గహవిభాగో నామ

సత్తమో పరిచ్ఛేదో.

౮. పచ్చయపరిచ్ఛేదో

౧. యేసం సఙ్ఖతధమ్మానం, యే ధమ్మా పచ్చయా యథా.

తం విభాగమిహేదాని, పవక్ఖామి యథారహం.

౨. పటిచ్చసముప్పాదనయో పట్ఠాననయో చేతి పచ్చయసఙ్గహో దువిధో వేదితబ్బో.

౩. తత్థ తబ్భావభావీభావాకారమత్తోపలక్ఖితో పటిచ్చసముప్పాదనయో, పట్ఠాననయో పన ఆహచ్చపచ్చయట్ఠితిమారబ్భ పవుచ్చతి, ఉభయం పన వోమిస్సేత్వా పపఞ్చేన్తి ఆచరియా.

పటిచ్చసముప్పాదనయో

౪. తత్థ అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, నామరూపపచ్చయా సళాయతనం, సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో, ఫస్సపచ్చయా వేదనా, వేదనాపచ్చయా తణ్హా, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం, ఉపాదానపచ్చయా భవో , భవపచ్చయా జాతి, జాతిపచ్చయా జరామరణం సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా సమ్భవన్తి. ఏవమేతస్స కేవలస్స దుక్ఖక్ఖన్ధస్స సముదయో హోతీతి అయమేత్థ **పటిచ్చసముప్పాదనయో.**

౫. తత్థ తయో అద్ధా ద్వాదసఙ్గాని వీసతాకారా తిసన్ధి చతుసఙ్ఖేపా తీణి వట్టాని ద్వే మూలాని చ వేదితబ్బాని.

౬. కథం? అవిజ్జాసఙ్ఖారా అతీతో అద్ధా, జాతిజరామరణం అనాగతో అద్ధా, మజ్ఝే అట్ఠ పచ్చుప్పన్నో అద్ధాతి తయో అద్ధా.

౭. అవిజ్జా సఙ్ఖారా విఞ్ఞాణం నామరూపం సళాయతనం ఫస్సో వేదనా తణ్హా ఉపాదానం భవో జాతి జరామరణన్తి ద్వాదసఙ్గాని.

౮. సోకాదివచనం పనేత్థ నిస్సన్దఫలనిదస్సనం.

౯. అవిజ్జాసఙ్ఖారగ్గహణేన పనేత్థ తణ్హుపాదానభవాపి గహితా భవన్తి, తథా తణ్హుపాదానభవగ్గహణేన చ అవిజ్జాసఙ్ఖారా, జాతిజరామరణగ్గహణేన చ విఞ్ఞాణాదిఫలపఞ్చకమేవ గహితన్తి కత్వా –

౧౦. అతీతే హేతవో పఞ్చ, ఇదాని ఫలపఞ్చకం.

ఇదాని హేతవో పఞ్చ, ఆయతిం ఫలపఞ్చకన్తి;
వీసతాకారా తిసన్ధి, చతుసఙ్ఖేపా చ భవన్తి.

౧౧. అవిజ్జాతణ్హుపాదానా చ కిలేసవట్టం, కమ్మభవసఙ్ఖాతో భవేకదేసో సఙ్ఖారా చ కమ్మవట్టం, ఉపపత్తిభవసఙ్ఖాతో భవేకదేసో అవసేసా చ విపాకవట్టన్తి తీణి వట్టాని.

౧౨. అవిజ్జాతణ్హావసేన ద్వే మూలాని చ వేదితబ్బాని.

౧౩. తేసమేవ చ మూలానం, నిరోధేన నిరుజ్ఝతి.

జరామరణముచ్ఛాయ, పీళితానమభిణ్హసో;
ఆసవానం సముప్పాదా, అవిజ్జా చ పవత్తతి.

వట్టమాబన్ధమిచ్చేవం, తేభూమకమనాదికం;
పటిచ్చసముప్పాదోతి, పట్ఠపేసి మహాముని.

పట్ఠాననయో

౧౪. హేతుపచ్చయో ఆరమ్మణపచ్చయో అధిపతిపచ్చయో అనన్తరపచ్చయో సమనన్తరపచ్చయో సహజాతపచ్చయో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో నిస్సయపచ్చయో ఉపనిస్సయపచ్చయో పురేజాతపచ్చయో పచ్ఛాజాతపచ్చయో ఆసేవనపచ్చయో కమ్మపచ్చయో విపాకపచ్చయో ఆహారపచ్చయో ఇన్ద్రియపచ్చయో ఝానపచ్చయో మగ్గపచ్చయో సమ్పయుత్తపచ్చయో విప్పయుత్తపచ్చయో అత్థిపచ్చయో నత్థిపచ్చయో విగతపచ్చయో అవిగతపచ్చయోతి అయమేత్థ **పట్ఠాననయో**.

౧౫. ఛధా నామం తు నామస్స, పఞ్చధా నామరూపినం.

ఏకధా పున రూపస్స, రూపం నామస్స చేకధా.

పఞ్ఞత్తినామరూపాని, నామస్స దువిధా ద్వయం;
ద్వయస్స నవధా చేతి, ఛబ్బిధా పచ్చయా కథం.

౧౬. అనన్తరనిరుద్ధా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పటుప్పన్నానం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం అనన్తరసమనన్తరనత్థివిగతవసేన, పురిమాని జవనాని పచ్ఛిమానం జవనానం ఆసేవనవసేన, సహజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞం సమ్పయుత్తవసేనేతి చ **ఛధా నామం నామస్స** పచ్చయో హోతి.

౧౭. హేతుఝానఙ్గమగ్గఙ్గాని సహజాతానం నామరూపానం హేతాదివసేన, సహజాతా చేతనా సహజాతానం నామరూపానం, నానాక్ఖణికా చేతనా కమ్మాభినిబ్బత్తానం నామరూపానం కమ్మవసేన, విపాకక్ఖన్ధా అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజాతానం రూపానం విపాకవసేనేతి చ **పఞ్చధా నామం నామరూపానం** పచ్చయో హోతి.

౧౮. పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స పచ్ఛాజాతవసేనేతి **ఏకధావ నామం రూపస్స** పచ్చయో హోతి.

౧౯. ఛ వత్థూని పవత్తియం సత్తన్నం విఞ్ఞాణధాతూనం పఞ్చారమ్మణాని చ పఞ్చవిఞ్ఞాణవీథియా పురేజాతవసేనేతి **ఏకధావ రూపం నామస్స** పచ్చయో హోతి.

౨౦. ఆరమ్మణవసేన ఉపనిస్సయవసేనేతి చ **దువిధా పఞ్ఞత్తినామరూపాని నామస్సేవ** పచ్చయా హోన్తి.

౨౧. తత్థ రూపాదివసేన ఛబ్బిధం హోతి ఆరమ్మణం.

౨౨. ఉపనిస్సయో పన తివిధో హోతి – ఆరమ్మణూపనిస్సయో అనన్తరూపనిస్సయో పకతూపనిస్సయో చేతి.

౨౩. తత్థ ఆరమ్మణమేవ గరుకతం ఆరమ్మణూపనిస్సయో.

౨౪. అనన్తరనిరుద్ధా చిత్తచేతసికా ధమ్మా అనన్తరూపనిస్సయో.

౨౫. రాగాదయో పన ధమ్మా సద్ధాదయో చ సుఖం దుక్ఖం పుగ్గలో భోజనం ఉతుసేనాసనఞ్చ యథారహం అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ కుసలాదిధమ్మానం, కమ్మం విపాకానన్తి చ బహుధా హోతి పకతూపనిస్సయో.

౨౬. అధిపతిసహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయఆహారఇన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేనేతి యథారహం **నవధా నామరూపాని నామరూపానం** పచ్చయా భవన్తి.

౨౭. తత్థ గరుకతమారమ్మణం ఆరమ్మణాధిపతివసేన నామానం, సహజాతాధిపతి చతుబ్బిధోపి సహజాతవసేన సహజాతానం నామరూపానన్తి చ దువిధో హోతి అధిపతిపచ్చయో.

౨౮. చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజాతరూపానఞ్చ, మహాభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉపాదారూపానఞ్చ, పటిసన్ధిక్ఖణే వత్థువిపాకా అఞ్ఞమఞ్ఞన్తి చ తివిధో హోతి సహజాతపచ్చయో.

౨౯. చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞం, మహాభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞం, పటిసన్ధిక్ఖణే వత్థువిపాకా అఞ్ఞమఞ్ఞన్తి చ తివిధో హోతి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో.

౩౦. చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజాతరూపానఞ్చ, మహాభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉపాదారూపానఞ్చ, ఛ వత్థూని సత్తన్నం విఞ్ఞాణధాతూనన్తి చ తివిధో హోతి నిస్సయపచ్చయో.

౩౧. కబళీకారో ఆహారో ఇమస్స కాయస్స, అరూపినో ఆహారా సహజాతానం నామరూపానన్తి చ దువిధో హోతి ఆహారపచ్చయో.

౩౨. పఞ్చ పసాదా పఞ్చన్నం విఞ్ఞాణానం, రూపజీవితిన్ద్రియం ఉపాదిన్నరూపానం, అరూపినో ఇన్ద్రియా సహజాతానం నామరూపానన్తి చ తివిధో హోతి ఇన్ద్రియపచ్చయో.

౩౩. ఓక్కన్తిక్ఖణే వత్థు విపాకానం, చిత్తచేతసికా ధమ్మా సహజాతరూపానం సహజాతవసేన, పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స పచ్ఛాజాతవసేన ఛ వత్థూని పవత్తియం సత్తన్నం విఞ్ఞాణధాతూనం పురేజాతవసేనేతి చ తివిధో హోతి విప్పయుత్తపచ్చయో.

౩౪. సహజాతం పురేజాతం, పచ్ఛాజాతఞ్చ సబ్బథా.

కబళీకారో ఆహారో, రూపజీవితమిచ్చయన్తి. –

పఞ్చవిధో హోతి అత్థిపచ్చయో అవిగతపచ్చయో చ.

౩౫. ఆరమ్మణూపనిస్సయకమ్మత్థిపచ్చయేసు చ సబ్బేపి పచ్చయా సమోధానం గచ్ఛన్తి.

౩౬. సహజాతరూపన్తి పనేత్థ సబ్బత్థాపి పవత్తే చిత్తసముట్ఠానానం, పటిసన్ధియం కటత్తారూపానఞ్చ వసేన దువిధం హోతీతి వేదితబ్బం.

౩౭. ఇతి తేకాలికా ధమ్మా, కాలముత్తా చ సమ్భవా.

అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ, సఙ్ఖతాసఙ్ఖతా తథా;
పఞ్ఞత్తినామరూపానం, వసేన తివిధా ఠితా;
పచ్చయా నామ పట్ఠానే, చతువీసతి సబ్బథా.

౩౮. తత్థ రూపధమ్మా రూపక్ఖన్ధోవ, చిత్తచేతసికసఙ్ఖాతా చత్తారో అరూపినో ఖన్ధా, నిబ్బానఞ్చేతి పఞ్చవిధమ్పి అరూపన్తి చ నామన్తి చ పవుచ్చతి.

పఞ్ఞత్తిభేదో

౩౯. తతో అవసేసా పఞ్ఞత్తి పన పఞ్ఞాపియత్తా పఞ్ఞత్తి, పఞ్ఞాపనతో పఞ్ఞత్తీతి చ దువిధా హోతి.

౪౦. కథం? తంతంభూతవిపరిణామాకారముపాదాయ తథా తథా పఞ్ఞత్తా భూమిపబ్బతాదికా, సమ్భారసన్నివేసాకారముపాదాయ గేహరథసకటాదికా, ఖన్ధపఞ్చకముపాదాయ పురిసపుగ్గలాదికా, చన్దావట్టనాదికముపాదాయ దిసాకాలాదికా, అసమ్ఫుట్ఠాకారముపాదాయ కూపగుహాదికా, తంతంభూతనిమిత్తం భావనావిసేసఞ్చ ఉపాదాయ కసిణనిమిత్తాదికా చేతి ఏవమాదిప్పభేదా పన పరమత్థతో అవిజ్జమానాపి అత్థచ్ఛాయాకారేన చిత్తుప్పాదానమారమ్మణభూతా తం తం ఉపాదాయ ఉపనిధాయ కారణం కత్వా తథా తథా పరికప్పియమానా సఙ్ఖాయతి సమఞ్ఞాయతి వోహరీయతి పఞ్ఞాపీయతీతి పఞ్ఞత్తీతి పవుచ్చతి. అయం పఞ్ఞత్తి పఞ్ఞాపియత్తా పఞ్ఞత్తి నామ.

౪౧. పఞ్ఞాపనతో పఞ్ఞత్తి పన నామనామకమ్మాదినామేన పరిదీపితా, సా విజ్జమానపఞ్ఞత్తి అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, విజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, అవిజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి , విజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి, అవిజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి చేతి ఛబ్బిధా హోతి.

౪౨. తత్థ యదా పన పరమత్థతో విజ్జమానం రూపవేదనాదిం ఏతాయ పఞ్ఞాపేన్తి, తదాయం విజ్జమానపఞ్ఞత్తి. యదా పన పరమత్థతో అవిజ్జమానం భూమిపబ్బతాదిం ఏతాయ పఞ్ఞాపేన్తి, తదాయం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తీతి పవుచ్చతి. ఉభిన్నం పన వోమిస్సకవసేన సేసా యథాక్కమం ఛళభిఞ్ఞో, ఇత్థిసద్దో, చక్ఖువిఞ్ఞాణం, రాజపుత్తోతి చ వేదితబ్బా.

౪౩. వచీఘోసానుసారేన, సోతవిఞ్ఞాణవీథియా.

పవత్థానన్తరుప్పన్న-మనోద్వారస్స గోచరా.

అత్థా యస్సానుసారేన, విఞ్ఞాయన్తి తతో పరం;
సాయం పఞ్ఞత్తి విఞ్ఞేయ్యా, లోకసఙ్కేతనిమ్మితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే పచ్చయసఙ్గహవిభాగో నామ

అట్ఠమో పరిచ్ఛేదో.

౯. కమ్మట్ఠానపరిచ్ఛేదో

౧. సమథవిపస్సనానం, భావనానమితో పరం.

కమ్మట్ఠానం పవక్ఖామి, దువిధమ్పి యథాక్కమం.

సమథకమ్మట్ఠానం

౨. తత్థ **సమథసఙ్గహే** తావ దస కసిణాని, దస అసుభా, దస అనుస్సతియో, చతస్సో అప్పమఞ్ఞాయో, ఏకా సఞ్ఞా, ఏకం వవత్థానం, చత్తారో ఆరుప్పా చేతి సత్తవిధేన సమథకమ్మట్ఠానసఙ్గహో.

చరితభేదో

౩. రాగచరితా దోసచరితా మోహచరితా సద్ధాచరితా బుద్ధిచరితా వితక్కచరితా చేతి ఛబ్బిధేన చరితసఙ్గహో.

భావనాభేదో

౪. పరికమ్మభావనా ఉపచారభావనా అప్పనాభావనా చేతి తిస్సో భావనా.

నిమిత్తభేదో

౫. పరికమ్మనిమిత్తం ఉగ్గహనిమిత్తం పటిభాగనిమిత్తఞ్చేతి తీణి నిమిత్తాని చ వేదితబ్బాని.

౬. కథం? పథవీకసిణం ఆపోకసిణం తేజోకసిణం వాయోకసిణం నీలకసిణం పీతకసిణం లోహితకసిణం ఓదాతకసిణం ఆకాసకసిణం ఆలోకకసిణఞ్చేతి ఇమాని **దస కసిణాని** నామ.

౭. ఉద్ధుమాతకం వినీలకం విపుబ్బకం విచ్ఛిద్దకం విక్ఖాయితకం విక్ఖిత్తకం హతవిక్ఖిత్తకం లోహితకం పుళవకం అట్ఠికఞ్చేతి ఇమే **దస అసుభా** నామ.

౮. బుద్ధానుస్సతి ధమ్మానుస్సతి సంఘానుస్సతి సీలానుస్సతి చాగానుస్సతి దేవతానుస్సతి ఉపసమానుస్సతి మరణానుస్సతి కాయగతాసతి ఆనాపానస్సతి చేతి ఇమా **దస అనుస్సతియో** నామ.

౯. మేత్తా కరుణా ముదితా ఉపేక్ఖా చేతి ఇమా **చతస్సో అప్పమఞ్ఞాయో** నామ, బ్రహ్మవిహారోతి చ పవుచ్చతి.

౧౦. ఆహారేపటికూలసఞ్ఞా **ఏకా సఞ్ఞా** నామ.

౧౧. చతుధాతువవత్థానం **ఏకం వవత్థానం** నామ.

౧౨. ఆకాసానఞ్చాయతనాదయో **చత్తారో ఆరుప్పా** నామాతి సబ్బథాపి సమథనిద్దేసే చత్తాలీస కమ్మట్ఠానాని భవన్తి.

సప్పాయభేదో

౧౩. చరితాసు పన దస అసుభా కాయగతాసతిసఙ్ఖాతా కోట్ఠాసభావనా చ రాగచరితస్స సప్పాయా.

౧౪. చతస్సో అప్పమఞ్ఞాయో నీలాదీని చ చత్తారి కసిణాని దోసచరితస్స.

౧౫. ఆనాపానం మోహచరితస్స వితక్కచరితస్స చ,

౧౬. బుద్ధానుస్సతిఆదయో ఛ సద్ధాచరితస్స.

౧౭. మరణఉపసమసఞ్ఞావవత్థానాని బుద్ధిచరితస్స.

౧౮. సేసాని పన సబ్బానిపి కమ్మట్ఠానాని సబ్బేసమ్పి సప్పాయాని, తత్థాపి కసిణేసు పుథులం మోహచరితస్స, ఖుద్దకం వితక్కచరితస్సేవాతి.

అయమేత్థ సప్పాయభేదో.

భావనాభేదో

౧౯. **భావనాసు** సబ్బత్థాపి పరికమ్మభావనా లబ్భతేవ, బుద్ధానుస్సతిఆదీసు అట్ఠసు సఞ్ఞావవత్థానేసు చాతి దససుకమ్మట్ఠానేసు ఉపచారభావనావ సమ్పజ్జతి, నత్థి అప్పనా.

౨౦. సేసేసు పన సమతింసకమ్మట్ఠానేసు అప్పనాభావనాపి సమ్పజ్జతి.

౨౧. తత్థాపి దస కసిణాని ఆనాపానఞ్చ పఞ్చకజ్ఝానికాని.

౨౨. దస అసుభా కాయగతాసతి చ పఠమజ్ఝానికా.

౨౩. మేత్తాదయో తయో చతుక్కజ్ఝానికా.

౨౪. ఉపేక్ఖా పఞ్చమజ్ఝానికాతి ఛబ్బీసతి రూపావచరజ్ఝానికాని కమ్మట్ఠానాని.

౨౫. చత్తారో పన ఆరుప్పా ఆరుప్పజ్ఝానికాతి.

అయమేత్థ భావనాభేదో.

గోచరభేదో

౨౬. **నిమిత్తేసు** పన పరికమ్మనిమిత్తం ఉగ్గహనిమిత్తఞ్చ సబ్బత్థాపి యథారహం పరియాయేన లబ్భన్తేవ.

౨౭. పటిభాగనిమిత్తం పన కసిణాసుభకోట్ఠాసఆనాపానేస్వేవ లబ్భతి, తత్థ హి పటిభాగనిమిత్తమారబ్భ ఉపచారసమాధి అప్పనాసమాధి చ పవత్తన్తి.

౨౮. కథం? ఆదికమ్మికస్స హి పథవీమణ్డలాదీసు నిమిత్తం ఉగ్గణ్హన్తస్స తమారమ్మణం పరికమ్మనిమిత్తన్తి పవుచ్చతి, సా చ భావనా పరికమ్మభావనా నామ.

౨౯. యదా పన తం నిమిత్తం చిత్తేన సముగ్గహితం హోతి, చక్ఖునా పస్సన్తస్సేవ మనోద్వారస్స ఆపాథమాగతం, తదా తమేవారమ్మణం ఉగ్గహనిమిత్తం నామ, సా చ భావనా సమాధియతి.

౩౦. తథా సమాహితస్స పనేతస్స తతో పరం తస్మిం ఉగ్గహనిమిత్తే పరికమ్మసమాధినా భావనమనుయుఞ్జన్తస్స యదా తప్పటిభాగం వత్థుధమ్మవిముచ్చితం పఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతం భావనామయమారమ్మణం చిత్తే సన్నిసన్నం సమప్పితం హోతి, తదా తం పటిభాగనిమిత్తం సముప్పన్నన్తి పవుచ్చతి.

౩౧. తతో పట్ఠాయ పరిపన్థవిప్పహీనా కామావచరసమాధిసఙ్ఖాతా ఉపచారభావనా నిప్ఫన్నా నామ హోతి.

౩౨. తతో పరం తమేవ పరిభాగనిమిత్తం ఉపచారసమాధినా సమాసేవన్తస్స రూపావచరపఠమజ్ఝానమప్పేతి.

౩౩. తతో పరం తమేవ పఠమజ్ఝానం ఆవజ్జనం సమాపజ్జనం అధిట్ఠానం వుట్ఠానం పచ్చవేక్ఖణా చేతి ఇమాహి పఞ్చహి వసితాహి వసీభూతం కత్వా వితక్కాదికమోళారికఙ్గం పహానాయ విచారాదిసుఖుమఙ్గుపత్తియా పదహతో యథాక్కమం దుతియజ్ఝానాదయో యథారహమప్పేన్తి.

౩౪. ఇచ్చేవం పథవీకసిణాదీసు ద్వావీసతికమ్మట్ఠానేసు పటిభాగనిమిత్తముపలబ్భతి.

౩౫. అవసేసేసు పన అప్పమఞ్ఞా సత్తపఞ్ఞత్తియం పవత్తన్తి.

౩౬. ఆకాసవజ్జితకసిణేసు పన యం కిఞ్చి కసిణం ఉగ్ఘాటేత్వా లద్ధమాకాసం అనన్తవసేన పరికమ్మం కరోన్తస్స పఠమారుప్పమప్పేతి.

౩౭. తమేవ పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణం అనన్తవసేన పరికమ్మం కరోన్తస్స దుతియారుప్పమప్పేతి.

౩౮. తమేవ పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణాభావం పన "నత్థి కిఞ్చీ"తి పరికమ్మం కరోన్తస్స తతియారుప్పమప్పేతి.

౩౯. తతియారుప్పం "సన్తమేతం, పణీతమేత"న్తి పరికమ్మం కరోన్తస్స చతుత్థారుప్పమప్పేతి.

౪౦. అవసేసేసు చ దససు కమ్మట్ఠానేసు బుద్ధగుణాదికమారమ్మణమారబ్భ పరికమ్మం కత్వా తస్మిం నిమిత్తే సాధుకముగ్గహితే తత్థేవ పరికమ్మఞ్చ సమాధియతి, ఉపచారో చ సమ్పజ్జతి.

౪౧. అభిఞ్ఞావసేన పవత్తమానం పన రూపావచరపఞ్చమజ్ఝానం అభిఞ్ఞాపాదకపఞ్చమజ్ఝానా వుట్ఠహిత్వా అధిట్ఠేయ్యాదికమావజ్జేత్వా పరికమ్మం కరోన్తస్స రూపాదీసు ఆరమ్మణేసు యథారహమప్పేతి.

౪౨. అభిఞ్ఞా చ నామ –

ఇద్ధివిధం దిబ్బసోతం, పరచిత్తవిజాననా;
పుబ్బేనివాసానుస్సతి, దిబ్బచక్ఖూతి పఞ్చధా.

అయమేత్థ గోచరభేదో.

నిట్ఠితో చ సమథకమ్మట్ఠాననయో.

విపస్సనాకమ్మట్ఠానం

విసుద్ధిభేదో

౪౩. **విపస్సనాకమ్మట్ఠానే** పన సీలవిసుద్ధి చిత్తవిసుద్ధి దిట్ఠివిసుద్ధి కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి ఞాణదస్సనవిసుద్ధి చేతి సత్తవిధేన విసుద్ధిసఙ్గహో.

౪౪. అనిచ్చలక్ఖణం దుక్ఖలక్ఖణం అనత్తలక్ఖణఞ్చేతి తీణి లక్ఖణాని.

౪౫. అనిచ్చానుపస్సనా దుక్ఖానుపస్సనా అనత్తానుపస్సనా చేతి తిస్సో అనుపస్సనా.

౪౬. సమ్మసనఞాణం ఉదయబ్బయఞాణం భఙ్గఞాణం భయఞాణం ఆదీనవఞాణం నిబ్బిదాఞాణం ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం పటిసఙ్ఖాఞాణం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం అనులోమఞాణఞ్చేతి దస విపస్సనాఞాణాని.

౪౭. సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో, అనిమిత్తో విమోక్ఖో, అప్పణిహితో విమోక్ఖో చేతి తయో విమోక్ఖా.

౪౮. సుఞ్ఞతానుపస్సనా అనిమిత్తానుపస్సనా అప్పణిహితానుపస్సనా చేతి తీణి విమోక్ఖముఖాని చ వేదితబ్బాని.

౪౯. కథం ? పాతిమోక్ఖసంవరసీలం ఇన్ద్రియసంవరసీలం ఆజీవపారిసుద్ధిసీలం పచ్చయసన్నిస్సితసీలఞ్చేతి చతుపారిసుద్ధిసీలం **సీలవిసుద్ధి** నామ.

౫౦. ఉపచారసమాధి అప్పనాసమాధి చేతి దువిధోపి సమాధి **చిత్తవిసుద్ధి** నామ.

౫౧. లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానవసేన నామరూప పరిగ్గహో **దిట్ఠివిసుద్ధి** నామ.

౫౨. తేసమేవ చ నామరూపానం పచ్చయపరిగ్గహో **కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి** నామ.

౫౩. తతో పరం పన తథాపరిగ్గహితేసు సప్పచ్చయేసు తేభూమకసఙ్ఖారేసు అతీతాదిభేదభిన్నేసు ఖన్ధాదినయమారబ్భ కలాపవసేన సఙ్ఖిపిత్వా "అనిచ్చం ఖయట్ఠేన, దుక్ఖం భయట్ఠేన, అనత్తా అసారకట్ఠేనా"తి అద్ధానవసేన

సన్తతివసేన ఖణవసేన వా సమ్మసనఞాణేన లక్ఖణత్తయం సమ్మసన్తస్స తేస్వేవ పచ్చయవసేన ఖణవసేన చ ఉదయబ్బయఞాణేన ఉదయబ్బయం సమనుపస్సన్తస్స చ –

“ఓభాసో పీతి పస్సద్ధి, అధిమోక్ఖో చ పగ్గహో;
సుఖం ఞాణముపట్ఠానముపేక్ఖా చ నికన్తి చే”తి. –

ఓభాసాదివిపస్సనుపక్కిలేసపరిపన్థపరిగ్గహవసేన మగ్గామగ్గలక్ఖణవవత్థానం **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ.

౫౪. తథా పరిపన్థవిముత్తస్స పన తస్స ఉదయబ్బయఞాణతో పట్ఠాయ యా వానులోమా తిలక్ఖణం విపస్సనాపరమ్పరాయ పటిపజ్జన్తస్స నవ విపస్సనాఞాణాని **పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ.

౫౫. తస్సేవం పటిపజ్జన్తస్స పన విపస్సనాపరిపాకమాగమ్మ “ఇదాని అప్పనా ఉప్పజ్జిస్సతీ”తి భవఙ్గం వోచ్ఛిజ్జిత్వా ఉప్పన్నమనోద్వారావజ్జనానన్తరం ద్వే తీణి విపస్సనాచిత్తాని యం కిఞ్చి అనిచ్చాదిలక్ఖణమారబ్భ పరికమ్మోపచారానులోమనామేన పవత్తన్తి.

౫౬. యా సిఖాప్పత్తా, సా సానులోమా సఙ్ఖారుపేక్ఖా వుట్ఠానగామినివిపస్సనాతి చ పవుచ్చతి.

౫౭. తతో పరం గోత్రభుచిత్తం నిబ్బానమాలమ్బిత్వా పుథుజ్జనగోత్తమభిభవన్తం, అరియగోత్తమభిసమ్భోన్తఞ్చ పవత్తతి.

౫౮. తస్సానన్తరమేవ మగ్గో దుక్ఖసచ్చం పరిజానన్తో సముదయసచ్చం పజహన్తో, నిరోధసచ్చం సచ్ఛికరోన్తో, మగ్గసచ్చం భావనావసేన అప్పనావీథిమోతరతి.

౫౯. తతో పరం ద్వే తీణి ఫలచిత్తాని పవత్తిత్వా భవఙ్గపాతోవ హోతి, పున భవఙ్గం వోచ్ఛిన్దిత్వా పచ్చవేక్ఖణఞాణాని పవత్తన్తి.

౬౦. మగ్గం ఫలఞ్చ నిబ్బానం, పచ్చవేక్ఖతి పణ్డితో.

హీనే కిలేసే సేసే చ, పచ్చవేక్ఖతి వా న వా.

ఛబ్బిసుద్ధికమేనేవం, భావేతబ్బో చతుబ్బిధో;
ఞాణదస్సనవిసుద్ధి, నామ మగ్గో పవుచ్చతి.

అయమేత్థ విసుద్ధిభేదో.

విమోక్ఖభేదో

౬౧. తత్థ అనత్తానుపస్సనా అత్తాభినివేసం ముఞ్చన్తీ సుఞ్ఞతానుపస్సనా నామ విమోక్ఖముఖం హోతి.

౬౨. అనిచ్చానుపస్సనా విపల్లాసనిమిత్తం ముఞ్చన్తీ అనిమిత్తానుపస్సనా నామ.

౬౩. దుక్ఖానుపస్సనా తణ్హాపణిధిం ముఞ్చన్తీ అప్పణిహితానుపస్సనా నామ.

౬౪. తస్మా యది వుట్ఠానగామినివిపస్సనా అనత్తతో విపస్సతి, సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో నామ హోతి మగ్గో.

౬౫. యది అనిచ్చతో విపస్సతి, అనిమిత్తో విమోక్ఖో నామ.

౬౬. యది దుక్ఖతో విపస్సతి, అప్పణిహితో విమోక్ఖో నామాతి చ మగ్గో విపస్సనాగమనవసేన తీణి నామాని లభతి, తథా ఫలఞ్చ మగ్గాగమనవసేన మగ్గవీథియం.

౬౭. ఫలసమాపత్తివీథియం పన యథావుత్తనయేన విపస్సన్తానం యథాసకఫలముప్పజ్జమానమ్పి విపస్సనాగమనవసేనేవ సుఞ్ఞతాదివిమోక్ఖోతి చ పవుచ్చతి, ఆరమ్మణవసేన పన సరసవసేన చ నామత్తయం సబ్బత్థ సబ్బేసమ్పి సమమేవ చ.

అయమేత్థ విమోక్ఖభేదో.

పుగ్గలభేదో

౬౮. ఏత్థ పన సోతాపత్తిమగ్గం భావేత్వా దిట్ఠివిచికిచ్ఛాపహానేన పహీనాపాయగమనో సత్తక్ఖత్తుపరమో **సోతాపన్నో** నామ హోతి.

౬౯. సకదాగామిమగ్గం భావేత్వా రాగదోసమోహానం తనుకరత్తా **సకదాగామీ** నామ హోతి సకిదేవ ఇమం లోకం ఆగన్త్వా.

౭౦. అనాగామిమగ్గం భావేత్వా కామరాగబ్యాపాదానమనవసేసప్పహానేన **అనాగామీ** నామ హోతి అనాగన్త్వా ఇత్థత్తం.

౭౧. అరహత్తమగ్గం భావేత్వా అనవసేసకిలేసప్పహానేన **అరహా** నామ హోతి ఖీణాసవో లోకే అగ్గదక్ఖిణేయ్యోతి.

అయమేత్థ పుగ్గలభేదో.

సమాపత్తిభేదో

౭౨. **ఫలసమాపత్తివీథియం** పనేత్థ సబ్బేసమ్పి యథాసకఫలవసేన సాధారణావ.

౭౩. **నిరోధసమాపత్తిసమాపజ్జనం** పన అనాగామీనఞ్చేవ అరహన్తానఞ్చ లబ్భతి, తత్థ యథాక్కమం పఠమజ్ఝానాదిమహగ్గతసమాపత్తిం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ తత్థ గతే సఙ్ఖారధమ్మే తత్థ తత్థేవ విపస్సన్తో యావ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం గన్త్వా తతో పరం అధిట్ఠేయ్యాదికం పుబ్బకిచ్చం కత్వా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జతి, తస్స ద్విన్నం అప్పనాజవనానం పరతో వోచ్ఛిజ్జతి చిత్తసన్తతి, తతో నిరోధసమాపన్నో నామ హోతి.

౭౪. వుట్ఠానకాలే పన అనాగామినో అనాగామిఫలచిత్తం, అరహతో అరహత్తఫలచిత్తం ఏకవారమేవ పవత్తిత్వా భవఙ్గపాతో హోతి, తతో పరం పచ్చవేక్ఖణఞాణం పవత్తతి.

అయమేత్థ సమాపత్తిభేదో.

నిట్ఠితో చ విపస్సనాకమ్మట్ఠాననయో.

ఉయ్యోజనం

౭౫. భావేతబ్బం పనిచ్చేవం, భావనాద్వయముత్తమం.

పటిపత్తిరసస్సాదం, పత్థయన్తేన సాసనేతి.

ఇతి అభిధమ్మత్థసఙ్గహే కమ్మట్ఠానసఙ్గహవిభాగో నామ

నవమో పరిచ్ఛేదో.

నిగమనం

(క) చారిత్తసోభితవిసాలకులోదయేన ,
సద్ధాభివుడ్ఢపరిసుద్ధగుణోదయేన;
నమ్బవ్హయేన పణిధాయ పరానుకమ్పం,
యం పత్థితం పకరణం పరినిట్ఠితం తం.

(ఖ) పుఞ్ఞేన తేన విపులేన తు **మూలసోమం**;
ధఞ్ఞాధివాసముదితోదితమాయుకన్తం;
పఞ్ఞావదాతగుణసోభితలజ్జిభిక్ఖూ,
మఞ్ఞన్తు పుఞ్ఞవిభవోదయమఙ్గలాయ.

ఇతి అనురుద్ధాచరియేన రచితం

అభిధమ్మత్థసఙ్గహం నామ పకరణం.

నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స.

అభిధమ్మత్థవిభావినీటీకా

గన్థారమ్భకథా

(క) విసుద్ధకరుణాఞాణం , బుద్ధం సమ్బుద్ధపూజితం;
ధమ్మం సద్ధమ్మసమ్భూతం, నత్వా సంఘం నిరఙ్గణం.

(ఖ) సారిపుత్తం మహాథేరం, పరియత్తివిసారదం;
వన్దిత్వా సిరసా ధీరం, గరుం గారవభాజనం.

(గ) వణ్ణయిస్సం సమాసేన, అభిధమ్మత్థసఙ్గహం;
ఆభిధమ్మికభిక్ఖూనం, పరం పీతివివడ్ఢనం.

(ఘ) పోరాణేహి అనేకాపి, కతా యా పన వణ్ణనా;
న తాహి సక్కా సబ్బత్థ, అత్థో విఞ్ఞాతవే ఇధ.

(ఙ) తస్మా లీనపదానేత్థ, సాధిప్పాయమహాపయం;
విభావేన్తో సమాసేన, రచయిస్సామి వణ్ణనన్తి.

గన్థారమ్భకథావణ్ణనా

౧. పరమవిచిత్తనయసమన్నాగతం సకసమయసమయన్తరగహనవిగ్గాహణసమత్థం సువిమలవిపులపఞ్ఞావేయ్యత్తియజననం పకరణమిదమారభన్తోయమాచరియో పఠమం తావ రతనత్తయపణామాభిధేయ్యకరణప్పకారపకరణాభిధానపయోజనాని దస్సేతుం ''**సమ్మాసమ్బుద్ధ**''న్త్యాదిమాహ.

ఏత్థ హి "సమ్మాసమ్బుద్ధ...పే.... అభివాదియా"తి ఇమినా **రతనత్తయపణామో** వుత్తో, అభిధమ్మత్థసఙ్గహ"న్తి ఏతేన **అభిధేయ్యకరణప్పకారపకరణాభిధానాని** అభిధమ్మత్థానం ఇధ సఙ్గహేతబ్బభావదస్సనేన తేసం ఇమినా సముదితేన పటిపాదేతబ్బభావదీపనతో, ఏకత్థ సఙ్గయ్హ కథనాకారదీపనతో, అత్థానుగతసమఞ్ఞాపరిదీపనతో చ. **పయోజనం** పన సఙ్గహపదేన సామత్థియతో దస్సితమేవ అభిధమ్మత్థానం ఏకత్థ సఙ్గహే సతి తదుగ్గహపరిపుచ్ఛాదివసేన తేసం సరూపావబోధస్స, తమ్మూలికాయ చ దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికత్థసిద్ధియా అనాయాసేన సంసిజ్ఝనతో.

తత్థ రతనత్తయపణామప్పయోజనం తావ బహుధా పపఞ్చేన్తి ఆచరియా, విసేసతో పన అన్తరాయనివారణం పచ్చాసీసన్తి. తథా హి వుత్తం సఙ్గహకారేహి "తస్సానుభావేన హతన్తరాయో"తి (పారా. అట్ఠ. ౧.గన్థారమ్భకథా). రతనత్తయపణామో హి అత్థతో పణామకిరియాభినిప్ఫాదికా కుసలచేతనా, సా చ వన్దనేయ్యవన్దకానం ఖేత్తజ్ఝాసయసమ్పదాహి దిట్ఠధమ్మవేదనీయభూతా యథాలద్ధసమ్పత్తినిమిత్తకస్స కమ్మస్స అనుబలప్పదానవసేన తన్నిబ్బత్తితవిపాకసన్తతియా అన్తరాయకరాని ఉపపీళకఉపచ్ఛేదకకమ్మాని పటిబాహిత్వా తన్నిదానానం యథాధిప్పేతసిద్ధివిబన్ధకానం రోగాదిఅన్తరాయానమప్పవత్తిం సాధేతి. తస్మా పకరణారమ్భే రతనత్తయపణామకరణం యథారద్ధపకరణస్స అనన్తరాయేన పరిసమాపనత్థఞ్చేవ సోతూనఞ్చ వన్దనాపుబ్బఙ్గమాయ పటిపత్తియా అనన్తరాయేన ఉగ్గహణధారణాదిసంసిజ్ఝనత్థఞ్చ. అభిధేయ్యకథనం పన విదితాభిధేయ్యస్సేవ గన్థస్స విఞ్ఞూహి ఉగ్గహణాదివసేన పటిపజ్జితబ్బభావతో. కరణప్పకారప్పయోజనసన్దస్సనాని చ సోతుజనసముస్సాహజననత్థం. అభిధానకథనం పన

వోహారసుఖత్థన్తి అయమేత్థ **సముదాయత్థో**. అయం పన **అవయవత్థో** – ససద్ధమ్మగణుత్తమం అతులం సమ్మాసమ్బుద్ధం అభివాదియ అభిధమ్మత్థసఙ్గహం భాసిస్సన్తి సమ్బన్ధో.

తత్థ సమ్మా సామఞ్చ సబ్బధమ్మే అభిసమ్బుద్ధోతి **సమ్మా సమ్బుద్ధో,** భగవా. సో హి సఙ్ఖతాసఙ్ఖతభేదం సకలమ్పి ధమ్మజాతం యాథావసరసలక్ఖణపటివేధవసేన సమ్మా సయం విచితోపచితపారమితాసమ్భూతేన సయమ్భూఞాణేన సామం బుజ్ఝి అఞ్ఞాసి. యథాహ "సయం అభిఞ్ఞాయ కముద్దిసేయ్య"న్తి (మహావ॰ ౧౧; మ॰ ని॰ ౧.౨౮౫; ౨.౩౪౧; ధ॰ ప॰ ౩౫౩), అథ వా బుధధాతుస్స జాగరణవికసనత్థేసుపి పవత్తనతో సమ్మా సామఞ్చ పటిబుద్ధో అనఞ్ఞపటిబోధితో హుత్వా సయమేవ సవాసనసమ్మోహనిద్దాయ అచ్చన్తం విగతో, దినకరకిరణసమాగమేన పరమరుచిరసిరిసోభగ్గప్పత్తియా వికసితమివ పదుమం అగ్గమగ్గఞాణసమాగమేన అపరిమితగుణగణాలఙ్కతసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణప్పత్తియా సమ్మా సయమేవ వికసితో వికాసమనుప్పత్తోత్యత్థో. యథావుత్తవచనత్థయోగేపి సమ్మాసమ్బుద్ధసద్దస్స భగవతి సమఞ్ఞావసేన పవత్తత్తా "అతుల"న్తి ఇమినా విసేసేతి. తులాయ సమ్మితో తుల్యో, సోయేవ తులో యకారలోపవసేన. అథ వా సమ్మితత్థే అకారపచ్చయవసేన తులాయ సమ్మితో తులో, న తులో **అతులో,** సీలాదీహి గుణేహి కేనచి అసదిసో, నత్థి ఏతస్స వా తులో సదిసోతి **అతులో** సదేవకే లోకే అగ్గపుగ్గలభావతో. యథాహ "యావతా, భిక్ఖవే, సత్తా అపదా వా ద్విపదా వా చతుప్పదా వా...పే॰... తథాగతో తేసం అగ్గమక్ఖాయతీ"తిఆది (అ॰ ని॰ ౪.౩౪; ౫.౩౨; ఇతివు॰ ౯౦).

ఏత్తావతా చ హేతుఫలసత్తూపకారసమ్పదావసేన తీహాకారేహి భగవతో థోమనా కతా హోతి. తత్థ **హేతుసమ్పదా** నామ మహాకరుణాసమాయోగో బోధిసమ్భారసమ్భరణఞ్చ . **ఫలసమ్పదా** పన ఞాణపహానఆనుభావరూపకాయసమ్పదావసేన చతుబ్బిధా. తత్థ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణపదట్ఠానం మగ్గఞాణం, తమ్మూలకాని చ దసబలాదిఞాణాని **ఞాణసమ్పదా**. సవాసనసకలసంకిలేసానమచ్చన్తమనుప్పాదధమ్మతాపాదనం **పహానసమ్పదా**. యథిచ్ఛితనిప్ఫాదనే ఆధిపచ్చం **ఆనుభావసమ్పదా**. సకలలోకనయనాభిసేకభూతా పన లక్ఖణానుబ్యఞ్జనప్పటిమణ్డితా అత్తభావసమ్పత్తి **రూపకాయసమ్పదా** నామ. **సత్తూపకారో** పన ఆసయపయోగవసేన దువిధో. తత్థ దేవదత్తాదీసు విరోధిసత్తేసుపి నిచ్చం హితజ్ఝాసయతా, అపరిపాకగతిన్ద్రియానం ఇన్ద్రియపరిపాకకాలాగమనఞ్చ **ఆసయో** నామ. తదఞ్ఞసత్తానం పన లాభసక్కారాదినిరపేక్ఖచిత్తస్స యానత్తయముఖేన సబ్బదుక్ఖనియ్యానికధమ్మదేసనా **పయోగో** నామ.

తత్థ పురిమా ద్వే ఫలసమ్పదా "సమ్మాసమ్బుద్ధ"న్తి ఇమినా దస్సితా, ఇతరా పన ద్వే, తథా సత్తూపకారసమ్పదా చ "అతుల"న్తి ఏతేన, తదుపాయభూతా పన హేతుసమ్పదా ద్వీహిపి సామత్థియతో దస్సితా తథావిధహేతుబ్యతిరేకేన తదుభయసమ్పత్తీనమసమ్భవతో, అహేతుకత్తే చ సబ్బత్థ తాసం సమ్భవప్పసఙ్గతో.

తదేవం తివిధావత్థాసఙ్గహితథోమనాపుబ్బఙ్గమం బుద్ధరతనం వన్దిత్వా ఇదాని సేసరతనానమ్పి పణామమారభన్తో ఆహ "**ససద్ధమ్మగణుత్తమ**"న్తి. గుణీభూతానమ్పి హి ధమ్మసంఘానం అభివాదేతబ్బభావో సహయోగేన విఞ్ఞాయతి యథా "సపుత్తదారో ఆగతోతి పుత్తదారస్సాపి ఆగమన"న్తి.

తత్థ అత్తానం ధారేన్తే చతూసు అపాయేసు, వట్టదుక్ఖేసు చ అపతమానే కత్వా ధారేతీతి ధమ్మో, చతుమగ్గఫలనిబ్బానవసేన నవవిధో, పరియత్తియా సహ దసవిధో వా ధమ్మో. ధారణఞ్చ పనేతస్స అపాయాదినిబ్బత్తకకిలేసవిద్ధంసనం, తం అరియమగ్గస్స కిలేససముచ్ఛేదకభావతో, నిబ్బానస్స చ ఆరమ్మణభావేన తస్స

తదత్థసిద్ధిహేతుతాయ నిప్పరియాయతో లబ్భతి, ఫలస్స పన కిలేసానం పటిప్పస్సమ్భనవసేన మగ్గానుకూలప్పవత్తితో, పరియత్తియా చ తదధిగమహేతుతాయాతి ఉభిన్నమ్పి పరియాయతోతి దట్ఠబ్బం. సతం సప్పురిసానం అరియపుగ్గలానం, సన్తో వా సంవిజ్జమానో న తిత్థియపరికప్పితో అత్తా వియ పరమత్థతో అవిజ్జమానో సన్తో వా పసత్థో స్వాక్ఖాతతాదిగుణయోగతో న బాహిరకధమ్మో వియ ఏకన్తనిన్దితో ధమ్మోతి సద్ధమ్మో, గణో చ సో అట్ఠన్నం అరియపుగ్గలానం సమూహభావతో ఉత్తమో చ సుప్పటిపన్నతాదిగుణవిసేసయోగతో, గణానం, గణేసు వా దేవమనుస్సాది సమూహేసు ఉత్తమో యథావుత్తగుణవసేనాతి గణుత్తమో, సహ సద్ధమ్మేన, గణుత్తమేన చాతి ససద్ధమ్మగణుత్తమో, తం **ససద్ధమ్మగణుత్తమం**.

అభివాదియాతి విసేసతో వన్దిత్వా, భయలాభకులాచారాదివిరహేన సక్కచ్చం ఆదరేన కాయవచీమనోద్వారేహి వన్దిత్వాత్యత్థో. **భాసిస్సన్తి** కథేస్సామి. నిబ్బత్తితపరమత్థభావేన అభి విసిట్ఠా ధమ్మా ఏత్థాతిఆదినా అభిధమ్మో, ధమ్మసఙ్గణీఆదిసత్తపకరణం అభిధమ్మపిటకం, తత్థ వుత్తా అత్థా అభిధమ్మత్థా, తే సఙ్గయ్హన్తి ఏత్థ, ఏతేనాతి వా **అభిధమ్మత్థసఙ్గహం**.

పరమత్థధమ్మవణ్ణనా

౨. ఏవం తావ యథాధిప్పేతప్పయోజననిమిత్తం రతనత్తయపణామాదికం విధాయ ఇదాని యేసం అభిధమ్మత్థానం సఙ్గహణవసేన ఇదం పకరణం పట్ఠపీయతి, తే తావ సఙ్ఖేపతో ఉద్దిసన్తో ఆహ ‘‘**తత్థ వుత్తా**’’త్యాది. **తత్థ** తస్మిం అభిధమ్మే **సబ్బథా** కుసలాదివసేన, ఖన్ధాదివసేన చ **వుత్తా** అభిధమ్మత్థా **పరమత్థతో** సమ్ముతిం ఠపేత్వా నిబ్బత్తితపరమత్థవసేన **చిత్తం** విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, **చేతసికం** వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయం, రూపం భూతుపాదాయభేదభిన్నో రూపక్ఖన్ధో, **నిబ్బానం** మగ్గఫలానమారమ్మణభూతో అసఙ్ఖతధమ్మోతి ఏవం **చతుధా** చతూహాకారేహి ఠితాతి యోజనా. తత్థ పరమో ఉత్తమో అవిపరీతో అత్థో, పరమస్స వా ఉత్తమస్స ఞాణస్స అత్థో గోచరోతి **పరమత్థో**.

చిన్తేతీతి **చిత్తం,** ఆరమ్మణం విజానాతీతి అత్థో. యథాహ “విసయవిజాననలక్ఖణం చిత్త”న్తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧ ధమ్ముద్దేసవారఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా). సతిపి హి నిస్సయసమనన్తరాదిపచ్చయేన వినా ఆరమ్మణేన చిత్తముప్పజ్జతీతి తస్స తంలక్ఖణతా వుత్తా, ఏతేన నిరారమ్మణవాదిమతం పటిక్ఖిత్తం హోతి. చిన్తేన్తి వా ఏతేన కరణభూతేన సమ్పయుత్తధమ్మాతి **చిత్తం**. అథ వా చిన్తనమత్తం **చిత్తం**. యథాపచ్చయం హి పవత్తిమత్తమేవ యదిదం సభావధమ్మో నామ. ఏవఞ్చ కత్వా సబ్బేసమ్పి పరమత్థధమ్మానం భావసాధనమేవ నిప్పరియాయతో లబ్భతి, కత్తుకరణవసేన పన నిబ్బచనం పరియాయకథాతి దట్ఠబ్బం. సకసకకిచ్చేసు హి ధమ్మానం అత్తప్పధానతాసమారోపనేన కత్తుభావో చ, తదనుకూలభావేన సహజాతధమ్మసమూహే కత్తుభావసమారోపనేన పటిపాదేతబ్బధమ్మస్స కరణత్తఞ్చ పరియాయతోవ లబ్భతి, తథానిదస్సనం పన ధమ్మసభావవినిముత్తస్స కత్తాదినో అభావపరిదీపనత్థన్తి వేదితబ్బం. విచిత్తకరణాదితోపి చిత్తసద్దత్థం పపఞ్చేన్తి. అయం పనేత్థ సఙ్గహో –

“విచిత్తకరణా చిత్తం, అత్తనో చిత్తతాయ వా;
చితం కమ్మకిలేసేహి, చితం తాయతి వా తథా;
చినోతి అత్తసన్తానం, విచిత్తారమ్మణన్తి చా”తి.

చేతసి భవం తదాయత్తవుత్తితాయాతి **చేతసికం**. న హి తం చిత్తేన వినా ఆరమ్మణగ్గహణసమత్థం అసతి చిత్తే సబ్బేన సబ్బం అనుప్పజ్జనతో, చిత్తం పన కేనచి చేతసికేన వినాపి ఆరమ్మణే పవత్తతీతి తం చేతసికమేవ చిత్తాయత్తవుత్తికం నామ. తేనాహ భగవా "మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా"తి (ధ॰ ప॰ ౧-౨), ఏతేన సుఖాదీనం అచేతనత్తనిచ్చత్తాదయో విప్పటిపత్తియోపి పటిక్ఖిత్తా హోన్తి. చేతసి నియుత్తం వా **చేతసికం**.

రుప్పతీతి **రూపం**, సీతుణ్హాదివిరోధిపచ్చయేహి వికారమాపజ్జతి, ఆపాదీయతీతి వా అత్థో. తేనాహ భగవా "సీతేనపి రుప్పతి, ఉణ్హేనపి రుప్పతీ"త్యాది (సం॰ ని॰ ౩.౭౯), రుప్పనఞ్చేత్థ సీతాదివిరోధిపచ్చయసమవాయే విసదిసుప్పత్తియేవ. యది ఏవం అరూపధమ్మానమ్పి రూపవోహారో ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి సీతాదిగ్గహణసామత్థియతో విభూతతరస్సేవ రుప్పనస్సాధిప్పేతత్తా. ఇతరథా హి "రుప్పతీ"తి అవిసేసవచనేనేవ పరియత్తన్తి కిం సీతాదిగ్గహణేన, తం పన సీతాదినా ఘట్టస్స రుప్పనం విభూతతరం, తస్మా తదేవేత్థాధిప్పేతన్తి ఞాపనత్థం సీతాదిగ్గహణం కతం. యది ఏవం కథం బ్రహ్మలోకే రూపవోహారో, న హి తత్థ ఉపఘాతకా సీతాదయో అత్థీతి? కిఞ్చాపి ఉపఘాతకా నత్థి, అనుగ్గాహకా పన అత్థి, తస్మా తంవసేనేత్థ రుప్పనం సమ్భవతీతి, అథ వా తంసభావానతివత్తనతో తత్థ రూపవోహారోతి అలమతిప్పపఞ్చేన.

భవాభవం వినననతో సంసిబ్బనతో వానసఙ్ఖాతాయ తణ్హాయ నిక్ఖన్తం, నిబ్బాతి వా ఏతేన రాగగ్గిఆదికోతి **నిబ్బానం**.

၁. చిత్తపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

భూమిభేదచిత్తవణ్ణనా

౩. ఇదాని యస్మా విభాగవన్తానం ధమ్మానం సభావవిభావనం విభాగేన వినా న హోతి, తస్మా యథాఉద్దిట్ఠానం అభిధమ్మత్థానం ఉద్దేసక్కమేన విభాగం దస్సేతుం చిత్తం తావ భూమిజాతిసమ్పయోగాదివసేన విభజిత్వా నిద్దిసితుమారభన్తో ఆహ **''తత్థ చిత్తం తావా''**త్యాది. **తావ**-సద్దో పఠమన్తి ఏతస్సత్థే. యథాఉద్దిట్ఠేసు చతూసు అభిధమ్మత్థేసు పఠమం చిత్తం నిద్దిసీయతీతి అయఞ్హేత్థత్థో. చత్తారో విధా పకారా అస్సాతి **చతుబ్బిధం.** యస్మా పనేతే చతుభుమ్మకా ధమ్మా అనుపుబ్బపణీతా, తస్మా హీనుక్కట్ఠుక్కట్ఠతరతమానుక్కమేన తేసం నిద్దేసో కతో. తత్థ కామేతీతి కామో, కామతణ్హా, సా ఏత్థ అవచరతి ఆరమ్మణకరణవసేనాతి **కామావచరం**. కామీయతీతి వా కామో, ఏకాదసవిధో కామభవో, తస్మిం యేభుయ్యేన అవచరతీతి **కామావచరం**. యేభుయ్యేన చరణస్స హి అధిప్పేతత్తా రూపారూపభవేసు పవత్తస్సాపి ఇమస్స కామావచరభావో ఉపపన్నో హోతి. కామభవోయేవ వా కామో ఏత్థ అవచరతీతి కామావచరో, తత్థ పవత్తమ్పి చిత్తం నిస్సితే నిస్సయవోహారేన **కామావచరం** "మఞ్చా ఉక్కుట్ఠిం కరోన్తీ"త్యాదీసు వియాతి అలమతివిసారణియా కథాయ. హోతి చేత్థ –

"కామోవచరతీత్యేత్థ, కామేవచరతీతి వా;
ఠానూపచారతో వాపి, తం కామావచరం భవే"తి.

రూపారూపావచరేసుపి ఏసేవ నయో యథారహం దట్ఠబ్బో. ఉపాదానక్ఖన్ధసఙ్ఖాతలోకతో ఉత్తరతి అనాసవభావేనాతి **లోకుత్తరం,** మగ్గచిత్తం. ఫలచిత్తం పన తతో ఉత్తిణ్ణన్తి **లోకుత్తరం**. ఉభయమ్పి వా సహ నిబ్బానేన లోకతో ఉత్తరం అధికం యథావుత్తగుణవసేనేవాతి **లోకుత్తరం**.

భూమిభేదచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలచిత్తవణ్ణనా

౪. ఇమేసు పన చతూసు చిత్తేసు కామావచరచిత్తస్స కుసలాకుసలవిపాకకిరియభేదేన చతుబ్బిధభావేపి పాపాహేతుకవజ్జానం ఏకూనసట్ఠియా, ఏకనవుతియా వా చిత్తానం సోభననామేన వోహారకరణత్థం "పాపాహేతుకముత్తాని 'సోభనానీ'తి వుచ్చరే"తి ఏవం వక్ఖమాననయస్స అనురూపతో పాపాహేతుకేయేవ పఠమం దస్సేన్తో, తేసు చ భవేసు గహితపటిసన్ధికస్స సత్తస్స ఆదితో వీథిచిత్తవసేన లోభసహగతచిత్తుప్పాదానమేవ సమ్భవతో తేయేవ పఠమం దస్సేత్వా తదనన్తరం ద్విహేతుకభావసామఞ్ఞేన దోమనస్ససహగతే, తదనన్తరం ఏకహేతుకే చ దస్సేతుం **''సోమనస్ససహగత''**న్త్యాదినా లోభమూలం తావ వేదనాదిట్ఠిసఙ్ఖారభేదేన అట్ఠధా విభజిత్వా దస్సేతి.

తత్థ సున్దరం మనో, తం వా ఏతస్స అత్థీతి సుమనో, చిత్తం, తంసమఙ్గిపుగ్గలో వా, తస్స భావో తస్మిం అభిధానబుద్ధీనం పవత్తిహేతుతాయాతి సోమనస్సం, మానసికసుఖవేదనాయేతం అధివచనం, తేన సహగతం ఏకుప్పాదాదివసేన సంసట్ఠం, తేన సహ ఏకుప్పాదాదిభావం గతన్తి వా **సోమనస్ససహగతం**. మిచ్ఛా పస్సతీతి దిట్ఠి. సామఞ్ఞవచనస్సపి హి అత్థప్పకరణాదినా విసేసవిసయతా హోతీతి ఇధ మిచ్ఛాదస్సనమేవ "దిట్ఠీ"తి వుచ్చతి. దిట్ఠియేవ దిట్ఠిగతం "సఙ్ఖారగతం థామగత"న్త్యాదీసు వియ గత-సద్దస్స తబ్భావవుత్తిత్తా. ద్వాసట్ఠియా వా దిట్ఠీసు గతం అన్తోగతం, దిట్ఠియా వా గమనమత్తం న ఏత్థ గన్తబ్బో అత్తాదికో కోచి అత్థీతి దిట్ఠిగతం, "ఇదమేవ సచ్చం మోఘమఞ్ఞ"న్తి పవత్తో అత్తత్తనియాదిఅభినివేసో, తేన సమం ఏకుప్పాదాదీహి పకారేహి యుత్తన్తి **దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం**. సఙ్ఖరోతి చిత్తం తిక్ఖభావసఙ్ఖాతమణ్డనవిసేసేన సజ్జేతి, సఙ్ఖరీయతి వా తం ఏతేన యథావుత్తనయేన సజ్జీయతీతి సఙ్ఖారో, తత్థ తత్థ కిచ్చే సంసీదమానస్స చిత్తస్స అనుబలప్పదానవసేన అత్తనో వా పరేసం వా పవత్తపుబ్బప్పయోగో, సో పన అత్తనో

పుబ్బభాగప్పవత్తే చిత్తసన్తానే చేవ పరసన్తానే చ పవత్తతీతి తన్నిబ్బత్తితో చిత్తస్స తిక్ఖభావసఙ్ఖాతో విసేసోవిధ సఙ్ఖారో, సో యస్స నత్థి తం అసఙ్ఖారం , తదేవ **అసఙ్ఖారికం**. సఙ్ఖారేన సహితం **ససఙ్ఖారికం**. తథా చ వదన్తి –

> “పుబ్బప్పయోగసమ్భూతో, విసేసో చిత్తసమ్భవీ;
> సఙ్ఖారో తంవసేనేత్థ, హోత్యాసఙ్ఖారికాదితా”తి.

అథ వా “ససఙ్ఖారికం అసఙ్ఖారిక”న్తి చేతం కేవలం సఙ్ఖారస్స భావాభావం సన్ధాయ వుత్తం, న తస్స సహప్పవత్తిసబ్భావాభావతోతి భిన్నసన్తానప్పవత్తినోపి సఙ్ఖారస్స ఇదమత్థితాయ తంవసేన నిబ్బత్తం చిత్తం సఙ్ఖారో అస్స అత్థీతి **ససఙ్ఖారికం** “సలోమకో సపక్ఖకో”త్యాదీసు వియ సహ-సద్దస్స విజ్జమానత్థపరిదీపనతో. తబ్బిపరీతం పన తదభావతో వుత్తనయేన **అసఙ్ఖారికం**. దిట్ఠిగతేన విప్పయుత్తం విసంసట్ఠన్తి **దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తం**. ఉపపత్తితో యుత్తితో ఇక్ఖతి అనుభవతి వేదయమానాపి మజ్ఝత్తాకారసణ్ఠితియాతి ఉపేక్ఖా. సుఖదుక్ఖానం వా ఉపేతా యుత్తా అవిరుద్ధా ఇక్ఖా అనుభవనన్తి ఉపేక్ఖా. సుఖదుక్ఖావిరోధితాయ హేసా తేసం అనన్తరమ్పి పవత్తతి. **ఉపేక్ఖాసహగత**న్తి ఇదం వుత్తనయమేవ.

కస్మా పనేత్థ అఞ్ఞేసుపి ఫస్సాదీసు సమ్పయుత్తధమ్మేసు విజ్జమానేసు సోమనస్ససహగతాదిభావోవ వుత్తోతి? సోమనస్సాదీనమేవ అసాధారణభావతో. ఫస్సాదయో హి కేచి సబ్బచిత్తసాధారణా, కేచి కుసలాదిసాధారణా, మోహాదయో చ సబ్బాకుసలసాధారణాతి న తేహి సక్కా చిత్తం విసేసేతుం, సోమనస్సాదయో పన కత్థచి చిత్తే హోన్తి, కత్థచి న హోన్తీతి పాకటోవ తంవసేన చిత్తస్స విసేసో. కస్మా పనేతే కత్థచి హోన్తి, కత్థచి న హోన్తీతి? కారణస్స సన్నిహితాసన్నిహితభావతో. కిం పన నేసం కారణన్తి? వుచ్చతేసభావతో, పరికప్పతో వా హి ఇట్ఠారమ్మణం, సోమనస్సపటిసన్ధికతా, అగమ్భీరసభావతా చ ఇధ సోమనస్సస్స కారణం, ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణం, ఉపేక్ఖాపటిసన్ధికతా, గమ్భీరసభావతా చ ఉపేక్ఖాయ, దిట్ఠివిపన్నపుగ్గలసేవనా, సస్సతుచ్ఛేదాసయతా చ దిట్ఠియా, బలవఉతుభోజనాదయో పన పచ్చయా అసఙ్ఖారికభావస్సాతి. తస్మా అత్తనో అనురూపకారణవసేన నేసం ఉప్పజ్జనతో కత్థచి చిత్తేయేవ సమ్భవోతి సక్కా ఏతేహి చిత్తస్స విసేసో పఞ్ఞాపేతున్తి. ఏవఞ్చ కత్వా నేసం సతిపి మోహహేతుకభావే లోభసహగతభావోవ నిగమనే వుత్తో.

ఇమేసం పన అట్ఠన్నమ్పి అయముప్పత్తిక్కమో వేదితబ్బో. యదా హి “నత్థి కామేసు ఆదీనవో”త్యాదినా నయేన మిచ్ఛాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వా హట్ఠతుట్ఠో కామే వా పరిభుఞ్జతి, దిట్ఠమఙ్గలాదీని వా సారతో పచ్చేతి సభావతిక్ఖేనేవ అనుస్సాహితేన చిత్తేన, తదా పఠమం అకుసలచిత్తముప్పజ్జతి. యదా పన మన్దేన సముస్సాహితేన చిత్తేన, తదా దుతియం. యదా పన మిచ్ఛాదిట్ఠిం అపురక్ఖత్వా కేవలం హట్ఠతుట్ఠో మేథునం వా సేవతి, పరసమ్పత్తిం వా అభిజ్ఝాయతి, పరభణ్డం వా హరతి సభావతిక్ఖేనేవ అనుస్సాహితేన చిత్తేన, తదా తతియం. యదా పన మన్దేన సముస్సాహితేన చిత్తేన, తదా చతుత్థం. యదా పన కామానం వా అసమ్పత్తిం ఆగమ్మ, అఞ్ఞేసం వా సోమనస్సహేతూనం అభావేన చతూసుపి వికప్పేసు సోమనస్సరహితా హోన్తి, తదా సేసాని చత్తారి ఉపేక్ఖాసహగతాని ఉప్పజ్జన్తీతి. **అట్ఠపీ**తి పి-సద్దో సమ్పిణ్డనత్థో, తేన వక్ఖమాననయేన అకుసలకమ్మపథేసు నేసం లబ్భమానకమ్మపథానురూపతో పవత్తిభేదం కాలదేససన్తానారమ్మణాదిభేదేన అనేకవిధతమ్పి సఙ్గణ్హాతి.

౫. దుట్ఠు మనో, తం వా ఏతస్సాతి దుమ్మనో, తస్స భావో దోమనస్సం, మానసికదుక్ఖవేదనాయేతం అధివచనం, తేన సహగతన్తి **దోమనస్ససహగతం**. ఆరమ్మణే పటిహఞ్ఞతీతి **పటిఘో,** దోసో. చణ్డిక్కసభావతాయ హేస ఆరమ్మణం పటిహనన్తో వియ పవత్తతి. దోమనస్ససహగతస్స వేదనావసేన అభేదేపి అసాధారణధమ్మవసేన చిత్తస్స ఉపలక్ఖణత్థం దోమనస్సగ్గహణం, పటిఘసమ్పయుత్తభావో పన ఉభిన్నం ఏకన్తసహచారితా దస్సనత్థం వుత్తోతి దట్ఠబ్బం. దోమనస్సఞ్చేత్థ అనిట్ఠారమ్మణానుభవనలక్ఖణో వేదనాక్ఖన్ధపరియాపన్నో ఏకో ధమ్మో, పటిఘో చణ్డిక్కసభావో సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నో ఏకో ధమ్మోతి అయమేతేసం విసేసో. ఏత్థ చ యం కిఞ్చి అనిట్ఠారమ్మణం, నవవిధఆఘాతవత్థూని చ దోమనస్సస్స కారణం, పటిఘస్స కారణఞ్చాతి దట్ఠబ్బం. ద్విన్నం పన నేసం చిత్తానం పాణాతిపాతాదీసు తిక్ఖమన్దప్పవత్తికాలే ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. ఏత్థాపి నిగమనే **పి**-సద్దస్స అత్థో వుత్తనయానుసారేన దట్ఠబ్బో.

౬. సభావం విచినన్తో తాయ కిచ్చతి కిలమతీతి విచికిచ్ఛా. అథ వా చికిచ్ఛితుం దుక్కరతాయ విగతా చికిచ్ఛా ఞాణప్పటికారో ఇమిస్సాతి విచికిచ్ఛా, తాయ సమ్పయుత్తం **విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తం**. ఉద్ధతస్స భావో ఉద్ధచ్చం. ఉద్ధచ్చస్స సబ్బాకుసలసాధారణభావేపి ఇధ సమ్పయుత్తధమ్మేసు పధానం హుత్వా పవత్తతీతి ఇదమేవ తేన విసేసేత్వా వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా ధమ్ముద్దేసపాళియం సేసాకుసలేసు ఉద్ధచ్చం యేవాపనకవసేన వుత్తం, ఇధ పన "ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతీ"తి సరూపేనేవ దేసితం. హోన్తి చేత్థ –

"సబ్బాకుసలయుత్తమ్పి, ఉద్ధచ్చం అన్తమానసే;
బలవం ఇతి తంయేవ, వుత్తముద్ధచ్చయోగతో.

"తేనేవ హి మునిన్దేన, యేవాపనకనామతో;
వత్వా సేసేసు ఏత్థేవ, తం సరూపేన దేసిత"న్తి.

ఇమాని పన ద్వే చిత్తాని మూలన్తరవిరహతో అతిసమ్మూళ్హతాయ, సంసప్పనవిక్ఖిపనవసేన పవత్తవిచికిచ్ఛుద్ధచ్చసమాయోగేన చఞ్చలతాయ చ సబ్బత్థాపి రజ్జనదుస్సనరహితాని ఉపేక్ఖాసహగతానేవ పవత్తన్తి, తతోయేవ చ సభావతిక్ఖతాయ ఉస్సాహేతబ్బతాయ అభావతో సఙ్ఖారభేదోపి నేసం నత్థి. హోన్తి చేత్థ –

"మూళ్హత్తా చేవ సంసప్ప-విక్ఖేపా చేకహేతుకం;
సోపేక్ఖం సబ్బదా నో చ, భిన్నం సఙ్ఖారభేదతో.

"న హి తస్స సభావేన, తిక్ఖతుస్సాహనీయతా;
అత్థి సంసప్పమానస్స, విక్ఖిపన్తస్స సబ్బదా"తి.

మోహేన ముయ్హన్తి అతిసయేన ముయ్హన్తి మూలన్తరవిరహతోతి మోమూహాని.

౭. ఇచ్చేవన్త్యాది యథావుత్తానం ద్వాదసాకుసలచిత్తానం నిగమనం. తత్థ **ఇతి**-సద్దో వచనవచనీయసముదాయనిదస్సనత్థో. **ఏవం**-సద్దో వచనవచనీయపటిపాటిసన్దస్సనత్థో. నిపాతసముదాయో వా ఏస వచనవచనీయనిగమనారమ్భో. **ఇచ్చేవం** యథావుత్తనయేన **సబ్బథాపి** సోమనస్సుపేక్ఖాదిట్ఠిసమ్పయోగాదినా పటిఘసమ్పయోగాదినా విచికిచ్ఛుద్ధచ్చయోగేనాతి సబ్బేనాపి సమ్పయోగాదిఆకారేన ద్వాదస అకుసలచిత్తాని **సమత్తాని** పరినిట్ఠితాని, సఙ్గహేత్వా వా అత్తాని గహితాని, వుత్తానీత్యత్థో. తత్థ కుసలపటిపక్ఖాని అకుసలాని మిత్తప్పటిపక్ఖో అమిత్తో వియ, పటిపక్ఖభావో చ కుసలాకుసలానం యథాక్కమం పహాయకపహాతబ్బభావేన వేదితబ్బో.

౮. **అట్ఠధా**త్యాది సఙ్గహగాథా. లోభో చ సో సుప్పతిట్ఠితభావసాధనేన మూలసదిసత్తా మూలఞ్చా, కం ఏతేసన్తి **లోభమూలాని** చిత్తాని వేదనాదిభేదతో **అట్ఠధా** సియుం . తథా **దోసమూలాని** సఙ్ఖారభేదతో **ద్విధా. మోహమూలాని** సుద్ధో మోహోయేవ మూలమేతేసన్తి మోహమూలసఙ్ఖాతాని సమ్పయోగభేదతో **ద్వే చా**తి అకుసలా ద్వాదస సియున్త్యత్థో.

అకుసలచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అహేతుకచిత్తవణ్ణనా

౯. ఏవం మూలభేదతో తివిధమ్పి అకుసలం సమ్పయోగాదిభేదతో ద్వాదసధా విభజిత్వా ఇదాని అహేతుకచిత్తాని నిద్దిసన్తో తేసం అకుసలవిపాకాదివసేన తివిధభావేపి అకుసలానన్తరం అకుసలవిపాకేయేవ చక్ఖాదినిస్సయసమ్పటిచ్ఛనాదికిచ్చభేదేన సత్తధా విభజితుం **''ఉపేక్ఖాసహగతం చక్ఖువిఞ్ఞాణ''**న్త్యాదిమాహ. తత్థ చక్ఖతి విఞ్ఞాణాధిట్ఠితం హుత్వా సమవిసమం ఆచిక్ఖన్తం వియ హోతీతి చక్ఖు. అథ వా చక్ఖతి రూపం అస్సాదేన్తం వియ హోతీతి చక్ఖు. చక్ఖతీతి హి అయం సద్దో "మధుం చక్ఖతి, బ్యఞ్జనం చక్ఖతీ"త్యాదీసు వియ అస్సాదనత్థో

హోతి. తేనాహ భగవా – “చక్ఖుం ఖో పన, మాగణ్డియ, రూపారామం రూపరతం రూపసమ్ముదిత”న్త్యాది. యది ఏవం “సోతం ఖో, మాగణ్డియ, సద్దారామం సద్దరతం సద్దసమ్ముదిత”న్త్యాదివచనతో (మ॰ ని॰ ౨.౨౦౯) సోతాదీనమ్పి సద్దాదిఅస్సాదనం అత్థీతి తేసమ్పి చక్ఖుసద్దాభిధేయ్యతా ఆపజ్జేయ్యాతి? నాపజ్జతి నిరుళ్హత్తా, నిరుళ్హో హేస చక్ఖు-సద్దో దట్ఠుకామతానిదానకమ్మజభూతప్పసాదలక్ఖణే చక్ఖుప్పసాదేయేవ మయూరాదిసద్దా వియ సకుణవిసేసాదీసు, చక్ఖునా సహవుత్తియా పన భముకట్ఠిపరిచ్ఛిన్నో మంసపిణ్డోపి “చక్ఖూ”తి వుచ్చతి. **అట్ఠకథాయం** పన అనేకత్థత్తా ధాతూనం చక్ఖతి-సద్దస్స విభావనత్థతాపి సమ్భవతీతి “చక్ఖతి రూపం విభావేతీతి చక్ఖూ”తి (విసుద్ధి॰ ౨.౫౧౦) వుత్తం. చక్ఖుస్మిం విఞ్ఞాణం తన్నిస్సితత్తాతి **చక్ఖువిఞ్ఞాణం**. తథా హేతం “చక్ఖుసన్నిస్సితరూపవిజాననలక్ఖణ”న్తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౩౧; విసుద్ధి॰ ౨.౪౫౪) వుత్తం.

ఏవం **సోతవిఞ్ఞాణాదీ**సుపి యథారహం దట్ఠబ్బం. ‘‘**తథా**’’తి ఇమినా ఉపేక్ఖాసహగతభావం అతిదిసతి. విఞ్ఞాణాధిట్ఠితం హుత్వా సుణాతీతి **సోతం**. ఘాయతి గన్ధోపాదానం కరోతీతి **ఘానం**. జీవితనిమిత్తం రసో జీవితం, తం అవ్హాయతి తస్మిం నిన్నతాయాతి **జివ్హా** నిరుత్తినయేన. కుచ్ఛితానం పాపధమ్మానం ఆయో పవత్తిట్ఠానన్తి **కాయో**. కాయిన్ద్రియఞ్హి ఫోట్ఠబ్బగ్గహణసభావత్తా తదస్సాదవసప్పవత్తానం, తమ్మూలకానఞ్చ పాపధమ్మానం విసేసకారణన్తి తేసం పవత్తిట్ఠానం వియ గయ్హతి. ససమ్భారకాయో వా కుచ్ఛితానం కేసాదీనం ఆయోతి **కాయో**. తంసహచరితత్తా పన పసాదకాయోపి తథా వుచ్చతి. దు కుచ్ఛితం హుత్వా ఖనతి కాయికసుఖం, దుక్ఖమన్తి వా **దుక్ఖం**. దుక్కరమోకాసదానం ఏతస్సాతి **దుక్ఖ**’’న్తిపి అపరే. పఞ్చవిఞ్ఞాణగ్గహితం రూపాదిఆరమ్మణం సమ్పటిచ్ఛతి తదాకారప్పవత్తియాతి **సమ్పటిచ్ఛనం**. సమ్మా తీరేతి యథాసమ్పటిచ్ఛితం రూపాదిఆరమ్మణం వీమంసతీతి **సన్తీరణం**. అఞ్ఞమఞ్ఞవిరుద్ధానం కుసలాకుసలానం పాకాతి **విపాకా,** విపక్కభావమాపన్నానం అరూపధమ్మానమేతం అధివచనం. ఏవఞ్చ కత్వా కుసలాకుసలకమ్మసముట్ఠానానమ్పి కటత్తారూపానం నత్థి విపాకవోహారో. అకుసలస్స విపాకచిత్తాని **అకుసలవిపాకచిత్తాని**.

౧౦. సుఖయతి కాయచిత్తం, సుట్ఠు వా ఖనతి కాయచిత్తాబాధం, సుఖేన ఖమితబ్బన్తి వా **సుఖం**. “సుకరమోకాసదానం ఏతస్సాతి **సుఖ**’’న్తి అపరే. కస్మా పన యథా అకుసలవిపాకసన్తీరణం ఏకమేవ వుత్తం, ఏవమవత్వా కుసలవిపాకసన్తీరణం ద్విధా వుత్తన్తి? ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణవసేన వేదనాభేదసమ్భవతో. యది ఏవం తత్థాపి అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణవసేన వేదనాభేదేన భవితబ్బన్తి? నయిదమేవం అనిట్ఠారమ్మణే ఉప్పజ్జితబ్బస్సాపి దోమనస్సస్స పటిఘేన వినా అనుప్పజ్జనతో, పటిఘస్స చ ఏకన్తాకుసలసభావస్స అబ్యాకతేసు అసమ్భవతో. న హి భిన్నజాతికో ధమ్మో భిన్నజాతికేసు ఉపలబ్భతి, తస్మా అత్తనా సమానయోగక్ఖమస్స అసమ్భవతో అకుసలవిపాకేసు దోమనస్సం న సమ్భవతీతి తస్స తంసహగతతా న వుత్తా. అథ వా యథా కోచి బలవతా పోథియమానో దుబ్బలపురిసో తస్స పటిప్పహరితుం అసక్కోన్తో తస్మిం ఉపేక్ఖకోవ హోతి, ఏవమేవ అకుసలవిపాకానం పరిదుబ్బలభావతో అనిట్ఠారమ్మణేపి దోమనస్సుప్పాదో నత్థీతి సన్తీరణం ఉపేక్ఖాసహగతమేవ.

చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని పన చత్తారి ఉభయవిపాకానిపి వత్థారమ్మణఘట్టనాయ దుబ్బలభావతో అనిట్ఠే ఇట్ఠేపి చ ఆరమ్మణే ఉపేక్ఖాసహగతానేవ. తేసఞ్హి చతున్నమ్పి వత్థుభూతాని చక్ఖాదీని ఉపాదారూపానేవ, తథా ఆరమ్మణభూతానిపి రూపాదీని, ఉపాదారూపకేన చ ఉపాదారూపకస్స సఙ్ఘట్టనం అతిదుబ్బలం పిచుపిణ్డకేన పిచుపిణ్డకస్స ఫుసనం వియ, తస్మా తాని సబ్బథాపి ఉపేక్ఖాసహగతానేవ. కాయవిఞ్ఞాణస్స పన ఫోట్ఠబ్బసఙ్ఖాతభూతత్తయమేవ ఆరమ్మణన్తి తం కాయప్పసాదే సఙ్ఘట్టితమ్పి తం అతిక్కమిత్వా తన్నిస్సయేసు మహాభూతేసు పటిహఞ్ఞతి. భూతరూపేహి చ భూతరూపానం సఙ్ఘట్టనం బలవతరం అధికరణిమత్థకే పిచుపిణ్డకం ఠపేత్వా కూటేన పహటకాలే కూటస్స పిచుపిణ్డకం అతిక్కమిత్వా అధికరణిగ్గహణం వియ, తస్మా వత్థారమ్మణఘట్టనాయ బలవభావతో కాయవిఞ్ఞాణం అనిట్ఠే దుక్ఖసహగతం, ఇట్ఠే సుఖసహగతన్తి. సమ్పటిచ్ఛనయుగళం పన అత్తనా అసమాననిస్సయానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనమనన్తరం ఉప్పజ్జతీతి సమాననిస్సయతో అలద్ధానన్తరపచ్చయతాయ సభాగూపత్థమ్భరహితో వియ పురిసో నాతిబలవం సబ్బథాపి విసయరసమనుభవితుం న సక్కోతీతి సబ్బథాపి ఉపేక్ఖాసహగతమేవ. వుత్తవిపరియాయతో కుసలవిపాకసన్తీరణం ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణేసు సుఖోపేక్ఖాసహగతన్తి. యది ఏవం ఆవజ్జనద్వయస్స ఉపేక్ఖాసమ్పయోగం కస్మా వక్ఖతి,

నను తమ్పి సమాననిస్సయానన్తరం పవత్తతీతి? సచ్చం, తత్థ పన పురిమం పుబ్బే కేనచి అగ్గహితేయేవ ఆరమ్మణే ఏకవారమేవ పవత్తతి, పచ్ఛిమమ్పి విసదిసచిత్తసన్తానపరావత్తనవసేన బ్యాపారన్తరసాపేక్ఖన్తి న సబ్బథాపి విసయరసమనుభవితుం సక్కోతి, తస్మా మజ్ఝత్తవేదనాసమ్పయుత్తమేవాతి. హోన్తి చేత్థ –

"వత్థాలమ్బసభావానం, భూతికానఞ్హి ఘట్టనం;
దుబ్బలం ఇతి చక్ఖాది-చతుచిత్తముపేక్ఖకం.

"కాయనిస్సయఫోట్ఠబ్బ-భూతానం ఘట్టనాయ తు;
బలవత్తా న విఞ్ఞాణం, కాయిక మజ్ఝవేదనం.

"సమాననిస్సయో యస్మా, నత్థానన్తరపచ్చయో;
తస్మా దుబ్బలమాలమ్బే, నోపేక్ఖం సమ్పటిచ్ఛన"న్తి.

కుసలస్స విపాకాని, సమ్పయుత్తహేతువిరహతో అహేతుకచిత్తాని చాతి **కుసలవిపాకాహేతుకచిత్తాని**. నిబ్బత్తకహేతువసేన నిప్ఫన్నానిపి హేతాని సమ్పయుత్తహేతువసేనేవ అహేతుకవోహారం లభన్తి, ఇతరథా మహావిపాకేహి ఇమేసం నానత్తాసమ్భవతో. కిం పనేత్థ కారణం యథా ఇధేవం అకుసలవిపాకనిగమనే అహేతుకగ్గహణం న కతన్తి? బ్యభిచారాభావతో. సతి హి సమ్భవే, బ్యభిచారే చ విసేసనం సాత్థకం సియా. అకుసలవిపాకానం పన లోభాదిసావజ్జధమ్మవిపాకభావేన తబ్బిధురేహి, అలోభాదీహి సమ్పయోగాయోగతో, సయం అబ్యాకతనిరవజ్జసభావానం లోభాదిఅకుసలధమ్మసమ్పయోగవిరోధతో చ నత్థి కదాచిపి సహేతుకతాయ సమ్భవోతి అహేతుకభావాబ్యభిచారతో న తాని అహేతుకసద్దేన విసేసితబ్బాని.

౧౧. ఇదాని అహేతుకాధికారే అహేతుకకిరియచిత్తానిపి కిచ్చభేదేన తిధా దస్సేతుం ''**ఉపేక్ఖాసహగత**''న్త్యాది వుత్తం. చక్ఖాదిపఞ్చద్వారే ఘట్టితమారమ్మణం ఆవజ్జేతి తత్థ ఆభోగం కరోతి, చిత్తసన్తానం వా భవఙ్గవసేన పవత్తితుం అదత్వా వీథిచిత్తభావాయ పరిణామేతీతి **పఞ్చద్వారావజ్జనం,** కిరియాహేతుకమనోధాతుచిత్తం. ఆవజ్జనస్స అనన్తరపచ్చయభూతం భవఙ్గచిత్తం మనోద్వారం వీథిచిత్తానం పవత్తిముఖభావతో. తస్మిం దిట్ఠసుతముతాదివసేన ఆపాథమాగతమారమ్మణం ఆవజ్జేతి , వుత్తనయేన వా చిత్తసన్తానం పరిణామేతీతి **మనోద్వారావజ్జనం,** కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుఉపేక్ఖాసహగతచిత్తం. ఇదమేవ చ పఞ్చద్వారే యథాసన్తీరితం ఆరమ్మణం వవత్థపేతీతి వోట్ఠబ్బనన్తి చ వుచ్చతి. హసితం ఉప్పాదేతీతి **హసితుప్పాదం,** ఖీణాసవానం అనోళారికారమ్మణేసు పహట్ఠాకారమత్తహేతుకం కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుసోమనస్ససహగతచిత్తం.

౧౨. **సబ్బథాపీ**తి అకుసలవిపాకకుసలవిపాకకిరియభేదేన. **అట్ఠారసా**తి గణనపరిచ్ఛేదో. **అహేతుకచిత్తానీ**తి పరిచ్ఛిన్నధమ్మనిదస్సనం.

అహేతుకచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సోభనచిత్తవణ్ణనా

౧౪. ఏవం ద్వాదసాకుసలఅహేతుకాట్ఠారసవసేన సమతింస చిత్తాని దస్సేత్వా ఇదాని తబ్బినిముత్తానం సోభనవోహారం ఠపేతుం ''**పాపాహేతుకముత్తానీ**''త్యాది వుత్తం. అత్తనా అధిసయితస్స అపాయాదిదుక్ఖస్స పాపనతో పాపేహి , హేతుసమ్పయోగాభావతో అహేతుకేహి చ ముత్తాని చతువీసతికామావచరపఞ్చతింసమహగ్గతలోకుత్తరవసేన ఏకూనసట్ఠిపరిమాణాని, అథ వా అట్ఠ లోకుత్తరాని ఝానఙ్గయోగభేదేన పచ్చేకం పఞ్చధా కత్వా **ఏకనవుతిపి** చిత్తాని సోభనగుణావహనతో, అలోభాదిఅనవజ్జహేతుసమ్పయోగతో చ **సోభనానీతి వుచ్చరే** కథీయన్తి.

కామావచరసోభనచిత్తవణ్ణనా

౧౩. ఇదాని సోభనేసు కామావచరానమేవ పఠమం ఉద్దిట్ఠత్తా తేసుపి అబ్యాకతానం కుసలపుబ్బకత్తా పఠమం కామావచరకుసలం, తతో తబ్బిపాకం, తదనన్తరం తదేకభూమిపరియాపన్నం కిరియచిత్తఞ్చ పచ్చేకం వేదనాఞాణసఙ్ఖారభేదేన అట్ఠధా దస్సేతుం **''సోమనస్ససహగత''**న్త్యాది వుత్తం. తత్థ జానాతి యథాసభావం పటివిజ్ఝతీతి **ఞాణం**. సేసం వుత్తనయమేవ. ఏత్థ చ బలవసద్ధాయ దస్సనసమ్పత్తియా పచ్చయపటిగ్గాహకాదిసమ్పత్తియాతి ఏవమాదీహి కారణేహి సోమనస్ససహగతతా, పఞ్ఞాసంవత్తనికకమ్మతో, అబ్యాపజ్జలోకూపపత్తితో, ఇన్ద్రియపరిపాకతో, కిలేసదూరీభావతో చ ఞాణసమ్పయుత్తతా, తబ్బిపరియాయేన ఉపేక్ఖాసహగతతా చేవ ఞాణవిప్పయుత్తతా చ, ఆవాససప్పాయాదివసేన కాయచిత్తానం కల్లభావతో, పుబ్బే దానాదీసు కతపరిచయతాదీహి చ అసఙ్ఖారికతా, తబ్బిపరియాయేన ససఙ్ఖారికతా చ వేదితబ్బా.

తత్థ యదా పన యో దేయ్యధమ్మపటిగ్గాహకాదిసమ్పత్తిం, అఞ్ఞం వా సోమనస్సహేతుం ఆగమ్మ హట్ఠపహట్ఠో ''అత్థి దిన్న''న్త్యాదినయప్పవత్తం సమ్మాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వా ముత్తచాగతాదివసేన అసంసీదన్తో అనుస్సాహితో పరేహి దానాదీని పుఞ్ఞాని కరోతి, తదాస్స చిత్తం సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికం హోతి. యదా పన వుత్తనయేనేవ హట్ఠతుట్ఠో సమ్మాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వాపి అముత్తచాగతాదివసేన సంసీదమానో పరేహి వా ఉస్సాహితో కరోతి, తదాస్స తదేవ చిత్తం ససఙ్ఖారికం హోతి. యదా పన ఞాతిజనస్స పటిపత్తిదస్సనేన జాతపరిచయా బాలదారకా భిక్ఖూ దిస్వా సోమనస్సజాతా సహసా కిఞ్చిదేవ హత్థగతం దదన్తి వా వన్దన్తి వా, తదా తేసం తతియం చిత్తం ఉప్పజ్జతి. యదా పన ''దేథ, వన్దథా''తి ఞాతీహి ఉస్సాహితా ఏవం పటిపజ్జన్తి, తదా చతుత్థం చిత్తం ఉప్పజ్జతి. యదా పన దేయ్యధమ్మపటిగ్గాహకాదీనం అసమ్పత్తిం, అఞ్ఞేసం వా సోమనస్సహేతూనం అభావం ఆగమ్మ చతూసుపి వికప్పేసు సోమనస్సరహితా హోన్తి, తదా సేసాని చత్తారి ఉపేక్ఖాసహగతాని ఉప్పజ్జన్తీతి. **అట్ఠపీతి పి**-సద్దేన దసపుఞ్ఞకిరియాదివసేన అనేకవిధతం సమ్పిణ్డేతి. తథా హి వదన్తి –

> ''కమేన పుఞ్ఞవత్థూహి, గోచరాధిపతీహి చ;
> కమ్మహీనాదితో చేవ, గణేయ్య నయకోవిదో''తి.

ఇమాని హి అట్ఠ చిత్తాని దసపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన పవత్తనతో పచ్చేకం దస దసాతి కత్వా అసీతి చిత్తాని హోన్తి, తాని చ ఛసు ఆరమ్మణేసు పవత్తనతో పచ్చేకం ఛగ్గుణితాని సాసీతికాని చత్తారి సతాని హోన్తి, అధిపతిభేదేన పన ఞాణవిప్పయుత్తానం చత్తాలీసాధికద్విసతపరిమాణానం వీమంసాధిపతిసమ్పయోగాభావతో తాని తిణ్ణం అధిపతీనం వసేన తిగుణితాని వీసాధికాని సత్తసతాని, తథా ఞాణసమ్పయుత్తాని చ చతున్నం అధిపతీనం వసేన చతుగ్గుణితాని ససట్ఠికాని నవ సతానీతి ఏవం అధిపతివసేన సహస్సం సాసీతికాని చ ఛ సతాని హోన్తి, తాని కాయవచీమనోకమ్మసఙ్ఖాతకమ్మత్తికవసేన తిగుణితాని చత్తాలీసాధికాని పఞ్చ సహస్సాని హోన్తి, తాని చ హీనమజ్ఝిమపణీతభేదతో తిగుణితాని వీససతాధికపన్నరససహస్సాని హోన్తి. యం పన వుత్తం **ఆచరియబుద్ధదత్తత్థేరేన** –

> ''సత్తరస సహస్సాని, ద్వే సతాని అసీతి చ;
> కామావచరపుఞ్ఞాని, భవన్తీతి వినిద్దిసే''తి.

తం అధిపతివసేన గణనపరిహానిం అనాదియిత్వా సోతపతితవసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం, కాలదేసాదిభేదేన పన నేసం భేదో అప్పమేయ్యోవ.

కుచ్ఛితే (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧) పాపధమ్మే సలయన్తి కమ్పేన్తి విద్ధంసేన్తి అపగమేన్తీతి వా కుసలాని. అథ వా కుచ్ఛితాకారేన సన్తానే సయనతో పవత్తనతో కుససఙ్ఖాతే పాపధమ్మే లునన్తి ఛిన్దన్తీతి కుసలాని. అథ వా కుచ్ఛితే పాపధమ్మే సానతో తనుకరణతో

ఓసానకరణతో వా కుససఙ్ఖాతేన ఞాణేన, సద్ధాదిధమ్మజాతేన వా లాతబ్బాని సహజాతఉపనిస్సయభావేన యథారహం పవత్తేతబ్బానీతి కుసలాని, తానేవ యథావుత్తత్థేన కామావచరాని కుసలచిత్తాని చాతి **కామావచరకుసలచిత్తాని**.

౧౬. యథా పనేతాని పుఞ్ఞకిరియవసేన, కమ్మద్వారవసేన, కమ్మవసేన, అధిపతివసేన చ పవత్తన్తి, నేవం విపాకాని దానాదివసేన అప్పవత్తనతో, విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపనాభావతో, అవిపాకసభావతో, ఛన్దాదీని పురక్ఖత్వా అప్పవత్తితో చ, తస్మా తంవసేన పరిహాపేత్వా యథారహం గణనభేదో యోజేతబ్బో. ఇమానిపి ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణవసేన యథాక్కమం సోమనస్సుపేక్ఖాసహితాని. పటిసన్ధాదివసప్పవత్తియం కమ్మస్స బలవాబలవభావతో, తదారమ్మణప్పవత్తియం యేభుయ్యేన జవనానురూపతో, కదాచి తత్థాపి కమ్మానురూపతో చ ఞాణసమ్పయుత్తాని, ఞాణవిప్పయుత్తాని చ హోన్తి. యథాపయోగం వినా సప్పయోగఞ్చ యథాఉపట్ఠితేహి కమ్మాదిపచ్చయేహి ఉతుభోజనాదిసప్పాయాసప్పాయవసేన అసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికాని.

౧౭. కిరియచిత్తానమ్పి కుసలే వుత్తనయేన యథారహం సోమనస్ససహగతాదితా వేదితబ్బా.

౧౮. **సహేతుకకామావచరకుసలవిపాకకిరియచిత్తానీ**తి ఏత్థ **సహేతుకగ్గహణం** విపాకకిరియాపేక్ఖం విసేసనం కుసలస్స ఏకన్తసహేతుకత్తా. హోతి హి యథాలాభయోజనా, "సక్ఖరకథలమ్పి మచ్ఛగుమ్బమ్పి చరన్తమ్పి తిట్ఠన్తమ్పీ"త్యాదీసు (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౯) వియ సక్ఖరకథలస్స చరణాయోగతో మచ్ఛగుమ్బాపేక్ఖాయ చరణకిరియా యోజీయతీతి.

౧౯. సహేతుకామావచరపుఞ్ఞపాకకిరియా వేదనాఞాణసఙ్ఖారభేదేన పచ్చేకం వేదనాభేదతో దువిధత్తా, ఞాణభేదతో చతుబ్బిధత్తా, సఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధత్తా చ సమ్పిణ్డేత్వా చతువీసతి మతాతి యోజనా. నను చ వేదనాభేదో తావ యుత్తో తాసం భిన్నసభావత్తా. ఞాణసఙ్ఖారభేదో పన కథన్తి? ఞాణసఙ్ఖారానం భావాభావకతోపి భేదో ఞాణసఙ్ఖారకతోవ యథా వస్సకతో సుభిక్ఖో దుబ్భిక్ఖోతి, తస్మా ఞాణసఙ్ఖారకతో భేదో ఞాణసఙ్ఖారభేదోతి న ఏత్థ కోచి విరోధోతి.

౨౦. ఇదాని సబ్బానిపి కామావచరచిత్తాని సమ్పిణ్డేత్వా దస్సేతుం "**కామే తేవీసా**"త్యాది వుత్తం. **కామే** భవే సత్త అకుసలవిపాకాని, సహేతుకాహేతుకాని సోళస కుసలవిపాకానీతి ఏవం తేవీసతి విపాకాని ద్వాదస అకుసలాని, అట్ఠ కుసలానీతి **పుఞ్ఞాపుఞ్ఞాని వీసతి** అహేతుకా తిస్సో సహేతుకా అట్ఠాతి **ఏకాదస కిరియా చాతి సబ్బథాపి** కుసలాకుసలవిపాకకిరియానం అన్తోగధభేదేన **చతుపఞ్ఞాసేవ** కాలదేససన్తానాదిభేదేన అనేకవిధభావేపీత్యత్థో.

కామావచరసోభనచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపావచరచిత్తవణ్ణనా

౨౧. ఇదాని తదనన్తరుద్దిట్ఠస్స రూపావచరస్స నిద్దేసక్కమో అనుప్పత్తోతి తస్స ఝానఙ్గయోగభేదేన పఞ్చధా విభాగం దస్సేతుం "**వితక్క...పే.... సహిత**"న్త్యాదిమాహ. వితక్కో చ విచారో చ పీతి చ సుఖఞ్చ ఏకగ్గతా చాతి ఇమేహి సహితం **వితక్కవిచారపీతిసుఖేకగ్గతాసహితం**. తత్థ ఆరమ్మణం వితక్కేతి సమ్పయుత్తధమ్మే అభినిరోపేతీతి **వితక్కో**, సో సహజాతానం ఆరమ్మణాభినిరోపనలక్ఖణో, యథా హి కోచి గామవాసీ పురిసో రాజవల్లభం సమ్బన్ధినం మిత్తం వా నిస్సాయ రాజగేహం అనుపవిసతి, ఏవం వితక్కం నిస్సాయ చిత్తం ఆరమ్మణం ఆరోహతి. యది ఏవం కథం అవితక్కం చిత్తం ఆరమ్మణం ఆరోహతీతి? తమ్పి వితక్కబలేనేవ అభినిరోహతి. యథా హి సో పురిసో పరిచయేన తేన వినాపి నిరాసఙ్కో రాజగేహం పవిసతి, ఏవం పరిచయేన వితక్కేన వినాపి అవితక్కం చిత్తం ఆరమ్మణం అభినిరోహతి. **పరిచయో**తి చేత్థ సవితక్కచిత్తస్స సన్తానే అభిణ్హప్పవత్తివసేన నిబ్బత్తా చిత్తభావనా. అపి చేత్థ పఞ్చవిఞ్ఞాణం అవితక్కమ్పి వత్థారమ్మణసఙ్ఘట్టనబలేన, దుతియజ్ఝానాదీని చ హేట్ఠిమభావనాబలేన అభిరోహన్తి.

ఆరమ్మణే తేన చిత్తం విచరతీతి **విచారో**. సో ఆరణనుమజ్జనలక్ఖణో. తథా హేస "అనుసన్ధానతా"తి (ధ॰ స॰ ౮) నిద్దిట్ఠో. ఏత్థ చ విచారతో ఓళారికట్ఠేన, తస్సేవ పుబ్బఙ్గమట్ఠేన చ పఠమఘణ్టాభిఘాతో వియ చేతసో పఠమాభినిపాతో వితక్కో, అనురవో వియ అనుసఞ్చరణం విచారో. విప్ఫారవాచేత్థ వితక్కో చిత్తస్స పరిప్ఫన్దనభూతో, ఆకాసే ఉప్పతితుకామస్స సకుణస్స పక్ఖవిక్ఖేపో వియ, పదుమాభిముఖపాతో వియ చ గన్ధానుబన్ధచేతసా భమరస్స, సన్తవుత్తి విచారో చిత్తస్స నాతిపరిప్ఫన్దనభూతో, ఆకాసే ఉప్పతితస్స సకుణస్స పక్ఖప్పసారణం వియ, పదుమస్స ఉపరిభాగే పరిబ్భమనం వియ చ పదుమాభిముఖపతితస్స భమరస్స.

పినయతి కాయచిత్తం తప్పేతి, వడ్ఢేతీతి వా **పీతి,** సా సమ్పియాయనలక్ఖణా, ఆరమ్మణం కల్లతో గహణలక్ఖణాతి వుత్తం హోతి, సమ్పయుత్తధమ్మే సుఖయతీతి **సుఖం,** తం ఇట్ఠానుభవనలక్ఖణం సుభోజనరససాదకో రాజా వియ. తత్థ ఆరమ్మణప్పటిలాభే పీతియా విసేసో పాకటో కన్తారఖిన్నస్స వనన్తోదకదస్సనే వియ, యథాలద్ధస్స అనుభవనే సుఖస్స విసేసో పాకటో యథాదిట్ఠఉదకస్స పానాదీసు వియాతి. నానారమ్మణవిక్ఖేపాభావేన ఏకం ఆరమ్మణం అగ్గం ఇమస్సాతి ఏకగ్గం, చిత్తం, తస్స భావో **ఏకగ్గతా,** సమాధి. సో అవిక్ఖేపలక్ఖణో. తస్స హి వసేన ససమ్పయుత్తం చిత్తం అవిక్ఖిత్తం హోతి.

పఠమఞ్చ దేసనాక్కమతో చేవ ఉప్పత్తిక్కమతో చ ఆదిభూతత్తా తం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానతో, పచ్చనీకఝాపనతో చాతి పఠమజ్ఝానం, వితక్కాదిపఞ్చకం. ఝానఙ్గసముదాయే యేవ హి ఝానవోహారో నేమిఆదిఅఙ్గసముదాయే రథవోహారో వియ, తథా హి వుత్తం **విభఙ్గే** "ఝానన్తి వితక్కో విచారో పీతి సుఖం చిత్తస్సేకగ్గతా"తి (విభ॰ ౫౬౯). పఠమజ్ఝానేన సమ్పయుత్తం కుసలచిత్తం **పఠమజ్ఝానకుసలచిత్తం**.

కస్మా పన అఞ్ఞేసు ఫస్సాదీసు సమ్పయుత్తధమ్మేసు విజ్జమానేసు ఇమేయేవ పఞ్చ ఝానఙ్గవసేన వుత్తాతి? వుచ్చతే – ఉపనిజ్ఝానకిచ్చవన్తతాయ, కామచ్ఛన్దాదీనం ఉజుపటిపక్ఖభావతో చ. వితక్కో హి ఆరమ్మణే చిత్తం అభినిరోపేతి. విచారో అనుప్పబన్ధేతి, పీతి చస్స పీననం, సుఖఞ్చ ఉపబ్రూహనం కరోతి, అథ నం ససమ్పయుత్తధమ్మం ఏతేహి అభినిరోపనానుప్పబన్ధనపీననఉపబ్రూహనేహి అనుగ్గహితా ఏకగ్గతా సమాధానకిచ్చేన అత్తానం అనువత్తాపేన్తీ ఏకత్తారమ్మణే సమం, సమ్మా చ ఆధియతి. ఇన్ద్రియసమతావసేన సమం పటిపక్ఖధమ్మానం దూరీభావేన లీనుద్ధచ్చాభావేన సమ్మా చ ఠపేతీతి ఏవమేతే సమేవ ఉపనిజ్ఝానకిచ్చం ఆవేణికం. కామచ్ఛన్దాదిపటిపక్ఖభావే పన సమాధి కామచ్ఛన్దస్స పటిపక్ఖో రాగప్పణిధియా ఉజుపచ్చనీకభావతో. కామచ్ఛన్దవసేన హి నానారమ్మణేహి పలోభితస్స పరిబ్భమన్తస్స చిత్తస్స సమాధానం ఏకగ్గతాయ హోతి. పీతి బ్యాపాదస్స పామోజ్జసభావత్తా. వితక్కో థినమిద్ధస్స యోనిసో సఙ్కప్పనవసేన సవిప్ఫారప్పవత్తితో సుఖం అవూపసమానుతాపసభావస్స ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చస్స వూపసన్తసీతలసభావత్తా. విచారో విచికిచ్ఛాయ ఆరమ్మణే అనుమజ్జనవసేన పఞ్ఞాపతిరూపసభావత్తా. ఏవం ఉపనిజ్ఝానకిచ్చవన్తతాయ, కామచ్ఛన్దాదీనం ఉజుపటిపక్ఖభావతో చ ఇమేయేవ పఞ్చ ఝానఙ్గభావేన వవత్థితాతి. యథాహు –

> "ఉపనిజ్ఝానకిచ్చత్తా, కామాదిపటిపక్ఖతో;
> సన్తేసుపి చ అఞ్ఞేసు, పఞ్చేవ ఝానసఞ్ఞితా"తి.

ఉపేక్ఖా పనేత్థ సన్తవుత్తిసభావత్తా సుఖేవ అన్తోగధాతి దట్ఠబ్బం. తేనాహు –

> "ఉపేక్ఖా సన్తవుత్తిత్తా, సుఖమిచ్చేవ భాసితా"తి. (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౩౨; విసుద్ధి॰ ౨.౬౪౪);

పహానఙ్గాదివసేన పనస్స విసేసో ఉపరి ఆవి భవిస్సతి, తథా అరూపావచరలోకుత్తరేసుపి లబ్భమానకవిసేసో. అథేత్థ కామావచరకుసలేసు వియ సఙ్ఖారభేదో కస్మా న గహితో. ఇదమ్పి హి కేవలం సమథానుయోగవసేన పటిలద్ధం ససఙ్ఖారికం, మగ్గాధిగమవసేన పటిలద్ధం అసఙ్ఖారికన్తి సక్కా వత్తున్తి? నయిదమేవం మగ్గాధిగమవసేనసత్తితో పటిలద్ధస్సాపి అపరభాగే పరికమ్మవసేనేవ ఉప్పజ్జనతో, తస్మా సబ్బస్సపి ఝానస్స పరికమ్మసఙ్ఖాతపుబ్బాభిసఙ్ఖారేన వినా కేవలం అధికారవసేన అనుప్పజ్జనతో

“అసఙ్ఖారిక”న్తిపి, అధికారేన చ వినా కేవలం పరికమ్మాభిసఙ్ఖారేనేవ అనుప్పజ్జనతో “ససఙ్ఖారిక”న్తిపి న సక్కా వత్తున్తి. అథ వా పుబ్బాభిసఙ్ఖారవసేనేవ ఉప్పజ్జమానస్స న కదాచి అసఙ్ఖారికభావో సమ్భవతీతి “అసఙ్ఖారిక”న్తి చ బ్యభిచారాభావతో “ససఙ్ఖారిక”న్తి చ న వుత్తన్తి.

పి-సద్దేన చేత్థ చతుక్కపఞ్చకనయవసేన సుద్ధికనవకో, తఞ్చ దుక్ఖప్పటిపదాదన్ధాభిఞ్ఞాదుక్ఖప్పటిపదాఖిప్పాభిఞ్ఞాసుఖప్పటిపదాదన్ధాభిఞ్ఞాసుఖప్పటిపదాఖిప్పాభిఞ్ఞావసేన పటిపదాచతుక్కేన యోజేత్వా దేసితత్తా చత్తారో నవకా, పరిత్తం పరిత్తారమ్మణం, పరిత్తం అప్పమాణారమ్మణం, అప్పమాణం పరిత్తారమ్మణం, అప్పమాణం అప్పమాణారమ్మణన్తి ఆరమ్మణచతుక్కేన యోజితత్తా చత్తారో నవకా, “దుక్ఖప్పటిపదం దన్ధాభిఞ్ఞం పరిత్తం పరిత్తారమ్మణం, దుక్ఖప్పటిపదం దన్ధాభిఞ్ఞం పరిత్తం అప్పమాణారమ్మణ”న్త్యాదినా ఆరమ్మణప్పటిపదామిస్సకనయవసేన సోళస నవకాతి పఞ్చవీసతి నవకాతి ఏవమాదిభేదం సఙ్గణ్హాతి.

౨౨. ఝానవిసేసేన నిబ్బత్తితవిపాకో ఏకన్తతో తంతంఝానసదిసోవాతి విపాకం ఝానసదిసమేవ విభత్తం. ఇమమేవ హి అత్థం దీపేతుం భగవతా విపాకనిద్దేసేపి కుసలం ఉద్దిసిత్వావ తదనన్తరం మహగ్గతలోకుత్తరవిపాకా విభత్తా.

౨౩. రూపావచరమానసం **ఝానభేదేన** పఞ్చహి చతూహి తీహి ద్వీహి పున ద్వీహి ఝానఙ్గేహి సమ్పయోగభేదేన **పఞ్చధా** పఞ్చఙ్గికం చతురఙ్గికం తివఙ్గికం దువఙ్గికం పున దువఙ్గికన్తి పఞ్చవిధం హోతి అవిసేసేన, పున తం పుఞ్ఞపాకకిరియానం పచ్చేకం పఞ్చన్నం పఞ్చన్నం భేదా పఞ్చదసధా భవేత్యత్థో.

రూపావచరచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అరూపావచరచిత్తవణ్ణనా

౨౪. ఇదాని అరూపావచరం ఆరమ్మణభేదేన చతుధా విభజిత్వా దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**ఆకాసానఞ్చాయతనా**’’తిఆది. తత్థ ఉప్పాదాదిఅన్తరహితతాయ నాస్స అన్తోతి అనన్తం, ఆకాసఞ్చ తం అనన్తఞ్చాతి ఆకాసానన్తం, కసిణుగ్ఘాటిమాకాసో. “అనన్తాకాస”న్తి చ వత్తబ్బే “అగ్యాహితో”త్యాదీసు వియ విసేసనస్స పరనిపాతవసేన “ఆకాసానన్త”న్తి వుత్తం. ఆకాసానన్తమేవ ఆకాసానఞ్చం సకత్థే భావపచ్చయవసేన. ఆకాసానఞ్చమేవ ఆయతనం ససమ్పయుత్తధమ్మస్స ఝానస్స అధిట్ఠానట్ఠేన దేవానం దేవాయతనం వియాతి ఆకాసానఞ్చాయతనం. తస్మిం అప్పనాప్పత్తం పఠమారుప్పజ్ఝానమ్పి ఇధ “ఆకాసానఞ్చాయతన”న్తి వుత్తం యథా పథవీకసిణారమ్మణం ఝానం “పథవీకసిణ”న్తి. అథ వా ఆకాసానఞ్చం ఆయతనం అస్సాతి ఆకాసానఞ్చాయతనం, ఝానం, తేన సమ్పయుత్తం కుసలచిత్తం **ఆకాసానఞ్చాయతనకుసలచిత్తం**.

విఞ్ఞాణమేవ అనన్తం విఞ్ఞాణానన్తం, పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణం. తఞ్హి ఉప్పాదాదిఅన్తవన్తమ్పి అనన్తాకాసే పవత్తనతో అత్తానం ఆరబ్భ పవత్తాయ భావనాయ ఉప్పాదాదిఅన్తం అగ్గహేత్వా అనన్తతో ఫరణవసేన పవత్తనతో చ “అనన్త”న్తి వుచ్చతి. విఞ్ఞాణానన్తమేవ విఞ్ఞాణఞ్చం ఆకారస్స రస్సత్తం, న-కారస్స లోపఞ్చ కత్వా. దుతియారుప్పవిఞ్ఞాణేన వా అఞ్చితబ్బం పాపుణితబ్బన్తి విఞ్ఞాణఞ్చం, తదేవ ఆయతనం దుతియారుప్పస్స అధిట్ఠానత్తాతి **విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం**. సేసం పురిమసమం.

నాస్స పఠమారుప్పస్స కిఞ్చనం అప్పమత్తకం అన్తమసో భఙ్గమత్తమ్పి అవసిట్ఠం అత్థీతి అకిఞ్చనం, తస్స భావో **ఆకిఞ్చఞ్ఞం,** పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణాభావో. తదేవ ఆయతనన్త్యాది పురిమసదిసం.

ఓళారికాయ సఞ్ఞాయ అభావతో, సుఖుమాయ చ సఞ్ఞాయ అత్థితాయ నేవస్స ససమ్పయుత్తధమ్మస్స సఞ్ఞా అత్థి, నాపి అసఞ్ఞం అవిజ్జమానసఞ్ఞన్తి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞం, చతుత్థారుప్పజ్ఝానం. దీఘం కత్వా పన “నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞ”న్తి వుత్తం. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞమేవ

ఆయతనం మనాయతనధమ్మాయతనపరియాపన్నత్తాతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం. అథ వా సఞ్ఞావ విపస్సనాయ గోచరభావం గన్త్వా నిబ్బేదజననసఙ్ఖాతస్స పటుసఞ్ఞాకిచ్చస్స అభావతో నేవసఞ్ఞా చ ఉణ్హోదకే తేజోధాతు వియ సఙ్ఖారావసేససుఖుమభావేన విజ్జమానత్తా న అసఞ్ఞాతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞా, సా ఏవ ఆయతనం ఇమస్స ససమ్పయుత్తధమ్మస్స ఝానస్స నిస్సయాదిభావతోతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం. సఞ్ఞావసేన చేత్థ ఝానూపలక్ఖణం నిదస్సనమత్తం. వేదనాదయోపి హి తస్మిం ఝానే నేవవేదనానావేదనాదికాయేవాతి. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనేన సమ్పయుత్తం కుసలచిత్తం **నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలచిత్తం**. **పి**-సద్దేన చేత్థ ఆరమ్మణప్పటిపదామిస్సకనయవసేన సోళసక్ఖత్తుకదేసనం (ధ. స. ౨౬౫-౨౬౮), అఞ్ఞమ్పి చ **పాళియం** ఆగతనయభేదం సఙ్గణ్హాతి.

౩౦. ఆరమ్మణానం అతిక్కమితబ్బానం, కసిణాకాసవిఞ్ఞాణతదభావసఙ్ఖాతానం ఆలమ్బితబ్బానఞ్చ ఆకాసాదిచతున్నం గోచరానం పభేదేన ఆరుప్పమానసం చతుబ్బిధం హోతి. తఞ్హి యథాక్కమం పఞ్చమజ్ఝానారమ్మణం కసిణనిమిత్తం అతిక్కమ్మ తదుగ్ఘాటేన లద్ధం ఆకాసమాలమ్బిత్వా తమ్పి అతిక్కమ్మ తత్థ పవత్తం విఞ్ఞాణమాలమ్బిత్వా తమ్పి అతిక్కమ్మ తదభావభూతం అకిఞ్చనభావమాలమ్బిత్వా తమ్పి అతిక్కమ్మ తత్థ పవత్తం తతియారుప్పవిఞ్ఞాణమాలమ్బిత్వా పవత్తతి, న పన రూపావచరకుసలం వియ పురిమపురిమఅఙ్గాతిక్కమవసేన పురిమపురిమస్సాపి ఆరమ్మణం గహేత్వా. తేనాహు ఆచరియా –

> “ఆరమ్మణాతిక్కమతో, చతస్సోపి భవన్తిమా;
>
> అఙ్గాతిక్కమమేతాసం, న ఇచ్ఛన్తి విభావినో”తి; (ధ. స. అట్ఠ. ౨౬౮);

అరూపావచరచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సోభనచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరచిత్తవణ్ణనా

౩౧. ఇదాని లోకుత్తరకుసలం చతుమగ్గయోగతో, ఫలఞ్చ తదనురూపప్పవత్తియా చతుధా విభజిత్వా దస్సేతుం “**సోతాపత్తిమగ్గచిత్త**”న్త్యాది వుత్తం. నిబ్బానం పతిసవనతో ఉపగమనతో, నిబ్బానమహాసముద్దనిన్నతాయ సోతసదిసత్తా వా “సోతో”తి వుచ్చతి అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, తస్స ఆపత్తి ఆదితో పజ్జనం పాపుణనం పఠమసమన్నాగమో సోతాపత్తి ఆ-ఉపసగ్గస్స ఆదికమ్మని పవత్తనతో. నిబ్బానం మగ్గేతి, నిబ్బానత్థికేహి వా మగ్గీయతి, కిలేసే మారేన్తో గచ్ఛతీతి వా మగ్గో, తేన సమ్పయుత్తం చిత్తం మగ్గచిత్తం, సోతాపత్తియా లద్ధం మగ్గచిత్తం **సోతాపత్తిమగ్గచిత్తం**. అథ వా అరియమగ్గసోతస్స ఆదితో పజ్జనం ఏతస్సాతి సోతాపత్తి, పుగ్గలో, తస్స మగ్గో సోతాపత్తిమగ్గో, తేన సమ్పయుత్తం చిత్తం **సోతాపత్తిమగ్గచిత్తం**.

సకిం ఏకవారం పటిసన్ధివసేన ఇమం మనుస్సలోకం ఆగచ్ఛతీతి సకదాగామీ, ఇధ పత్వా ఇధ పరినిబ్బాయీ, తత్థ పత్వా తత్థ పరినిబ్బాయీ, ఇధ పత్వా తత్థ పరినిబ్బాయీ, తత్థ పత్వా ఇధ పరినిబ్బాయీ, ఇధ పత్వా తత్థ నిబ్బత్తిత్వా ఇధ పరినిబ్బాయీతి పఞ్చసు సకదాగామీసు పఞ్చమకో ఇధాధిప్పేతో. సో హి ఇతో గన్త్వా పున సకిం ఇధ ఆగచ్ఛతీతి. తస్స మగ్గో సకదాగామిమగ్గో. కిఞ్చాపి మగ్గసమఙ్గీనో తథాగమనాసమ్భవతో ఫలట్ఠోయేవ సకదాగామీ నామ, తస్స పన కారణభూతో పురిముప్పన్నో మగ్గో మగ్గన్తరావచ్ఛేదనత్థం ఫలట్ఠేన విసేసేత్వా వుచ్చతి “సకదాగామిమగ్గో”తి. ఏవం అనాగామిమగ్గోతి. సకదాగామిమగ్గేన సమ్పయుత్తం చిత్తం **సకదాగామిమగ్గచిత్తం**.

పటిసన్ధివసేన ఇమం కామధాతుం న ఆగచ్ఛతీతి అనాగామీ, తస్స మగ్గో అనాగామిమగ్గో, తేన సమ్పయుత్తం చిత్తం **అనాగామిమగ్గచిత్తం**. అగ్గదక్ఖిణేయ్యభావేన పూజావిసేసం అరహతీతి అరహా, అథ వా కిలేససఙ్ఖాతా అరయో, సంసారచక్కస్స వా అరా

కిలేసా హతా అనేనాతి అరహా, పాపకరణే రహాభావతో వా అరహా, అట్ఠమకో అరియపుగ్గలో, తస్స భావో అరహత్తం, చతుత్థఫలస్సేతం అధివచనం, తస్స ఆగమనభూతో మగ్గో అరహత్తమగ్గో, తేన సమ్పయుత్తం చిత్తం **అరహత్తమగ్గచిత్తం**.

పి-సద్దేన ఏకేకస్స మగ్గస్స నయసహస్సవసేన చతున్నం చతుసహస్సభేదం **సచ్చవిభఙ్గే** (విభ॰ ౨౦౬; విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౦౬-౨౧౪) ఆగతం సట్ఠిసహస్సభేదం నయం హేట్ఠా వుత్తనయేన అనేకవిధత్తమ్పి సఙ్గణ్హాతి. తత్థాయం నయసహస్సమత్తపరిదీపనా, కథం? సోతాపత్తిమగ్గో తావ ఝాననామేన పటిపదాభేదం అనామసిత్వా కేవలం సుఞ్ఞతో అప్పణిహితోతి ద్విధా విభత్తో, పున పటిపదాచతుక్కేన యోజేత్వా పచ్చేకం చతుధా విభత్తోతి ఏవం ఝాననామేన దసధా విభత్తో. తథా మగ్గసతిపట్ఠానసమ్మప్పధానఇద్ధిపాదఇన్ద్రియబలబోజ్ఝఙ్గసచ్చసమథధమ్మఖన్ధఆయతనధాతుఆహారఫస్సవేదనాసఞ్ఞాచేతనాచిత్తనామేహిపి పచ్చేకం దసదసాకారేహి విభత్తో తథా తథా బుజ్ఝనకానం పుగ్గలానం వసేన. తస్మా ఝానవసేన దసమగ్గాదీనం ఏకూనవీసతియా వసేన దస దసాతి వీసతియా ఠానేసు ద్వే నయసతాని హోన్తి. పున తాని చతూహి అధిపతీహి యోజేత్వా పచ్చేకం చతుధా విభత్తానీతి ఏవం అధిపతీహి అమిస్సేత్వా ద్వే సతాని, మిస్సేత్వా అట్ఠ సతానీతి సోతాపత్తిమగ్గే నయసహస్సం హోతి, తథా సకదాగామిమగ్గాదీసుపి.

౩౨. సోతాపత్తియా లద్ధం, సోతాపత్తిస్స వా ఫలచిత్తం విపాకభూతం చిత్తం **సోతాపత్తిఫలచిత్తం**. అరహత్తఞ్చ తం ఫలచిత్తఞ్చాతి **అరహత్తఫలచిత్తం**.

౩౪. చతుమగ్గప్పభేదేనాతి ఇన్ద్రియానం అపాటవపాటవతరతమభేదేన భిన్నసామత్థియతాయ సక్కాయదిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసానం నిరవసేసప్పహానం కామరాగబ్యాపాదానం తనుభావాపాదనం తేసమేవ నిరవసేసప్పహానం రూపారూపరాగమానుద్ధచ్చావిజ్జానం అనవసేసప్పహానన్తి ఏవం సంయోజనప్పహానవసేన చతుబ్బిధానం సోతాపత్తిమగ్గాదీనం అట్ఠఙ్గికమగ్గానం సమ్పయోగభేదేన చతుమగ్గసఙ్ఖాతం లోకుత్తరకుసలం చతుధా హోతి, విపాకం పన **తస్సేవ** కుసలస్స **ఫలత్తా** తదనురూపతో తథా చతుధాతి ఏవం **అనుత్తరం** అత్తనో ఉత్తరితరాభావేన అనుత్తరసఙ్ఖాతం లోకుత్తరం చిత్తం అట్ఠధా మతన్తి యోజనా.

కిరియానుత్తరస్స పన అసమ్భవతో ద్వాదసవిధతా న వుత్తా. కస్మా పన తస్స అసమ్భవోతి? మగ్గస్స ఏకచిత్తక్ఖణికత్తా. యది హి మగ్గచిత్తం పునప్పునం ఉప్పజ్జేయ్య, తదుప్పత్తియా కిరియభావో సక్కా వత్తుం. తం పన కిలేససముచ్ఛేదకవసేనేవ ఉపలభితబ్బతో ఏకవారప్పవత్తేనేవ చ తేన అసనిసమ్పాతేన వియ తరుఆదీనం సమూలవిద్ధంసనస్స తంతంకిలేసానం అచ్చన్తం అప్పవత్తియా సాధితత్తా పున ఉప్పజ్జమానేపి కాతబ్బాభావతో దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారత్థఞ్చ ఫలసమాపత్తియా ఏవ నిబ్బానారమ్మణవసేన పవత్తనతో న కదాచి సేక్ఖానం అసేక్ఖానం వా ఉప్పజ్జతి. తస్మా నత్థి సబ్బథాపి లోకుత్తరకిరియచిత్తన్తి.

లోకుత్తరచిత్తవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చిత్తగణనసఙ్గహవణ్ణనా

౩౫. ‘‘ద్వాదసాకుసలానేవ’’న్త్యాది యథావుత్తానం చతుభూమికచిత్తానం గణనసఙ్గహో.

౩౬. ఏవం జాతివసేన సఙ్గహం దస్సేత్వా పున భూమివసేన దస్సేతుం **‘‘చతుపఞ్ఞాసధా కామే’’**త్యాది వుత్తం. **కామే** భవే చిత్తాని చతుపఞ్ఞాసధా ఈరయే, **రూపే** భవే పన్నరస ఈరయే, **ఆరుప్పే** భవే ద్వాదస ఈరయే, **అనుత్తరే** పన నవవిధే ధమ్మసముదాయే చిత్తాని అట్ఠధా **ఈరయే,** కథేయ్యాత్యత్థో. ఏత్థ చ కామతణ్హాదివిసయభావేన కామభవాదిపరియాపన్నాని చిత్తాని సకసకభూమితో అఞ్ఞత్థ పవత్తమానానిపి కామభవాదీసు చిత్తానీతి వుత్తాని, యథా మనుస్సిత్థియా కుచ్ఛిస్మిం నిబ్బత్తోపి తిరచ్ఛానగతో తిరచ్ఛానయోనిపరియాపన్నత్తా తిరచ్ఛానేస్వేవ సఙ్గయ్హతి. కత్థచి అపరియాపన్నాని నవవిధలోకుత్తరధమ్మసమూహేకదేసభూతాని ‘‘రుక్ఖే సాఖా’’త్యాదీసు వియ అనుత్తరే చిత్తానీతి వుత్తాని. అథ వా ‘‘కామే, రూపే’’తి చ ఉత్తరపదలోపనిద్దేసో. అరూపే భవాని ఆరుప్పాని.

నత్థి ఏతేసం ఉత్తరం చిత్తన్తి అనుత్తరానీతి ఉపయోగబహువచనవసేన **కామే** కామావచరాని చిత్తాని చతుపఞ్ఞాసధా ఈరయే, **రూపే** రూపావచరాని చిత్తాని పన్నరస ఈరయే, **ఆరుప్పే** ఆరుప్పాని చిత్తాని ద్వాదస ఈరయే. **అనుత్తరే** లోకుత్తరాని చిత్తాని అట్ఠధా ఈరయేతి ఏవమేత్థ సమ్బన్ధో దట్ఠబ్బో.

౩౭. ఇత్థం యథావుత్తేన జాతిభేదభిన్నచతుభూమికచిత్తభేదవసేన ఏకూననవుతిప్పభేదం కత్వా **మానసం** చిత్తం **విచక్ఖణా** విసేసేన అత్థచక్ఖణసభావా పణ్డితా విభజన్తి. అథ వా **ఏకవీససతం** ఏకుత్తరవీసాధికం సతం విభజన్తి.

చిత్తగణనసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విత్థారగణనవణ్ణనా

౩౮. ఝానఙ్గవసేన పఠమజ్ఝానసదిసత్తా పఠమజ్ఝానఞ్చ తం సోతాపత్తిమగ్గచిత్తఞ్చాతి **పఠమజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తం**. పాదకజ్ఝానసమ్మసితజ్ఝానపుగ్గలజ్ఝాసయేసుపి, హి అఞ్ఞతరవసేన తంతంఝానసదిసత్తా వితక్కాదిఅఙ్గపాతుభావేన చత్తారోపి మగ్గా పఠమజ్ఝానాదివోహారం లభన్తా పచ్చేకం పఞ్చధా విభజన్తి. తేనాహ "ఝానఙ్గయోగభేదేనా"త్యాది, తత్థ పఠమజ్ఝానాదీసు యం యం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తతో తతో వుట్ఠాయ సఙ్ఖారే సమ్మసన్తస్స వుట్ఠానగామినివిపస్సనా పవత్తా, తం **పాదకజ్ఝానం** వుట్ఠానగామినివిపస్సనాయ పదట్ఠానభావతో. యం యం ఝానం సమ్మసన్తస్స సా పవత్తా, తం **సమ్మసితజ్ఝానం**. "అహో వత మే పఠమజ్ఝానసదిసో మగ్గో పఞ్చఙ్గికో, దుతియజ్ఝానాదీసు వా అఞ్ఞతరసదిసో చతురఙ్గాదిభేదో మగ్గో భవేయ్యా"తి ఏవం యోగావచరస్స ఉప్పన్నజ్ఝాసయో **పుగ్గలజ్ఝాసయో** నామ.

తత్థ యేన పఠమజ్ఝానాదీసు అఞ్ఞతరం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తతో వుట్ఠాయ పకిణ్ణకసఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా మగ్గో ఉప్పాదితో హోతి, తస్స సో మగ్గో పఠమజ్ఝానాదీసు తంతంపాదకజ్ఝానసదిసో హోతి. సచే పన విపస్సనాపాదకం కిఞ్చి ఝానం నత్థి, కేవలం పఠమజ్ఝానాదీసు అఞ్ఞతరం ఝానం సమ్మసిత్వా మగ్గో ఉప్పాదితో హోతి, తస్స సో సమ్మసితజ్ఝానసదిసో హోతి. యదా పన యం కిఞ్చి ఝానం సమాపజ్జిత్వా తతో వుట్ఠాయ అఞ్ఞతరం సమ్మసిత్వా మగ్గో ఉప్పాదితో హోతి, తదా పుగ్గలజ్ఝాసయవసేన ద్వీసు అఞ్ఞతరసదిసో హోతి. సచే పన పుగ్గలస్స తథావిధో అజ్ఝాసయో నత్థి, హేట్ఠిమహేట్ఠిమజ్ఝానతో వుట్ఠాయ ఉపరూపరిఝానధమ్మే సమ్మసిత్వా ఉప్పాదితమగ్గో పాదకజ్ఝానం అనపేక్ఖిత్వా సమ్మసితజ్ఝానసదిసో హోతి. ఉపరూపరిఝానతో పన వుట్ఠాయ హేట్ఠిమహేట్ఠిమజ్ఝానధమ్మే సమ్మసిత్వా ఉప్పాదితమగ్గో సమ్మసితజ్ఝానం అనపేక్ఖిత్వా పాదకజ్ఝానసదిసో హోతి. హేట్ఠిమహేట్ఠిమజ్ఝానతో హి ఉపరూపరిఝానం బలవతరన్తి. వేదనానియమో పన సబ్బత్థాపి వుట్ఠానగామినివిపస్సనానియమేన హోతి. తథా సుక్ఖవిపస్సకస్స సకలజ్ఝానఙ్గనియమో. తస్స హి పాదకజ్ఝానాదీనం అభావేన తేసం వసేన నియమాభావతో విపస్సనానియమేన పఞ్చఙ్గికోవ మగ్గో హోతీతి. అపిచ సమాపత్తిలాభినోపి ఝానం పాదకం అకత్వా పకిణ్ణకసఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా ఉప్పాదితమగ్గోపి విపస్సనానియమేనేవ పఞ్చఙ్గికోవ హోతీతి అయమేత్థ అట్ఠకథాదితో ఉద్ధటో వినిచ్ఛయసారో. థేరవాదదస్సనాదివసప్పవత్తో పన పపఞ్చో అట్ఠకథాదీసు వుత్తనయేన వేదితబ్బో. యథా చేత్థ, ఏవం సబ్బత్థాపి విత్థారనయో తత్థ తత్థ వుత్తనయేన గహేతబ్బో. గన్థభీరుకజనానుగ్గహత్థం పనేత్థ సఙ్ఖేపకథా అధిప్పేతా.

౪౨. యథా **రూపావచరం** చిత్తం పఠమాదిపఞ్చవిధఝానభేదేన **గయ్హతి** "పఠమజ్ఝాన"న్త్యాదినా వుచ్చతి , తథా అనుత్తరమ్పి చిత్తం "పఠమజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్త"న్త్యాదినా గయ్హతి. ఆరుప్పఞ్చాపి ఉపేక్ఖేకగ్గతాయోగేన అఙ్గసమతాయ పఞ్చమజ్ఝానే గయ్హతి, పఞ్చమజ్ఝానవోహారం లభతీత్యత్థో. అథ వా **రూపావచరం** చిత్తం అనుత్తరఞ్చ **పఠమాదిఝానభేదే** "పఠమజ్ఝానకుసలచిత్తం, పఠమజ్ఝానసోతాపత్తిమగ్గచిత్తన్త్యాదినా యథా గయ్హతి, తథా ఆరుప్పఞ్చాపి **పఞ్చమే** ఝానే గయ్హతీతి యోజనా. ఆచరియస్సాపి హి అయమేవ యోజనా అధిప్పేతాతి దిస్సతి **నామరూపపరిచ్ఛేదే** ఉజుకమేవ తథా వుత్తత్తా. వుత్తఞ్హి తత్థ –

"రూపావచరచిత్తాని, గయ్హన్తానుత్తరాని చ;

పఠమాదిఝానభేదే, ఆరుప్పఞ్చాపి పఞ్చమే”తి. (నామ॰ పరి॰ ౨౪);

తస్మాతి యస్మా రూపావచరం వియ అనుత్తరమ్పి పఠమాదిఝానభేదే గయ్హతి, ఆరుప్పఞ్చాపి పఞ్చమే గయ్హతి, యస్మా వా ఝానఙ్గయోగభేదేన ఏకేకం పఞ్చధా కత్వా అనుత్తరం చిత్తం చత్తాలీసవిధన్తి వుచ్చతి, రూపావచరలోకుత్తరాని వియ చ పఠమాదిఝానభేదే, తథా ఆరుప్పఞ్చాపి పఞ్చమే గయ్హతి, తస్మా పఠమాదికమేకేకం ఝానం లోకియం తివిధం, లోకుత్తరం అట్ఠవిధన్తి ఏకాదసవిధం. అన్తే తు ఝానం **తేవీసతివిధం** తివిధరూపావచరద్వాదసవిధఅరూపావచరఅట్ఠలోకుత్తరవసేనాత్యత్థో.

౪౩. పాదకజ్ఝానాదివసేన గణనవుడ్ఢి కుసలవిపాకేస్వేవ సమ్భవతీతి తేసమేవ గణనం ఏకవీససతగణనాయ అఙ్గభావేన దస్సేన్తో ఆహ “**సత్తతింసా**”త్యాది.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

చిత్తపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. చేతసికపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

సమ్పయోగలక్ఖణవణ్ణనా

౧. ఏవం తావ చిత్తం భూమిజాతిసమ్పయోగసఙ్ఖారఝానారమ్మణమగ్గభేదేన యథారహం విభజిత్వా ఇదాని చేతసికవిభాగస్స అనుప్పత్తత్తా పఠమం తావ చతుబ్బిధసమ్పయోగలక్ఖణసన్దస్సనవసేన చేతసికలక్ఖణం ఠపేత్వా, తదనన్తరం అఞ్ఞసమానఅకుసలసోభనవసేన తీహి రాసీహి చేతసికధమ్మే ఉద్దిసిత్వా, తేసం సోళసహాకారేహి సమ్పయోగం, తేత్తింసవిధేన సఙ్గహఞ్చ దస్సేతుం "**ఏకుప్పాదనిరోధా చా**"త్యాది ఆరద్ధం. చిత్తేన సహ ఏకతో ఉప్పాదో చ నిరోధో చ యేసం తే **ఏకుప్పాదనిరోధా**. ఏకం ఆలమ్బణఞ్చ వత్థు చ యేసం తే **ఏకాలమ్బణవత్థుకా**. ఏవం చతూహి లక్ఖణేహి **చేతోయుత్తా** చిత్తేన సమ్పయుత్తా ద్విపఞ్ఞాస లక్ఖణా ధారణతో **ధమ్మా** నియతయోగినో, అనియతయోగినో చ చేతసికా మతా.

తత్థ యది ఏకుప్పాదమత్తేనేవ చేతోయుత్తాతి అధిప్పేతా, తదా చిత్తేన సహ ఉప్పజ్జమానానం రూపధమ్మానమ్పి చేతోయుత్తతా ఆపజ్జేయ్యాతి ఏకనిరోధగ్గహణం. ఏవమ్పి చిత్తానుపరివత్తినో విఞ్ఞత్తిద్వయస్స పసఙ్గో నసక్కా నివారేతుం, తథా "ఏకతో ఉప్పాదో వా నిరోధో వా ఏతేసన్తి ఏకుప్పాదనిరోధా"తి పరికప్పేన్తస్స పురేతరముప్పజ్జిత్వా చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే నిరుజ్ఝమానానమ్పి రూపధమ్మానన్తి ఏకాలమ్బణగ్గహణం. యే ఏవం తివిధలక్ఖణా, తే నియమతో ఏకవత్థుయేవాతిదస్సనత్థం ఏకవత్థుకగ్గహణన్తి అలమతిప్పపఞ్చేన.

సమ్పయోగలక్ఖణవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అఞ్ఞసమానచేతసికవణ్ణనా

౨. **కథన్తి** సరూపసమ్పయోగాకారానం కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛా. ఫుసతీతి **ఫస్సో** (ధ. స. అట్ఠ. ౧ ధమ్ముద్దేసవారఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా), స్వాయం ఫుసనలక్ఖణో. అయఞ్హి అరూపధమ్మోపి సమానో ఆరమ్మణే ఫుసనాకారేనేవ పవత్తతి, సా చస్స ఫుసనాకారప్పవత్తి అమ్బిలఖాదకాదీనం పస్సన్తస్స పరస్స ఖేళుప్పాదాది వియ దట్ఠబ్బా. వేదయతి ఆరమ్మణరసం అనుభవతీతి **వేదనా,** సా వేదయితలక్ఖణా. ఆరమ్మణరసానుభవనఞ్హి పత్వా సేససమ్పయుత్తధమ్మా ఏకదేసమత్తేనేవ రసం అనుభవన్తి, ఏకంసతో పన ఇస్సరవతాయ వేదనావ అనుభవతి. తథా హేసా "సుభోజనరసానుభవనకరాజా వియా"తి వుత్తా. సుఖాదివసేన పనస్సా భేదం సయమేవ వక్ఖతి. నీలాదిభేదం ఆరమ్మణం సఞ్జానాతి సఞ్ఞం కత్వా జానాతీతి **సఞ్ఞా,** సా సఞ్జాననలక్ఖణా. సా హి ఉప్పజ్జమానా దారుఆదీసు వడ్ఢకిఆదీనం సఞ్ఞాణకరణం వియ పచ్ఛా సఞ్జాననస్స కారణభూతం ఆకారం గహేత్వా ఉప్పజ్జతి. నిమిత్తకారికాయ తావేతం యుజ్జతి, నిమిత్తేన సఞ్జాననన్తియా పన కథన్తి? సాపి పున అపరాయ సఞ్ఞాయ సఞ్జాననస్స నిమిత్తం ఆకారం గహేత్వా ఉప్పజ్జతీతి న ఏత్థ కోచి అసమ్భవో.

చేతేతి అత్తనా సమ్పయుత్తధమ్మే ఆరమ్మణే అభిసన్దహతి, సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణే వా బ్యాపారమాపజ్జతీతి **చేతనా.** తథా హి అయమేవ అభిసఙ్ఖరణే పధానత్తా విభఙ్గే సుత్తన్తభాజనియే సఙ్ఖారక్ఖన్ధం విభజన్తేన "సఙ్ఖతమభిసఙ్ఖరోన్తీతి సఙ్ఖారా"తి (సం. ని.

౩.౭౯) వత్వా "చక్ఖుసమ్ఫస్సజా చేతనా"త్యాదినా (విభ. ౨౧) నిద్దిట్ఠా. సా చేతయితలక్ఖణా, జేట్ఠసిస్సమహావడ్ఢకిఆదయో వియ సకిచ్చపరకిచ్చసాధికాతి దట్ఠబ్బం. **ఏకగ్గతావితక్కవిచారపీతీనం** సరూపవిభావనం హేట్ఠా ఆగతమేవ.

జీవన్తి తేన సమ్పయుత్తధమ్మాతి జీవితం, తదేవ సహజాతానుపాలనే ఆధిపచ్చయోగేన ఇన్ద్రియన్తి **జీవితిన్ద్రియం,** తం అనుపాలనలక్ఖణం ఉప్పలాదిఅనుపాలకం ఉదకం వియ. కరణం కారో, మనస్మిం కారో **మనసికారో,** సో చేతసో ఆరమ్మణే సమన్నాహారలక్ఖణో. వితక్కో హి సహజాతధమ్మానం ఆరమ్మణే అభినిరోపనసభావత్తా తే తత్థ పక్ఖిపన్తో వియ హోతి, చేతనా అత్తనా ఆరమ్మణగ్గహణేన యథారుళ్హే ధమ్మేపి తత్థ తత్థ నియోజేన్తీ బలనాయకో వియ హోతి, మనసికారో తే ఆరమ్మణాభిముఖం పయోజనతో ఆజానీయానం పయోజనకసారథి వియాతి అయమేతేసం విసేసో. ధమ్మానఞ్హి తం తం యాథావసరసలక్ఖణం సభావతో పటివిజ్ఝిత్వా భగవతా తే తే ధమ్మా విభత్తాతి భగవతి సద్ధాయ "ఏవం విసేసా ఇమే ధమ్మా"తి ఓకప్పేత్వా ఉగ్గహణపరిపుచ్ఛాదివసేన తేసం సభావసమధిగమాయ యోగో కరణీయో, న పన తత్థ తత్థ విప్పటిపజ్జన్తేహి సమ్మోహో ఆపజ్జితబ్బోతి అయమేత్థ ఆచరియానం అనుసాసనీ. సబ్బేసమ్పి ఏకూననవుతిచిత్తానం సాధారణా నియమతో తేసు ఉప్పజ్జనతోతి **సబ్బచిత్తసాధారణా** నామ.

౩. అధిముచ్చనం **అధిమోక్ఖో,** సో సన్నిట్ఠానలక్ఖణో, ఆరమ్మణే నిచ్చలభావేన ఇన్దఖీలో వియ దట్ఠబ్బో. వీరానం భావో, కమ్మం, విధినా ఈరయితబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి వా **వీరియం,** ఉస్సాహో, సో సహజాతానం ఉపత్థమ్భనలక్ఖణో. వీరియవసేన హి తేసం ఓలీనవుత్తితా న హోతి. ఏవఞ్చ కత్వా ఇమస్స వితక్కాదీహి విసేసో సుపాకటో హోతి. ఛన్దనం **ఛన్దో,** ఆరమ్మణేన అత్థికతా, సో కత్తుకామతాలక్ఖణో. తథా హేస "ఆరమ్మణగ్గహణే చేతసో హత్థప్పసారణం వియా"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౧ యేవాపనకవణ్ణనా) వుచ్చతి. దానవత్థువిస్సజ్జనవసేన పవత్తకాలేపి చేస విస్సజ్జితబ్బేన తేన అత్థికోవ ఖిపితబ్బఉసూనం గహణే అత్థికో ఇస్సాసో వియ. సోభనేసు తదితరేసు చ పకారేన కిణ్ణా విప్పకిణ్ణాతి **పకిణ్ణకా.**

౪. సోభనాపేక్ఖాయ ఇతరే, ఇతరాపేక్ఖాయ సోభనా చ అఞ్ఞే నామ, తేసం సమానా న ఉద్ధచ్చసద్ధాదయో వియ అకుసలాదిసభావాయేవాతి **అఞ్ఞసమానా.**

అఞ్ఞసమానచేతసికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలచేతసికవణ్ణనా

౫. ఏవం తావ సబ్బచిత్తసాధారణవసేన, పకిణ్ణకవసేన చ సోభనేతరసభావే తేరస ధమ్మే ఉద్దిసిత్వా ఇదాని హేట్ఠా చిత్తవిభాగే నిద్దిట్ఠానుక్కమేన అకుసలధమ్మపరియాపన్నే పఠమం, తతో సోభనధమ్మపరియాపన్నే చ దస్సేతుం **''మోహో''**త్యాది వుత్తం. అహేతుకా పన ఆవేణికధమ్మా నత్థీతి న తే విసుం వుత్తా. ఆరమ్మణే ముయ్హతీతి **మోహో,** అఞ్ఞాణం, సో ఆరమ్మణసభావచ్ఛాదనలక్ఖణో. ఆరమ్మణగ్గహణవసప్పవత్తోపి హేస తస్స యథాసభావప్పటిచ్ఛాదనాకారేనేవ పవత్తతి. న హిరీయతి న లజ్జతీతి అహిరికో, పుగ్గలో, ధమ్మసమూహో వా. అహిరికస్స భావో అహిరిక్కం, తదేవ **అహిరికం.** న ఓత్తప్పతీతి **అనోత్తప్పం.** తత్థ గూథతో గామసూకరో వియ కాయదుచ్చరితాదితో అజిగుచ్ఛనలక్ఖణం అహిరికం, అగ్గితో సలభో వియ తతో అనుత్తాసలక్ఖణం అనోత్తప్పం. తేనాహు పోరాణా –

"జిగుచ్ఛతి నాహిరికో, పాపా గూథావ సూకరో;

న భాయతి అనోత్తప్పీ, సలభో వియ పావకా"తి.

ఉద్ధతస్స భావో **ఉద్ధచ్చం,** తం చిత్తస్స అవూపసమలక్ఖణం పాసాణాభిఘాతసముద్ధతభస్మం వియ. లుబ్భతీతి **లోభో,** సో ఆరమ్మణే అభిసఙ్గలక్ఖణో మక్కటాలేపో వియ. చిత్తస్స ఆలమ్బితుకామతామత్తం ఛన్దో, లోభో తత్థ అభిగిజ్ఝనన్తి అయమేతేసం విసేసో. "ఇదమేవ సచ్చం, మోఘమఞ్ఞ"న్తి మిచ్ఛాభినివేసలక్ఖణా దిట్ఠి. ఞాణఞ్హి ఆరమ్మణం యథాసభావతో జానాతి, దిట్ఠి యథాసభావం విజహిత్వా అయాథావతో గణ్హాతీతి అయమేతేసం విసేసో. "సేయ్యోహమస్మీ"త్యాదినా మఞ్ఞతీతి **మానో,** సో ఉణ్ణతిలక్ఖణో. తథా హేస "కేతుకమ్యతాపచ్చుపట్ఠానో"తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ४००) వుత్తో. దుస్సతీతి **దోసో,** సో చణ్డిక్కలక్ఖణో పహటాసీవిసో వియ, ఇస్సతీతి **ఇస్సా,** సా పరసమ్పత్తిఉసూయనలక్ఖణా. మచ్ఛరస్స భావో **మచ్ఛరియం,** "మా ఇదం అచ్ఛరియం అఞ్ఞేసం హోతు, మయ్హమేవ హోతూ"తి పవత్తం వా **మచ్ఛరియం,** తం అత్తసమ్పత్తినిగూహనలక్ఖణం. కుచ్ఛితం కతన్తి కుకతం. కతాకతదుచ్చరితసుచరితం. అకతమ్పి హి కుకత"న్తి వోహరన్తి "యం మయా అకతం. తం కుకత"న్తి. ఇధ పన కతాకతం ఆరబ్భ ఉప్పన్నో విప్పటిసారచిత్తుప్పాదో కుకతం, తస్స భావో **కుక్కుచ్చం,** తం కతాకతదుచ్చరితసుచరితానుసోచనలక్ఖణం. థినమనం **థినం,** అనుస్సాహనావసంసీదనవసేన సంహతభావో. మిద్ధనం **మిద్ధం,** విగతసామత్థియతా, అసత్తివిఘాతో వా, తత్థ థినం చిత్తస్స అకమ్మఞ్ఞతాలక్ఖణం, మిద్ధం వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయస్సాతి అయమేతేసం విసేసో. తథా హి **పాళియం** (ధ॰ స॰ ౧౧౬౨-౧౧౬౩) "తత్థ కతమం థినం? యా చిత్తస్స అకల్లతా అకమ్మఞ్ఞతా. తత్థ కతమం మిద్ధం? యా కాయస్స అకల్లతా అకమ్మఞ్ఞతా"త్యాదినా ఇమేసం నిద్దేసో పవత్తో. ననుచ "కాయస్సా"తి వచనతో రూపకాయస్సపి అకమ్మఞ్ఞతా మిద్ధన్తి తస్స రూపభావోపి ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, తత్థ తత్థ ఆచరియేహి ఆనీతకారణవసేనేవస్స పటిక్ఖిత్తత్తా. తథా హి మిద్ధవాదిమతప్పటిక్ఖేపనత్థం తేసం వాదనిక్ఖేపపుబ్బకం అట్ఠకథాదీసు బహుధా విత్థారేన్తి ఆచరియా. అయం పనేత్థ సఙ్గహో –

"కేచి మిద్ధమ్పి రూపన్తి, వదన్తేతం న యుజ్జతి;
పహాతబ్బేసు వుత్తత్తా, కామచ్ఛన్దాదయో వియ.

"పహాతబ్బేసు అక్ఖాత-మేతం నీవరణేసు హి;
రూపన్తు న పహాతబ్బ-మక్ఖాతం దస్సనాదినా.

"'న తుమ్హం భిక్ఖవే రూపం, పజహేథా'తి పాఠతో;
పహేయ్యభావలేసోపి, యత్థ రూపస్స దిస్సతి.

"తత్థ తబ్బిసయచ్ఛన్ద-రాగహాని పకాసితా;
వుత్తఞ్హి తత్థ యో ఛన్ద-రాగక్ఖేపోతిఆదికం.

"రూపారూపేసు మిద్ధేసు, అరూపం తత్థ దేసితం;
ఇతి చే నత్థి తం తత్థ, అవిసేసేన పాఠతో.

"సక్కా హి అనుమాతుం యం, మిద్ధం రూపన్తి చిన్తితం;
తమ్పి నీవరణం మిద్ధ-భావతో ఇతరం వియ.

“సమ్పయోగాభిధానా చ, న తం రూపన్తి నిచ్ఛయో;
అరూపీనఞ్హి ఖన్ధానం, సమ్పయోగో పవుచ్చతి.

“తథారుప్పే సముప్పత్తి, పారతో నత్థి రూపతా;
నిద్దా ఖీణాసవానన్తు, కాయగేలఞ్ఞతో సియా”తి.

అకుసలచేతసికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సోభనచేతసికవణ్ణనా

౬. సద్దహతీతి **సద్ధా,** బుద్ధాదీసు పసాదో, సా సమ్పయుత్తధమ్మానం పసాదనలక్ఖణా ఉదకప్పసాదకమణి వియ. సరణం **సతి,** అసమ్మోసో, సా సమ్పయుత్తధమ్మానం సారణలక్ఖణా. హిరీయతి కాయదుచ్చరితాదీహి జిగుచ్ఛతీతి **హిరీ,** సా పాపతో జిగుచ్ఛనలక్ఖణా. ఓత్తప్పతీతి **ఓత్తప్పం,** తం పాపతో ఉత్తాసలక్ఖణం. అత్తగారవవసేన పాపతో జిగుచ్ఛనతో కులవధూ వియ హిరీ, పరగారవవసేన పాపతో ఉత్తాసనతో వేసియా వియ ఓత్తప్పం. లోభప్పటిపక్ఖో **అలోభో,** సో ఆరమ్మణే చిత్తస్స అలగ్గతాలక్ఖణో ముత్తభిక్ఖు వియ. దోసప్పటిపక్ఖో **అదోసో,** సో అచణ్డిక్కలక్ఖణో అనుకూలమిత్తో వియ. తేసు ధమ్మేసు మజ్ఝత్తతా **తత్రమజ్ఝత్తతా,** సా చిత్తచేతసికానం అజ్ఝుపేక్ఖనలక్ఖణా సమప్పవత్తానం అస్సానం అజ్ఝుపేక్ఖకో సారథి వియ.

కాయస్స పస్సమ్భనం **కాయప్పస్సద్ధి**. చిత్తస్స పస్సమ్భనం **చిత్తప్పస్సద్ధి**. ఉభోపి చేతా కాయచిత్తదరథవూపసమలక్ఖణా. కాయస్స లహుభావో **కాయలహుతా**. తథా **చిత్తలహుతా**. తా కాయచిత్తగరుభావవూపసమలక్ఖణా. కాయస్స ముదుభావో **కాయముదుతా**. తథా **చిత్తముదుతా**. తా కాయచిత్తథద్ధభావవూపసమలక్ఖణా. కమ్మని సాధు కమ్మఞ్ఞం, తస్స భావో కమ్మఞ్ఞతా, కాయస్స కమ్మఞ్ఞతా **కాయకమ్మఞ్ఞతా**. తథా **చిత్తకమ్మఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తఅకమ్మఞ్ఞభావవూపసమలక్ఖణా. పగుణస్స భావో పాగుఞ్ఞం, తదేవ పాగుఞ్ఞతా, కాయస్స పాగుఞ్ఞతా **కాయపాగుఞ్ఞతా**. తథా **చిత్తపాగుఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తానం గేలఞ్ఞవూపసమలక్ఖణా. కాయస్స ఉజుకభావో **కాయుజుకతా**. తథా **చిత్తుజుకతా**. తా కాయచిత్తానం అజ్జవలక్ఖణా. యథాక్కమం పనేతా కాయచిత్తానం సారమ్భాదికరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానా, **కాయో**తి చేత్థ వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయస్స గహణం. యస్మా చేతే ద్వే ద్వే ధమ్మావ ఏకతో హుత్వా యథాసకం పటిపక్ఖధమ్మే హనన్తి, తస్మా ఇధేవ దువిధతా వుత్తా, న సమాధిఆదీసు. అపిచ చిత్తప్పస్సద్ధిఆదీహి చిత్తస్సేవ పస్సద్ధాదిభావో హోతి, కాయప్పస్సద్ధిఆదీహి పన రూపకాయస్సపి తంసముట్ఠానపణీతరూపఫరణవసేనాతి తదత్థసన్దస్సనత్థఞ్చేత్థ దువిధతా వుత్తా. సోభనానం సబ్బేసమ్పి సాధారణా నియమేన తేసు ఉప్పజ్జనతోతి **సోభనసాధారణా**.

౭. సమ్మా వదన్తి ఏతాయాతి **సమ్మావాచా,** వచీదుచ్చరితవిరతి. సా చతుబ్బిధా ముసావాదా వేరమణి, పిసుణవాచా వేరమణి, ఫరుసవాచా వేరమణి, సమ్ఫప్పలాపా వేరమణీతి. కమ్మమేవ కమ్మన్తో సుత్తన్తవనన్తాదయో వియ. సమ్మా పవత్తో కమ్మన్తో **సమ్మాకమ్మన్తో,** కాయదుచ్చరితవిరతి. సా తివిధా పాణాతిపాతా వేరమణి, అదిన్నాదానా వేరమణి, కామేసుమిచ్ఛాచారా వేరమణీతి. సమ్మా ఆజీవన్తి ఏతేనాతి **సమ్మాఆజీవో,** మిచ్ఛాజీవవిరతి. సో పన ఆజీవహేతుకకాయవచీదుచ్చరితతో విరమణవసేన సత్తవిధో, కుహనలపనాదిమిచ్ఛాజీవవిరమణవసేన బహువిధో వా.

తివిధాపి పనేతా పచ్చేకం సమ్పత్తసమాదానసముచ్ఛేదవిరతివసేన తివిధా **విరతియో నామ** యథావుత్తదుచ్చరితేహి విరమణతో.

౮. కరోతి పరదుక్ఖే సతి సాధూనం హదయఖేదం జనేతి, కిరతి వా విక్ఖిపతి పరదుక్ఖం, కిణాతి వా తం హింసతి, కిరియతి వా దుక్ఖితేసు పసారియతీతి **కరుణా,** సా పరదుక్ఖాపనయనకామతాలక్ఖణా. తాయ హి పరదుక్ఖం అపనీయతు వా, మా వా, తదాకారేనేవ సా పవత్తతి. మోదన్తి ఏతాయాతి **ముదితా,** సా పరసమ్పత్తిఅనుమోదనలక్ఖణా, అప్పమాణసత్తారమ్మణత్తా అప్పమాణా, తా ఏవ **అప్పమఞ్ఞా**. నను చ "చతస్సో అప్పమఞ్ఞా"తి వక్ఖతి, కస్మా పనేత్థ ద్వేయేవ వుత్తాతి? అదోసతత్రమజ్ఝత్తతాహి మేత్తుపేక్ఖానం గహితత్తా. అదోసోయేవ హి సత్తేసు హితజ్ఝాసయవసప్పవత్తో **మేత్తా** నామ. తత్రమజ్ఝత్తతాయేవ తేసు పటిఘానునయవూపసమప్పవత్తా **ఉపేక్ఖా** నామ. తేనాహు పోరాణా –

"అబ్యాపాదేన మేత్తా హి, తత్రమజ్ఝత్తతాయ చ;

ఉపేక్ఖా గహితా యస్మా, తస్మా న గహితా ఉభో"తి. (అభిధ॰ ౭౦);

పకారేన జానాతి అనిచ్చాదివసేన అవబుజ్ఝతీతి పఞ్ఞా, సా ఏవ యథాసభావావబోధనే ఆధిపచ్చయోగతో ఇన్ద్రియన్తి **పఞ్ఞిన్ద్రియం**. అథ సఞ్ఞావిఞ్ఞాణపఞ్ఞానం కిం నానాకరణన్తి? సఞ్ఞా తావ నీలాదివసేన సఞ్జాననమత్తం కరోతి, లక్ఖణప్పటివేధం కాతుం న సక్కోతి. విఞ్ఞాణం లక్ఖణప్పటివేధమ్పి సాధేతి, ఉస్సక్కిత్వా పన మగ్గం పాపేతుం న సక్కోతి. పఞ్ఞా పన తివిధమ్పి కరోతి, బాలగామికహేరఞ్ఞికానం కహాపణావబోధనమేత్థ నిదస్సనన్తి. ఞాణవిప్పయుత్తసఞ్ఞాయ చేత్థ ఆకారగ్గహణవసేన ఉప్పజ్జనకాలే విఞ్ఞాణం అబ్బోహారికం, సేసకాలే బలవం. ఞాణసమ్పయుత్తా పన ఉభోపి తదనుగతికా హోన్తి. సబ్బథాపి పఞ్చవీసతీతి సమ్బన్ధో.

౯. "**తేరసఞ్ఞసమానా**"త్యాది తీహి రాసీహి వుత్తానం సఙ్గహో.

సోభనచేతసికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమ్పయోగనయవణ్ణనా

౧౦. చిత్తేన సహ అవియుత్తా **చిత్తావియుత్తా,** చేతసికాతి వుత్తం హోతి. ఉప్పజ్జతీతి ఉప్పాదో, చిత్తమేవ ఉప్పాదో **చిత్తుప్పాదో** . అఞ్ఞత్థ పన ససమ్పయుత్తం చిత్తం చిత్తుప్పాదోతి వుచ్చతి "ఉప్పజ్జతి చిత్తం ఏతేనాతి ఉప్పాదో, ధమ్మసమూహో, చిత్తఞ్చ తం ఉప్పాదో చాతి చిత్తుప్పాదో"తి కత్వా. సమాహారద్వన్దేపి హి పుల్లిఙ్గం కత్థచి సద్దవిదూ ఇచ్ఛన్తి. తేసం చిత్తావియుత్తానం చిత్తుప్పాదేసు పచ్చేకం సమ్పయోగో ఇతో పరం యథాయోగం పవుచ్చతీతి సమ్బన్ధో.

అఞ్ఞసమానచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా

౧౩. సభావేన అవితక్కత్తా ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని వజ్జితాని ఏతేహి, తేహి వా ఏతాని వజ్జితానీతి **ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జితాని,** చతుచత్తాలీస కామావచరచిత్తాని. తేసు చేవ ఏకాదససు పఠమజ్ఝానచిత్తేసు చ వితక్కో జాయతి సేసానం భావనాబలేన అవితక్కత్తాతి అధిప్పాయో.

౧౪. **తేసు చేవ** పఞ్చపఞ్ఞాససవితక్కచిత్తేసు, ఏకాదససు దుతియజ్ఝానచిత్తేసు చాతి ఛసట్ఠిచిత్తేసు విచారో జాయతి.

౧౫. ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణేహి, విచికిచ్ఛాసహగతేన చాతి ఏకాదసహి వజ్జితేసు అట్ఠసత్తతిచిత్తేసు అధిమోక్ఖో జాయతి.

౧౬. పఞ్చద్వారావజ్జనేన, ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణేహి, సమ్పటిచ్ఛనద్వయేన, సన్తీరణత్తయేన చాతి సోళసహి వజ్జితేసు తేసత్తతియా చిత్తేసు వీరియం జాయతి.

౧౭. దోమనస్ససహగతేహిద్వీహి , ఉపేక్ఖాసహగతేహి పఞ్చపఞ్ఞాసచిత్తేహి, కాయవిఞ్ఞాణద్వయేన, ఏకాదసహి చతుత్థజ్ఝానేహి చాతి సత్తతిచిత్తేహి వజ్జితేసు ఏకపఞ్ఞాసచిత్తేసు పీతి జాయతి.

౧౮. అహేతుకేహి అట్ఠారసహి, మోమూహేహి ద్వీహి చాతి వీసతియా చిత్తేహి వజ్జితేసు ఏకూనసత్తతిచిత్తేసు ఛన్దో జాయతి.

౧౯. **తే పనాతి** పకిణ్ణకవివజ్జితా తంసహగతా చ. **యథాక్కమన్తి** వితక్కాదిఛపకిణ్ణకవజ్జితతంసహితకమానురూపతో. ‘‘**ఛసట్ఠి పఞ్చపఞ్ఞాసా**’’త్యాది ఏకవీససతగణనవసేన, ఏకూననవుతిగణనవసేన చ యథారహం యోజేతబ్బం.

అఞ్ఞసమానచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా

౨౦. "సబ్బాకుసలసాధారణా"తి వత్వా తదేవ సమత్థేతుం ‘‘**సబ్బేసుపీ**’’త్యాది వుత్తం. యో హి కోచి పాణాతిపాతాదీసు పటిపజ్జతి, సో సబ్బోపి మోహేన తత్థ అనాదీనవదస్సావీ అహిరికేన తతో అజిగుచ్ఛన్తో, అనోత్తప్పేన అనోత్తప్పన్తో, ఉద్ధచ్చేన అవూపసన్తో చ హోతి, తస్మా తే సబ్బాకుసలేసు ఉపలబ్భన్తి.

౨౧. **లోభసహగతచిత్తేస్వేవాతి ఏవ**-కారో అధికారత్థాయపి హోతీతి "దిట్ఠిసహగతచిత్తేసూ"తిఆదీసుపి అవధారణం దట్ఠబ్బం. సక్కాయాదీసు హి అభినివిసన్తస్స తత్థ మమాయనసమ్భవతో దిట్ఠి లోభసహగతచిత్తేస్వేవ లబ్భతి. మానోపి అహంమానవసేన పవత్తనతో దిట్ఠిసదిసోవ పవత్తతీతి దిట్ఠియా సహ ఏకచిత్తుప్పాదేన పవత్తతి కేసరసీహో వియ అపరేన తథావిధేన సహ ఏకగుహాయం, న చాపి దోసమూలాదీసు ఉప్పజ్జతి అత్తసినేహసన్నిస్సయభావేన ఏకన్తలోభపదట్ఠానత్తాతి సో దిట్ఠివిప్పయుత్తేస్వేవ లబ్భతి.

౨౪. తథా పరసమ్పత్తిం ఉసూయన్తస్స, అత్తసమ్పత్తియా చ పరేహి సాధారణభావం అనిచ్ఛన్తస్స, కతాకతదుచ్చరితసుచరితే అనుసోచన్తస్స చ తత్థ తత్థ పటిహననవసేనేవ పవత్తనతో ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చాని పటిఘచిత్తేస్వేవ.

౨౫. అకమ్మఞ్ఞతాపకతికస్స తథా సభావతిక్ఖేసు అసఙ్ఖారికేసు పవత్తనాయోగతో థినమిద్ధం ససఙ్ఖారికేస్వేవ లబ్భతి.

౨౬. సబ్బాపుఞ్ఞేస్వేవ **చత్తారో** చేతసికా గతా, లోభమూలేయేవ యథాసమ్భవం తయో గతా, దోసమూలేస్వేవ ద్వీసు చత్తారో గతా, తథా ససఙ్ఖారేయేవ ద్వయన్తి యోజనా. **విచికిచ్ఛా విచికిచ్ఛాచిత్తే చాతి చ**-సద్దో అవధారణే. విచికిచ్ఛా

విచికిచ్ఛాచిత్తేయేవాతి సమ్బన్ధో.

అకుసలచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సోభనచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా

౨౯. లోకుత్తరచిత్తేసు పాదకజ్ఝానాదివసేన కదాచి సమ్మాసఙ్కప్పవిరహో సియా, న పన విరతీనం అభావో మగ్గస్స కాయదుచ్చరితాదీనం సముచ్ఛేదవసేన, ఫలస్స చ తదనుకూలవసేన పవత్తనతోతి వుత్తం **''విరతియో పనా''**త్యాది. **సబ్బథాపీ**తి సబ్బేహిపి తంతందుచ్చరితదురాజీవానం విధమనవసప్పవత్తేహి ఆకారేహి. న హి ఏతాసం లోకియేసు వియ లోకుత్తరేసుపి ముసావాదాదీనం విసుం విసుం పహానవసేన పవత్తి హోతి సబ్బేసమేవ దుచ్చరితదురాజీవానం తేన తేన మగ్గేన కేసఞ్చి సబ్బసో, కేసఞ్చి అపాయగమనీయాదిఅవత్థాయ పహానవసేన ఏకక్ఖణే సముచ్ఛిన్దనతో. నను చాయమత్థో **''ఏకతోవా''**తి ఇమినావ సిద్ధోతి? తం న, తిస్సన్నం ఏకతోవుత్తిపరిదీపనమత్తేన చతుబ్బిధవచీదుచ్చరితాదీనం పటిపక్ఖాకారప్పవత్తియా అదీపితత్తా. కేచి పన ఇమమత్థం అసల్లక్ఖేత్వావ '''సబ్బథాపీ'తి ఇదం అతిరిత్త''న్తి వదన్తి, తత్థ తేసం అఞ్ఞాణమేవ కారణం. **''నియతా''**తి ఇమినాపి లోకియేసు వియ కదాచి సమ్భవం నివారేతి. తథా హేతా లోకియేసు యేవాపనకవసేన దేసితా, ఇధ పన సరూపేనేవ. **కామావచరకుసలేస్వేవా**తి అవధారణేన కామావచరవిపాకకిరియేసు మహగ్గతేసు చ సమ్భవం నివారేతి. తథా చేవ ఉపరి వక్ఖతి. **కదాచీ**తి ముసావాదాదిఏకేకదుచ్చరితేహి పటివిరమణకాలే. కదాచి ఉప్పజ్జన్తాపి న ఏకతో ఉప్పజ్జన్తి వీతిక్కమితబ్బవత్థుసఙ్ఖాతానం అత్తనో ఆరమ్మణానం సమ్భవాపేక్ఖత్తాతి వుత్తం **''విసుం విసు''**న్తి.

౩౦. అప్పనాప్పత్తానం అప్పమఞ్ఞానం న కదాచి సోమనస్సరహితా పవత్తి అత్థీతి **''పఞ్చమ...పే.... చిత్తేసు చా''**తి వుత్తం. వినీవరణాదితాయ మహత్తం గతాని, మహన్తేహి వా ఝాయీహి గతాని పత్తానీతి **మహగ్గతాని**. **నానా హుత్వా**తి భిన్నారమ్మణత్తా అత్తనో ఆరమ్మణభూతానం దుక్ఖితసుఖితసత్తానం ఆపాథగమనాపేక్ఖతాయ విసుం విసుం హుత్వా. **ఏత్థా**తి ఇమేసు కామావచరకుసలచిత్తేసు, కరుణాముదితాభావనాకాలే అప్పనావీథితో పుబ్బే పరిచయవసేన ఉపేక్ఖాసహగతచిత్తేహిపి పరికమ్మం హోతి, యథా తం పగుణగన్థం సజ్ఝాయన్తస్స కదాచి అఞ్ఞవిహితస్సపి సజ్ఝాయనం, యథా చ పగుణవిపస్సనాయ సఙ్ఖారే సమ్మసన్తస్స కదాచి పరిచయబలేన ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తేహిపి సమ్మసనన్తి ఉపేక్ఖాసహగతకామావచరేసు కరుణాముదితానం అసమ్భవవాదో కేచివాదో కతో. అప్పనావీథియం పన తాసం ఏకన్తతో సోమనస్ససహగతేస్వేవ సమ్భవో దట్ఠబ్బో భిన్నజాతికస్స వియ భిన్నవేదనస్సపి ఆసేవనపచ్చయాభావతో.

౩౨. **తయో సోళసచిత్తేసూ**తి సమ్మావాచాదయో తయో ధమ్మా అట్ఠలోకుత్తరకామావచరకుసలవసేన సోళసచిత్తేసు జాయన్తి.

౩౩. ఏవం నియతానియతసమ్పయోగవసేన వుత్తేసు అనియతధమ్మే ఏకతో దస్సేత్వా సేసానం నియతభావం దీపేతుం **''ఇస్సామచ్ఛేరా''**త్యాది వుత్తం. ఇస్సామచ్ఛేరకుక్కుచ్చవిరతికరుణాదయో నానా కదాచి జాయన్తి, మానో చ కదాచి ''సేయ్యోహమస్మీ''త్యాదివసప్పవత్తియం జాయతి. థినమిద్ధం **తథా** కదాచి అకమ్మఞ్ఞతావసప్పవత్తియం **సహ** అఞ్ఞమఞ్ఞం అవిప్పయోగివసేన జాయతీతి యోజనా. అథ వా **మానో చా**తి ఏత్థ **చ**-సద్దం ''సహా''తి ఏత్థాపి యోజేత్వా థినమిద్ధం **తథా**

కదాచి సహ చ ససఙ్ఖారికపటిఘే, దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తససఙ్ఖారికేసు చ ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చేహి, మానేన చ సద్ధిం, **కదాచి** తదితరససఙ్ఖారికచిత్తసమ్పయోగకాలే, తంసమ్పయోగకాలేపి వా **నానా** చ జాయతీతి యోజనా దట్ఠబ్బా. అపరే పన ఆచరియా "మానో చ థినమిద్ధఞ్చ తథా కదాచి నానా కదాచి సహ చ జాయతీ"తి ఏత్తకమేవ యోజేసుం.

౩౪. **సేసాతి** యథావుత్తేహి ఏకాదసహి అనియతేహి ఇతరే ఏకచత్తాలీస. కేచి పన "యథావుత్తేహి అనియతయేవాపనకేహి సేసా నియతయేవాపనకా"తి వణ్ణేన్తి, తం తేసం మతిమత్తం, ఇధ యేవాపనకనామేన కేసఞ్చి అనుద్ధటత్తా. కేవలఞ్హేత్థ నియతానియతవసేన చిత్తుప్పాదేసు యథారహం లబ్భమానచేతసికమత్తసన్దస్సనం ఆచరియేన కతం, న యేవాపనకనామేన కేచి ఉద్ధటాతి.

ఏవం తావ "ఫస్సాదీసు అయం ధమ్మో ఏత్తకేసు చిత్తేసు ఉపలబ్భతీ"తి చిత్తపరిచ్ఛేదవసేన సమ్పయోగం దస్సేత్వా ఇదాని "ఇమస్మిం చిత్తుప్పాదే ఏత్తకా చేతసికా"తి చేతసికరాసిపరిచ్ఛేదవసేన సఙ్గహం దస్సేతుం **''సఙ్గహఞ్చా''**త్యాది వుత్తం.

సోభనచేతసికసమ్పయోగనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమ్పయోగనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్గహనయవణ్ణనా

౩౫. **''ఛత్తింసా''**త్యాది తత్థ తత్థ యథారహం లబ్భమానకధమ్మవసేన గణనసఙ్గహో.

౩౬. పఠమజ్ఝానే నియుత్తాని చిత్తాని, తం వా ఏతేసం అత్థీతి **పఠమజ్ఝానికచిత్తాని**. అప్పమఞ్ఞానం సత్తారమ్మణత్తా, లోకుత్తరానఞ్చ నిబ్బానారమ్మణత్తా వుత్తం **''అప్పమఞ్ఞావజ్జితా''**తి. **''తథా''**తి ఇమినా అఞ్ఞసమానా, అప్పమఞ్ఞావజ్జితా సోభనచేతసికా చ సఙ్గహం గచ్ఛన్తీతి ఆకడ్ఢతి. **ఉపేక్ఖాసహగతాతి** వితక్కవిచారపీతిసుఖవజ్జా సుఖట్ఠానం పవిట్ఠఉపేక్ఖాయ సహగతా. **పఞ్చకజ్ఝానవసేనాతి** వితక్కవిచారే విసుం విసుం అతిక్కమిత్వా భావేన్తస్స నాతితిక్ఖఞాణస్స వసేన దేసితస్స ఝానపఞ్చకస్స వసేన. తే పన ఏకతో అతిక్కమిత్వా భావేన్తస్స తిక్ఖఞాణస్స వసేన దేసితచతుక్కజ్ఝానవసేన దుతియజ్ఝానికేసు వితక్కవిచారవజ్జితానం సమ్భవతో చతుధా ఏవ సఙ్గహో హోతీతి అధిప్పాయో.

౩౭. **తేత్తింసద్వయం** చతుత్థపఞ్చమజ్ఝానచిత్తేసు.

మహగ్గతచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా

౩౮. **తీసూతి** కుసలవిపాకకిరియవసేన తివిధేసు సీలవిసుద్ధివసేన సువిసోధితకాయవచీపయోగస్స కేవలం చిత్తసమాధానమత్తేన మహగ్గతజ్ఝానాని పవత్తన్తి, న పన కాయవచీకమ్మానం విసోధనవసేన, నాపి దుచ్చరితదురాజీవానం సముచ్ఛిన్దనపటిప్పస్సమ్భనవసేనాతి వుత్తం **''విరతివజ్జితా''**తి. **పచ్చేకమేవాతి** విసుం విసుంయేవ. **పన్నరససూతి** రూపావచరవసేన తీసు, ఆరుప్పవసేన ద్వాదససూతి పన్నరససు. **అప్పమఞ్ఞాయో న లబ్భన్తీతి** ఏత్థ కారణం వుత్తమేవ.

మహగ్గతచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరసోభనచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా

౪౦. పచ్చేకమేవాతి ఏకేకాయేవ. అప్పమఞ్ఞానం హి సత్తారమ్మణత్తా, విరతీనఞ్చ వీతక్కమితబ్బవత్థువిసయత్తా నత్థి తాసం ఏకచిత్తుప్పాదే సమ్భవోతి లోకియవిరతీనం ఏకన్తకుసలసభావత్తా నత్థి అబ్యాకతేసు సమ్భవోతి వుత్తం ‘‘**విరతివజ్జితా**’’తి. తేనాహ ‘‘పఞ్చ సిక్ఖాపదా కుసలాయేవా’’తి (విభ॰ ౭౧౫). ఇతరథా సద్ధాసతిఆదయో వియ ‘‘సియా కుసలా, సియా అబ్యాకతా’’తి వదేయ్య. ఫలస్స పన మగ్గపటిబిమ్బభూతత్తా, దుచ్చరితదురాజీవానం పటిప్పస్సమ్భనతో చ న లోకుత్తరవిరతీనం ఏకన్తకుసలతా యుత్తాతి తాసం తత్థ అగ్గహణం. కామావచరవిపాకానమ్పి ఏకన్తపరిత్తారమ్మణత్తా, అప్పమఞ్ఞానఞ్చ సత్తారమ్మణత్తా, విరతీనమ్పి ఏకన్తకుసలత్తా వుత్తం ‘‘**అప్పమఞ్ఞావిరతివజ్జితా**’’తి.

నను చ పఞ్ఞత్తాదిఆరమ్మణమ్పి కామావచరకుసలం హోతీతి తస్స విపాకేనపి కుసలసదిసారమ్మణేన భవితబ్బం యథా తం మహగ్గతలోకుత్తరవిపాకేహీతి? నయిదమేవం, కామతణ్హాధీనస్స ఫలభూతత్తా. యథా హి దాసియా పుత్తో మాతరా ఇచ్ఛితం కాతుం అసక్కోన్తో సామికేనేవ ఇచ్ఛితిచ్ఛితం కరోతి, ఏవం కామతణ్హాయత్తతాయ దాసిసదిసస్స కామావచరకమ్మస్స విపాకభూతం చిత్తం తేన గహితారమ్మణం అగ్గహేత్వా కామతణ్హారమ్మణమేవ గణ్హాతీతి. **ద్వాదసధా**తి కుసలవిపాకకిరియభేదేసు పచ్చేకం చత్తారో చత్తారో దుకాతి కత్వా తీసు ద్వాదసధా.

౪౨. ఇదాని ఇమేసు పఠమజ్ఝానికాదీహి దుతియజ్ఝానికాదీనం భేదకరధమ్మే దస్సేతుం ‘‘**అనుత్తరే ఝానధమ్మా**’’త్యాది వుత్తం. **అనుత్తరే** చిత్తే వితక్కవిచారపీతిసుఖవసేన **ఝానధమ్మా విసేసకా** భేదకా. **మజ్ఝిమే** మహగ్గతే అప్పమఞ్ఞా, ఝానధమ్మా చ. **పరిత్తేసు** కామావచరేసు విరతీ, ఞాణపీతీ చ అప్పమఞ్ఞా చ విసేసకా, తత్థ **విరతీ** కుసలేహి విపాకకిరియానం విసేసకా, **అప్పమఞ్ఞా** కుసలకిరియేహి విపాకానం, **ఞాణపీతీ** పన తీసు పఠమయుగళాదీహి దుతియయుగళాదీనన్తి దట్ఠబ్బం.

కామావచరసోభనచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా

౪౪. దుతియే అసఙ్ఖారికేతి దిట్ఠివిప్పయుత్తే అసఙ్ఖారికే లోభమానేన తథేవ అఞ్ఞసమానా, అకుసలసాధారణా చ ఏకూనవీసతి ధమ్మాతి సమ్బన్ధో.

౪౫. తతియేతి ఉపేక్ఖాసహగతదిట్ఠిసమ్పయుత్తే అసఙ్ఖారికే.

౪౬. చతుత్థేతి దిట్ఠివిప్పయుత్తే అసఙ్ఖారికే.

౪౭. ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చాని పనేత్థ పచ్చేకమేవ యోజేతబ్బాని భిన్నారమ్మణత్తాయేవాతి అధిప్పాయో.

౫౦. అధిమోక్ఖస్స నిచ్ఛయాకారప్పవత్తితో ద్వేళ్హకసభావే విచికిచ్ఛాచిత్తే సమ్భవో నత్థీతి ‘‘**అధిమోక్ఖవిరహితా**’’తి వుత్తం.

౩౧. ఏకూనవీసతి పఠమదుతియఅసఙ్ఖారికేసు, అట్ఠారస తతియచతుత్థఅసఙ్ఖారికేసు, వీస పఞ్చమే అసఙ్ఖారికే, ఏకవీస పఠమదుతియససఙ్ఖారికేసు, వీసతి తతియచతుత్థససఙ్ఖారికేసు, ద్వావీస పఞ్చమే ససఙ్ఖారికే, పన్నరస మోమూహద్వయేతి ఏవం అకుసలే సత్తధా ఠితాతి యోజనా.

౩౨. సాధారణాతి అకుసలానం సబ్బేసమేవ సాధారణభూతా **చత్తారో సమానా చ** ఛన్దపీతిఅధిమోక్ఖవజ్జితా అఞ్ఞసమానా అపరే దసాతి ఏతే చుద్దస ధమ్మా సబ్బాకుసలయోగినోతి పవుచ్చన్తీతి యోజనా.

అకుసలచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అహేతుకచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా

౩౪. ‘‘**తథా**’’తి ఇమినా అఞ్ఞసమానే పచ్చామసతి.

౩౬. మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా వియ విసిట్ఠమననకిచ్చాయోగతో మననమత్తా ధాతూతి **మనోధాతు. అహేతుకపటిసన్ధియుగళే**తి ఉపేక్ఖాసన్తీరణద్వయే.

౩౮. ద్వాదస హసనచిత్తే, ఏకాదస వోట్ఠబ్బనసుఖసన్తీరణేసు, దస మనోధాతుత్తికాహేతుకపటిసన్ధియుగళవసేన పఞ్చసు, సత్త ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణేసూతి అట్ఠారసాహేతుకేసు చిత్తుప్పాదేసు సఙ్గహో చతుబ్బిధో హోతీతి యోజనా.

౩౯. తేత్తింసవిధసఙ్గహోతి అనుత్తరే పఞ్చ, తథా మహగ్గతే, కామావచరసోభనే ద్వాదస, అకుసలే సత్త, అహేతుకే చత్తారోతి తేత్తింసవిధసఙ్గహో.

౪౦. ఇత్థం యథావుత్తనయేన **చిత్తావియుత్తానం** చేతసికానం చిత్తపరిచ్ఛేదవసేన వుత్తం **సమ్పయోగఞ్చ** చేతసికరాసిపరిచ్ఛేదవసేన వుత్తం **సఙ్గహఞ్చ** ఞత్వా **యథాయోగం చిత్తేన సమం భేదం ఉద్దిసే** ‘‘సబ్బచిత్తసాధారణా తావ సత్త ఏకూననవుతిచిత్తేసు ఉప్పజ్జనతో పచ్చేకం ఏకూననవుతివిధా , పకిణ్ణకేసు వితక్కో పఞ్చపఞ్ఞాసచిత్తేసు ఉప్పజ్జనతో పఞ్చపఞ్ఞాసవిధో’’త్యాదినా కథేయ్యాతి అత్థో.

అహేతుకచిత్తసఙ్గహనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

చేతసికపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పకిణ్ణకపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. ఇదాని యథావుత్తానం చిత్తచేతసికానం వేదనాదివిభాగతో, తంతంవేదనాదిభేదభిన్నచిత్తుప్పాదవిభాగతో చ పకిణ్ణకసఙ్గహం దస్సేతుం ‘‘**సమ్పయుత్తా యథాయోగ**’’న్త్యాది ఆరద్ధం. యథాయోగం సమ్పయుత్తా చిత్తచేతసికా ధమ్మా **సభావతో** అత్తనో అత్తనో సభావవసేన ఏకూననవుతివిధమ్పి చిత్తం ఆరమ్మణవిజాననసభావసామఞ్ఞేన ఏకవిధం, సబ్బచిత్తసాధారణో ఫస్సో ఫుసనసభావేన ఏకవిధోత్యాదినా **తేపఞ్ఞాస** హోన్తి.

౨. ఇదాని తేసం ధమ్మానం యథారహం వేదనా...పే.... వత్థుతో **సఙ్గహో నామ** వేదనాసఙ్గహాదినామకో పకిణ్ణకసఙ్గహో **చిత్తుప్పాదవసేనేవ** తంతంవేదనాదిభేదభిన్నచిత్తుప్పాదానం వసేనేవ న కత్థచి తంవిరహేన **నీయతే** ఉపనీయతే, ఆహరీయతీత్యత్థో.

వేదనాసఙ్గహవణ్ణనా

౩. **తత్థా**తి తేసు ఛసు సఙ్గహేసు. సుఖాదివేదనానం, తంసహగతచిత్తుప్పాదానఞ్చ విభాగవసేన సఙ్గహో **వేదనాసఙ్గహో**. దుక్ఖతో, సుఖతో చ అఞ్ఞా **అదుక్ఖమసుఖా మ**-కారాగమవసేన. నను చ “ద్వేమా, భిక్ఖవే, వేదనా సుఖా దుక్ఖా”తి (సం. ని. ౪.౨౭౭) వచనతో ద్వే ఏవ వేదనాతి? సచ్చం, తం పన అనవజ్జపక్ఖికం అదుక్ఖమసుఖం సుఖవేదనాయం, సావజ్జపక్ఖికఞ్చ దుక్ఖవేదనాయం సఙ్గహేత్వా వుత్తం. యమ్పి కత్థచి సుత్తే “యం కిఞ్చి వేదయితమిదమేత్థ దుక్ఖస్సా”తి (సం. ని. ౪.౨౫౯) వచనం, తం సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ సబ్బవేదనానం దుక్ఖసభావత్తా వుత్తం. యథాహ – “సఙ్ఖారానిచ్చతం, ఆనన్ద, మయా సన్ధాయ భాసితం సఙ్ఖారవిపరిణామతఞ్చ యం కిఞ్చివేదయితమిదమేత్థ దుక్ఖస్సా”తి (సం. ని. ౪.౨౫౯; ఇతివు. అట్ఠ. ౫౨). తస్మా తిస్సోయేవ వేదనాతి దట్ఠబ్బా. తేనాహ భగవా – “తిస్సో ఇమా, భిక్ఖవే, వేదనా సుఖా దుక్ఖా అదుక్ఖమసుఖా చా”తి (ఇతివు. ౫౨-౫౩; సం. ని. ౪.౨౪౯-౨౫౧). ఏవం తివిధాపి పనేతా **ఇన్ద్రియదేసనాయం** “సుఖిన్ద్రియం దుక్ఖిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం దోమనస్సిన్ద్రియం ఉపేక్ఖిన్ద్రియ”న్తి (విభ. ౨౧౯) పఞ్చధా దేసితాతి తంవసేనపేత్థ విభాగం దస్సేతుం ‘‘**సుఖం దుక్ఖ**’’న్త్యాది వుత్తం. కాయికమానసికసాతాసాతభేదతో హి సుఖం దుక్ఖఞ్చ పచ్చేకం ద్విధా విభజిత్వా “సుఖిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం దుక్ఖిన్ద్రియం దోమనస్సిన్ద్రియ”న్తి (విభ. ౨౧౯) దేసితా, ఉపేక్ఖా పన భేదాభావతో ఉపేక్ఖిన్ద్రియన్తి ఏకధావ. యథా హి సుఖదుక్ఖాని అఞ్ఞథా కాయస్స అనుగ్గహముపఘాతఞ్చ కరోన్తి, అఞ్ఞథా మనసో, నేవం ఉపేక్ఖా, తస్మా సా ఏకధావ దేసితా, తేనాహు పోరాణా –

> “కాయికం మానసం దుక్ఖం, సుఖఞ్చోపేక్ఖవేదనా;
>
> ఏకం మానసమేవేతి, పఞ్చధిన్ద్రియభేదతో”తి. (స. స. ౭౪);

తత్థ ఇట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం **సుఖం**. అనిట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం **దుక్ఖం**. సభావతో, పరికప్పతో వా ఇట్ఠానుభవనలక్ఖణం **సోమనస్సం**. తథా అనిట్ఠానుభవనలక్ఖణం **దోమనస్సం**. మజ్ఝత్తానుభవనలక్ఖణా **ఉపేక్ఖా**.

౫. **చతుచత్తాలీస** పచ్చేకం లోకియలోకుత్తరభేదేన ఏకాదసవిధత్తా.

౭. **సేసానీ**తి సుఖదుక్ఖసోమనస్సదోమనస్ససహగతేహి అవసేసాని అకుసలతో ఛ, అహేతుకతో చుద్దస, కామావచరసోభనతో ద్వాదస, పఞ్చమజ్ఝానికాని తేవీసాతి సబ్బానిపి **పఞ్చపఞ్ఞాస**.

వేదనాసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

హేతుసఙ్గహవణ్ణనా

౧౦. లోభాదిహేతూనం విభాగవసేన, తంసమ్పయుత్తవసేన చ సఙ్గహో **హేతుసఙ్గహో**. హేతవో నామ ఛబ్బిధా భవన్తీతి సమ్బన్ధో. హేతుభావో పన నేసం సమ్పయుత్తానం సుప్పతిట్ఠితభావసాధనసఙ్ఖాతో మూలభావో. లద్ధహేతుపచ్చయా హి ధమ్మా విరుళ్హమూలా వియ పాదపా థిరా హోన్తి, న అహేతుకా వియ జలతలే సేవాలసదిసా. ఏవఞ్చ కత్వా ఏతే మూలసదిసతాయ "మూలానీ"తి చ వుచ్చన్తి. అపరే పన "కుసలాదీనం కుసలాదిభావసాధనం హేతుభావో"తి వదన్తి, ఏవం సతి హేతూనం అత్తనో కుసలాదిభావసాధనో అఞ్ఞో హేతు మగ్గితబ్బో సియా. అథ సేససమ్పయుత్తహేతుపటిబద్ధో తేసం కుసలాదిభావో, ఏవమ్పి మోమూహచిత్తసమ్పయుత్తస్స హేతునో అకుసలభావో అప్పటిబద్ధో సియా. అథ తస్స సభావతో అకుసలభావోపి సియా, ఏవం సతి సేసహేతూనమ్పి సభావతోవ కుసలాదిభావోతి తేసం వియ సమ్పయుత్తధమ్మానమ్పి సో హేతుపటిబద్ధో న సియా. యది చ హేతుపటిబద్ధో కుసలాదిభావో, తదా అహేతుకానం అబ్యాకతభావో న సియాతి అలమతిపప్పఞ్చేన. కుసలాదిభావో పన కుసలాకుసలానం యోనిసోఅయోనిసోమనసికారప్పటిబద్ధో. యథాహ – "యోనిసో, భిక్ఖవే, మనసికరోతో అనుప్పన్నా చేవ కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా చ కుసలా ధమ్మా అభివడ్ఢన్తీ"త్యాది (అ. ని. ౧.౬౭), అబ్యాకతానం పన అబ్యాకతభావో నిరనుసయసన్తానప్పటిబద్ధో కమ్మప్పటిబద్ధో అవిపాకభావప్పటిబద్ధో చాతి దట్ఠబ్బం.

౧౬. ఇదాని హేతూనం జాతిభేదం దస్సేతుం "**లోభో దోసో చా**"త్యాది వుత్తం.

హేతుసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కిచ్చసఙ్గహవణ్ణనా

౧౮. పటిసన్ధాదీనం కిచ్చానం విభాగవసేన, తంకిచ్చవన్తానఞ్చ పరిచ్ఛేదవసేన సఙ్గహో **కిచ్చసఙ్గహో**. భవతో భవస్స పటిసన్ధానం **పటిసన్ధికిచ్చం**. అవిచ్ఛేదప్పవత్తిహేతుభావేన భవస్స అఙ్గభావో **భవఙ్గకిచ్చం. ఆవజ్జనకిచ్చాదీని** హేట్ఠా వుత్తవచనత్థానుసారేన యథారహం యోజేతబ్బాని. ఆరమ్మణే తంతంకిచ్చసాధనవసేన అనేకక్ఖత్తుం, ఏకక్ఖత్తుం వా జవమానస్స వియ పవత్తి **జవనకిచ్చం**. తంతంజవనగ్గహితారమ్మణస్స ఆరమ్మణకరణం **తదారమ్మణకిచ్చం**. నిబ్బత్తభవతో పరిగళనం **చుతికిచ్చం**.

౧౯. ఇమాని పన కిచ్చాని ఠానవసేన పాకటాని హోన్తీతి తం దాని పభేదతో దస్సేతుం "**పటిసన్ధీ**"త్యాది వుత్తం, తత్థ పటిసన్ధియా ఠానం **పటిసన్ధిఠానం**. కామం పటిసన్ధివినిముత్తం ఠానం నామ నత్థి, సుఖగ్గహణత్థం పన "సిలాపుత్తకస్స సరీర"న్త్యాదీసు వియ అభేదేపి భేదపరికప్పనాతి దట్ఠబ్బం. ఏవం సేసేసుపి. దస్సనాదీనం పఞ్చన్నం విఞ్ఞాణానం ఠానం **పఞ్చవిఞ్ఞాణఠానం. ఆది**-సద్దేన సమ్పటిచ్ఛనఠానాదీనం సఙ్గహో.

తత్థ చుతిభవఙ్గానం అన్తరా **పటిసన్ధిఠానం**. పటిసన్ధిఆవజ్జనానం, జవనావజ్జనానం, తదారమ్మణావజ్జనానం, వోట్ఠబ్బనావజ్జనానం, కదాచి జవనచుతీనం, తదారమ్మణచుతీనఞ్చ అన్తరా **భవఙ్గఠానం**. భవఙ్గపఞ్చవిఞ్ఞాణానం, భవఙ్గజవనానఞ్చ అన్తరా **ఆవజ్జనఠానం**. పఞ్చద్వారావజ్జనసమ్పటిచ్ఛనానమన్తరా **పఞ్చవిఞ్ఞాణఠానం**. పఞ్చవిఞ్ఞాణసన్తీరణానమన్తరా **సమ్పటిచ్ఛనఠానం**. సమ్పటిచ్ఛనవోట్ఠబ్బనానమన్తరా **సన్తీరణఠానం**. సన్తీరణజవనానం, సన్తీరణభవఙ్గానఞ్చ అన్తరా **వోట్ఠబ్బనఠానం**. వోట్ఠబ్బనతదారమ్మణానం, వోట్ఠబ్బనభవఙ్గానం, వోట్ఠబ్బనచుతీనం, మనోద్వారావజ్జనతదారమ్మణానం, మనోద్వారావజ్జనభవఙ్గానం, మనోద్వారావజ్జనచుతీనఞ్చ అన్తరా **జవనఠానం**. జవనభవఙ్గానం, జవనచుతీనఞ్చ అన్తరా **తదారమ్మణఠానం**. జవనపటిసన్ధీనం, తదారమ్మణపటిసన్ధీనం, భవఙ్గపటిసన్ధీనం వా అన్తరా **చుతిఠానం** నామ.

౩౦. **ద్వే ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణాని** సుఖసన్తీరణస్స పటిసన్ధివసప్పవత్తిభావాభావతోతిఅధిప్పాయో. ఏవఞ్చ కత్వా **పట్ఠానే** "ఉపేక్ఖాసహగతం ధమ్మం పటిచ్చ ఉపేక్ఖాసహగతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న హేతుపచ్చయా"తి (పట్ఠా. ४.౧౩.౧౭౯) ఏవమాగతస్స ఉపేక్ఖాసహగతపదస్స విభఙ్గే "అహేతుకం ఉపేక్ఖాసహగతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ ద్వే ఖన్ధా, ద్వే ఖన్ధే పటిచ్చ ఏకో ఖన్ధో, అహేతుకపటిసన్ధిక్ఖణే ఉపేక్ఖాసహగతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ ద్వే ఖన్ధా, ద్వే ఖన్ధే పటిచ్చ ఏకో ఖన్ధో"తి (పట్ఠా. ४.౧౩.౧౭౯) ఏవం పవత్తిపటిసన్ధివసేన పటిచ్చనయో ఉద్ధటో, పీతిసహగతసుఖసహగతపదవిభఙ్గే పన "అహేతుకం పీతిసహగతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చతయో ఖన్ధా...పే.... ద్వే ఖన్ధా. అహేతుకం సుఖసహగతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ ద్వే ఖన్ధా ...పే.... ఏకో ఖన్ధో"తి (పట్ఠా. ४.౧౩.౧४४, ౧౬౨) పవత్తివసేనేవ ఉద్ధటో, న పన "అహేతుకపటిసన్ధిక్ఖణే"త్యాదినా పటిసన్ధివసేన, తస్మా యథాధమ్మసాసనే అవచనమ్పి అభావమేవ దీపేతీతి న తస్స పటిసన్ధివసేన పవత్తి అత్థి. యత్థ పన లబ్భమానస్సపి కస్సచి అవచనం, తత్థ కారణం ఉపరి ఆవి భవిస్సతి.

౩౧. మనోద్వారావజ్జనస్స పరిత్తారమ్మణే ద్వత్తిక్ఖత్తుం పవత్తమానస్సపి నత్థి జవనకిచ్చం తస్స ఆరమ్మణరసానుభవనాభావతోతి వుత్తం **''ఆవజ్జనద్వయవజ్జితానీ''**తి. ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **అట్ఠకథాయం** "జవనట్ఠానే ఠత్వా"తి (ధ. స. అట్ఠ. ४౯౮ విపాకుద్ధారకథా). ఇతరథా "జవనం హుత్వా"తి వత్తబ్బం సియాతి. **కుసలాకుసలఫలకిరియచిత్తానీ**తి ఏకవీసతి లోకియలోకుత్తరకుసలాని, ద్వాదస అకుసలాని, చత్తారి లోకుత్తరఫలచిత్తాని, అట్ఠారస తేభూమకకిరియచిత్తాని. ఏకచిత్తక్ఖణికమ్పి హి లోకుత్తరమగ్గాదికం తంసభావవన్తతాయ జవనకిచ్చం నామ, యథా ఏకేకగోచరవిసయమ్పి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం సకలవిసయావబోధనసామత్థియయోగతో న కదాచి తంనామం విజహాతీతి.

౩౨. ఏవం కిచ్చభేదేన వుత్తానేవ యథాసకం లబ్భమానకిచ్చగణనవసేన సమ్పిణ్డేత్వా దస్సేతుం **''తేసు పనా''**త్యాది వుత్తం.

౩౩. పటిసన్ధాదయో చిత్తుప్పాదా **నామకిచ్చభేదేన** పటిసన్ధాదీనం నామానం, కిచ్చానఞ్చ భేదేన, అథ వా **పటిసన్ధాదయో నామ** తన్నామకా చిత్తుప్పాదా పటిసన్ధాదీనం కిచ్చానం భేదేన చుద్దస, ఠానభేదేన పటిసన్ధాదీనంయేవ ఠానానం భేదేన దసధా పకాసితాతి యోజనా. ఏకకిచ్చఠానద్వికిచ్చఠానతికిచ్చఠానచతుకిచ్చఠానపఞ్చకిచ్చఠానాని చిత్తాని యథాక్కమం అట్ఠసట్ఠి, తథా ద్వే చ నవ చ అట్ఠ చ ద్వే చాతి నిద్దిసేతి సమ్బన్ధో.

కిచ్చసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ద్వారసఙ్గహవణ్ణనా

౩౫. ద్వారానం , ద్వారప్పవత్తచిత్తానఞ్చ పరిచ్ఛేదవసేన సఙ్గహో **ద్వారసఙ్గహో**. ఆవజ్జనాదీనం అరూపధమ్మానం పవత్తిముఖభావతో ద్వారాని వియాతి **ద్వారాని**.

౩౬. చక్ఖుమేవాతి పసాదచక్ఖుమేవ.

౩౭. ఆవజ్జనాదీనం మనానం, మనోయేవ వా ద్వారన్తి **మనోద్వారం. భవఙ్గన్తి** ఆవజ్జనానన్తరం భవఙ్గం. తేనాహు పోరాణా –

"సావజ్జనం భవఙ్గన్తు, మనోద్వారన్తి వుచ్చతీ"తి;

౩౮. తత్థాతి తేసు చక్ఖాదిద్వారేసు చక్ఖుద్వారే ఛచత్తాలీస చిత్తాని యథారహముప్పజ్జన్తీతి సమ్బన్ధో. పఞ్చద్వారావజ్జనమేకం, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని ఉభయవిపాకవసేన సత్త, వోట్ఠబ్బనమేకం, కామావచరజవనాని చ కుసలాకుసలనిరావజ్జనకిరియవసేన ఏకూనతింస, తదారమ్మణాని చ అగ్గహితగ్గహణేన అట్ఠేవాతి **ఛచత్తాలీస. యథారహన్తి** ఇట్ఠాదిఆరమ్మణే యోనిసోఅయోనిసోమనసికారనిరనుసయసన్తానాదీనం అనురూపవసేన. **సబ్బథాపీతి** ఆవజ్జనాదితదారమ్మణపరియోసానేన సబ్బేనపి పకారేన కామావచరానేవాతి యోజనా. సబ్బథాపి చతుపఞ్ఞాస చిత్తానీతి వా సమ్బన్ధో. సబ్బథాపి తంతంద్వారికవసేన ఠితాని అగ్గహితగ్గహణేన చక్ఖుద్వారికేసు ఛచత్తాలీసచిత్తేసు సోతవిఞ్ఞాణాదీనం చతున్నం యుగళానం పక్ఖేపేన చతుపఞ్ఞాసపీత్యత్థో.

౪౧. చక్ఖాదిద్వారేసు అప్పవత్తనతో, మనోద్వారసఙ్ఖాతభవఙ్గతో ఆరమ్మణన్తరగ్గహణవసేన అప్పవత్తితో చ పటిసన్ధాదివసేన పవత్తాని **ఏకూనవీసతి ద్వారవిముత్తాని**.

౪౨. ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని సకసకద్వారే, ఛబ్బీసతి మహగ్గతలోకుత్తరజవనాని మనోద్వారేయేవ ఉప్పజ్జనతో ఛత్తింస చిత్తాని యథారహం సకసకద్వారానురూపం **ఏకద్వారికచిత్తాని**.

౪౩. పఞ్చద్వారేసు సన్తీరణతదారమ్మణవసేన, మనోద్వారే చ తదారమ్మణవసేన పవత్తనతో **ఛద్వారికాని చేవ** పటిసన్ధాదివసప్పవత్తియా **ద్వారవిముత్తాని చ**.

౪౭. పఞ్చద్వారికాని చ ఛద్వారికాని చ **పఞ్చఛద్వారికాని**. ఛద్వారికాని చ తాని కదాచి ద్వారవిముత్తాని చాతి **ఛద్వారికవిముత్తాని**. అథ వా ఛద్వారికాని చ ఛద్వారికవిముత్తాని చాతి **ఛద్వారికవిముత్తానీ**తి ఏకదేససరూపేకసేసో దట్ఠబ్బో.

ద్వారసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఆలమ్బణసఙ్గహవణ్ణనా

౪౮. ఆరమ్మణానం సరూపతో, విభాగతో, తంవిసయచిత్తతో చ సఙ్గహో **ఆలమ్బణసఙ్గహో**. వణ్ణవికారం ఆపజ్జమానం రూపయతి హదయఙ్గతభావం పకాసేతీతి రూపం, తదేవ దుబ్బలపురిసేన దణ్డాది వియ చిత్తచేతసికేహి ఆలమ్బియతి, తాని వా ఆగన్త్వా ఏత్థ రమన్తీతి ఆరమ్మణన్తి **రూపారమ్మణం**. సద్దీయతీతి సద్దో, సోయేవ ఆరమ్మణన్తి **సద్దారమ్మణం**. గన్ధయతి అత్తనో వత్థుం సూచేతి "ఇదమేత్థ అత్థీ"తి పేసుఞ్ఞం కరోన్తం వియ హోతీతి గన్ధో, సోయేవ ఆరమ్మణం **గన్ధారమ్మణం**. రసన్తి తం సత్తా అస్సాదేన్తీతి రసో, సోయేవ ఆరమ్మణం **రసారమ్మణం**. ఫుసీయతీతి ఫోట్ఠబ్బం, తదేవ ఆరమ్మణం **ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం**. ధమ్మోయేవ ఆరమ్మణం **ధమ్మారమ్మణం**.

౪౯. **తత్థాతి** తేసు రూపాదిఆరమ్మణేసు, **రూపమేవాతి** వణ్ణాయతనసఙ్ఖాతం రూపమేవ. **సద్దాదయోతి** సద్దాయతనాదిసఙ్ఖాతా సద్దాదయో, ఆపోధాతువజ్జితభూతత్తయసఙ్ఖాతం ఫోట్ఠబ్బాయతనఞ్చ.

౫౦. పఞ్చారమ్మణపసాదాని ఠపేత్వా సేసాని సోళస **సుఖుమరూపాని**.

౫౧. **పచ్చుప్పన్నన్తి** వత్తమానం.

౫౨. **ఛబ్బిధమ్పీతి** రూపాదివసేన ఛబ్బిధమ్పి. వినాసాభావతో అతీతాదికాలవసేన నవత్తబ్బత్తా నిబ్బానం, పఞ్ఞత్తి చ **కాలవిముత్తం** నామ. **యథారహన్తి** కామావచరజవనఅభిఞ్ఞాసేసమహగ్గతాదిజవనానం అనురూపతో. కామావచరజవనానఞ్హి హసితుప్పాదవజ్జానం ఛబ్బిధమ్పి తికాలికం, కాలవిముత్తఞ్చ ఆరమ్మణం హోతి. హసితుప్పాదస్స తికాలికమేవ. తథా హిస్స ఏకన్తపరిత్తారమ్మణతం వక్ఖతి. దిబ్బచక్ఖాదివసప్పవత్తస్స పన అభిఞ్ఞాజవనస్స యథారహం ఛబ్బిధమ్పి తికాలికం, కాలవిముత్తఞ్చ ఆరమ్మణం హోతి. విభాగో పనేత్థ నవమపరిచ్ఛేదే ఆవి భవిస్సతి. సేసానం పన కాలవిముత్తం, అతీతఞ్చ యథారహమారమ్మణం హోతి.

౫౩. ద్వార...పే.... సఙ్ఖాతానం ఛబ్బిధమ్పి ఆరమ్మణం హోతీతి సమ్బన్ధో, తం పన నేసం ఆరమ్మణం న ఆవజ్జనస్స వియ కేనచి అగ్గహితమేవ గోచరభావం గచ్ఛతి, న చ పఞ్చద్వారికజవనానం వియ ఏకన్తపచ్చుప్పన్నం, నాపి మనోద్వారికజవనానం వియ తికాలికమేవ, అవిసేసేన కాలవిముత్తం వా, నాపి మరణాసన్నతో పురిమభాగజవనానం వియ కమ్మకమ్మనిమిత్తాదివసేన ఆగమసిద్ధివోహారవినిముత్తన్తి ఆహ "**యథాసమ్భవం...పే.... సమ్మత**"న్తి. తత్థ **యథాసమ్భవన్తి** తంతంభూమికపటిసన్ధిభవఙ్గచుతీనం తంతంద్వారగ్గహితాదివసేన సమ్భవానురూపతో. కామావచరానఞ్హి పటిసన్ధిభవఙ్గానం తావ రూపాదిపఞ్చారమ్మణం ఛద్వారగ్గహితం యథారహం పచ్చుప్పన్నమతీతఞ్చ కమ్మనిమిత్తసమ్మతమారమ్మణం హోతి, తథా చుతిచిత్తస్స అతీతమేవ. ధమ్మారమ్మణం పన తేసం తిణ్ణమ్పి మనోద్వారగ్గహితమేవ అతీతం కమ్మకమ్మనిమిత్తసమ్మతం, తథా రూపారమ్మణం ఏకమేవ మనోద్వారగ్గహితం ఏకన్తపచ్చుప్పన్నం గతినిమిత్తసమ్మతన్తి ఏవం కామావచరపటిసన్ధాదీనం యథాసమ్భవం ఛద్వారగ్గహితం పచ్చుప్పన్నమతీతఞ్చ కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తసమ్మతమారమ్మణం హోతి.

మహగ్గతపటిసన్ధాదీసు పన రూపావచరానం, పఠమతతియారుప్పానఞ్చ ధమ్మారమ్మణమేవ మనోద్వారగ్గహితం పఞ్ఞత్తిభూతం కమ్మనిమిత్తసమ్మతం, తథా దుతియచతుత్థారుప్పానం అతీతమేవాతి ఏవం మహగ్గతపటిసన్ధిభవఙ్గచుతీనం మనోద్వారగ్గహితం పఞ్ఞత్తిభూతం, అతీతం వా కమ్మనిమిత్తసమ్మతమేవ ఆరమ్మణం హోతి.

యేభుయ్యేన భవన్తరే ఛద్వారగ్గహితన్తి బాహుల్లేన అతీతానన్తరభవే మరణాసన్నప్పవత్తఛద్వారికజవనేహి గహితం. అసఞ్ఞీభవతో చుతానఞ్హి పటిసన్ధివిసయస్స అనన్తరాతీతభవే న కేనచి ద్వారేన గహణం అత్థీతి తదపేక్ఖ యేభుయ్యగ్గహణేన బ్యభిచారితం. కేవలఞ్హి కమ్మబలేనేవ తేసం పటిసన్ధియా కమ్మనిమిత్తాదికమారమ్మణం ఉపట్ఠాతి. తథా హి **సచ్చసఙ్ఖేపే** అసఞ్ఞీభవతో చుతస్స పటిసన్ధినిమిత్తం పుచ్ఛిత్వా –

"భవన్తరకతం కమ్మం, యమోకాసం లభే తతో;

హోతి సా సన్ధి తేనేవ, ఉపట్ఠాపితగోచరే"తి. (స. స. ౧౨౧) –

కేవలం కమ్మబలేనేవ పటిసన్ధిగోచరస్స ఉపట్ఠానం వుత్తం. ఇతరథా హి జవనగ్గహితస్సపి ఆరమ్మణస్స కమ్మబలేనేవ ఉపట్ఠాపియమానత్తా "**తేనేవా**"తి సావధారణవచనస్స అధిప్పాయసుఞ్ఞతా ఆపజ్జేయ్యాతి. నను చ తేసమ్పి పటిసన్ధిగోచరో కమ్మభవే కేనచి ద్వారేన జవనగ్గహితో సమ్భవతీతి? సచ్చం సమ్భవతి కమ్మకమ్మనిమిత్తసమ్మతో, గతినిమిత్తసమ్మతో పన సబ్బేసమ్పి మరణకాలేయేవ ఉపట్ఠాతీతి కుతో తస్స కమ్మభవే గహణసమ్భవో. అపిచేత్థ మరణాసన్నపవత్తజవనేహి గహితమేవ సన్ధాయ "ఛద్వారగ్గహిత"న్తి వుత్తం, ఏవఞ్చ కత్వా ఆచరియేన ఇమస్మింయేవ అధికారే **పరమత్థవినిచ్ఛయే** వుత్తం –

"మరణాసన్నసత్తస్స, యథోపట్ఠితగోచరం;

ఛద్వారేసు తమారబ్భ, పటిసన్ధి భవన్తరే"తి. (పరమ. వి. ౯౮);

"**పచ్చుప్పన్న**"న్త్యాదినా అనాగతస్స పటిసన్ధిగోచరభావం నివారేతి. న హి తం అతీతకమ్మకమ్మనిమిత్తాని వియ అనుభూతం, నాపి పచ్చుప్పన్నకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తాని వియ ఆపాథగతఞ్చ హోతీతి, కమ్మకమ్మనిమిత్తాదీనఞ్చ సరూపం సయమేవ వక్ఖతి.

౨౪. **తేసూ**తి రూపాదిపచ్చుప్పన్నాదికమ్మాదిఆరమ్మణేసు విఞ్ఞాణేసు. రూపాదీసు ఏకేకం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి **రూపాదిఏకేకారమ్మణాని**.

౨౨. రూపాదికం పఞ్చవిధమ్పి ఆరమ్మణమేతస్సాతి **రూపాదిపఞ్చారమ్మణం**.

౨౬. **సేసానీ**తి ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనేహి అవసేసాని ఏకాదస కామావచరవిపాకాని . **సబ్బథాపి కామావచరారమ్మణానీ**తి సబ్బేనపి ఛద్వారికద్వారవిముత్తఛళారమ్మణవసప్పవత్తాకారేన నిబ్బత్తానిపి ఏకన్తకామావచరసభావఛళారమ్మణగోచరాని. ఏత్థ హి విపాకాని తావ సన్తీరణాదివసేన రూపాదిపఞ్చారమ్మణే, పటిసన్ధాదివసేన ఛళారమ్మణసఙ్ఖాతే కామావచరారమ్మణేయేవ పవత్తన్తి.

హసనచిత్తమ్పి పధానసారుప్పట్ఠానం దిస్వా తుస్సన్తస్స రూపారమ్మణే, భణ్డభాజనట్ఠానే మహాసద్దం సుత్వా "ఏవరూపా లోలుప్పతణ్హా మే పహీనా"తి తుస్సన్తస్స సద్దారమ్మణే, గన్ధాదీహి చేతియపూజనకాలే తుస్సన్తస్స గన్ధారమ్మణే, రససమ్పన్నం పిణ్డపాతం సబ్రహ్మచారీహి భాజేత్వా పరిభుఞ్జనకాలే తుస్సన్తస్స రసారమ్మణే,

అభిసమాచారికవత్తపరిపూరణకాలే తుస్సన్తస్స ఫోట్ఠబ్బారమ్మణే, పుబ్బేనివాసఞాణాదీహి గహితకామావచరధమ్మం ఆరబ్భ తుస్సన్తస్స ధమ్మారమ్మణేతి ఏవం పరిత్తధమ్మపరియాపన్నేస్వేవ ఛసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి.

౫౭. ద్వాదసాకుసలఅట్ఠఞాణవిప్పయుత్తజవనవసేన వీసతి చిత్తాని అత్తనో జళభావతో లోకుత్తరధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తితుం న సక్కోన్తీతి నవవిధలోకుత్తరధమ్మే వజ్జేత్వా తేభూమకాని, పఞ్ఞత్తిఞ్చ ఆరబ్భ పవత్తన్తీతి ఆహ ''**అకుసలాని చేవా**''త్యాది. ఇమేసు హి అకుసలతో చత్తారో దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా పరిత్తధమ్మే ఆరబ్భ పరామసనఅస్సాదనాభినన్దనకాలే కామావచరారమ్మణా, తేనేవాకారేన సత్తవీసతి మహగ్గతధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తియం మహగ్గతారమ్మణా, సమ్ముతిధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తియం పఞ్ఞత్తారమ్మణా. దిట్ఠివిప్పయుత్తచిత్తుప్పాదాపి తేయేవ ధమ్మే ఆరబ్భ కేవలం అస్సాదనాభినన్దనవసేన పవత్తియం, పటిఘసమ్పయుత్తా చ దుస్సనవిప్పటిసారవసేన, విచికిచ్ఛాసహగతో అనిట్ఠఙ్గమనవసేన, ఉద్ధచ్చసహగతో విక్ఖిపనవసేన, అవూపసమవసేన చ పవత్తియం పరిత్తమహగ్గతపఞ్ఞత్తారమ్మణో, కుసలతో చత్తారో, కిరియతో చత్తారోతి అట్ఠ ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తుప్పాదా సేక్ఖపుథుజ్జనఖీణాసవానం అసక్కచ్చదానపచ్చవేక్ఖణధమ్మస్సవనాదీసు పరిత్తధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తికాలే కామావచరారమ్మణా, అతిపగుణజ్ఝానపచ్చవేక్ఖణకాలే మహగ్గతారమ్మణా, కసిణనిమిత్తాదీసు పరికమ్మాదికాలే పఞ్ఞత్తారమ్మణాతి దట్ఠబ్బం.

౫౮. **అరహత్తమగ్గఫలవజ్జితసబ్బారమ్మణాని** సేక్ఖపుథుజ్జనసన్తానేస్వేవ పవత్తనతో. సేక్ఖాపి హి ఠపేత్వా లోకియచిత్తం అరహతో మగ్గఫలసఙ్ఖాతం పాటిపుగ్గలికచిత్తం జానితుం న సక్కోన్తి అనధిగతత్తా, తథా పుథుజ్జనాదయోపి సోతాపన్నాదీనం, సేక్ఖానం పన అత్తనో అత్తనో మగ్గఫలపచ్చవేక్ఖణేసు పరసన్తానగతమగ్గఫలారమ్మణాయ అభిఞ్ఞాయ పరికమ్మకాలే, అభిఞ్ఞాచిత్తేనేవ మగ్గఫలానం పరిచ్ఛిన్దనకాలే చ అత్తనో అత్తనో సమానానం, హేట్ఠిమానఞ్చ మగ్గఫలధమ్మే ఆరబ్భ కుసలజవనానం పవత్తి అత్థీతి అరహత్తమగ్గఫలస్సేవ పటిక్ఖేపో కతో. కామావచరమహగ్గతపఞ్ఞత్తినిబ్బానాని పన సేక్ఖపుథుజ్జనానం సక్కచ్చదానపచ్చవేక్ఖణధమ్మస్సవనసఙ్ఖారసమ్మసనకసిణపరికమ్మాదీసు తంతదారమ్మణికాభిఞ్ఞానం పరికమ్మకాలే, గోత్రభువోదానకాలే, దిబ్బచక్ఖాదీహి రూపవిజాననాదికాలే చ కుసలజవనానం గోచరభావం గచ్ఛన్తి.

౫౯. **సబ్బథాపి సబ్బారమ్మణానీ**తి కామావచరమహగ్గతసబ్బలోకుత్తరపఞ్ఞత్తివసేన సబ్బథాపి సబ్బారమ్మణాని, న పన అకుసలాదయో వియ సప్పదేససబ్బారమ్మణానీత్యత్థో. కిరియజవనానఞ్హి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణాదివసప్పవత్తియం, వోట్ఠబ్బనస్స చ తంతంపురేచారికవసప్పవత్తియం న చ కిఞ్చి అగోచరం నామ అత్థి.

౬౦. పఠమతతియారుప్పారమ్మణత్తా **ఆరుప్పేసు దుతియచతుత్థాని మహగ్గతారమ్మణాని.**

౬౧. **సేసాని...పే.... పఞ్ఞత్తారమ్మణానీ**తి పన్నరస రూపావచరాని, పఠమతతియారుప్పాని చాతి ఏకవీసతి కసిణాదిపఞ్ఞత్తీసు పవత్తనతో పఞ్ఞత్తారమ్మణాని.

౬౩. తేవీసతికామావచరవిపాకపఞ్చద్వారావజ్జనహసనవసేన పఞ్చవీసతి చిత్తాని **పరిత్తమ్హి** కామావచరారమ్మణే యేవ భవన్తి. కామావచరఞ్హి మహగ్గతాదయో ఉపాదాయ మన్దానుభావతాయ పరిసమన్తతో అత్తం ఖణ్డితం వియాతి **పరిత్తం**. "ఛ చిత్తాని మహగ్గతేయేవా"త్యాదినా సబ్బత్థ సావధారణయోజనా దట్ఠబ్బా.

ఆలమ్బణసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వత్థుసఙ్గహవణ్ణనా

౬౪. వత్థువిభాగతో , తబ్బత్థుకచిత్తపరిచ్ఛేదవసేన చ సఙ్గహో **వత్థుసఙ్గహో**. వసన్తి ఏతేసు చిత్తచేతసికా తన్నిస్సయత్తాతి **వత్థూని**.

౬౫. **తాని కామలోకే సబ్బానిపి లబ్భన్తి** పరిపుణ్ణిన్ద్రియస్స తత్థేవ ఉపలబ్భనతో. **పి**-సద్దేన పన అన్ధబధిరాదివసేన కేసఞ్చి అసమ్భవం దీపేతి.

౬౬. **ఘానాదిత్తయం నత్థి** బ్రహ్మానం కామవిరాగభావనావసేన గన్ధరసఫోట్ఠబ్బేసు విరత్తతాయ తబ్బిసయప్పసాదేసుపి విరాగసభావతో. బుద్ధదస్సనధమ్మస్సవనాదిఅత్థం పన చక్ఖుసోతేసు అవిరత్తభావతో చక్ఖాదిద్వయం తత్థ ఉపలబ్భతి.

౬౭. **అరూపలోకే సబ్బానిపి** ఛ వత్థూని న **సంవిజ్జన్తి** అరూపీనం రూపవిరాగభావనాబలేన తత్థ సబ్బేన సబ్బం రూపప్పవత్తియా అభావతో.

౬౮. పఞ్చవిఞ్ఞాణానేవ నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన ధాతుయోతి **పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుయో**.

౬౯. మననమత్తా ధాతు **మనోధాతు**.

౭౦. మనోయేవ విసిట్ఠవిజాననకిచ్చయోగతో విఞ్ఞాణం నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన ధాతు చాతి **మనోవిఞ్ఞాణధాతు**. మనసో విఞ్ఞాణధాతూతి వా **మనోవిఞ్ఞాణధాతు**. సా హి మనతోయేవ అనన్తరపచ్చయతో సమ్భూయమనసోయేవ అనన్తరపచ్చయభూతాతి మనసో సమ్బన్ధినీ హోతి. సన్తీరణత్తయస్స, అట్ఠమహావిపాకానం, పటిఘద్వయస్స, పఠమమగ్గస్స, హసితుప్పాదస్స, పన్నరసరూపావచరానఞ్చ వసేన పవత్తా యథావుత్తమనోధాతుపఞ్చవిఞ్ఞాణధాతూహి అవసేసా మనోవిఞ్ఞాణధాతు సఙ్ఖాతా చ తింస ధమ్మా న కేవలం మనోధాతుయేవ, తథా హదయం నిస్సాయేవ పవత్తన్తీతి సమ్బన్ధో.

సన్తీరణమహావిపాకాని హి ఏకాదస ద్వారాభావతో, కిచ్చాభావతో చ ఆరుప్పే న ఉప్పజ్జన్తి . పటిఘస్స అనీవరణావత్థస్స అభావతో తంసహగతం చిత్తద్వయం రూపలోకేపి నత్థి, పగేవ ఆరుప్పే. పఠమమగ్గోపి పరతోఘోసపచ్చయాభావే సావకానం అనుప్పజ్జనతో, బుద్ధపచ్చేకబుద్ధానఞ్చ మనుస్సలోకతో అఞ్ఞత్థ అనిబ్బత్తనతో, హసనచిత్తఞ్చ కాయాభావతో, రూపావచరాని అరూపీనం రూపవిరాగభావనావసేన తదారమ్మణేసు ఝానేసుపి విరత్తభావతో అరూపభవే న ఉప్పజ్జన్తీతి సబ్బానిపి ఏతాని తేత్తింస చిత్తాని హదయం నిస్సాయేవ పవత్తన్తి.

౭౧. పఞ్చరూపావచరకుసలతో అవసేసాని ద్వాదస లోకియకుసలాని, పటిఘద్వయతో అవసేసాని దస అకుసలాని, పఞ్చద్వారావజ్జనహసనరూపావచరకిరియేహి అవసేసాని తేరస కిరియచిత్తాని, పఠమమగ్గతో అవసేసాని సత్త అనుత్తరాని చాతి ఇమేసం వసేన ద్వేచత్తాలీసవిధా మనోవిఞ్ఞాణధాతుసఙ్ఖాతా ధమ్మా పఞ్చవోకారభవవసేన **హదయం నిస్సాయ వా,** చతువోకారభవవసేన **అనిస్సాయవా** పవత్తన్తి.

౨౩. కామే భవే ఛవత్థుం నిస్సితా సత్త విఞ్ఞాణధాతుయో, **రూపే** భవే తివత్థుం నిస్సితా ఘానవిఞ్ఞాణాదిత్తయవజ్జితా చతుబ్బిధా విఞ్ఞాణధాతుయో, **ఆరుప్పే** భవే అనిస్సితా ఏకా మనోవిఞ్ఞాణధాతు మతాతి యోజనా.

౨౪. కామావచరవిపాకపఞ్చద్వారావజ్జనపటిఘద్వయహసనవసేన సత్తవీసతి కామావచరాని, పన్నరస రూపావచరాని, పఠమమగ్గోతి **తేచత్తాలీస** నిస్సాయేవ జాయరే, తతోయేవ అవసేసా ఆరుప్పవిపాకవజ్జితా **ద్వేచత్తాలీస** నిస్సాయ చ అనిస్సాయ చ జాయరే, **పాకారుప్పా** చత్తారో అనిస్సితాయేవాతి సమ్బన్ధో.

వత్థుసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

పకిణ్ణకపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. వీథిపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. **ఇచ్చేవం** యథావుత్తనయేన **చిత్తుప్పాదానం** చతున్నం ఖన్ధానం **ఉత్తరం** వేదనాసఙ్గహాదివిభాగతో ఉత్తమం పభేదసఙ్గహం కత్వా పున కామావచరాదీనం తిణ్ణం భూమీనం, ద్విహేతుకాదిపుగ్గలానఞ్చ భేదేన లక్ఖితం "ఇదం ఏత్తకేహి పరం, ఇమస్స అనన్తరం ఏత్తకాని చిత్తానీ"తి ఏవం పుబ్బాపరచిత్తేహి నియామితం పటిసన్ధిపవత్తీసు చిత్తుప్పాదానం **పవత్తిసఙ్గహం నామ** తన్నామకం సఙ్గహం యథాసమ్భవతో సమాసేన పవక్ఖామీతి యోజనా.

౨. వత్థుద్వారారమ్మణసఙ్గహా హేట్ఠా కథితాపి పరిపుణ్ణం కత్వా పవత్తిసఙ్గహం దస్సేతుం పున నిక్ఖిత్తా.

౩. విసయానం ద్వారేసు, విసయేసు చ చిత్తానం పవత్తి **విసయప్పవత్తి**.

౪. **తత్థా**తి తేసు ఛసు ఛక్కేసు.

వీథిఛక్కవణ్ణనా

౬. "చక్ఖుద్వారే పవత్తా వీథి చిత్తపరమ్పరా చక్ఖుద్వారవీథీ"త్యాదినా ద్వారవసేన, "చక్ఖువిఞ్ఞాణసమ్బన్ధినీ వీథి తేన సహ ఏకారమ్మణఏకద్వారికతాయ సహచరణభావతో చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథీ"త్యాదినా విఞ్ఞాణవసేన వా వీథీనం నామ యోజనా కాతబ్బాతి దస్సేతుం ''**చక్ఖుద్వారవీథీ**''త్యాది వుత్తం.

వీథిఛక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వీథిభేదవణ్ణనా

౭. ''**అతిమహన్త**''న్త్యాదీసు ఏకచిత్తక్ఖణాతీతం హుత్వా ఆపాథాగతం సోళసచిత్తక్ఖణాయుకం **అతిమహన్తం** నామ. ద్వితిచిత్తక్ఖణాతీతం హుత్వా పన్నరసచుద్దసచిత్తక్ఖణాయుకం **మహన్తం** నామ. చతుచిత్తక్ఖణతో పట్ఠాయ యావ నవచిత్తక్ఖణాతీతం హుత్వా తేరసచిత్తక్ఖణతో పట్ఠాయ యావ అట్ఠచిత్తక్ఖణాయుతం **పరిత్తం** నామ. దసచిత్తక్ఖణతో పట్ఠాయ యావ పన్నరసచిత్తక్ఖణాతీతం హుత్వా సత్తచిత్తక్ఖణతో పట్ఠాయ యావ ద్విచిత్తక్ఖణాయుకం **అతిపరిత్తం** నామ. ఏవఞ్చ కత్వా వక్ఖతి "ఏకచిత్తక్ఖణాతీతానీ"త్యాది. **విభూతం** పాకటం. **అవిభూతం** అపాకటం.

వీథిభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చద్వారవీథివణ్ణనా

౮. **కథన్తి** కేన పకారేన అతిమహన్తాదివసేన విసయవవత్థానన్తి పుచ్ఛిత్వా చిత్తక్ఖణవసేన తం పకాసేతుం ''**ఉప్పాదఠితీ**''త్యాది ఆరద్ధం. ఉప్పజ్జనం **ఉప్పాదో,** అత్తపటిలాభో. భిజ్జనం **భఙ్గో,** సరూపవినాసో. ఉభిన్నం వేమజ్ఝే భఙ్గాభిముఖప్పవత్తి **ఠితి** నామ. కేచి పన చిత్తస్స ఠితిక్ఖణం పటిసేధేన్తి. అయఞ్హి నేసం అధిప్పాయో – **చిత్తయమకే** (విభ॰ మూలటీ॰ ౨౦ పకిణ్ణకకథావణ్ణనా; యమ॰ ౨.చిత్తయమక.౮౧, ౧౦౨) "ఉప్పన్నం ఉప్పజ్జమాన"న్తి ఏవమాదిపదానం విభఙ్గే

“భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం , నో చ ఉప్పజ్జమానం, ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నఞ్చేవ ఉప్పజ్జమానఞ్చా”త్యాదినా (యమ. ౨.చిత్తయమక.౮౧, ౧౦౨) భఙ్గుప్పాదావ కథితా, న ఠితిక్ఖణో. యది చ చిత్తస్స ఠితిక్ఖణోపి అత్థి, “ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే చా”తి వత్తబ్బం సియా. అథ మతం “ఉప్పాదో పఞ్ఞాయతి, వయో పఞ్ఞాయతి, ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం పఞ్ఞాయతీతి (అ. ని. ౩.౪౭) సుత్తన్తపాఠతో ఠితిక్ఖణో అత్థీ”తి, తత్థపి ఏకస్మిం ధమ్మే అఞ్ఞథత్తస్స అనుప్పజ్జనతో, పఞ్ఞాణవచనతో చ పబన్ధఠితియేవ అధిప్పేతా, న చ ఖణఠితి, న చ అభిధమ్మే లబ్భమానస్స అవచనే కారణం అత్థి, తస్మా యథాధమ్మసాసనే అవచనమ్పి అభావమేవ దీపేతీతి. తత్థ వుచ్చతే యథేవ హి ఏకధమ్మాధారభావేపి ఉప్పాదభఙ్గానం అఞ్ఞో ఉప్పాదక్ఖణో, అఞ్ఞో భఙ్గక్ఖణోతి ఉప్పాదావత్థాయ భిన్నా భఙ్గావత్థా ఇచ్ఛితా. ఇతరథా హి “అఞ్ఞోయేవ ధమ్మో ఉప్పజ్జతి, అఞ్ఞో నిరుజ్ఝతీ”తి ఆపజ్జేయ్య, ఏవమేవ ఉప్పాదభఙ్గావత్థాహి భిన్నా భఙ్గాభిముఖావత్థాపి ఇచ్ఛితబ్బా, సా ఠితి నామ. **పాళియం** పన వేనేయ్యజ్ఝాసయానురోధతో నయదస్సనవసేన సా న వుత్తా. అభిధమ్మదేసనాపి హి కదాచి వేనేయ్యజ్ఝాసయానురోధేన పవత్తతి, యథా రూపస్స ఉప్పాదో ఉపచయో సన్తతీతి ద్విధా భిన్దిత్వా దేసితో, **సుత్తే చ** “తీణిమాని, భిక్ఖవే, సఙ్ఖతస్స సఙ్ఖతలక్ఖణాని. కతమాని తీణి? ఉప్పాదో పఞ్ఞాయతి, వయో పఞ్ఞాయతి, ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం పఞ్ఞాయతీ”తి ఏవం సఙ్ఖతధమ్మస్సేవ లక్ఖణదస్సనత్థం ఉప్పాదాదీనం వుత్తత్తా న సక్కా పబన్ధస్స పఞ్ఞత్తిసభావస్స అసఙ్ఖతస్స ఠితి తత్థ వుత్తాతి విఞ్ఞాతుం. ఉపసగ్గస్స చ ధాత్వత్థేయేవ పవత్తనతో “పఞ్ఞాయతీ”తి ఏతస్స విఞ్ఞాయతీతి అత్థో. తస్మా న ఏత్తావతా చిత్తస్స ఠితిక్ఖణో పటిబాహితుం యుత్తోతి సువుత్తమేతం “ఉప్పాదఠితిభఙ్గవసేనా”తి. ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **అట్ఠకథాయమ్పి** “ఏకేకస్స ఉప్పాదఠితిభఙ్గవసేన తయో తయో ఖణా”తి (విభ. అట్ఠ. ౨౬ పకిణ్ణకకథా).

౯. అరూపం లహుపరిణామం, రూపం గరుపరిణామం గాహకగాహేతబ్బభావస్స తంతంఖణవసేన ఉప్పజ్జనతోతి ఆహ ‘‘**తానీ**’’త్యాది. **తానీ**తి తాదిసాని. సత్తరసన్నం చిత్తానం ఖణాని వియ ఖణాని **సత్తరసచిత్తక్ఖణాని,** తాని చిత్తక్ఖణాని సత్తరసాతి వా సమ్బన్ధో. విసుం విసుం పన ఏకపఞ్ఞాస చిత్తక్ఖణాని హోన్తి. **రూపధమ్మానన్తి** విఞ్ఞత్తిలక్ఖణరూపవజ్జానం రూపధమ్మానం. విఞ్ఞత్తిద్వయఞ్హి ఏకచిత్తక్ఖణాయుకం. తథా హి తం చిత్తానుపరివత్తిధమ్మేసు వుత్తం. లక్ఖణరూపేసు చ జాతి చేవ అనిచ్చతా చ చిత్తస్స ఉప్పాదభఙ్గక్ఖణేహి సమానాయుకా, జరతా పన ఏకూనపఞ్ఞాసచిత్తక్ఖణాయుకా. ఏవఞ్చ కత్వా వదన్తి –

“తం సత్తరసచిత్తాయు, వినా విఞ్ఞత్తిలక్ఖణ”న్తి (స. స. ౬౦);

కేచి (విభ. మూలటీ. ౨౦) పన ‘‘**పటిచ్చసముప్పాదట్ఠకథాయం** ‘ఏత్తావతా ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి, అథావసేసపఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే’తి (విసుద్ధి. ౨.౬౨౩; విభ. అట్ఠ. ౨౨౭) వచనతో సోళసచిత్తక్ఖణాని రూపధమ్మానమాయూ. ఉప్పజ్జమానమేవ హి రూపం భవఙ్గచలనస్స పచ్చయో హోతీ”తి వదన్తి, తయిదమసారం “పటిసన్ధిచిత్తేన సహుప్పన్నం కమ్మజరూపం తతో పట్ఠాయ సత్తరసమేన సద్ధిం నిరుజ్ఝతి, పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నం అట్ఠారసమస్స ఉప్పాదక్ఖణే నిరుజ్ఝతీ”త్యాదినా (విభ. అట్ఠ. ౨౬ పకిణ్ణకకథా) **అట్ఠకథాయ**మేవ సత్తరసచిత్తక్ఖణస్స ఆగతత్తా. యత్థ పన సోళసచిత్తక్ఖణానేవ పఞ్ఞాయన్తి, తత్థ చిత్తప్పవత్తియా పచ్చయభావయోగ్యక్ఖణవసేన నయో నీతో. హేట్ఠిమకోటియా హి ఏకచిత్తక్ఖణమ్పి అతిక్కన్తస్సేవ రూపస్స ఆపాథాగమనసామత్థియన్తి అలమతివిత్థారేన.

౧౦. ఏకచిత్తస్స ఖణం వియ ఖణం ఏకచిత్తక్ఖణం, తం అతీతం ఏతేసం, ఏతాని వా తం అతీతానీతి **ఏకచిత్తక్ఖణాతీతాని. ఆపాథమాగచ్ఛన్తీ**తి రూపసద్దారమ్మణాని సకసకట్ఠానే ఠత్వావ గోచరభావం గచ్ఛన్తీతి ఆభోగానురూపం అనేకకలాపగతాని

ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తి, సేసాని పన ఘానాదినిస్సయేసు అల్లీనానేవ విఞ్ఞాణుప్పత్తికారణానీతి ఏకేకకలాపగతానిపి. ఏకేకకలాపగతాపి హి పసాదా విఞ్ఞాణస్స ఆధారభావం గచ్ఛన్తి, తే పన భవఙ్గచలనస్స అనన్తరపచ్చయభూతేన భవఙ్గేన సద్ధిం ఉప్పన్నా. “ఆవజ్జనేన సద్ధిం ఉప్పన్నా”తి అపరే.

ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గే చలితేతి విసదిసవిఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతుభావసఙ్ఖాతభవఙ్గచలనవసేన పురిమగ్గహితారమ్మణస్మింయేవ ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గే పవత్తే. పఞ్చసు హి పసాదేసు యోగ్యదేసావత్థానవసేన ఆరమ్మణే ఘట్టితే పసాదఘట్టనానుభావేన భవఙ్గసన్తతి వోచ్ఛిజ్జమానా సహసా అవోచ్ఛిజ్జిత్వా యథా వేగేన ధావన్తో ఠాతుకామోపి పురిసో ఏకద్విపదవారే అతిక్కమిత్వావ తిట్ఠతి, ఏవం ద్విక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జిత్వావ ఓచ్ఛిజ్జతి. తత్థ పఠమచిత్తం భవఙ్గసన్తతిం చాలేన్తం వియ ఉప్పజ్జతీతి **భవఙ్గచలనం,** దుతియం తస్స ఓచ్ఛిజ్జనాకారేన ఉప్పజ్జనతో **భవఙ్గుపచ్ఛేదో**తి వోహరన్తి. ఇధ పన అవిసేసేన వుత్తం “ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గే చలితే”తి.

నను చ రూపాదినా పసాదే ఘట్టితే తన్నిస్సితస్సేవ చలనం యుత్తం, కథం పన హదయవత్థునిస్సితస్స భవఙ్గస్సాతి? సన్తతివసేన ఏకాబద్ధత్తా. యథా హి భేరియా ఏకస్మిం తలే ఠితసక్ఖరాయ మక్ఖికాయ నిసిన్నాయ అపరస్మిం తలే దణ్డాదినా పహటే అనుక్కమేన భేరిచమ్మవరత్తాదీనం చలనేన సక్ఖరాయ చలితాయ మక్ఖికాయ ఉప్పతిత్వా గమనం హోతి, ఏవమేవ రూపాదినా పసాదే ఘట్టితే తన్నిస్సయేసు మహాభూతేసు చలితేసు అనుక్కమేన తంసమ్బన్ధానం సేసరూపానమ్పి చలనేన హదయవత్థుమ్హి చలితే తన్నిస్సితస్స భవఙ్గస్స చలనాకారేన పవత్తి హోతి. వుత్తఞ్చ –

> “ఘట్టితే అఞ్ఞవత్థుమ్హి, అఞ్ఞనిస్సితకమ్పనం;
> ఏకాబద్ధేన హోతీతి, సక్ఖరోపమయా వదే”తి. (స. స. ౧౭౬);

భవఙ్గసోతన్తి భవఙ్గప్పవాహం. **ఆవజ్జన్త**న్తి “కిం నామేత”న్తి వదన్తం వియ ఆభోగం కురుమానం. **పస్సన్త**న్తి పచ్చక్ఖతో పేక్ఖన్తం. నను చ “చక్ఖునా రూపం దిస్వా”తి (దీ. ని. ౧.౨౧౩; అ. ని. ౩.౬౨; విభ. ౨౧౭) వచనతో చక్ఖున్ద్రియమేవ దస్సనకిచ్చం సాధేతి, న విఞ్ఞాణన్తి? నయిదమేవం, రూపస్స అన్ధభావేన రూపదస్సనే అసమత్థభావతో. యది చ తం రూపం పస్సతి, తథా సతి అఞ్ఞవిఞ్ఞాణసమఙ్గినోపి రూపదస్సనప్పసఙ్గో సియా. యది ఏవం విఞ్ఞాణస్స తం కిచ్చం సాధేతి, విఞ్ఞాణస్స అప్పటిబన్ధత్తా అన్తరితరూపస్సపి దస్సనం సియా. హోతు అన్తరితస్సపి దస్సనం, యస్స ఫలికాదితిరోహితస్స ఆలోకపటిబన్ధో నత్థి, యస్స పన కుట్టాదిఅన్తరితస్స అలోకపటిబన్ధో అత్థి. తత్థ పచ్చయాభావతో విఞ్ఞాణం నుప్పజ్జతీతి న తస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణేన గహణం హోతి. “చక్ఖునా”తి పనేత్థ తేన ద్వారేన కరణభూతేనాతి అధిప్పాయో. అథ వా నిస్సితకిరియా నిస్సయప్పటిబద్ధా వుత్తా యథా “మఞ్చా ఉక్కుట్ఠిం కరోన్తీ”తి.

సమ్పటిచ్ఛన్తన్తి తమేవ రూపం పటిగ్గణ్హన్తం వియ. **సన్తీరయమాన**న్తి తమేవ రూపం వీమంసన్తం వియ. **వవత్థపేన్త**న్తి తమేవ రూపం సుట్ఠు సల్లక్ఖేన్తం వియ. యోనిసోమనసికారాదివసేన లద్ధో పచ్చయో ఏతేనాతి **లద్ధపచ్చయం**. యం కిఞ్చి జవనన్తి సమ్బన్ధో. ముచ్ఛామరణాసన్నకాలేసు చ ఛప్పఞ్చపి జవనాని పవత్తన్తీతి ఆహ **“యేభుయ్యేనా”**తి. **జవనానుబన్ధానీ**తి పటిసోతగామినావం నదీసోతో వియ కిఞ్చి కాలం జవనం అనుగతాని. తస్స జవనస్స ఆరమ్మణం ఆరమ్మణమేతేసన్తి తదారమ్మణాని “బ్రహ్మస్సరో”త్యాదీసు వియ మజ్ఝేపదలోపవసేన, తదారమ్మణాని చ తాని పాకాని చాతి **తదారమ్మణపాకాని. యథారహ**న్తి ఆరమ్మణజవనసత్తానురూపం. తథా పవత్తిం పన సయమేవ పకాసయిస్సతి,

భవఙ్గపాతోతి వీథిచిత్తవసేన అప్పవత్తిత్వా చిత్తస్స భవఙ్గపాతో వియ, భవఙ్గవసేన ఉప్పత్తీతి వుత్తం హోతి. ఏత్థ చ వీథిచిత్తప్పవత్తియా సుఖగ్గహణత్థం అమ్బోపమాదికం ఆహరన్తి, తత్రిదం అమ్బోపమామత్తం (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ४९८ విపాకుద్ధారకథా) – ఏకో కిర పురిసో ఫలితమ్బరుక్ఖమూలే ససీసం పారుపిత్వా నిద్దాయన్తో ఆసన్నే పతితస్స ఏకస్స అమ్బఫలస్స సద్దేన పబుజ్ఝిత్వా సీసతో వత్థం అపనేత్వా చక్ఖుం ఉమ్మీలేత్వా దిస్వా చ తం గహేత్వా మద్దిత్వా ఉపసిఙ్ఘిత్వా పక్కభావం ఞత్వా పరిభుఞ్జిత్వా ముఖగతం సహ సేమ్హేన అజ్ఝోహరిత్వా పున తత్థేవ నిద్దాయతి. తత్థ పురిసస్స నిద్దాయనకాలో వియ భవఙ్గకాలో, ఫలస్స పతితకాలో వియ ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టనకాలో, తస్స సద్దేన పబుద్ధకాలో వియ ఆవజ్జనకాలో, ఉమ్మీలేత్వా ఓలోకితకాలో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణప్పవత్తికాలో, గహితకాలో వియ సమ్పటిచ్ఛనకాలో, మద్దనకాలో వియ సన్తీరణకాలో, ఉపసిఙ్ఘనకాలో వియ వోట్ఠబ్బనకాలో, పరిభోగకాలో వియ జవనకాలో, ముఖగతం సహ సేమ్హేన అజ్ఝోహరణకాలో వియ తదారమ్మణకాలో, పున నిద్దాయనకాలో వియ పున భవఙ్గకాలో.

ఇమాయ చ ఉపమాయ కిం దీపితం హోతి? ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టనమేవ కిచ్చం, ఆవజ్జనస్స విసయాభుజనమేవ, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స దస్సనమత్తమేవ, సమ్పటిచ్ఛనాదీనఞ్చ పటిగ్గణ్హనాదిమత్తమేవ , జవనస్సేవ పన ఆరమ్మణరసానుభవనం, తదారమ్మణస్స చ తేన అనుభూతస్సేవ అనుభవనన్తి ఏవం కిచ్చవసేన ధమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞం అసంకిణ్ణతా దీపితా హోతి. ఏవం పవత్తమానం పన చిత్తం "ఆవజ్జనం నామ హుత్వా భవఙ్గానన్తరం హోతి, త్వం దస్సనాదీసు అఞ్ఞతరం హుత్వా ఆవజ్జనానన్తర"న్త్యాదినా నియుఞ్జకే కారకే అసతిపి ఉతుబీజనియామాది (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ४९८ విపాకుద్ధారకథా) వియ చిత్తనియామవసేనేవ పవత్తతీతి వేదితబ్బం.

౧౧. ఏత్తావతా సత్తరస చిత్తక్ఖణాని పరిపూరేన్తీతి సమ్బన్ధో.

౧౨. అప్పహోన్తాతీతకన్తి అప్పహోన్తం హుత్వా అతీతం. **నత్థి తదారమ్మణుప్పాదో**తి చుద్దసచిత్తక్ఖణాయుకే తావ ఆరమ్మణస్స నిరుద్ధత్తావ తదారమ్మణం నుప్పజ్జతి. న హి ఏకవీథియం కేసుచి పచ్చుప్పన్నారమ్మణేసు కానిచి అతీతారమ్మణాని హోన్తి. పన్నరసచిత్తక్ఖణాయుకేసుపి జవనుప్పత్తితో పరం ఏకమేవ చిత్తక్ఖణం అవసిట్ఠన్తి ద్విక్ఖత్తుం తదారమ్మణుప్పత్తియా అప్పహోనకభావతో నత్థి దుతియతదారమ్మణస్స ఉప్పత్తీతి పఠమమ్పి నుప్పజ్జతి. ద్విక్ఖత్తుమేవ హి తదారమ్మణుప్పత్తి **పాళియం** నియమితా చిత్తప్పవత్తిగణనాయం సబ్బవారేసు "తదారమ్మణాని ద్వే"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) ద్విన్నమేవ చిత్తవారానం ఆగతత్తా. యం పన **పరమత్థవినిచ్ఛయే** వుత్తం –

"సకిం ద్వే వా తదాలమ్బం, సకిమావజ్జనాదయో"తి (పరమ॰ వి॰ ౧౧౬), తం మజ్ఝిమభాణకమతానుసారేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. యస్మా పన మజ్ఝిమభాణకానం వాదో హేట్ఠా వుత్తపాళియా అసంసన్దనతో **సమ్మోహవినోదనీయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) పటిక్ఖిత్తోవ, తస్మా ఆచరియేనపి అత్తనా అనధిప్పేతత్తాయేవ ఇధ చేవ నామరూపపరిచ్ఛేదే చ సకిం తదారమ్మణుప్పత్తి న వుత్తా.

౧౩. వోట్ఠబ్బనుప్పాదతో పరం ఛచిత్తక్ఖణావసిట్ఠాయుకమ్పి ఆరమ్మణం అప్పాయుకభావేన పరిదుబ్బలత్తా జవనుప్పత్తియా పచ్చయో న హోతి. జవనఞ్హి ఉప్పజ్జమానం నియమేన సత్తచిత్తక్ఖణాయుకేయేవ ఉప్పజ్జతీతి అధిప్పాయేనాహ "**జవనమ్పి అనుప్పజ్జిత్వా**"తి. హేతుమ్హి చాయం త్వాపచ్చయో, జవనస్సపి అనుప్పత్తియాతి అత్థో. ఇతరథా హి అపరకాలకిరియాయ సమానకత్తుకతా న లబ్భతీతి. **ద్వత్తిక్ఖత్తు**న్తి ద్విక్ఖత్తుం వా తిక్ఖత్తుం వా. కేచి పన

“తిక్ఖత్తు’న్తి ఇదం వచనసిలిట్ఠతామత్తప్పయోజన”న్తి వదన్తి, తం పన తేసం అభినివేసమత్తం. న హి “ద్విక్ఖత్తుం వోట్ఠబ్బనమేవ పరివత్తతీ”తి వుత్తేపి వచనస్స అసిలిట్ఠభావో అత్థి, న చ తిక్ఖత్తుం పవత్తియా బాధకం కిఞ్చి వచనం అట్ఠకథాదీసు అత్థి. ఏవఞ్చ కత్వా తత్థ తత్థ సీహళసంవణ్ణనాకారాపి “ద్విక్ఖత్తుం వా తిక్ఖత్తుం వా”ఇచ్చేవ వణ్ణేన్తి. **వోట్ఠబ్బనమేవ పరివత్తతీ**తి వోట్ఠబ్బనమేవ పునప్పునం ఉప్పజ్జతి. తం పన అప్పత్వా అన్తరా చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు ఠత్వా చిత్తప్పవత్తియా నివత్తనం నత్థి.

ఆనన్దాచరియో పనేత్థ (ధ. స. మూలటీ. ౪౯౮ విపాకుద్ధారకథావణ్ణనా) “ఆవజ్జనా కుసలాకుసలానం ఖన్ధానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౧౭) ఆవజ్జనాయ కుసలాకుసలానం అనన్తరపచ్చయభావస్స వుత్తత్తా వోట్ఠబ్బనావజ్జనానఞ్చ అత్థన్తరాభావతో సతి ఉప్పత్తియం వోట్ఠబ్బనం కామావచరకుసలాకుసలకిరియజవనానం ఏకన్తతో అనన్తరపచ్చయభావేనేవ పవత్తేయ్య, నో అఞ్ఞథాతి ముచ్ఛాకాలాదీసు మన్దీభూతవేగతాయ జవనపారిపూరియా పరిత్తారమ్మణం నియమితబ్బం, న వోట్ఠబ్బనస్స ద్వత్తిక్ఖత్తుం పవత్తియాతి దీపేతి. కిఞ్చాపి ఏవం దీపేతి, తిహేతుకవిపాకాని పన అనన్తరపచ్చయభావేన వుత్తానేవ. ఖీణాసవానం చుతివసేన పవత్తాని న కస్సచి అనన్తరపచ్చయభావం గచ్ఛన్తీతి తాని వియ వోట్ఠబ్బనమ్పి పచ్చయవేకల్లతో కుసలాకుసలాదీనం అనన్తరపచ్చయో న హోతీతి న న సక్కా వత్తుం, తస్మా **అట్ఠకథాసు** ఆగతనయేనేవేత్థ పరిత్తారమ్మణం నియమితన్తి.

౧౪. **నత్థి వీథిచిత్తుప్పాదో** ఉపరిమకోటియా సత్తచిత్తక్ఖణాయుకస్సపి ద్వత్తిక్ఖత్తుం వోట్ఠబ్బనుప్పత్తియా అప్పహోనకభావతో వీథిచిత్తానం ఉప్పాదో నత్థి, భవఙ్గపాతోవ హోతీతి అధిప్పాయో. భవఙ్గచలనమేవాతి అవధారణఫలం దస్సేతుం “నత్థి వీథిచిత్తుప్పాదో”తి వుత్తం. అపరే పన “నత్థి భవఙ్గుపచ్ఛేదో”తి అవధారణఫలం దస్సేన్తి, తం పన వీథిచిత్తుప్పాదాభావవచనేనేవ సిద్ధం. సతి హి వీథిచిత్తుప్పాదే భవఙ్గం ఉపచ్ఛిజ్జతి. భవఙ్గుపచ్ఛేదనామేన పన హేట్ఠాపి విసుం అవుత్తత్తా ఇధ అవిసేసేన వుత్తం.

౧౫. సబ్బసో వీథిచిత్తుప్పత్తియా అభావతో పచ్ఛిమవారోవిధమోఘవారవసేన వుత్తో, అఞ్ఞత్థ (ధ. స. అట్ఠ. ౪౯౮ విపాకుద్ధారకథా) పన దుతియతతియవారాపి తదారమ్మణజవనేహి సుఞ్ఞత్తా “మోఘవారా”తి వుత్తా. **ఆరమ్మణభూతా**తి విసయభూతా, పచ్చయభూతా చ. పచ్చయోపి హి “ఆరమ్మణ”న్తి వుచ్చతి “న లచ్ఛతి మారో ఓతారం, న లచ్ఛతి మారో ఆరమ్మణ”న్త్యాదీసు (దీ. ని. ౩.౮౦) వియ. తేనేవేత్థ మోఘవారస్సపి ఆరమ్మణభూతా విసయప్పవత్తీతి సిద్ధం. అతిపరిత్తారమ్మణఞ్హి మోఘవారపఞ్ఞాపనస్స పచ్చయో హోతి. ఇతరథా హి భవఙ్గచలనస్స సకసకగోచరేయేవ పవత్తనతో పచ్ఛిమవారస్స అతిపరిత్తారమ్మణే పవత్తి నత్థీతి “చతున్నం వారానం ఆరమ్మణభూతా”తి వచనం దురుపపాదనం సియాతి.

౧౬. పఞ్చద్వారే **యథారహం** తంతంద్వారానురూపం, తంతంపచ్చయానురూపం, తంతంఆరమ్మణాదిఅనురూపఞ్చ ఉప్పజ్జమానాని వీథిచిత్తాని ఆవజ్జనదస్సనాదిసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనజవనతదారమ్మణవసేన అవిసేసతో **సత్తేవ** హోన్తి. **చిత్తుప్పాదా** చిత్తానం విసుం విసుం ఉప్పత్తివసేన ఉప్పజ్జమానచిత్తానియేవ వా **చతుద్దస** ఆవజ్జనాదిపఞ్చకసత్తజవనతదారమ్మణద్వయవసేన. విత్థారా పన **చతుపఞ్ఞాస** సబ్బేసమేవ కామావచరానం యథాసమ్భవం తత్థ ఉప్పజ్జనతో,

ఏత్థాతి విసయప్పవత్తిసఙ్గహే.

పఞ్చద్వారవీథివణ్ణనా నిట్ఠితా.

మనోద్వారవీథి

పరిత్తజవనవారవణ్ణనా

౧౭. మనోద్వారికచిత్తానం అతీతానాగతమ్పి ఆరమ్మణం హోతీతి తేసం అతిమహన్తాదివసేన విసయవవత్థానం కాతుం న సక్కాతి విభూతావిభూతవసేనేవేతం నియమేతుం ‘‘**యది విభూతమారమ్మణ**’’న్త్యాది వుత్తం.

౧౮. ఏత్థాతి మనోద్వారే. **ఏకచత్తాలీస** పఞ్చద్వారావేణికానం ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణమనోధాతుత్తయవసేన తేరసచిత్తానం తత్థ అప్పవత్తనతో.

పరిత్తజవనవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అప్పనాజవనవారవణ్ణనా

౨౦. విభూతావిభూతభేదో నత్థి ఆరమ్మణస్స విభూతకాలేయేవ అప్పనాసమ్భవతో.

౨౧. తత్థ హి ఛబ్బీసతిమహగ్గతలోకుత్తరజవనేసు యం కిఞ్చి జవనం అప్పనావీథిమోతరతీతి సమ్బన్ధో. పరికమ్మోపచారానులోమగోత్రభునామేన యథాక్కమం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధేతి యోజనా. పఠమచిత్తఞ్హి అప్పనాయ పరికమ్మత్తా పటిసఙ్ఖారకభూతత్తా **పరికమ్మం**. దుతియం సమీపచారిత్తా **ఉపచారం**. నాచ్చాసన్నోపి హి నాతిదూరప్పవత్తి సమీపచారీ నామ హోతి, అప్పనం ఉపేచ్చ చరతీతి వా **ఉపచారం**. తతియం పుబ్బభాగే పరికమ్మానం, ఉపరిఅప్పనాయ చ అనుకూలత్తా **అనులోమం**. చతుత్థం పరిత్తగోత్తస్స, పుథుజ్జనగోత్తస్స చ అభిభవనతో, మహగ్గతగోత్తస్స, లోకుత్తరగోత్తస్స చ భావనతో వడ్ఢనతో **గోత్రభు,** ఇమాని చత్తారి నామాని చతుక్ఖత్తుం పవత్తియం అనవసేసతో లబ్భన్తి, తిక్ఖత్తుం పవత్తియం పన ఉపచారానులోమగోత్రభునామేనేవ లబ్భన్తి. **అట్ఠకథాయం** (విసుద్ధి॰ ౨.౧౦౪) పన పురిమానం తిణ్ణం , ద్విన్నం వా అవిసేసేనపి పరికమ్మాదినామం వుత్తం, చతుక్ఖత్తుం, తిక్ఖత్తుమేవ వా పఞ్చమం, చతుత్థం వా ఉప్పజ్జితబ్బఅప్పనానురూపతోతి అధిప్పాయో. పరికమ్మాదినామానం అనవసేసతో లబ్భమానవారదస్సనత్థం ‘‘**చతుక్ఖత్తు**’’న్తి ఆదితో వుత్తం, గణనపటిపాటివసేన పన ‘‘**పఞ్చమం వా**’’తి ఓసానే వుత్తం.

యథారహన్తి ఖిప్పాభిఞ్ఞదన్ధాభిఞ్ఞానురూపం. ఖిప్పాభిఞ్ఞస్స హి తిక్ఖత్తుం పవత్తకామావచరజవనానన్తరం చతుత్థం అప్పనాచిత్తముప్పజ్జతి. దన్ధాభిఞ్ఞస్స చతుక్ఖత్తుం పవత్తజవనానన్తరం పఞ్చమం అప్పనా ఉప్పజ్జతి, యస్మా పన అలద్ధాసేవనం అనులోమం గోత్రభుం ఉప్పాదేతుం న సక్కోతి, లద్ధాసేవనమ్పి చ ఛట్ఠం సత్తమం భవఙ్గస్స ఆసన్నభావేన పపాతాసన్నపురిసో వియ అప్పనావసేన పతిట్ఠాతుం న సక్కోతి, తస్మా చతుత్థతో ఓరం, పఞ్చమతో పరం వా అప్పనా న హోతీతి దట్ఠబ్బం. **యథాభినీహారవసేనాతి** రూపారూపలోకుత్తరమగ్గఫలానురూపసమథవిపస్సనాభావనాచిత్తాభినీహరణానురూపతో, అప్పనాయ వీథి **అప్పనావీథి**.

“తతో పరం భవఙ్గపాతోవ హోతీ”తి ఏత్తకేయేవ వుత్తే చతుత్థం, పఞ్చమం వా ఓతిణ్ణఅప్పనాతో పరం భవఙ్గపాతోవ హోతి, న మగ్గానన్తరం ఫలచిత్తం, సమాపత్తివీథియఞ్చ ఝానఫలచిత్తాని పునప్పునన్తి గణ్హేయ్యున్తి పున ‘‘**అప్పనావసానే**’’తి వుత్తం. నికాయన్తరియా కిర లోకియప్పనాసు పఠమకప్పనాతో పరం సత్తమజవనపూరణత్థం ద్వత్తిక్ఖత్తుం కామావచరజవనానమ్పి పవత్తిం వణ్ణేన్తీతి తేసం మతినిసేధనత్థం ‘‘**భవఙ్గపాతోవా**’’తి సావధారణం వుత్తం.

౨౨. తత్థాతి తేసు అట్ఠఞాణసమ్పయుత్తకామావచరజవనేసు, తేసు చ ఛబ్బీసతిమహగ్గతలోకుత్తరజవనేసు. **తత్థాతి** వా తస్మిం అప్పనావారే. **సోమనస్ససహగతజవనానన్తరన్తి** సోమనస్ససహగతానం చతున్నం కుసలకిరియజవనానం అనన్తరం. **సోమనస్ససహగతావాతి** చతుక్కజ్ఝానస్స, సుక్ఖవిపస్సకాదీనం మగ్గఫలస్స చ వసేన సోమనస్ససహగతావ, న పన ఉపేక్ఖాసహగతా భిన్నవేదనానం అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆసేవనపచ్చయభావస్స అనుద్ధటత్తా. **పాటికఙ్ఖితబ్బాతి** పసంసితబ్బా, ఇచ్ఛితబ్బాతి వుత్తం హోతి. **తత్థాపీతి** తస్మిం ఏకవేదనజవనవారేపి. **కుసలజవనానన్తరన్తి** చతుబ్బిధఞాణసమ్పయుత్తకుసలజవనానన్తరం కుసలజవనమప్పేతి, న కిరియజవనం భిన్నసన్తానే నిబ్బత్తనతో. హేట్ఠిమఞ్చ ఫలత్తయమప్పేతి సమాపత్తివీథియన్త్యధిప్పాయో.

౨౩. సుఖపుఞ్ఞమ్హా సోమనస్ససహగతతిహేతుకకుసలద్వయతో పరం అగ్గఫలవిపాకకిరియవజ్జితలోకియలోకుత్తరచతుక్కజ్ఝానజవనవసేన **ద్వత్తింస, ఉపేక్ఖకా** తిహేతుకకుసలద్వయతో పరం తథేవ పఞ్చమజ్ఝానాని **ద్వాదస, సుఖితక్రియతో** తిహేతుకద్వయతో పరం కిరియజ్ఝానచతుక్కస్స, అగ్గఫలచతుక్కస్స చ వసేన **అట్ఠ, ఉపేక్ఖకా** తిహేతుకద్వయతో పరం ఉపేక్ఖాసహగతరూపారూపకిరియపఞ్చకస్స, అగ్గఫలస్స చ వసేన **ఛ** అప్పనా సమ్భోన్తి.

౨౪. ఏత్థాతి వీథిసఙ్గహాధికారే.

అప్పనాజవనవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మనోద్వారవీథివణ్ణనా నిట్ఠితా.

అప్పనాజవనవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తదారమ్మణనియమవణ్ణనా

౨౫. సబ్బత్థాపీతి పఞ్చద్వారమనోద్వారేపి.

౨౬. ఇట్ఠేతి ఇట్ఠమజ్ఝత్తే. అతిఇట్ఠారమ్మణఞ్హి విసుం వక్ఖతి. కుసలవిపాకాని పఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణతదారమ్మణానీతి సమ్బన్ధో. ఇట్ఠమజ్ఝత్తే సన్తీరణతదారమ్మణాని ఉపేక్ఖాసహగతానేవాతి ఆహ ‘‘**అతిఇట్ఠే పన సోమనస్ససహగతానేవా**’’తి. విపాకస్స హి కమ్మానుభావతో పవత్తమానస్స ఆదాసే ముఖనిమిత్తం వియ నిబ్బికప్పతాయ పకప్పేత్వా గహణాభావతో యథారమ్మణమేవ వేదనాయోగో హోతి, కుసలాకుసలానం పన అప్పహీనవిపల్లాసేసు సన్తానేసు పవత్తియా అతిఇట్ఠేపి ఇట్ఠమజ్ఝత్తఅనిట్ఠాకారతో, అనిట్ఠేపి ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తాకారతో గహణం హోతి. తథా హి అస్సద్ధాదీనం బుద్ధాదీసు అతిఇట్ఠారమ్మణేసుపి ఉపేక్ఖాజవనం హోతి, తిత్థియాదీనఞ్చ దోమనస్సజవనం,

గమ్భీరపకతికాదీనఞ్చ పటిక్కూలారమ్మణే ఉపేక్ఖాజవనం, సునఖాదీనఞ్చ తత్థ సోమనస్సజవనం, పురిమపచ్ఛాభాగప్పవత్తాని పన విపాకాని యథావత్థుకానేవ . అపిచ అసుచిదస్సనే సుమనాయమానానం సునఖాదీనన్తి. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పన అతిఇట్ఠానిట్ఠేసు పవత్తమానానమ్పి ఉపేక్ఖాసహగతభావే కారణం హేట్ఠా కథితమేవ.

౨౭. **తత్థాపీ**తి తదారమ్మణేసుపి. **సోమనస్ససహగతకిరియజవనావసానే**తి సహేతుకాహేతుకసుఖసహగతకిరియపఞ్చకావసానే. ఖీణాసవానం చిత్తవిపల్లాసాభావేన కిరియజవనానిపి యథారమ్మణమేవ పవత్తన్తీతి వుత్తం ''**సోమనస్ససహగతకిరియజవనావసానే**''త్యాది. కేచి పన ఆచరియా ''**పట్ఠానే** (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౪౯౮ విపాకుద్ధారకథావణ్ణనా) 'కుసలాకుసలే నిరుద్ధే విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ'తి (పట్ఠా॰ ౩.౧.౯౮) కుసలాకుసలానమేవానన్తరం తదారమ్మణం వుత్తన్తి నత్థి కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణుప్పాదో''తి వదన్తి. తత్థ వుచ్చతే – యది అబ్యాకతానన్తరమ్పి తదారమ్మణం వుచ్చేయ్య. పరిత్తారమ్మణే వోట్ఠబ్బనానన్తరమ్పి తస్స పవత్తిం మఞ్ఞేయ్యున్తి కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణం న వుత్తం, న పన అలబ్భనతో. లబ్భమానస్సపి హి కేనచి అధిప్పాయేన కత్థచి అవచనం దిస్సతి, యథా తం **ధమ్మసఙ్గహే** లబ్భమానమ్పి హదయవత్థు దేసనాభేదపరిహారత్థం న వుత్తన్తి.

౨౮. **దోమనస్స...పే॰... ఉపేక్ఖాసహగతానేవ భవన్తి,** న సోమనస్ససహగతాని అఞ్ఞమఞ్ఞం విరుద్ధసభావత్తా. తేనేవ హి **పట్ఠానే** దోమనస్సానన్తరం సోమనస్సం, తదనన్తరఞ్చ దోమనస్సం అనుద్ధటం. తథా హి "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తో ధమ్మో సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"త్యాదినా (పట్ఠా॰ ౧.౨.౪౨) సుఖదుక్ఖవేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా అత్తనో అత్తనో సమానవేదనాసమ్పయుత్తానం అదుక్ఖమసుఖవేదనాయ సమ్పయుత్తకానఞ్చ అనన్తరపచ్చయభావేన ద్వీసు ద్వీసు వారేసు వుత్తా, అదుక్ఖమసుఖవేదనాయ సమ్పయుత్తకా పన సమానవేదనాసమ్పయుత్తానం, ఇతరవేదనాద్వయసమ్పయుత్తానఞ్చ ధమ్మానం అనన్తరపచ్చయభావేన తీసు వారేసూతి ఏవం వేదనాత్తికే సత్తేవ అనన్తరపచ్చయవారా వుత్తా. యది చ దోమనస్సానన్తరం సోమనస్సం, సోమనస్సానన్తరం వా దోమనస్సం ఉప్పజ్జేయ్య, సుఖదుక్ఖవేదనాసమ్పయుత్తానమ్పి అఞ్ఞమఞ్ఞం అనన్తరపచ్చయవసేన ద్వే వారే వడ్ఢేత్వా నవ వారా వత్తబ్బా సియుం, న పనేవం వుత్తా. తస్మా న తేసం తదనన్తరం ఉప్పత్తి అత్థి. ఏత్థ చ "సోమనస్ససహగతకిరియజవనావసానే"త్యాదినా అయమ్పి నియమో అనుఞ్ఞాతో –

"పరిత్తకుసలాదోస-పాపసాతక్రియాజవా ;
పఞ్చస్వేకం తదాలమ్బం, సుఖితేసు యథారహం.

"పాపాకామసుభా చేవ, సోపేక్ఖా చ క్రియాజవా;
సోపేక్ఖేసు తదాలమ్బం, ఛస్వేకమనురూపతో"తి.

అయఞ్హి జవనేన తదారమ్మణనియమో అబ్యభిచారీ. "ఞాణసమ్పయుత్తజవనతో ఞాణసమ్పయుత్తతదారమ్మణ"న్త్యాదినయప్పవత్తో పన అనేకన్తికో. యేభుయ్యేన హి అకుసలజవనేసు పరిచితస్స కదాచి కుసలజవనేసు జవితేసు, కుసలజవనేసు వా పరిచితస్స కదాచి అకుసలజవనేసు జవితేసు అకుసలానన్తరం పవత్తపరిచయేన తిహేతుకజవనతోపి పరం అహేతుకతదారమ్మణం హోతి, తథా కుసలానన్తరం పవత్తపరిచయేన అకుసలజవనతో పరం తిహేతుకతదారమ్మణమ్పి, పటిసన్ధినిబ్బత్తకకమ్మతో పన అఞ్ఞకమ్మేన తదారమ్మణప్పవత్తియం

వత్తబ్బమేవ నత్థి. తథా చ వుత్తం **పట్ఠానే** "అహేతుకే ఖన్ధే అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సన్తి, కుసలాకుసలే నిరుద్ధే అహేతుకో విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతి, కుసలాకుసలే నిరుద్ధే సహేతుకో విపాకో తదారమ్మణతా ఉప్పజ్జతీ"తి (పట్ఠా. ౩.౧.౯౮).

తస్మాతి యస్మా దోమనస్సజవనావసానే ఉపేక్ఖాసహగతానేవ హోన్తి. తస్మా దోమనస్ససహగతజవనావసానే ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం ఉప్పజ్జతీతి సమ్బన్ధో. 'సోమనస్సపటిసన్ధికస్సా'తి ఇమినావ భవఙ్గపాతాభావో దీపితోవ హోతి దోమనస్సానన్తరం సోమనస్సాభావతోతి తం అవత్వా తదారమ్మణాభావమేవ పరికప్పేన్తో ఆహ "**యది తదారమ్మణసమ్భవో నత్థి**"తి. సోమనస్సపటిసన్ధికస్స తిత్థియాదినో బుద్ధాదిఅతిఇట్ఠారమ్మణే పి పటిహతచిత్తస్స దోమనస్సజవనే జవితే వుత్తనయేన సోమనస్సతదారమ్మణస్స అతిఇట్ఠారమ్మణే చ ఉపేక్ఖాసహగతతదారమ్మణస్స అనుప్పజ్జనతో, కేనచి వా అసప్పాయేన పరిహీనలోకియజ్ఝానం ఆరబ్భ "పణీతధమ్మో మే నట్ఠో"తి విప్పటిసారం జనేన్తస్స దోమనస్సజవనే సతి అకామావచరారమ్మణే తదారమ్మణాభావతో యది తదారమ్మణస్స ఉప్పత్తిసమ్భవో నత్థీతి అధిప్పాయో.

పరిచితపుబ్బన్తి పుబ్బే పరిచితం, తస్మిం భవే యేభుయ్యేన గహితపుబ్బం. **ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం ఉప్పజ్జతి** నిరావజ్జనమ్పి. యథా తం నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స ఫలచిత్తన్త్యధిప్పాయో. యథాహు –

> "నిరావజ్జం కథం చిత్తం, హోతి నేతఞ్హి సమ్మతం;
> నియమో న వినావజ్జం, నిరోధా ఫలదస్సనా"తి.

కేన పన కిచ్చేన ఇదం చిత్తం పవత్తతీతి? తదారమ్మణకిచ్చేన తావ న పవత్తతి జవనారమ్మణస్స అగ్గహణతో, నాపి సన్తీరణకిచ్చేన యథాసమ్పటిచ్ఛితస్స సన్తీరణవసేన అప్పవత్తనతో, పటిసన్ధిచుతీసు వత్తబ్బమేవ నత్థి, పారిసేసతో పన భవస్స అఙ్గభావతో భవఙ్గకిచ్చేనాతి యుత్తం సియా. **ఆచరియధమ్మపాలత్థేరేనపి** (ధ. స. అనుటీ. ४९८ విపాకుద్ధారకథావణ్ణనా) హి అయమత్థో దస్సితోవ. యం పన పటిసన్ధిభవఙ్గానం ధమ్మతో, ఆరమ్మణతో చ సమానతం వక్ఖతి, తం యేభుయ్యతోతి దట్ఠబ్బం. న హి ఇదమేకం ఠానం వజ్జేత్వా పటిసన్ధిభవఙ్గానం విసదిసతా అత్థి. **తమనన్తరిత్వా**తి తం అత్తనో అనన్తరం అబ్యవహితం కత్వా, తదనన్తరన్త్యత్థో.

౨౯. **కామావచర...పే.... ఇచ్ఛన్తీ**తి ఏత్థ కామావచరజవనావసానేయేవ తదారమ్మణం ఇచ్ఛన్తి కామతణ్హానిదానకమ్మనిబ్బత్తత్తా. న హి తం కామతణ్హాహేతుకేన కమ్మునా జనితం అతంసభావస్స రూపారూపావచరలోకుత్తరజవనస్స అనన్తరం ఉప్పజ్జతి. కింకారణా? అజనకత్తా, జనకసమానత్తాభావతో చ. యథా హి గేహతో బహి నిక్ఖమితుకామో బాలకో జనకం, తంసదిసం వా అఙ్గులియం గహేత్వా నిక్ఖమతి, నాఞ్ఞం రాజపురిసాదిం, ఏవం భవఙ్గవిసయతో అఞ్ఞత్థ పవత్తమానం తదారమ్మణం జనకం కామావచరకుసలాకుసలం, తంసదిసం వా కామావచరకిరియజవనం అనుబన్ధతి, న పన తస్స విసదిసాని మహగ్గతలోకుత్తరజవనాని. తథా కామావచరసత్తానమేవ తదారమ్మణం ఇచ్ఛన్తి, న బ్రహ్మానం తదారమ్మణూపనిస్సయస్స కామావచరపటిసన్ధిబీజస్సాభావతో. తథా కామావచరధమ్మేస్వేవ ఆరమ్మణభూతేసు ఇచ్ఛన్తి. న ఇతరేసు అపరిచితత్తా. యథా హి సో బాలకో జనకం, తంసదిసం వా అనుగచ్ఛన్తోపి అరఞ్ఞాదిఅపరిచితట్ఠానం గచ్ఛన్తం అననుబన్ధిత్వా పముఖఙ్గణాదిమ్హి పరిచితట్ఠానేయేవ అనుబన్ధతి,

ఏవమిదమ్పి రూపావచరాదిఅపరిచితారమ్మణం ఆరబ్భ పవత్తన్తం నానుబన్ధతి. అపిచ కామతణ్హాయత్తకమ్మజనితత్తాపి ఏతం కామతణ్హారమ్మణేసు పరిత్తధమ్మేస్వేవ పవత్తతీతి వుత్తోవాయమత్థో. హోన్తి చేత్థ –

"జనకం తంసమానం వా, జవనం అనుబన్ధతి;
న తు అఞ్ఞం తదాలమ్బం, బాలదారకలీలయా.

"బీజస్సాభావతో నత్థి, బ్రహ్మనమ్పి ఇమస్స హి;
పటిసన్ధిమనో బీజం, కామావచరసఞ్ఞితం.

"ఠానే పరిచితేయేవ, తం ఇదం బాలకో వియ;
అనుయాతీతి నాఞ్ఞత్థ, హోతి తణ్హావసేన వా"తి.

నను చ "కామావచరపటిసన్ధిబీజాభావతో"తి వుత్తం, తథా చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనమ్పి అభావో ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి ఇన్ద్రియప్పవత్తిఆనుభావతో, ద్వారవీథిభేదే చిత్తనియమతో చ.

తదారమ్మణనియమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

జవననియమవణ్ణనా

౩౨. **మన్దప్పవత్తియ**న్తి మరణాసన్నకాలే వత్థుదుబ్బలతాయ మన్దీభూతవేగత్తా మన్దం హుత్వా పవత్తియం. **మరణకాలాదీసూతి ఆది**-సద్దేన ముచ్ఛాకాలం సఙ్గణ్హాతి.

౩౩. **భగవతో...పే.... వదన్తీ**తి భగవతో యమకపాటిహారియకాలాదీసు ఉదకక్ఖన్ధఅగ్గిక్ఖన్ధప్పవత్తనాదిఅత్థం విసుం విసుం పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా తతో వుట్ఠాయ ఝానధమ్మే విసుం విసుం ఆవజ్జేన్తస్స ఆవజ్జనవసితాయ మత్థకప్పత్తియా ఆవజ్జనతప్పరోవ చిత్తాభినీహారో హోతీతి యథావజ్జితఝానఙ్గారమ్మణాని చత్తారి, పఞ్చవా పచ్చవేక్ఖణజవనచిత్తాని పవత్తన్తీతి వదన్తి (విసుద్ధి. ౧.౭౮) **అట్ఠకథాచరియా**. "భగవతో"తి చ ఇదం నిదస్సనమత్తం అఞ్ఞేసమ్పి ధమ్మసేనాపతిఆదీనం ఏవరూపే అచ్చాయికకాలే అపరిపుణ్ణజవనానం పవత్తనతో. తథా చ వుత్తం **అట్ఠకథాయం** "అయఞ్చ మత్థకప్పత్తా వసితా భగవతో యమకపాటిహారియకాలే అఞ్ఞేసం వా ఏవరూపే కాలే"తి (విసుద్ధి. ౧.౭౮). **"చత్తారి పఞ్చ వా"**తి చ పనేతం తిక్ఖిన్ద్రియముదిన్ద్రియవసేన గహేతబ్బన్తి **ఆచరియధమ్మపాలత్థేరేన** (విసుద్ధి. మహా. ౧.౭౮) వుత్తం, తస్మా భగవతో చత్తారి, అఞ్ఞేసం పఞ్చపీతి యుత్తం వియ దిస్సతి.

౩౪. **ఆదికమ్మికస్సా**తి ఆదితో కతయోగకమ్మస్స. పఠమం నిబ్బత్తా అప్పనా **పఠమకప్పనా**. అభిఞ్ఞాజవనానమ్పి "పఠమకప్పనాయా"తి అధికారో సియాతి ఆహ **"సబ్బదాపీ"**తి, పఠముప్పత్తికాలే, చిణ్ణవసీకాలే చ పఞ్చాభిఞ్ఞాజవనాని ఏకవారమేవ జవన్తీత్యత్థో.

౩౫. మగ్గాయేవ ఉప్పజ్జనతో **మగ్గుప్పాదా. యథారహ**న్తి పఞ్చమం వా చతుత్థం వా ఉప్పన్నమగ్గానురూపం. సత్తజవనపరమత్తా హి ఏకావజ్జనవీథియా చతుత్థం ఉప్పన్నమగ్గతో పరం తీణి ఫలచిత్తాని, పఞ్చమం ఉప్పన్నమగ్గతో

పరం ద్వే వా హోన్తి.

౩౬. నిరోధసమాపత్తికాలేతి నిరోధస్స పుబ్బభాగే. **చతుత్థారుప్పజవన**న్తి కుసలకిరియానం అఞ్ఞతరం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనజవనం. అనాగామిఖీణాసవాయేవ నిరోధసమాపత్తిం సమాపజ్జన్తి, న సోతాపన్నసకదామినోతి వుత్తం "**అనాగామిఫలం వా అరహత్తఫలం వా**"తి. విభత్తివిపల్లాసో చేత్థ దట్ఠబ్బో "అనాగామిఫలే వా అరహత్తఫలే వా"తి. తేనాహ "**నిరుద్ధే**"తి. **యథారహ**న్తి తంతంపుగ్గలానురూపం.

౩౭. సబ్బత్థాపి సమాపత్తివీథియన్తి సకలాయపి ఝానసమాపత్తివీథియం, ఫలసమాపత్తివీథియఞ్చ.

౩౮. పరిత్తాని జవనాని సత్తక్ఖత్తుం మతాని ఉక్కంసకోటియా. మగ్గాభిఞ్ఞా పన **సకిం** ఏకవారమేవ మతా. **అవసేసాని** అభిఞ్ఞామగ్గవజ్జితాని మహగ్గతలోకుత్తరజవనాని బహూనిపి లబ్భన్తి సమాపత్తివీథియం అహోరత్తమ్పి పవత్తనతో. **అపి**-సద్దేన లోకియజ్ఝానాని పఠమకప్పనాయం, అన్తిమఫలద్వయఞ్చ నిరోధానన్తరం ఏకవారం, ఫలచిత్తాని మగ్గానన్తరం ద్వత్తిక్ఖత్తుమ్పీతి సమ్పిణ్డేతి.

జవననియమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుగ్గలభేదవణ్ణనా

౪౦. ఇదాని దుహేతుకాహేతుకాపాయికాహేతుకతిహేతుకవసేన చతుబ్బిధానం పుథుజ్జనానం, మగ్గట్ఠఫలట్ఠవసేన అట్ఠవిధానం అరియానన్తి ద్వాదసన్నం పుగ్గలానం ఉప్పజ్జనకవీథిచిత్తపరిచ్ఛేదదస్సనత్థం పఠమం తావ తేసం వజ్జితబ్బచిత్తాని దస్సేతుమాహ "**దుహేతుకానమహేతుకానఞ్చా**"త్యాది. పటిసన్ధివిఞ్ఞాణసహగతాలోభాదోసవసేన ద్వే హేతూ ఇమేసన్తి **ద్విహేతుకా**. తాదిసానం హేతూనం అభావతో **అహేతుకా**. మ-కారో పదసన్ధికరో. **అప్పనాజవనాని న లబ్భన్తి** విపాకావరణసబ్భావతో. ద్విహేతుకాహేతుకపటిసన్ధి హి "విపాకావరణ"న్తి వుచ్చతి. అప్పనాజవనాభావతోయేవ అరహత్తం నత్థీతి **కిరియజవనాని న లబ్భన్తి**.

౪౧. "సహేతుకం (పట్ఠా॰ ౩.౧.౧౦౨) భవఙ్గం అహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి పాఠతో అహేతుకానమ్పి నానాకమ్మేన ద్విహేతుకతదారమ్మణం సమ్భవతి, ద్విహేతుకానం వత్తబ్బమేవ నత్థి. మూలసన్ధియా పన జళభావతో ఉభిన్నమ్పి నత్థి తిహేతుకతదారమ్మణన్తి ఆహ "**తథా ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకాని చా**"తి. ఆచరియ**జోతిపాలత్థేరేన** పన "సహేతుకం భవఙ్గ"న్తి అవిసేసేన వుత్తత్తా అహేతుకానమ్పి తిహేతుకతదారమ్మణం వత్వా ఇధ ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకాభావవచనస్స పరిహాసవసేన "సో ఏవ పుచ్ఛితబ్బో, యో తస్స కత్తా"తి వుత్తం, తం పన పరిహాసవసేన వుత్తమ్పి ఆచరియం పుచ్ఛిత్వావ విజాననత్థం వుత్తవచనం వియ ఠితం. తథా హి ఆచరియేనేవేత్థ కారణం **పరమత్థవినిచ్ఛయే** వుత్తం –

"ఞాణపాకా న వత్తన్తి, జళత్తా మూలసన్ధియా"తి; (పరమ॰ వి॰ ౨౨౧);

అపరే పన "యథా అహేతుకానం సహేతుకతదారమ్మణం హోతి, ఏవం ద్విహేతుకానం తిహేతుకతదారమ్మణమ్పీ"తి వణ్ణేన్తి, తేసం మతానురోధేన చ ఇధాపి ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకపటిక్ఖేపో అహేతుకేయేవ సన్ధాయాతి వదన్తి. తత్థ పన పమాణపాఠాభావతో ఆచరియేన ఉభిన్నమ్పి సాధారణవసేన ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకాభావే కారణం వత్వా సమకమేవ చిత్తపరిచ్ఛేదస్స దస్సితత్తా తేసం వచనం వీమంసిత్వా సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. అహేతుకాపేక్ఖాయ చేత్థ "సుగతియ"న్తి వచనం, తం పన అత్థతో అనుఞ్ఞాతద్విహేతుకవిపాకానం తత్థేవ సమ్భవదస్సనపరం. తేనాహ **"దుగ్గతియం పనా"**త్యాది.

౪౩. **తిహేతుకేసూ**తి పటిసన్ధివిఞ్ఞాణసహగతాలోభాదోసామోహావసేన తిహేతుకేసు పుథుజ్జాదీసూ నవవిధపుగ్గలేసు.

౪౫. **దిట్ఠీ...పే.... సేక్ఖానన్తి** సిక్ఖాయ అపరిపూరకారితాయ సిక్ఖనసీలతాయ "సేక్ఖా"తి లద్ధనామానం సోతాపన్నసకదాగామీనం పుగ్గలానం పఠమమగ్గేనేవ సక్కాయదిట్ఠివిచికిచ్ఛానం పహీనత్తా తంసహగతజవనాని చేవ **చ**-సద్దేన ఆకడ్ఢితాని ఖీణాసవావేణికాని కిరియజవనాని చ న లబ్భన్తి.

౪౬. **పటిఘజవనాని చా**తి దోమనస్సజవనాని చేవ దిట్ఠిసమ్పయుత్తవిచికిచ్ఛాసహగతకిరియజవనాని చ.

౪౭. **లోకుత్తర...పే.... సముప్పజ్జన్తీ**తి చతున్నం మగ్గానం ఏకచిత్తక్ఖణికభావేన పుగ్గలన్తరేసు అసమ్భవతో, హేట్ఠిమహేట్ఠిమానఞ్చ ఉపరూపరిసమాపత్తియా అనధిగతత్తా, ఉపరూపరిపుగ్గలానఞ్చ అసముగ్ఘాటితకమ్మకిలేసనిరోధేన పుథుజ్జనేహి వియ సోతాపన్నానం సోతాపన్నాదీహి పుగ్గలన్తరభావూపగమనేన పటిప్పస్సద్ధత్తా చ అట్ఠపి లోకుత్తరజవనాని యథాసకం మగ్గఫలట్ఠానం అరియానమేవ సముప్పజ్జన్తి.

౪౮. ఇదాని తేసం తేసం పుగ్గలానం యథాపటిక్ఖిత్తజవనాని వజ్జేత్వా పారిసేసతో లబ్భమానజవనాని సమ్పిణ్డేత్వా దస్సేతుం **"అసేక్ఖాన"**న్త్యాది వుత్తం. తివిధసిక్ఖాయ పరిపూరకారిభావతో **అసేక్ఖానం** ఖీణాసవానం తేత్తింసవిధకుసలాకుసలస్స, హేట్ఠిమఫలత్తయస్స, వీథిముత్తానఞ్చ నవమహగ్గతవిపాకానం వసేన పఞ్చచత్తాలీసవజ్జితాని సేసాని తేవీసతికఆమావచరవిపాకవీసతికిరియఅరహత్తఫలవసేన **చతుచత్తాలీస** వీథిచిత్తాని **సమ్భవా** యథాలాభం కామభవే ఠితానం వసేన ఉద్దిసే.

సేక్ఖానం అట్ఠారసకిరియజవనదిట్ఠివిచికిచ్ఛాసహగతపఞ్చకఅగ్గఫలమహగ్గతవిపాకవసేన తేత్తింస వజ్జేత్వా తేవీసతికామావచరవిపాకఆవజ్జనద్వయఏకవీసతికుసలసత్తాకుసలహేట్ఠిమఫలత్తయవసేన **ఛప్పఞ్ఞాస** వీథిచిత్తాని యథాసమ్భవం ఉద్దిసే అవిసేసతో. విసేసతో పన సోతాపన్నసకదాగామీనం ఏకపఞ్ఞాస, అనాగామీనం ఏకూనపఞ్ఞాస, అవసేసానం చతున్నం పుథుజ్జనానం అట్ఠారసకిరియజవనసబ్బలోకుత్తరమహగ్గతవిపాకవసేన పఞ్చతింస వజ్జేత్వా అవసేసాని కామావచరవిపాకఆవజ్జనద్వయలోకియకుసలాకుసలవసేన **చతుపఞ్ఞాస** వీథిచిత్తాని యథాసమ్భవతో ఉద్దిసే అవిసేసతో. విసేసతో పన తిహేతుకానం చతుపఞ్ఞాసేవ లబ్భన్తి, ద్విహేతుకాహేతుకానం ఞాణసమ్పయుత్తవిపాకఅప్పనాజవనవజ్జితాని ఏకచత్తాలీస, ఆపాయికానం తానేవ ద్విహేతుకవిపాకవజ్జితాని సత్తతింస వీథిచిత్తానీతి దట్ఠబ్బం.

పుగ్గలానం వసేన చిత్తప్పవత్తిభేదో **పుగ్గలభేదో**.

పుగ్గలభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భూమివిభాగవణ్ణనా

౪౮. **సబ్బానిపి వీథిచిత్తాని ఉపలబ్భన్తి** ఛన్నం ద్వారానం, సబ్బేసఞ్చ పుగ్గలానం తత్థ సమ్భవతో. **యథారహన్తి** తంతంభవానురూపం, తంతంపుగ్గలానురూపఞ్చ.

౫౨. త్యాదినా ఘానవిఞ్ఞాణాదీనమ్పి పటిక్ఖేపో హేస్సతీతి రూపావచరభూమియం పటిఘజవనతదారమ్మణానేవ పటిక్ఖిత్తాని. సబ్బత్థాపీతి కామభవే, రూపభవే, అరూపభవే చ.

౫౪. **కామ**భవే యథారహం వీథిముత్తవజ్జాని **అసీతి వీథిచిత్తాని**, రూపభవే పటిఘద్వయఅట్ఠతదారమ్మణఘానాదివిఞ్ఞాణఛక్కవీథిముత్తకవసేన పఞ్చవీసతి వజ్జేత్వా సేసాని ఆవజ్జనద్వయనవఅహేతుకవిపాకతేపఞ్ఞాసజవనవసేన **చతుసట్ఠి, అరూపే** భవే తేవీసతికామావచరవిపాకపఠమమగ్గపఞ్చదసరూపావచరపటిఘద్వయఆరుప్పవిపాకకిరియమనోధాతుహసనవసేన సత్తచత్తాలీస వజ్జేత్వా సేసాని ఛబ్బీసతి పరిత్తజవనఅట్ఠఆరుప్పజవనసత్తలోకుత్తరజవనమనోద్వారావజ్జనవసేన **ద్వేచత్తాలీస** చిత్తాని **లబ్భరే** ఉపలబ్భన్తి.

కేచి పన "రూపభవే అనిట్ఠారమ్మణాభావతో ఇధాగతానంయేవ బ్రహ్మానం అకుసలవిపాకసమ్భవోతి తాని పరిహాపేత్వా పఞ్చపరిత్తవిపాకేహి సద్ధిం రూపభవే సట్ఠియేవ వీథిచిత్తానీ"తి వదన్తి. ఇధ పన తత్థ ఠత్వాపి ఇమం లోకం పస్సన్తానం అనిట్ఠారమ్మణస్స అసమ్భవో న సక్కా వత్తున్తి తేహి సద్ధింయేవ తత్థ చతుసట్ఠి వుత్తాని. ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **ధమ్మానుసారణియం** "యదా బ్రహ్మానో కామావచరం అనిట్ఠారమ్మణం ఆలమ్బన్తి, తదా తం సుగతియమ్పి అకుసలవిపాకచక్ఖుసోతవిఞ్ఞాణమనోధాతుసన్తీరణానం ఉప్పత్తి సమ్భవతీ"తి.

భూమివసేన విభాగో **భూమివిభాగో**.

భూమివిభాగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫౫. **యథాసమ్భవన్తి** తంతంద్వారేసు, తంతంభవేసు వా సమ్భవానురూపతో. **యావతాయుకన్తి** పటిసన్ధితో పరం భవనికన్తివసేన పవత్తమనోద్వారికచిత్తవీథితో పట్ఠాయ చుతిచిత్తావసానం , తతో పుబ్బే పవత్తభవఙ్గావసానం వా అబ్బోచ్ఛిన్నా అసతి నిరోధసమాపత్తియన్తి అధిప్పాయో.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

వీథిపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. వీథిముత్తపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. ఏత్తావతా వీథిసఙ్గహం దస్సేత్వా ఇదాని వీథిముత్తసఙ్గహం దస్సేతుమారభన్తో ఆహ "**వీథిచిత్తవసేనేవ**"న్త్యాది. **ఏవం** యథావుత్తనయేన వీథిచిత్తవసేన పవత్తియం పటిసన్ధితో అపరభాగే చుతిపరియోసానం పవత్తిసఙ్గహో నామ సఙ్గహో ఉదీరితో, ఇదాని తదనన్తరం **సన్ధియం** పటిసన్ధికాలే, తదాసన్నతాయ తంగహణేనేవ గహితచుతికాలే చ పవత్తిసఙ్గహో వుచ్చతీతి యోజనా.

భూమిచతుక్కవణ్ణనా

౩. పుఞ్ఞసమ్మతా అయా యేభుయ్యేన అపగతోతి అపాయో, సోయేవ భూమి భవన్తి ఏత్థ సత్తాతి **అపాయభూమి**. అనేకవిధసమ్పత్తిఅధిట్ఠానతాయ సోభనా గన్తబ్బతో ఉపపజ్జితబ్బతో గతీతి సుగతి, కామతణ్హాసహచరితా సుగతి కామసుగతి, సాయేవ భూమీతి **కామసుగతిభూమి**. ఏవం సేసేసుపి.

౪. అయతో సుఖతో నిగ్గతోతి **నిరయో**. తిరో అఞ్చితాతి తిరచ్ఛానా, తేసం యోని **తిరచ్ఛానయోని**. యవన్తి తాయ సత్తా అమిస్సితాపి సమానజాతితాయ మిస్సితా వియ హోన్తీతి **యోని**. సా పన అత్థతో ఖన్ధానం పవత్తివిసేసో. పకట్ఠేన సుఖతో ఇతా గతాతి పేతా, నిజ్ఝామతణ్హికాదిభేదానం పేతానం విసయో **పేత్తివిసయో** . ఏత్థ పన తిరచ్ఛానయోనిపేత్తివిసయగ్గహణేన ఖన్ధానంయేవ గహణం తేసం తాదిసస్స పరిచ్ఛిన్నోకాసస్స అభావతో. యత్థ వా తే అరఞ్ఞపబ్బతపాదాదికే నిబద్ధవాసం వసన్తి, తాదిసస్స ఠానస్స వసేన ఓకాసోపి గహేతబ్బో. న సురన్తి ఇస్సరియకీళాదీహి న దిబ్బన్తీతి **అసురా,** పేతాసురా. ఇతరే పన న సురా సురప్పటిపక్ఖాతి అసురా, ఇధ చ పేతాసురానమేవ గహణం ఇతరేసం తావతింసేసు గహణస్స ఇచ్ఛితత్తా. తథా హి వుత్తం ఆచరియేన –

"తావతింసేసు దేవేసు, వేపచిత్తాసురా గతా"తి; (నామ॰ పరి॰ ౪౩౮);

౫. సతిసూరభావబ్రహ్మచరియయోగ్యతాదిగుణేహి ఉక్కట్ఠమనతాయ మనో ఉస్సన్నం ఏతేసన్తి **మనుస్సా**. తథా హి పరమసతినేపక్కాదిప్పత్తా బుద్ధాదయోపి మనుస్సభూతాయేవ. జమ్బుదీపవాసినో చేత్థ నిప్పరియాయతో మనుస్సా. తేహి పన సమానరూపాదితాయ సద్ధిం పరిత్తదీపవాసీహి ఇతరమహాదీపవాసినోపి "మనుస్సా"తి వుచ్చన్తి. లోకియా పన "మనునో ఆదిఖత్తియస్స అపచ్చం పుత్తాతి మనుస్సా"తి వదన్తి. మనుస్సానం నివాసభూతా భూమి ఇధ **మనుస్సా**. ఏవం సేసేసుపి.

చతూసు మహారాజేసు భత్తి ఏతేసం, చతున్నం వా మహారాజానం నివాసట్ఠానభూతే చాతుమహారాజే భవాతి **చాతుమహారాజికా**. మాఘేన మాణవేన సద్ధిం తేత్తింస సహపుఞ్ఞకారినో ఏత్థ నిబ్బత్తాతి తంసహచరితట్ఠానం తేత్తింసం, తదేవ తావతింసం, తంనివాసో ఏతేసన్తి **తావతింసా**తి వదన్తి. యస్మా పన "సహస్సం చాతుమహారాజికానం సహస్సం తావతింసాన"న్తి (అ॰ ని॰ ౩.౮౧) వచనతో సేసచక్కవాళేసుపి ఛకామావచరదేవలోకా అత్థి, తస్మా నామమత్తమేవ ఏతం తస్స దేవలోకస్సాతి గహేతబ్బం. దుక్ఖతో యాతా అపయాతాతి **యామా**. అత్తనో సిరిసమ్పత్తియా తుసం పీతిం ఇతా గతాతి **తుసితా**. నిమ్మానే రతి ఏతేసన్తి **నిమ్మానరతినో**. పరనిమ్మితేసు భోగేసు అత్తనో వసం వత్తేన్తీతి **పరనిమ్మితవసవత్తినో**.

౭. మహాబ్రహ్మానం పరిచారికత్తా తేసం పరిసతి భవాతి **బ్రహ్మపారిసజ్జా**. తేసం పురోహితట్ఠానే ఠితత్తా **బ్రహ్మపురోహితా**. తేహి తేహి ఝానాదీహి గుణవిసేసేహి బ్రూహితా పరివుద్ధాతి బ్రహ్మానో, వణ్ణవన్తతాయ చేవ దీఘాయుకతాదీహి చ బ్రహ్మపారిసజ్జాదీహి మహన్తా బ్రహ్మానోతి **మహాబ్రహ్మానో**. తయోపేతే పణీతరతనపభావభాసితసమానతలవాసినో.

౮. ఉపరిమేహి పరిత్తా ఆభా ఏతేసన్తి **పరిత్తాభా**. అప్పమాణా ఆభా ఏతేసన్తి **అప్పమాణాభా**. వలాహకతో విజ్జు వియ ఇతో చితో చ ఆభా సరతి నిస్సరతి ఏతేసం సప్పీతికజ్ఝాననిబ్బత్తక్ఖన్ధసన్తానత్తాతి **ఆభస్సరా**. దణ్డదీపికాయ వా అచ్చి వియ ఏతేసం సరీరతో ఆభా ఛిజ్జిత్వా ఛిజ్జిత్వా పతన్తీ వియ సరతి నిస్సరతీతి **ఆభస్సరా**. యథావుత్తాయ వా పభాయ ఆభాసనసీలాతి **ఆభస్సరా**. ఏతేపి తయో పణీతరతనపభావభాసితేకతలవాసినో.

౯. సుభాతి ఏకగ్ఘనా అచలా సరీరాభా వుచ్చతి, సా ఉపరిబ్రహ్మేహి పరిత్తా ఏతేసన్తి **పరిత్తసుభా**. అప్పమాణా సుభా ఏతేసన్తి **అప్పమాణసుభా**. పభాసముదయసఙ్ఖాతేహి సుభేహి కిణ్ణా ఆకిణ్ణాతి **సుభకిణ్హా**. “సుభాకిణ్ణా”తి చ వత్తబ్బే ఆ-సద్దస్స రస్సత్తం, అన్తిమణ-కారస్స చ హ-కారం కత్వా “సుభకిణ్హా”తి వుత్తం. ఏతేపి పణీతరతనపభావభాసితేకతలవాసినో.

౧౦. ఝానప్పభావనిబ్బత్తం విపులం ఫలమేతేసన్తి **వేహప్ఫలా**. సఞ్ఞావిరాగభావనానిబ్బత్తరూపసన్తతిమత్తత్తా నత్థి సఞ్ఞా, తంముఖేన వుత్తావసేసా అరూపక్ఖన్ధా చ ఏతేసన్తి అసఞ్ఞా. తేయేవ సత్తాతి **అసఞ్ఞసత్తా**. ఏతేపి పణీతరతనపభావభాసితేకతలవాసినో. సుద్ధానం అనాగామిఅరహన్తానమేవ ఆవాసాతి సుద్ధావాసా. అనునయపటిఘాభావతో వా సుద్ధో ఆవాసో ఏతేసన్తి సుద్ధావాసా, తేసం నివాసభూమిపి **సుద్ధావాసా**.

౧౧. ఇమేసు పన పఠమతలవాసినో అప్పకేన కాలేన అత్తనో ఠానం న విజహన్తీతి **అవిహా**. దుతియతలవాసినో న కేనచి తప్పన్తీతి **అతప్పా**. తతియతలవాసినో పరమసున్దరరూపత్తా సుఖేన దిస్సన్తీతి **సుదస్సా**. చతుత్థతలవాసినో సుపరిసుద్ధదస్సనత్తా సుఖేన పస్సన్తీతి **సుదస్సినో**. పఞ్చమతలవాసినో పన ఉక్కట్ఠసమ్పత్తికత్తా నత్థి ఏతేసం కనిట్ఠభావోతి **అకనిట్ఠా**.

౧౨. ఆకాసానఞ్చాయతనే పవత్తా పఠమారుప్పవిపాకభూతచతుక్ఖన్ధా ఏవ, తేహి పరిచ్ఛిన్నఓకాసో వా **ఆకాసానఞ్చాయతనభూమి**. ఏవం సేసేసుపి.

౧౩. పుథుజ్జనా, సోతాపన్నా చ సకదాగామినో చాపి పుగ్గలా సుద్ధావాసేసు సబ్బథా న లబ్భన్తీతి సమ్బన్ధో. పుథుజ్జనాదీనఞ్చ పటిక్ఖేపేన అనాగామిఅరహన్తానమేవ తత్థ లాభో వుత్తో హోతి.

౧౪. **సేసట్ఠానేసూతి** సుద్ధావాసఅపాయఅసఞ్ఞివజ్జితేసు సేసట్ఠానేసు అరియా, అనరియాపి చ లబ్భన్తి.

భూమిచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిసన్ధిచతుక్కవణ్ణనా

౧౫. **ఓక్కన్తిక్ఖణేతి** పటిసన్ధిక్ఖణే.

౧౭. జాతియా అన్ధో **జచ్చన్ధో**. కిఞ్చాపి జాతిక్ఖణే అణ్డజజలాబుజా సబ్బేపి అచక్ఖుకావ . తథాపి చక్ఖాదిఉప్పజ్జనారహకాలేపి చక్ఖుప్పత్తివిబన్ధకకమ్మప్పటిబాహితసామత్థియేన దిన్నపటిసన్ధినా, ఇతరేనపి వా కమ్మేన అనుప్పాదేతబ్బచక్ఖుకో సత్తో **జచ్చన్ధో** నామ. అపరే పన "జచ్చన్ధోతి పసూతియంయేవ అన్ధో, మాతుకుచ్ఛియం అన్ధో హుత్వా నిక్ఖన్తోతి అత్థో, తేన దుహేతుకతిహేతుకానం మాతుకుచ్ఛియం చక్ఖుస్స అవిపజ్జనం సిద్ధ"న్తి వదన్తి. **జచ్చన్ధాదీన**న్తి ఏత్థ **ఆది**గ్గహణేన జచ్చబధిరజచ్చమూగజచ్చజళజచ్చుమ్మత్తకపణ్డకఉభతోబ్యఞ్జనకనపుంసకమమ్మాదీనం సఙ్గహో. అపరే పన "ఏకచ్చే అహేతుకపటిసన్ధికా అవికలిన్ద్రియా హుత్వా థోకం విచారణపకతికా హోన్తి, తాదిసానమ్పి ఆదిసద్దేన సఙ్గహో"తి వదన్తి. భుమ్మదేవే సితా నిస్సితా తగ్గతికత్తాతి **భుమ్మస్సితా**. సుఖసముస్సయతో వినిపాతాతి **వినిపాతికా**.

౧౮. **సబ్బత్థాపి కామసుగతియ**న్తి దేవమనుస్సవసేన సత్తవిధాయపి కామసుగతియం.

౨౧. **తేసూ**తి యథావుత్తపటిసన్ధియుత్తేసు పుగ్గలేసు, అపాయాదీసు వా. **ఆయుప్పమాణగణనాయ నియమో నత్థి** కేసఞ్చి చిరాయుకత్తా, కేసఞ్చి చిరతరాయుకత్తా చ. తథాచాహు –

"ఆపాయికమనుస్సాయు-
పరిచ్ఛేదో న విజ్జతి;
తథా హి కాలో మన్ధాతా,
యక్ఖా కేచి చిరాయునో"తి. –

అపాయేసు హి కమ్మమేవ పమాణం, తత్థ నిబ్బత్తానం యావ కమ్మం నఖీయతి. తావ చవనాభావతో, తథా భుమ్మదేవానం. తేసుపి హి నిబ్బత్తా కేచి సత్తాహాదికాలం తిట్ఠన్తి, కేచి కప్పమత్తమ్పి, తథా మనుస్సానమ్పి కదాచి తేసమ్పి అసఙ్ఖ్యేయ్యాయుకత్తా కదాచి దసవస్సాయుకత్తా. "యో చిరం జీవతి, సో వస్ససతం జీవతి, అప్పం వా భియ్యో (దీ॰ ని॰ ౨.౭; సం॰ ని॰ ౧.౧౪౫; అ॰ ని॰ ౭.౭౪), దుతియం వస్ససతం న పాపుణాతీ"తి ఇదం పన అజ్జతనకాలికే సన్ధాయ వుత్తం.

౨౨. **దిబ్బాని పఞ్చవస్ససతానీ**తి మనుస్సానం పఞ్ఞాస వస్సాని ఏకదినం, తదనురూపతో మాససంవచ్ఛరే పరిచ్ఛిన్దిత్వా దిబ్బప్పమాణాని పఞ్చవస్ససతాని ఆయుప్పమాణం హోతి. వుత్తమ్పి చేతం –

"యాని పఞ్ఞాస వస్సాని, మనుస్సానం దినో తహిం;
తింసరత్తిదివో మాసో, మాసా ద్వాదస సంవచ్ఛరం;
తేన సంవచ్ఛరేనాయు, దిబ్బం పఞ్చసతం మత"న్తి.

మనుస్సగణనాయాతి మనుస్సానం సంవచ్ఛరగణనాయ. **తతో చతుగ్గుణ**న్తి చాతుమహారాజికానం పఞ్ఞాసమానుస్సకవస్సపరిమితం దివసం, దిబ్బాని చ పఞ్చవస్ససతాని దిగుణం కత్వా దిబ్బవస్ససహస్సాని తావతింసానం సమ్భవతీతి ఏవం దివససంవచ్ఛరదిగుణవసేన చతుగ్గుణం, తం పన దిబ్బగణనాయ వస్ససహస్సం, మనుస్సగణనాయ సట్ఠివస్ససతసహస్సాధికతికోటిప్పమాణం హోతి. **తతో చతుగ్గుణం యామాన**న్తి తావతింసానమాయుప్పమాణతో వుత్తనయేన చతుగ్గుణం, దిబ్బగణనాయ ద్విసహస్సం, మనుస్సగణనాయ చత్తాలీసవస్ససతసహస్సాధికా చుద్దస వస్సకోటియో హోన్తి. **తతో చతుగ్గుణం తుసితాన**న్తి దిబ్బాని చత్తారి వస్ససహస్సాని,

మనుస్సగణనాయ సట్ఠివస్ససతసహస్సాధికా సత్తపణ్ణాస వస్సకోటియో. **తతో చతుగ్గుణం నిమ్మానరతీన**న్తి దిబ్బాని అట్ఠవస్ససహస్సాని, మనుస్సగణనాయ ద్వే వస్సకోటిసతాని చత్తాలీసవస్ససతసహస్సాధికా తింస వస్సకోటియో చ. **తతో చతుగ్గుణం పరనిమ్మితవసవత్తీన**న్తి దిబ్బాని సోళస వస్ససహస్సాని.

౨౩. మనుస్సగణనం పన సయమేవ దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**నవసతఞ్చా**’’త్యాది. వస్సానం సమ్బన్ధి నవసతం ఏకవీస కోటియో, తథా సట్ఠి చ వస్ససతసహస్సాని వసవత్తీసు ఆయుప్పమాణన్తి సమ్బన్ధో.

౨౫. **దుతియజ్ఝానభూమియ**న్తి చతుక్కనయవసేన వుత్తం. తతో పరం పవత్తియం, చవనకాలే చ తథారూపమేవ భవఙ్గచుతివసేన పవత్తిత్వా నిరుజ్ఝతీతి యోజనా.

౨౯. **తేసూ**తి తాహి గహితపటిసన్ధికేసు బ్రహ్మేసు. **కప్పస్సా**తి అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పస్స. న హి బ్రహ్మపారిసజ్జాదీనం తిణ్ణం మహాకప్పవసేన ఆయుపరిచ్ఛేదో సమ్భవతి ఏకకప్పేపి తేసం అవినాసాభావేన పరిపుణ్ణకప్పే అసమ్భవతో. తథా హేస (విసుద్ధి॰ ౨.౪౦౯) లోకో సత్తవారేసు అగ్గినా వినస్సతి, అట్ఠమే వారే ఉదకేన, పున సత్తవారేసు అగ్గినా, అట్ఠమే వారే ఉదకేనాతి ఏవం అట్ఠసు అట్ఠకేసు పరిపుణ్ణేసు పచ్ఛిమే వారే వాతేన వినస్సతి. తత్థ పఠమజ్ఝానతలం ఉపాదాయ అగ్గినా, దుతియతతియజ్ఝానతలం ఉపాదాయ ఉదకేన, చతుత్థజ్ఝానతలం ఉపాదాయ వాతేన వినస్సతి. వుత్తమ్పి చేతం –

> ‘‘సత్త సత్తగ్గినా వారా, అట్ఠమే అట్ఠమే దకా;
> చతుసట్ఠి యదా పుణ్ణా, ఏకో వాయువరో సియా.
>
> ‘‘అగ్గినాభస్సరా హేట్ఠా, ఆపేన సుభకిణ్హతో;
> వేహప్ఫలతో వాతేన, ఏవం లోకో వినస్సతీ’’తి. –

తస్మా తిణ్ణమ్పి పఠమజ్ఝానతలానం ఏకకప్పేపి అవినాసాభావతో సకలకప్పే తేసం సమ్భవో నత్థీతి అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పవసేన తేసం ఆయుపరిచ్ఛేదో దట్ఠబ్బో. దుతియజ్ఝానాదితలతో పట్ఠాయ పన పరిపుణ్ణస్స మహాకప్పస్స వసేన, న అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పవసేన. **అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పో**తి చ యోజనాయామవిత్థారతో సేతసాసపరాసితో వస్ససతవస్ససతచ్చయేన ఏకేకబీజస్స హరణేన సాసపరాసినో పరిక్ఖయేపి అక్ఖయసభావస్స మహాకప్పస్స చతుత్థభాగో. సో పన సత్థరోగదుబ్భిక్ఖానం అఞ్ఞతరసంవట్టేన బహూసు వినాసముపగతేసు అవసిట్ఠసత్తసన్తానప్పవత్తకుసలకమ్మానుభావేన దసవస్సతో పట్ఠాయ అనుక్కమేన అసఙ్ఖ్యేయ్యాయుకప్పమాణేసు సత్తేసు పున అసద్ధమ్మసమాదానవసేన కమేన పరిహాయిత్వా దసవస్సాయుకేసు జాతేసు రోగాదీనం అఞ్ఞతరసంవట్టేన సత్తానం వినాసప్పత్తియావ ‘‘అయమేకో అన్తరకప్పో’’తి ఏవం పరిచ్ఛిన్నస్స అన్తరకప్పస్స వసేన చతుసట్ఠిఅన్తరకప్పప్పమాణో హోతి, ‘‘వీసతిఅన్తరకప్పప్పమాణో’’తి చ వదన్తి.

౪౨. ఆకాసానఞ్చాయతనం ఉపగచ్ఛన్తీతి **ఆకాసానఞ్చాయతనూపగా**.

౪౯. **ఏకమేవా**తి భూమితో, జాతితో, సమ్పయుత్తధమ్మతో, సఙ్ఖారతో చ సమానమేవ. **ఏకజాతియ**న్తి ఏకస్మిం భవే.

పటిసన్ధిచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమ్మచతుక్కవణ్ణనా

౨౦. ఇదాని కమ్మచతుక్కం చతూహాకారేహి దస్సేతుం **''జనక''**న్త్యాది ఆరద్ధం, జనయతీతి **జనకం**. ఉపత్థమ్భేతీతి **ఉపత్థమ్భకం**. ఉపగన్త్వా పీళేతీతి **ఉపపీళకం**. ఉపగన్త్వా ఘాతేతీతి **ఉపఘాతకం**.

తత్థ పటిసన్ధిపవత్తీసు విపాకకటత్తారూపానం నిబ్బత్తికా కుసలాకుసలచేతనా **జనకం** నామ. సయం విపాకం నిబ్బత్తేతుం అసక్కోన్తమ్పి కమ్మన్తరస్స చిరతరవిపాకనిబ్బత్తనే పచ్చయభూతం, విపాకస్సేవ వా సుఖదుక్ఖభూతస్స విచ్ఛేదపచ్చయానుప్పత్తియా, ఉపబ్రూహనపచ్చయుప్పత్తియా చ జనకసామత్థియానురూపం చిరతరప్పవత్తిపచ్చయభూతం కుసలాకుసలకమ్మం **ఉపత్థమ్భకం** నామ. కమ్మన్తరజనితవిపాకస్స బ్యాధిధాతుసమతాదినిమిత్తవిబాధనేన చిరతరప్పవత్తివినిబన్ధకం యం కిఞ్చి కమ్మం **ఉపపీళకం** నామ. దుబ్బలస్స పన కమ్మస్స జనకసామత్థియం ఉపహచ్చ విచ్ఛేదకపచ్చయుప్పాదనేన తస్స విపాకం పటిబాహిత్వా సయం విపాకనిబ్బత్తకకమ్మం **ఉపఘాతకం** నామ.

జనకోపఘాతకానఞ్హి అయం విసేసో – జనకం కమ్మన్తరస్స విపాకం అనుపచ్ఛిన్దిత్వావ విపాకం జనేతి, ఉపఘాతకం ఉపచ్ఛేదనపుబ్బకన్తి ఇదం తావ అట్ఠకథాసు (విసుద్ధి॰ ౨.౬౮౭; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౩.౩౪) సన్నిట్ఠానం. అపరే పన ఆచరియా ''ఉపపీళకకమ్మం బహ్వాబాధతాదిపచ్చయోపసంహారేన కమ్మన్తరస్స విపాకం అన్తరన్తరా విబాధతి. ఉపఘాతకం పన తం సబ్బసో ఉపచ్ఛిన్దిత్వా అఞ్ఞస్స ఓకాసం దేతి, న పన సయం విపాకనిబ్బత్తకం. ఏవఞ్హి జనకతో ఇమస్స విసేసో సుపాకటో''తి వదన్తి. **కిచ్చవసేనా**తి జననఉపత్థమ్భనఉపపీళనఉపచ్ఛేదనకిచ్చవసేన.

౨౧. గరుకన్తి మహాసావజ్జం, మహానుభావఞ్చ అఞ్ఞేన కమ్మేన పటిబాహితుం అసక్కుణేయ్యకమ్మం. **ఆసన్న**న్తి మరణకాలే అనుస్సరితం, తదా కతఞ్చ. **ఆచిణ్ణ**న్తి అభిణ్హసో కతం , ఏకవారం కత్వాపి వా అభిణ్హసో సమాసేవితం. **కటత్తాకమ్మ**న్తి గరుకాదిభావం అసమ్పత్తం కతమత్తతోయేవ కమ్మన్తి వత్తబ్బకమ్మం.

తత్థ కుసలం వా హోతు అకుసలం వా, గరుకాగరుకేసు యం గరుకం అకుసలపక్ఖే మాతుఘాతకాదికమ్మం , కుసలపక్ఖే మహగ్గతకమ్మం వా, తదేవ పఠమం విపచ్చతి సతిపి ఆసన్నాదికమ్మే పరిత్తం ఉదకం ఓత్థరిత్వా గచ్ఛన్తో మహోఘో వియ. తథా హి తం ''గరుక''న్తి వుచ్చతి. తస్మిం అసతి దూరాసన్నేసు యం ఆసన్నం మరణకాలే అనుస్సరితం, తదేవ పఠమం విపచ్చతి, ఆసన్నకాలే కతే వత్తబ్బమేవ నత్థి. తస్మిమ్పి అసతి ఆచిణ్ణానాచిణ్ణేసు చ యం ఆచిణ్ణం సుసీల్యం వా, దుస్సీల్యం వా, తదేవ పఠమం విపచ్చతి. కటత్తాకమ్మం పన లద్ధాసేవనం పురిమానం అభావేన పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతీతి గరుకం సబ్బపఠమం విపచ్చతి. గరుకే అసతి ఆసన్నం, తస్మిమ్పి అసతి ఆచిణ్ణం, తస్మిమ్పి అసతి కటత్తాకమ్మం. తేనాహ **''పాకదానపరియాయేనా''**తి, విపాకదానానుక్కమేనాత్యత్థో. **అభిధమ్మావతారాదీ**సు పన ఆసన్నతో ఆచిణ్ణం పఠమం విపచ్చన్తం కత్వా వుత్తం. యథా పన గోగణపరిపుణ్ణస్స వజస్స ద్వారే వివటే అపరభాగే దమ్మగవబలవగవేసు సన్తేసుపి యో వజద్వారస్స ఆసన్నో హోతి, అన్తమసో దుబ్బలజరగ్గవోపి, సోయేవ పఠమతరం నిక్ఖమతి, ఏవం గరుకతో అఞ్ఞేసు కుసలాకుసలేసు సన్తేసుపి మరణకాలస్స ఆసన్నత్తా ఆసన్నమేవ పఠమం విపాకం దేతీతి ఇధ తం పఠమం వుత్తం.

౨.౨. దిట్ఠధమ్మో పచ్చక్ఖభూతో పచ్చుప్పన్నో అత్తభావో, తత్థ వేదితబ్బం విపాకానుభవనవసేనాతి **దిట్ఠధమ్మవేదనీయం**. దిట్ఠధమ్మతో అనన్తరం ఉపపజ్జిత్వా వేదితబ్బం **ఉపపజ్జవేదనీయం**. అపరే అపరే దిట్ఠధమ్మతో అఞ్ఞస్మిం యత్థ కత్థచి అత్తభావే వేదితబ్బం కమ్మం **అపరాపరియవేదనీయం**. అహోసి ఏవ కమ్మం , న తస్స విపాకో అహోసి, అత్థి, భవిస్సతి చాతి ఏవం వత్తబ్బకమ్మం **అహోసికమ్మం**.

తత్థ పటిపక్ఖేహి అనభిభూతతాయ, పచ్చయవిసేసేన పటిలద్ధవిసేసతాయ చ బలవభావప్పత్తా తాదిసస్స పుబ్బాభిసఙ్ఖారస్స వసేన సాతిసయా హుత్వా తస్మింయేవ అత్తభావే ఫలదాయినీ పఠమజవనచేతనా **దిట్ఠధమ్మవేదనీయం** నామ. సా హి వుత్తప్పకారేన బలవజనసన్తానే గుణవిసేసయుత్తేసు ఉపకారానుపకారవసప్పవత్తియా, ఆసేవనాలాభేన అప్పవిపాకతాయ చ ఇతరద్వయం వియ పవత్తసన్తానుపరమాపేక్ఖం, ఓకాసలాభాపేక్ఖఞ్చ కమ్మం న హోతీతి ఇధేవ పుప్ఫమత్తం వియ పవత్తివిపాకమత్తం అహేతుకఫలం దేతి. అత్థసాధికా పన సత్తమజవనచేతనా సన్నిట్ఠాపకచేతనాభూతా వుత్తనయేన పటిలద్ధవిసేసా అనన్తరత్తభావే విపాకదాయినీ **ఉపపజ్జవేదనీయం** నామ. సా చ పటిసన్ధిం దత్వావ పవత్తివిపాకం దేతి. పటిసన్ధియా పన అదిన్నాయ పవత్తివిపాకం దేతీతి నత్థి. చుతి అనన్తరఞ్హి ఉపపజ్జవేదనీయస్స ఓకాసో. పటిసన్ధియా పన దిన్నాయ జాతిసతేపి పవత్తివిపాకం దేతీతి ఆచరియా. యథావుత్తకఆరణవిరహతో దిట్ఠధమ్మవేదనీయాదిభావం అసమ్పత్తా ఆదిపరియోసానచేతనానం మజ్ఝే పవత్తా పఞ్చ చేతనా విపాకదానసభావస్స అనుపచ్ఛిన్నత్తా యదా కదాచి ఓకాసలాభే సతి పటిసన్ధిపవత్తీసు విపాకం అభినిప్ఫాదేన్తీ **అపరాపరియవేదనియం** నామ. సకసకకాలాతీతం పన పురిమకమ్మద్వయం, తతియమ్పి చ సంసారప్పవత్తియా వోచ్ఛిన్నాయ **అహోసికమ్మం** నామ.

పాకకాలవసేనాతి పచ్చుప్పన్నే, తదనన్తరే, యదా కదాచీతి ఏవం పురిమానం తిణ్ణం యథాపరిచ్ఛిన్నకాలవసేన, ఇతరస్స తంకాలాభావవసేన చ. అహోసికమ్మస్స హి కాలాతిక్కమతోవ తం వోహారో.

౨.౩. పాకఠానవసేనాతి పటిసన్ధియా విపచ్చనభూమివసేన.

౨.౪. ఇదాని అకుసలాదికమ్మానం కాయకమ్మద్వారాదివసేన పవత్తిం, తంనిద్దేసముఖేన చ తేసం పాణాతిపాతాదివసేన దసవిధాదిభేదఞ్చ దస్సేతుం "**తత్థ అకుసల**"న్త్యాది ఆరద్ధం. కాయద్వారే పవత్తం కమ్మం **కాయకమ్మం**. ఏవం **వచీకమ్మా**దీని.

౨.౫. పాణస్స సణికం పతితుం అదత్వా అతీవ పాతనం **పాణాతిపాతో**. కాయవాచాహి అదిన్నస్స ఆదానం **అదిన్నాదానం**. మేథునవీతిక్కమసఙ్ఖాతేసు కామేసు మిచ్ఛా చరణం **కామేసు మిచ్ఛాచారో**.

తత్థ పాణోతి వోహారతో సత్తో, పరమత్థతో జీవితిన్ద్రియం. తస్మిం పాణే పాణసఞ్ఞినో జీవితిన్ద్రియుపచ్ఛేదకప్పయోగసముట్ఠాపికా వధకచేతనా **పాణాతిపాతో**. పరభణ్డే తథాసఞ్ఞినో తదాదాయకప్పయోగసముట్ఠాపికా థేయ్యచేతనా **అదిన్నాదానం**. అసద్ధమ్మసేవనవసేన కాయద్వారప్పవత్తా అగన్తబ్బట్ఠానవీతిక్కమచేతనా **కామేసుమిచ్ఛాచారో** నామ. సురాపానమ్పి ఏత్థేవ సఙ్గయ్హతీతి వదన్తి రససఙ్ఖాతేసు కామేసు మిచ్ఛాచారభావతో. **కాయవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే కాయద్వారే**తి కాయేన అధిప్పాయవిఞ్ఞాపనతో, సయఞ్చ కాయేన విఞ్ఞేయ్యత్తా కాయవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే అభిక్కమాదిజనకచిత్తజవాయోధాత్వాధికకలాపస్స వికారభూతే సన్థమ్భనాదీనం సహకారీకారణభూతే చోపనకాయభావతో, కమ్మానం పవత్తిముఖభావతో చ కాయద్వారసఙ్ఖాతే కమ్మద్వారే.

కిఞ్చాపి హి తంతంకమ్మసహగతచిత్తుప్పాదేనేవ సా విఞ్ఞత్తి జనీయతి. తథాపి తస్సా తథా పవత్తమానాయ తంసముట్ఠాపకకమ్మస్స కాయకమ్మాదివోహారో హోతీతి సా తస్సేవ పవత్తిముఖభావేన వత్తుం లబ్భతి. "కాయద్వారే వుత్తితో"తి ఏత్తకేయేవ వుత్తే "యది ఏవం కమ్మద్వారవవత్థానం న సియా. కాయద్వారే హి పవత్తం 'కాయకమ్మ'న్తి వుచ్చతి, కాయకమ్మస్స చ పవత్తిముఖభూతం 'కాయద్వార'న్తి. పాణాతిపాతాదికం పన వాచాయ ఆణాపేన్తస్స కాయకమ్మం వచీద్వారేపి పవత్తతీతి ద్వారేన కమ్మవవత్థానం న సియా, తథా ముసావాదాదిం కాయవికారేన కరోన్తస్స వచీకమ్మం కాయద్వారేపి పవత్తతీతి కమ్మేన ద్వారవవత్థానమ్పి న సియా"తి అయం చోదనా పచ్చుపట్ఠేయ్యాతి బాహుల్లవుత్తియా వవత్థానం దస్సేతుం **"బాహుల్లవుత్తితో"**తి వుత్తం. కాయకమ్మఞ్హి కాయద్వారేయేవ బహులం పవత్తతి, అప్పం వచీద్వారే, తస్మా కాయద్వారేయేవ బహులం పవత్తనతో కాయకమ్మభావో సిద్ధో వనచరకాదీనం వనచరకాదిభావో వియ. తథా కాయకమ్మమేవ యేభుయ్యేన కాయద్వారే పవత్తతి, న ఇతరాని, తస్మా కాయకమ్మస్స యేభుయ్యేన ఏత్థేవ పవత్తనతో కాయకమ్మద్వారభావో సిద్ధో బ్రాహ్మణగామాదీనం బ్రాహ్మణగామాదిభావో వియాతి నత్థి కమ్మద్వారవవత్థానే కోచి విబన్ధోతి అయమేత్థాధిప్పాయో.

౩౬. ముసాతి అభూతం వత్థు, తం తచ్ఛతో వదన్తి ఏతేనాతి **ముసావాదో**. పిసతి సామగ్గిం సఞ్చుణ్ణేతి విక్ఖిపతి, పియభావం సుఞ్ఞం కరోతీతి వా **పిసుణా**. అత్తానమ్పి పరమ్పి ఫరుసం కరోతి, కకచో వియ ఖరసమ్ఫస్సాతి వా **ఫరుసా**. సం సుఖం, హితఞ్చ ఫలతి విసరతి వినాసేతీతి సమ్ఫం, అత్తనో, పరేసఞ్చ అనుపకారం యం కిఞ్చి, తం పలపతి ఏతేనాతి **సమ్ఫప్పలాపో**.

తత్థ అభూతం వత్థుం భూతతో పరం విఞ్ఞాపేతుకామస్స తథా విఞ్ఞాపనప్పయోగసముట్ఠాపికా చేతనా **ముసావాదో**. సో పరస్స అత్థభేదకరోవ కమ్మపథో హోతి, ఇతరో కమ్మమేవ. పరేసం భేదకామతాయ, అత్తప్పియకామతాయ వా పరభేదకరవచీపయోగసముట్ఠాపికా సంకిలిట్ఠచేతనా **పిసుణవాచా,** సాపి ద్వీసు భిన్నేసుయేవ కమ్మపథో. పరస్స మమ్మచ్ఛేదకరవచీపయోగసముట్ఠాపికా ఏకన్తఫరుసచేతనా **ఫరుసవాచా**. న హి చిత్తసణ్హతాయ సతి ఫరుసవాచా నామ హోతి. సీతాహరణాదిఅనత్థవిఞ్ఞాపనప్పయోగసముట్ఠాపికా సంకిలిట్ఠచేతనా **సమ్ఫప్పలాపో,** సో పన పరేహి తస్మిం అనత్థే గహితేయేవ కమ్మపథో. **వచీవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే వచీద్వారే**తి వాచాయ అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతి, సయఞ్చ వాచాయ విఞ్ఞాయతీతి వచీవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతే వచీభేదకరప్పయోగసముట్ఠాపకచిత్తసముట్ఠానపథవీధాత్వాధికకలాపస్స వికారభూతే చోపనవాచాభావతో, కమ్మానం పవత్తిముఖభావతో చ వచీద్వారసఙ్ఖాతే కమ్మద్వారే. **బాహుల్లవుత్తితో**తి ఇదం వుత్తనయమేవ.

౩౭. పరసమ్పత్తిం అభిముఖం ఝాయతి లోభవసేన చిన్తేతీతి **అభిజ్ఝా**. బ్యాపజ్జతి హితసుఖం ఏతేనాతి **బ్యాపాదో**. మిచ్ఛా విపరీతతో పస్సతీతి **మిచ్ఛాదిట్ఠి**.

తత్థ "అహో వత ఇదం మమ సియా"తి ఏవం పరభణ్డాభిజ్ఝాయనం **అభిజ్ఝా,** సా పరభణ్డస్స అత్తనో నామనేనేవ కమ్మపథో హోతి. "అహో వతాయం సత్తో వినస్సేయ్యా"తి ఏవం మనోపదోసో **బ్యాపాదో**. "నత్థి దిన్న"న్త్యాదినా నయేన విపరీతదస్సనం **మిచ్ఛాదిట్ఠి**. ఏత్థ పన నత్థికఅహేతుకఅకిరియదిట్ఠీహియేవ కమ్మపథభేదో. ఇమేసం పన అఙ్గాదివవత్థానవసేన పపఞ్చో తత్థ తత్థ (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.౮; ధ. స. అట్ఠ. ౧ అకుసలకమ్మపథకథా; పారా. అట్ఠ. ౨.౧౭౨) ఆగతనయేన దట్ఠబ్బో. **అఞ్ఞత్రాపి విఞ్ఞత్తియా**తి కాయవచీవిఞ్ఞత్తిం వినాపి, తం అసముట్ఠాపేత్వాపీత్యత్థో. విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకచిత్తసమ్పయుత్తా చేత్థ అభిజ్ఝాదయో చేతనాపక్ఖికావ హోన్తి.

౨౮. దోసమూలేన జాయన్తీతి సహజాతాదిపచ్చయేన దోససమ్పయుత్తమూలేన, దోసమూలకచిత్తేన వా జాయన్తి, న లోభమూలాదీహి. హసమానాపి హి రాజానో దోసచిత్తేనేవ పాణవధం ఆణాపేన్తి, తథా ఫరుసవాచాబ్యాపాదేసుపి యథారహం దట్ఠబ్బం. మిచ్ఛాదస్సనస్స అభినివిసితబ్బవత్థూసు లోభపుబ్బఙ్గమమేవ అభినివిసనతో ఆహ **"మిచ్ఛాదిట్ఠి చ లోభమూలేనా"**తి. **సేసాని చత్తారిపి ద్వీహి మూలేహి సమ్భవన్తీ**తి యో తావ అభిమతం వత్థుం, అనభిమతం వా అత్తబన్ధుపరిత్తాణాదిప్పయోజనం సన్ధాయ హరతి, తస్స అదిన్నాదానం లోభమూలేన హోతి. వేరనియ్యాతనత్థం హరన్తస్స దోసమూలేన. నీతిపాఠకప్పమాణతో దుట్ఠనిగ్గహణత్థం పరసన్తకం హరన్తానం రాజూనం, బ్రాహ్మణానఞ్చ "సబ్బమిదం బ్రాహ్మణానం రాజూహి దిన్నం, తేసం పన సబ్బదుబ్బలభావేన అఞ్ఞే పరిభుఞ్జన్తి, అత్తసన్తకమేవ బ్రాహ్మణా పరిభుఞ్జన్తీ"త్యాదీని వత్వా సకసఞ్ఞాయ ఏవం యం కిఞ్చి హరన్తానం, కమ్మఫలసమ్బన్ధాపవాదీనఞ్చ మోహమూలేన. ఏవం ముసావాదాదీసుపి యథారహం యోజేతబ్బం.

౬౩. ఛసు ఆరమ్మణేసు తివిధకమ్మవసేన ఉప్పజ్జమానమ్పేతం తివిధనియమేన ఉప్పజ్జతీతి ఆహ **"తథా దానసీలభావనావసేనా"**తి. దసధా నిద్దిసియమానానం హి ద్విన్నం, పున ద్విన్నం, తిణ్ణఞ్చ యథాక్కమం దానాదీసు తీస్వేవ సఙ్గహో. కారణం పనేత్థ పరతో వక్ఖామ. ఛళారమ్మణేసు పన తివిధకమ్మద్వారేసు చ నేసం పవత్తియోజనా **అట్ఠకథాదీసు** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౫౬-౧౫౯) ఆగతనయేన గహేతబ్బా.

౬౫. దీయతి ఏతేనాతి **దానం,** పరిచ్చాగచేతనా. ఏవం సేసేసుపి. సీలతీతి **సీలం,** కాయవచీకమ్మాని సమాదహతి, సమ్మా ఠపేతీత్యత్థో, సీలయతి వా ఉపధారేతీతి **సీలం** , ఉపధారణం పనేత్థ కుసలానం అధిట్ఠానభావో. తథా హి వుత్తం "సీలే పతిట్ఠాయా"త్యాది (సం॰ ని॰ ౧.౨౩, ౧౯౨). భావేతి కుసలే ధమ్మే ఆసేవతి వడ్ఢేతి ఏతాయాతి **భావనా**. అపచాయతి పూజావసేన సామీచిం కరోతి ఏతేనాతి **అపచాయనం**. తంతంకిచ్చకరణే బ్యావటస్స భావో **వేయ్యావచ్చం**. అత్తనో సన్తానే నిబ్బత్తా పత్తి దీయతి ఏతేనాతి **పత్తిదానం**. పత్తిం అనుమోదతి ఏతాయాతి **పత్తానుమోదనా**. ధమ్మం సుణన్తి ఏతేనాతి **ధమ్మస్సవనం**. ధమ్మం దేసేన్తి ఏతాయాతి **ధమ్మదేసనా**. దిట్ఠియా ఉజుకరణం **దిట్ఠిజుకమ్మం**.

తత్థ సానుసయసన్తానవతో పరేసం పూజానుగ్గహకామతాయ అత్తనో విజ్జమానవత్థుపరిచ్చజనవసప్పవత్తచేతనా **దానం** నామ, దానవత్థుపరియేసనవసేన, దిన్నస్స సోమనస్సచిత్తేన అనుస్సరణవసేన చ పవత్తా పుబ్బపచ్ఛాభాగచేతనా ఏత్థేవ సమోధానం గచ్ఛన్తి. ఏవం సేసేసుపి యథారహం దట్ఠబ్బం. నిచ్చసీలాదివసేన పఞ్చ, అట్ఠ, దస వా సీలాని సమాదియన్తస్స, పరిపూరేన్తస్స, అసమాదియిత్వాపి సమ్పత్తకాయవచీదుచ్చరితతో విరమన్తస్స, పబ్బజన్తస్స, ఉపసమ్పదమాళకే సంవరం సమాదియన్తస్స, చతుపారిసుద్ధిసీలం పరిపూరేన్తస్స చ పవత్తచేతనా **సీలం** నామ. చత్తాలీసాయ కమ్మట్ఠానేసు, ఖన్ధాదీసు చ భూమీసు పరికమ్మసమ్మసనవసప్పవత్తా అప్పనం అప్పత్తా గోత్రభుపరియోసానచేతనా **భావనా** నామ, నిరవజ్జవిజ్జాదిపరియాపుణనచేతనాపి ఏత్థేవ సమోధానం గచ్ఛతి.

వయసా, గుణేహి చ జేట్ఠానం చీవరాదీసు పచ్చాసారహితేన అసంకిలిట్ఠజ్ఝాసయేన పచ్చుట్ఠానఆసనాభినీహారాదివిధినా బహుమానకరణచేతనా **అపచాయనం** నామ. తేసమేవ, గిలానానఞ్చ యథావుత్తజ్ఝాసయేన తంతంకిచ్చకరణచేతనా **వేయ్యావచ్చం** నామ. అత్తనో సన్తానే నిబ్బత్తస్స పుఞ్ఞస్స పరేహి సాధారణభావం పచ్చాసీసనచేతనా **పత్తిదానం** నామ. పరేహి దిన్నస్స, అదిన్నస్సపి వా పుఞ్ఞస్స మచ్ఛేరమలవినిస్సటేన చిత్తేన అబ్భానుమోదనచేతనా **పత్తానుమోదనా** నామ . ఏవమిమం ధమ్మం సుత్వా తత్థ వుత్తనయేన పటిపజ్జన్తో "లోకియలోకుత్తరగుణవిసేసస్స భాగీ భవిస్సామి, బహుస్సుతో

వా హుత్వా పరేసం ధమ్మదేసనాదీహి అనుగ్గణ్హిస్సామీ”తి ఏవం అత్తనో, పరేసం వా హితఫరణవసప్పవత్తేన అసంకిలిట్ఠజ్ఝాసయేన హితూపదేససవనచేతనా **ధమ్మస్సవనం** నామ, నిరవజ్జవిజ్జాదిసవనచేతనాపి ఏత్థేవ సఙ్గయ్హతి. లాభసక్కారాదినిరపేక్ఖతాయ యోనిసో మనసి కరోతో హితూపదేసచేతనా **ధమ్మదేసనా** నామ, నిరవజ్జవిజ్జాదిఉపదిసనచేతనాపి ఏత్థేవ సఙ్గహం గచ్ఛతి. “అత్థి దిన్న”న్త్యాదినయప్పవత్తసమ్మాదస్సనవసేన దిట్ఠియా ఉజుకరణం **దిట్ఠిజుకమ్మం** నామ.

యది ఏవం ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తుప్పాదస్స దిట్ఠిజుకమ్మపుఞ్ఞకిరియభావో న లబ్భతీతి? నో న లబ్భతి పురిమపచ్ఛిమచేతనానమ్పి తంతంపుఞ్ఞకిరియాస్వేవ సఙ్గణ్హనతో. కిఞ్చాపి హి ఉజుకరణవేలాయం ఞాణసమ్పయుత్తమేవ చిత్తం హోతి, పురిమపచ్ఛాభాగే పన ఞాణవిప్పయుత్తమ్పి సమ్భవతీతి తస్సపి దిట్ఠిజుకమ్మభావో ఉపపజ్జతీతి అలమతిప్పపఞ్చేన.

ఇమేసు పన దససు పత్తిదానానుమోదనా దానే సఙ్గహం గచ్ఛన్తి తంసభావత్తా. దానమ్పి హి ఇస్సామచ్ఛేరానం పటిపక్ఖం, ఏతేపి. తస్మా సమానప్పటిపక్ఖతాయ ఏకలక్ఖణత్తా తే దానమయపుఞ్ఞకిరియవత్థుమ్హి సఙ్గయ్హన్తి. అపచాయనవేయ్యావచ్చాసీలమయపుఞ్ఞేవ సఙ్గయ్హన్తి చారిత్తసీలభావతో. దేసనాసవనదిట్ఠిజుకా పన కుసలధమ్మాసేవనభావతో భావనామయే సఙ్గహం గచ్ఛన్తీతి (దీ. ని. టీ. ౩.౩౦౫) ఆచరియ**ధమ్మపాలత్థేరేన** వుత్తం. అపరే పన “దేసేన్తో, సుణన్తో చ దేసనానుసారేన ఞాణం పేసేత్వా లక్ఖణాని పటివిజ్ఝ పటివిజ్ఝ దేసేతి, సుణాతి చ, తాని చ దేసనాసవనాని పటివేధమేవాహరన్తీతి దేసనాసవనాభావనామయే సఙ్గహం గచ్ఛన్తీ”తి వదన్తి. ధమ్మదానసభావతో దేసనా దానమయే సఙ్గహం గచ్ఛతీతిపి సక్కా వత్తుం. తథా హి వుత్తం “సబ్బదానం ధమ్మదానం జినాతీ”తి (ధ. ప. ౩౫౪). తథా దిట్ఠిజుకమ్మం సబ్బత్థాపి సబ్బేసం నియమనలక్ఖణత్తా. దానాదీసు హి యం కిఞ్చి “అత్థి దిన్న”న్త్యాదినయప్పవత్తాయ సమ్మాదిట్ఠియా విసోధితం మహప్ఫలం హోతి మహానిసంసం, ఏవఞ్చ కత్వా **దీఘనికాయట్ఠకథాయం** (దీ. ని. అట్ఠ. ౩.౩౦౫; ధ. స. అట్ఠ. ౧౫౬-౧౫౯ పుఞ్ఞాకిరియవత్థాదికథా) “దిట్ఠిజుకమ్మం సబ్బేసం నియమలక్ఖణ”న్తి వుత్తం. ఏవం దానసీలభావనావసేన తీసు ఇతరేసం సఙ్గణ్హనతో సఙ్ఖేపతో తివిధమేవ పుఞ్ఞకిరియవత్థు హోతీతి దట్ఠబ్బం, తథా చేవ ఆచరియేన హేట్ఠా దస్సితం.

౬౭. **మనోకమ్మమేవ** విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకత్తాభావేన కాయద్వారాదీసు అప్పవత్తనతో. **తఞ్చ** రూపావచరకుసలం **భావనామయం** దానాదివసేన అప్పవత్తనతో. **అప్పనాప్పత్తం** పుబ్బభాగప్పవత్తానం కామావచరభావతో. **ఝానఙ్గభేదేనా**తి పటిపదాదిభేదతో అనేకవిధత్తేపి అఙ్గాతిక్కమవసేన నిబ్బత్తజ్ఝానఙ్గభేదతో పఞ్చవిధం హోతి.

౬౮. **ఆరమ్మణభేదేనా**తి కసిణుగ్ఘాటిమాకాసం, ఆకాసవిసయం మనో, తదభావో, తదాలమ్బం విఞ్ఞాణన్తి చతుబ్బిధన్తి ఇమేసం చతున్నం ఆరమ్మణానం భేదేన.

౬౯. **ఏత్థా**తి ఇమేసు పాకట్ఠానవసేన చతుబ్బిధేసు కమ్మేసు. **ఉద్ధచ్చరహిత**న్తి ఉద్ధచ్చసహగతచేతనారహితం ఏకాదసవిధం అకుసలకమ్మం. కిం పనేత్థ కారణం అధిమోక్ఖవిరహేన సబ్బదుబ్బలమ్పి విచికిచ్ఛాసహగతం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి, అధిమోక్ఖసమ్పయోగేన తతో బలవన్తమ్పి ఉద్ధచ్చసహగతం నాకడ్ఢతీతి ? పటిసన్ధిదానసభావాభావతో. బలవం

ఆకడ్ఢతి, దుబ్బలం నాకడ్ఢతీతి హి అయం విచారణా పటిసన్ధిదానసభావేసుయేవ. యస్స పన పటిసన్ధిదానసభావోయేవ నత్థి, న తస్స బలవభావో పటిసన్ధిఆకడ్ఢనే కారణం.

కథం పనేతం విఞ్ఞాతబ్బం ఉద్ధచ్చసహగతస్స పటిసన్ధిదానసభావో నత్థీతి? దస్సనేనపహాతబ్బేసు అనాగతత్తా. తివిధా హి అకుసలా దస్సనేన పహాతబ్బా, భావనాయ పహాతబ్బా, సియా దస్సనేన పహాతబ్బా, సియా భావనాయ పహాతబ్బాతి. తత్థ దిట్ఠిసహగతవిచికిచ్ఛాసహగతచిత్తుప్పాదా దస్సనేన పహాతబ్బా నామ పఠమం నిబ్బానదస్సనవసేన "దస్సన"న్తి లద్ధనామేన సోతాపత్తిమగ్గేన పహాతబ్బత్తా. ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదో భావనాయ పహాతబ్బో నామ అగ్గమగ్గేన పహాతబ్బత్తా. ఉపరిమగ్గత్తయఞ్హి పఠమమగ్గేన దిట్ఠనిబ్బానే భావనావసేన పవత్తనతో "భావనా"తి వుచ్చతి. దిట్ఠివిప్పయుత్తదోమనస్ససహగతచిత్తుప్పాదా పన సియా దస్సనేన పహాతబ్బా, సియా భావనాయ పహాతబ్బా తేసం అపాయనిబ్బత్తకావత్థాయ పఠమమగ్గేన, సేసబహలాబహలావత్థాయ ఉపరిమగ్గేహి పహీయమానత్తా. తత్థ సియా దస్సనేన పహాతబ్బమ్పి దస్సనేన పహాతబ్బసామఞ్ఞేన ఇధ "దస్సనేన పహాతబ్బ"న్తి వోహరన్తి.

యది చ ఉద్ధచ్చసహగతం పటిసన్ధిం దదేయ్య, తదా అకుసలపటిసన్ధియా సుగతియం అసమ్భవతో అపాయేస్వేవ దదేయ్య. అపాయగమనీయఞ్చ అవస్సం దస్సనేన పహాతబ్బం సియా. ఇతరథా అపాయగమనీయస్స అప్పహీనత్తా సేక్ఖానం అపాయుప్పత్తి ఆపజ్జతి, న చ పనేతం యుత్తం "చతూహపాయేహి చ విప్పముత్తో (ఖు॰ పా॰ ౬.౧౧; సు॰ ని॰ ౨౩౪), అవినిపాతధమ్మో"తి (పారా॰ ౨౧; సం॰ ని॰ ૨.౯౮) ఆదివచనేహి సహ విరుజ్ఝనతో. సతి చ పనేతస్స దస్సనేన పహాతబ్బభావే "సియా దస్సనేన పహాతబ్బా"తి ఇమస్స విభఙ్గే వత్తబ్బం సియా, న చ పనేతం వుత్తన్తి . అథ సియా "అపాయగామినియో రాగో దోసో మోహో తదేకట్ఠా చ కిలేసా"తి ఏవం దస్సనేన పహాతబ్బేసు వుత్తత్తా ఉద్ధచ్చసహగతచేతనాయ తత్థ సఙ్గహో సక్కా వత్తున్తి. తం న, తస్స ఏకన్తతో భావనాయ పహాతబ్బభావేన వుత్తత్తా. వుత్తఞ్హేతం – "కతమే ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బా? ఉద్ధచ్చసహగతో చిత్తుప్పాదో"తి (ధ॰ స॰ ౧౪౦౬), తస్మా దస్సనేన పహాతబ్బేసు అవచనం ఇమస్స పటిసన్ధిదానాభావం సాధేతి. నను చ **పటిసమ్భిదావిభఙ్గే** –

> "యస్మిం సమయే అకుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి ఉపేక్ఖాసహగతం ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తం రూపారమ్మణం వా…పే॰… ధమ్మారమ్మణం వా, యం యం వా పనారబ్భ తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతి…పే॰… అవిక్ఖేపో హోతి, ఇమే ధమ్మా అకుసలా. ఇమేసు ధమ్మేసు ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా, తేసం విపాకే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా"తి (విభ॰ ౭౩౦-౭౩౧) –

ఏవం ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదం ఉద్ధరిత్వా తస్స విపాకోపి ఉద్ధటోతి కథమస్స పటిసన్ధిదానాభావో సమ్పటిచ్ఛితబ్బోతి? నాయం పటిసన్ధిదానం సన్ధాయ ఉద్ధటో. అథ ఖో పవత్తివిపాకం సన్ధాయ. **పట్ఠానే** పన –

> "సహజాతా దస్సనేన పహాతబ్బా చేతనా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో, నానాక్ఖణికా దస్సనేన పహాతబ్బా చేతనా విపాకానం ఖన్ధానం, కటత్తా చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౨.౮.౯౯) –

దస్సనేన పహాతబ్బచేతనాయ ఏవ సహజాతనానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావం ఉద్ధరిత్వా "సహజాతా భావనాయ పహాతబ్బా చేతనా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౮.౮౯) భావనాయ పహాతబ్బచేతనాయ సహజాతకమ్మపచ్చయభావోవ ఉద్ధటో, న పన నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో, న చ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయం వినా పటిసన్ధిఆకడ్ఢనం అత్థి , తస్మా నత్థి తస్స సబ్బథాపి పటిసన్ధిదానన్తి. యం పనేకే వదన్తి "ఉద్ధచ్చచేతనా ఉభయవిపాకమ్పి న దేతి పట్ఠానే నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావస్స అనుద్ధటత్తా"తి, తం తేసం మతిమత్తం **పటిసమ్భిదావిభఙ్గే** ఉద్ధచ్చసహగతానమ్పి పవత్తివిపాకస్స ఉద్ధటత్తా, **పట్ఠానే** చ పటిసన్ధివిపాకభావమేవ సన్ధాయ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావస్స అనుద్ధటత్తా. యది హి పవత్తివిపాకం సన్ధాయ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో వుచ్చేయ్య, తదా పటిసన్ధివిపాకమ్పిస్స మఞ్ఞేయ్యున్తి లబ్భమానస్సపి పవత్తివిపాకస్స వసేన నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో న వుత్తో, తస్మా న సక్కా తస్స పవత్తివిపాకం నివారేతుం. తేనాహ "**పవత్తియం పనా**"త్యాది. **ఆచరియబుద్ధమిత్తా**దయో పన అత్థి ఉద్ధచ్చసహగతం భావనాయ పహాతబ్బమ్పి. అత్థి న భావనాయ పహాతబ్బమ్పి, తేసు భావనాయ పహాతబ్బం సేక్ఖసన్తానప్పవత్తం, ఇతరం పుథుజ్జనసన్తానప్పవత్తం, ఫలదానఞ్చ పుథుజ్జనసన్తానప్పవత్తస్సేవ న ఇతరస్సాతి ఏవం ఉద్ధచ్చసహగతం ద్విధా విభజిత్వా ఏకస్స ఉభయవిపాకదానం, ఏకస్స సబ్బథాపి విపాకాభావం వణ్ణేన్తి. యో పనేత్థ తేసం వినిచ్ఛయో, యఞ్చ తస్స నిరాకరణం, యఞ్చ సబ్బథాపి విపాకాభావవాదీనం మతపటిక్ఖేపనం ఇధ అవుత్తం, తం సబ్బం **పరమత్థమఞ్జూసాదీసు,** విసేసతో చ అభిధమ్మత్థవికాసినియా నామ **అభిధమ్మావతారసంవణ్ణనాయం** వుత్తనయేన వేదితబ్బం.

సబ్బత్థాపి కామలోకేతి సుగతిదుగ్గతివసేన సబ్బస్మిమ్పి కామలోకే. **యథారహ**న్తి ద్వారారమ్మణానురూపం. అపాయేసుపి యం నాగసుపణ్ణాదీనం మహాసమ్పత్తివిసయం విపాకవిఞ్ఞాణం, యఞ్చ నిరయవాసీనం మహామోగ్గల్లానత్థేరదస్సనాదీసు ఉప్పజ్జతి విపాకవిఞ్ఞాణం , తం కుసలకమ్మస్సేవ ఫలం. న హి అకుసలస్స ఇట్ఠవిపాకో సమ్భవతి. వుత్తఞ్హేతం "అట్ఠానమేతం, భిక్ఖవే, అనవకాసో, యం అకుసలస్స కమ్మస్స ఇట్ఠో కన్తో విపాకో సంవిజ్జతీ"తి (మ. ని. ౩.౧౩౧; అ. ని. ౧.౨౮౭-౨౮౬; విభ. ౮౦౯), తస్మా కుసలకమ్మం అపాయేసుపి అహేతుకవిపాకాని జనేతి. అఞ్ఞభూమికస్స చ కమ్మస్స అఞ్ఞభూమికవిపాకాభావతో కామవిరాగభావనాయ కామతణ్హావిసయవిఞ్ఞాణుప్పాదనాయోగతో ఏకన్తసదిసవిపాకత్తా చ మహగ్గతానుత్తరకుసలానం రూపావచరకమ్మేన అహేతుకవిపాకుప్పత్తియా అభావతో రూపలోకేపి యథారహం రూపాదివిసయాని తాని అభినిప్ఫాదేతీతి వుత్తం "సబ్బత్థాపి కామలోకే"త్యాది.

౭౧. ఏవం పన విపచ్చన్తం కమ్మం సోళసకద్వాదసకఅట్ఠకవసేన తిధా విపచ్చతీతి దస్సేతుం "**తత్థాపి**"త్యాది వుత్తం. **తత్థాపీ**తి ఏవం విపచ్చమానేపి కుసలకమ్మే. **ఉక్కట్ఠ**న్తి కుసలపరివారలాభతో , పచ్ఛా ఆసేవనప్పవత్తియా వా విసిట్ఠం. యఞ్హి కమ్మం అత్తనో పవత్తికాలే పురిమపచ్ఛాభాగప్పవత్తేహి కుసలకమ్మేహి పరివారితం, పచ్ఛా వా ఆసేవనలాభేన సముదాచిణ్ణం. తం **ఉక్కట్ఠం**. యం పన కరణకాలే అకుసలకమ్మేహి పరివారితం, పచ్ఛా వా "దుక్కటమేతం మయా"తి విప్పటిసారుప్పాదనేన పరిభావితం, తం **ఓమక**న్తి దట్ఠబ్బం.

పటిసన్ధిన్తి ఏకమేవ పటిసన్ధిం. న హి ఏకేన కమ్మేన అనేకాసు జాతీసు పటిసన్ధి హోతి, పవత్తివిపాకో పన జాతిసతేపి జాతిసహస్సేపి హోతి. యథాహ "తిరచ్ఛానగతే దానం దత్వా సతగుణా దక్ఖిణా పాటికఙ్ఖితబ్బా"తి (మ. ని. ౩.౩౭౯). యస్మా పనేత్థ ఞాణం జచ్చన్ధాదివిపత్తినిమిత్తస్స మోహస్స, సబ్బాకుసలస్సేవ వా పటిపక్ఖం, తస్మా తంసమ్పయుత్తం కమ్మం

జచ్చన్ధాదివిపత్తిపచ్చయం న హోతీతి తిహేతుకం అతిదుబ్బలమ్పి సమానం దుహేతుకపటిసన్ధిమేవ ఆకడ్ఢతి, నాహేతుకం. దుహేతుకఞ్చ కమ్మం ఞాణసమ్పయోగాభావతో ఞాణఫలుప్పాదనే అసమత్థం, యథా తం అలోభసమ్పయోగాభావతో అలోభఫలుప్పాదనే అసమత్థం అకుసలకమ్మన్తి తం అతిఉక్కట్ఠమ్పి సమానం దుహేతుకమేవ పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి, న తిహేతుకన్తి వుత్తం ''**తిహేతుకమోమకం దుహేతుకముక్కట్ఠఞ్చా**''త్యాది.

ఏత్థ సియా – యథా **పటిసమ్భిదామగ్గే** "గతిసమ్పత్తియా ఞాణసమ్పయుత్తే అట్ఠన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩౧) కుసలస్స కమ్మస్స జవనక్ఖణే తిణ్ణం, నికన్తిక్ఖణే ద్విన్నం, పటిసన్ధిక్ఖణే తిణ్ణఞ్చ హేతూనం వసేన అట్ఠన్నం హేతూనం పచ్చయా ఞాణసమ్పయుత్తూపపత్తి, తథా "గతిసమ్పత్తియా ఞాణవిప్పయుత్తే ఛన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩౩) జవనక్ఖణే ద్విన్నం, నికన్తిక్ఖణే ద్విన్నం, పటిసన్ధిక్ఖణే ద్విన్నఞ్చ హేతూనం వసేన ఛన్నం హేతూనం పచ్చయా ఞాణవిప్పయుత్తూపపత్తి వుత్తా, ఏవం "గతిసమ్పత్తియా ఞాణవిప్పయుత్తే సత్తన్నం హేతూనం పచ్చయా ఉపపత్తి హోతీ"తి తిహేతుకకమ్మేన దుహేతుకపటిసన్ధియా అవుత్తత్తా నత్థి తిహేతుకస్స దుహేతుకపటిసన్ధిఆకడ్ఢనన్తి? నయిదమేవం దుహేతుకోమకకమ్మేన అహేతుకపటిసన్ధియా వియ తిహేతుకోమకకమ్మేన సామత్థియానురూపతో దుహేతుకపటిసన్ధియావ దాతబ్బత్తా, కమ్మసరిక్ఖకవిపాకదస్సనత్థం పన **మహాథేరేన** సావసేసో పాఠో కతో. ఇతరథా "చతున్నం హేతూనం పచ్చయా"తి వచనాభావతో దుహేతుకకమ్మేన అహేతుకూపపత్తియాపిఅభావో ఆపజ్జతి, తస్మా యథా సుగతియం జచ్చన్ధబధిరాదివిపత్తియా అహేతుకూపపత్తిం వజ్జేత్వా గతిసమ్పత్తియా సహేతుకూపపత్తిదస్సనత్థం దుహేతుకూపపత్తి ఏవ ఉద్ధటా, న అహేతుకూపపత్తి, ఏవం కమ్మసరిక్ఖకవిపాకదస్సనత్థం తిహేతుకకమ్మేన తిహేతుకూపపత్తి ఏవ ఉద్ధటా, న దుహేతుకూపపత్తి, న పన అలబ్భనతోతి దట్ఠబ్బం.

౭౮. ఏవం ఏకాయ చేతనాయ సోళస విపాకాని ఏత్థేవ ద్వాదసకమగ్గో అహేతుకట్ఠకమ్పీతి పవత్తస్స **తిపిటకచూళనాగత్థేర**వాదస్స వసేన విపాకప్పవత్తిం దస్సేత్వా ఇదాని ఏకాయ చేతనాయ ద్వాదస విపాకాని ఏత్థేవ దసకమగ్గో అహేతుకట్ఠకమ్పీతి ఆగతస్స **మోరవాపీవాసీమహాధమ్మరక్ఖితత్థేర**వాదస్సపి వసేన దస్సేతుం **అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారవిపాకానీ**''త్యాది వుత్తం. యథా ముఖే చలితే ఆదాసతలే ముఖనిమిత్తం చలతి, ఏవం అసఙ్ఖారకుసలస్స అసఙ్ఖారవిపాకోవ హోతి, న ససఙ్ఖారోతి ఏవం ఆగమనతోవ సఙ్ఖారభేదోతి అయమేత్థాధిప్పాయో. యస్మా పన విపాకస్స సఙ్ఖారభేదో పచ్చయవసేన ఇచ్ఛితో, న కమ్మవసేన, తస్మా ఏస కేచివాదో కతో.

తేసన్తి తేసం ఏవంవాదీనం. **యథాక్కమ**న్తి తిహేతుకుక్కట్ఠాదీనం అనుక్కమేన. **ద్వాదస విపాకానీ**తి తిహేతుకుక్కట్ఠఅసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికకమ్మస్స వసేన యథాక్కమం ససఙ్ఖారికచతుక్కవజ్జితాని, అసఙ్ఖారికచతుక్కవజ్జితాని చ **ద్వాదస విపాకాని,** తథా తిహేతుకోమకస్స, దుహేతుకుక్కట్ఠస్స చ కమ్మస్స వసేన దుహేతుకససఙ్ఖారద్వయవజ్జితాని, దుహేతుకాసఙ్ఖారద్వయవజ్జితాని చ **దస విపాకాని,** దుహేతుకోమకస్స వసేన దుహేతుకద్వయవజ్జితాని చ **అట్ఠ విపాకాని** యథావుత్తస్స "తిహేతుకముక్కట్ఠ"న్త్యాదినా వుత్తనయస్స **అనుసారేన** అనుస్సరణేన **యథాసమ్భవం** తస్స తస్స సమ్భవానురూపతో ఉద్దిసే.

౭౯. పరితో అత్తం ఖణ్డితం వియ అప్పానుభావన్తి **పరిత్తం.** పకట్ఠభావం నీతన్తి **పణీతం,** ఉభిన్నం మజ్ఝే భవం **మజ్ఝిమం.** తత్థ "పటిలద్ధమత్తం అనాసేవితం పరిత్త"న్తి అవిసేసతోవ **అట్ఠకథాయం** వుత్తం, తథా "నాతిసుభావితం అపరిపుణ్ణవసీభావం

మజ్ఝిమం. అతివియ సుభావితం పన సబ్బసో పరిపుణ్ణవసీభావం పణీత”న్తి. **ఆచరియేన** పనేత్థ పరిత్తమ్పి ఈసకం లద్ధాసేవనమేవాధిప్పేతన్తి దిస్సతి. తథా హేసేన **నామరూపపరిచ్ఛేదే** –

“సమానాసేవనే లద్ధే, విజ్జమానే మహబ్బలే;

అలద్ధా తాదిసం హేతుం, అభిఞ్ఞా న విపచ్చతీ”తి. (నామ॰ పరి॰ ४२४);

సమానభూమికతోవ ఆసేవనలాభేన బలవభావతో మహగ్గతధమ్మానం విపాకదానం వత్వా తదభావతో అభిఞ్ఞాయ అవిపచ్చనం వుత్తం. హీనేహి ఛన్దచిత్తవీరియవీమంసాహి నిబ్బత్తితం వా **పరిత్తం**. మజ్ఝిమేహి ఛన్దాదీహి **మజ్ఝిమం**. పణీతేహి **పణీత**న్తి అలమతిప్పపఞ్చేన.

౮४. పఞ్చమజ్ఝానం భావేత్వాతి అభిఞ్ఞాభావం అసమ్పత్తం పఞ్చమజ్ఝానం తివిధమ్పి భావేత్వా. అభిఞ్ఞాభావప్పత్తస్స పన అవిపాకభావో “అలద్ధా తాదిస”న్త్యాదినా (నామ॰ పరి॰ ४२४) **ఆచరియేన** సాధితో. **మూలటీకాకారాద**యో పన అఞ్ఞథాపి తం సాధేన్తి. తం పన సఙ్ఖేపతో, తత్థ తత్థ విత్థారతో చ **అభిధమ్మత్థవికాసినియం** వుత్తనయేన దట్ఠబ్బం. **సఞ్ఞావిరాగం భావేత్వాతి** “సఞ్ఞా రోగో, సఞ్ఞా గణ్డో”త్యాదినా, “ధీ చిత్తం ధిబ్బతం చిత్త”న్త్యాదినా వా నయేన అరూపప్పవత్తియా ఆదీనవదస్సనేన తదభావే చ పణీతభావసన్నిట్ఠానేన వాయోకసిణే కేసఞ్చి మతేన పరిచ్ఛిన్నాకాసకసిణే వా భావనాబలేన తేన పటిలభితబ్బభావే అరూపస్స అనిబ్బత్తిసభావాపాదనవసేన అరూపవిరాగభావనం భావేత్వా అఞ్ఞసత్తేసు ఉప్పజ్జన్తి కమ్మకిరియవాదినో తిత్థియా ఏవాత్యధిప్పాయో . తే పన యేన ఇరియాపథేన ఇధ మరన్తి. తేనేవ తత్థ నిబ్బత్తన్తీతి దట్ఠబ్బం.

౮౬. అనాగామినో పన సుద్ధావాసేసు ఉప్పజ్జన్తీతి అనాగామినోయేవ అరియా పుథుజ్జనాదికాలే, పచ్ఛాపి వా పఞ్చమజ్ఝానం తివిధమ్పి భావేత్వా సద్ధాదిఇన్ద్రియవేమత్తతానుక్కమేన పఞ్చసు సుద్ధావాసేసు ఉప్పజ్జన్తి.

౮౭. యథాక్కమం భావేత్వా యథాక్కమం ఆరుప్పేసు ఉప్పజ్జన్తీతి యోజనా **యథాక్కమ**న్తి చ పఠమారుప్పాదిఅనుక్కమేన. సబ్బమ్పి చేతం తస్స తస్సేవ ఝానస్స ఆవేణికభూమివసేన వుత్తం. నికన్తియా పన సతి పుథుజ్జనాదయో యథాలద్ధజ్ఝానస్స భూమిభూతేసు సుద్ధావాసవజ్జితేసు యత్థ కత్థచి నిబ్బత్తన్తి, తథా కామభవేపి కామావచరకమ్మబలేన. ‘ఇజ్ఝతి, భిక్ఖవే, సీలవతో చేతోపణిధి విసుద్ధత్తా’తి (అ॰ ని॰ ౮.౩౫) హి వుత్తం. అనాగామినో పన కామరాగస్స సబ్బసో పహీనత్తా కామభవేసు నికన్తిం న ఉప్పాదేన్తీతి కామలోకవజ్జితే యథాలద్ధజ్ఝానభూమిభూతే యత్థ కత్థచి నిబ్బత్తన్తి. సుద్ధావాసేసు హి అనాగామినోయేవ నిబ్బత్తన్తీతి నియమో అత్థి. తే పన అఞ్ఞత్థ న నిబ్బత్తన్తీతి నియమో నత్థి. ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **ఆచరియేన** –

“సుద్ధావాసేస్వనాగామి-పుగ్గలావోపపజ్జరే;

కామధాతుమ్హి జాయన్తి, అనాగామివివజ్జితా”తి. (పరమ॰ వి॰ ౨౦౫);

సుక్ఖవిపస్సకాపి పనేతే మరణకాలే ఏకన్తేనేవ సమాపత్తిం నిబ్బత్తేన్తి సమాధిమ్హి పరిపూరకారీభావతోతి దట్ఠబ్బం. “ఇత్థియోపి పన అరియా వా అనరియా వా అట్ఠసమాపత్తిలాభినియో బ్రహ్మపారిసజ్జేసుయేవ నిబ్బత్తన్తీ”తి **అట్ఠకథాయం**

(విభ. అట్ఠ. ౮౯; అ. ని. అట్ఠ. ౧.౧.౨౭౫ ఆదయో; మ. ని. అట్ఠ. ౩.౧౩౦) వుత్తం. అపిచేత్థ వేహప్ఫలఅకనిట్ఠచతుత్థారుప్పభవానం సేట్ఠభవభావతో తత్థ నిబ్బత్తా అరియా అఞ్ఞత్థ నుప్పజ్జన్తి, తథా అవసేసేసు ఉపరూపరి బ్రహ్మలోకేసు నిబ్బత్తా హేట్ఠిమహేట్ఠిమేసు. వుత్తఞ్హేతం **ఆచరియేన** –

> ‘‘వేహప్ఫలే అకనిట్ఠే, భవగ్గే చ పతిట్ఠితా;
> న పునాఞ్ఞత్థ జాయన్తి, సబ్బే అరియపుగ్గలా;
> బ్రహ్మలోకగతా హేట్ఠా, అరియా నోపపజ్జరే’’తి. (నామ. పరి. ౪౫౨-౪౫౩);

కమ్మచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చుతిపటిసన్ధిక్కమవణ్ణనా

౮౯. ‘‘**ఆయుక్ఖయేనా**’’త్యాదీసు సతిపి కమ్మానుభావే తంతంగతీసు యథాపరిచ్ఛిన్నస్స ఆయునో పరిక్ఖయేన మరణం **ఆయుక్ఖయమరణం**. సతిపి తత్థ తత్థ పరిచ్ఛిన్నాయుసేసే గతికాలాదిపచ్చయసామగ్గియఞ్చ తంతంభవసాధకస్స కమ్మునో పరినిట్ఠితవిపాకత్తా మరణం **కమ్మక్ఖయమరణం**. ఆయుకమ్మానం సమకమేవ పరిక్ఖీణత్తా మరణం **ఉభయక్ఖయమరణం**. సతిపి తస్మిం దువిధే పురిమభవసిద్ధస్స కస్సచి ఉపచ్ఛేదకకమ్మునో బలేన సత్థహరణాదీహి ఉపక్కమేహి ఉపచ్ఛిజ్జమానసన్తానానం, గుణమహన్తేసు వా కతేన కేనచి ఉపక్కమేన ఆయూహితఉపచ్ఛేదకకమ్మునా పటిబాహితసామత్థియస్స కమ్మస్స తంతంఅత్తభావప్పవత్తనే అసమత్థభావతో దుసిమారకలాబురాజాదీనం వియ తఙ్ఖణేయేవ ఠానాచావనవసేన పవత్తమరణం **ఉపచ్ఛేదకమరణం** నామ. ఇదం పన నేరయికానం ఉత్తరకురువాసీనం కేసఞ్చి దేవానఞ్చ న హోతి. తేనాహు –

> ‘‘ఉపక్కమేన వా కేసఞ్చుపచ్ఛేదకకమ్మునా’’తి. (స. స. ౬౨);

మరణస్స ఉప్పత్తి పవత్తి **మరణుప్పత్తి**.

౯౦. **మరణకాలే**తి మరణాసన్నకాలే. **యథారహన్తి** తంతంగతీసు ఉప్పజ్జనకసత్తానురూపం, కత్థచి పన అనుప్పజ్జమానస్స ఖీణాసవస్స యథోపట్ఠితం నామరూపధమ్మాదికమేవ చుతిపరియోసానానం గోచరభావం గచ్ఛతి, న కమ్మకమ్మనిమిత్తాదయో. **ఉపలద్ధపుబ్బన్తి** చేతియదస్సనాదివసేన పుబ్బే **ఉపలద్ధం**. **ఉపకరణభూతన్తి** పుప్ఫాదివసేన ఉపకరణభూతం. **ఉపలభితబ్బన్తి** అనుభవితబ్బం. **ఉపభోగభూతన్తి** అచ్ఛరావిమానకప్పరుక్ఖనిరయగ్గిఆదికం ఉపభుఞ్జితబ్బం. అచ్ఛరావిమానకప్పరుక్ఖమాతుకుచ్ఛిఆదిగతం హి రూపాయతనం సుగతినిమిత్తం. నిరయగ్గినిరయపాలాదిగతం దుగ్గతినిమిత్తం. గతియా నిమిత్తం **గతినిమిత్తం**.

కమ్మబలేనాతి పటిసన్ధినిబ్బత్తకస్స కుసలాకుసలకమ్మస్స ఆనుభావేన. **ఛన్నం ద్వారానన్తి** వక్ఖమాననయేన యథాసమ్భవం ఛన్నం ఉపపత్తిద్వారానం, యది కుసలకమ్మం విపచ్చతి, తదా పరిసుద్ధం కుసలచిత్తం పవత్తతి, అథ అకుసలకమ్మం, తదా ఉపక్కిలిట్ఠం అకుసలచిత్తన్తి ఆహ ‘‘**విపచ్చమానక...పే.... కిలిట్ఠం వా**’’తి. తేనాహ భగవా ‘‘నిమిత్తస్సాదగధితం వా, భిక్ఖవే, విఞ్ఞాణం తిట్ఠమానం తిట్ఠతి, అనుబ్యఞ్జనస్సాదగధితం వా, తస్మిం చే సమయే కాలం

కరోతి, ఠానమేతం విజ్జతి, యం ద్విన్నం గతీనం అఞ్ఞతరం గతిం ఉపపజ్జేయ్య నిరయం వా తిరచ్ఛానయోనిం వా''తి (సం. ని. ౪.౨౩౨). **తత్థోణతం వా**తి తస్మిం ఉపపజ్జితబ్బభవే ఓణతం వియ, తత్థోణతం ఏవాతి వా పదచ్ఛేదో. **''బాహుల్లేనా''**తి ఏత్థ అధిప్పాయో ''యేభుయ్యేన భవన్తరే''తి ఏత్థ వుత్తనయేన దట్ఠబ్బో. అథ వా ''యథారహ''న్తి ఇమినావ సో సక్కా సఙ్గహేతున్తి **''బాహుల్లేనా''**తి ఇమినా సహసా ఓచ్ఛిజ్జమానజీవితానం సణికం మరన్తానం వియ న అభిక్ఖణమేవాతి దీపితన్తి విఞ్ఞాయతి. **అభినవకరణవసేనా**తి తఙ్ఖణే కరియమానం వియ అత్తానం అభినవకరణవసేన.

౯౧. **పచ్చాసన్నమరణస్సా**తి ఏకవీథిప్పమాణాయుకవసేన, తతో వా కిఞ్చి అధికాయుకవసేన సమాసన్నమరణస్స. **వీథిచిత్తావసానే**తి తదారమ్మణపరియోసానానం, జవనపరియోసానానం వా వీథిచిత్తానం అవసానే. తత్థ ''కామభవతో చవిత్వా తత్థేవ ఉప్పజ్జమానానం తదారమ్మణపరియోసానాని, సేసానం జవనపరియోసానానీ''తి **ధమ్మానుసారణియం** వుత్తం. **భవఙ్గక్ఖయేవా**తి యది ఏకజవనవీథితో అధికతరాయుసేసో సియా, తదా భవఙ్గావసానే వా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి. అథ ఏకచిత్తక్ఖణాయుసేసో సియా, తదా వీథిచిత్తావసానే, తఞ్చ అతీతకమ్మాదివిసయమేవ. **''తస్సానన్తరమేవా''**తి ఇమినా అన్తరాభవవాదిమతం పటిక్ఖిపతి.

యథారహన్తి కమ్మకరణకాలస్స, విపాకదానకాలస్స చ అనురూపవసేన. అథ వా విపచ్చమానకకమ్మానురూపం అనుసయవసేన, జవనసహజాతవసేన వా పవత్తిఅనురూపతోత్యత్థో. నను చ ''అవిజ్జానుసయపరిక్ఖిత్తేనా''త్యాది వుత్తం. జవనసహజాతానఞ్చ కథం అనుసయభావోతి? నాయం దోసో అనుసయసదిసతాయ తాసమ్పి అనుసయవోహారభావతో. ఇతరథా అకుసలకమ్మసహజాతానం భవతణ్హాసహజాతానం వా చుతిఆసన్నజవనసహజాతానఞ్చ సఙ్గహో న సియా. అవిజ్జావ అప్పహీనట్ఠేన అనుసయనతో పవత్తనతో అనుసయో, తేన పరిక్ఖిత్తేన పరివారితేన. తణ్హానుసయోవ మూలం పధానం సహకారీకారణభూతం ఇమస్సాతి **తణ్హానుసయమూలకో. సఙ్ఖారేనా**తి కుసలాకుసలకమ్మేన కమ్మసహజాతఫస్సాదిధమ్మసముదాయేన చుతిఆసన్నజవనసహజాతేన వా, తేన జనియమానం. అవిజ్జాయ హి పటిచ్ఛన్నాదీనవవిసయే తణ్హా నామేతి, ఖిపనకసఙ్ఖారసమ్మతా యథావుత్తసఙ్ఖారా ఖిపన్తి, యథాహు –

''అవిజ్జాతణ్హాసఙ్ఖార-సహజేహి అపాయినం;
విసయాదీనవచ్ఛాదినమనక్ఖిపకేహి తు.

''అప్పహీనేహి సేసానం, ఛాదనం నమనమ్పి చ;
ఖిపకా పన సఙ్ఖారా, కుసలావ భవన్తిహా''తి. (స. స. ౧౬౪-౧౬౨);

సమ్పయుత్తేహి పరిగ్గయ్హమానన్తి అత్తనా సమ్పయుత్తేహి ఫస్సాదీహి ధమ్మేహి సమ్పయుత్తపచ్చయాదినా పరివారేత్వా గయ్హమానం, **సహజాతానమధిట్ఠానభావేన పుబ్బఙ్గమభూత**న్తి అత్తనా సహజాతానం పతిట్ఠానభావేన పధానభూతం. ''మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా''తి (ధ. ప. ౧-౨) హి వుత్తం. **భవన్తరపటిసన్ధానవసేనా**తి పురిమభవన్తరస్స, పచ్ఛిమభవన్తరస్స చ అఞ్ఞమఞ్ఞం ఏకాబద్ధం వియ పటిసన్దహనవసేన ఉప్పజ్జమానమేవ పతిట్ఠాతి, న ఇతో గన్త్వాత్యధిప్పాయో. న హి పురిమభవపరియాపన్నో కోచి ధమ్మో భవన్తరం సఙ్కమతి, నాపి పురిమభవపరియాపన్నహేతూహి వినా ఉప్పజ్జతి పటిఘోసపదీపముద్దా వియాతి అలమతిప్పపఞ్చేన.

౯౨. మన్దం హుత్వా పవత్తాని **మన్దప్పవత్తాని**. పచ్చుప్పన్నారమ్మణేసు ఆపాథగతేసు మనోద్వారే గతినిమిత్తవసేన, పఞ్చద్వారే కమ్మనిమిత్తవసేనాత్యధిప్పాయో. **పటిసన్ధిభవఙ్గానమ్పి పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా లబ్భతీ**తి మనోద్వారే తావ పటిసన్ధియా చతున్నం భవఙ్గానఞ్చ, పఞ్చద్వారే పన పటిసన్ధియావ పచ్చుప్పన్నారమ్మణభావో లబ్భతి. తథా హి కస్సచి మనోద్వారే ఆపాథమాగతం పచ్చుప్పన్నం గతినిమిత్తం ఆరబ్భ ఉప్పన్నాయ తదారమ్మణపరియోసానాయ చిత్తవీథియా అనన్తరం చుతిచిత్తే ఉప్పన్నే తదనన్తరం పఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే ఆరమ్మణే పవత్తాయ పటిసన్ధియా చతున్నం భవఙ్గానం, పఞ్చద్వారే చ ఞాతకాదీహి ఉపట్ఠాపితేసు దేయ్యధమ్మేసు వణ్ణాదికే ఆరబ్భ యథారహం పవత్తాయ చిత్తవీథియా చుతిచిత్తస్స చ అనన్తరం ఏకచిత్తక్ఖణాయుకే ఆరమ్మణే పవత్తాయ పటిసన్ధియా పచ్చుప్పన్నారమ్మణే పవత్తి ఉపలబ్భతీతి అయమేత్థ సఙ్ఖేపో, విత్థారో పన **విసుద్ధిమగ్గే**(విసుద్ధి. ౨.౬౨౦ ఆదయో) **విభఙ్గట్ఠకథాయం** (విభ. అట్ఠ. ౨౨౮) వా సఙ్ఖారపచ్చయావిఞ్ఞాణపదవణ్ణనాయం వుత్తనయేన దట్ఠబ్బో. **ఛద్వారగ్గహిత**న్తి కమ్మనిమిత్తం ఛద్వారగ్గహితం, గతినిమిత్తం ఛట్ఠద్వారగ్గహితన్తి యథాసమ్భవం యోజేతబ్బం. అపరే పన అవిసేసతో వణ్ణేన్తి. **సచ్చసఙ్ఖేపే**పి తేసేవాధిప్పాయేన ఇదం వుత్తం –

“పఞ్చద్వారే సియా సన్ధి, వినా కమ్మం ద్విగోచరే”తి; (స. స. ౧౭౩);

అట్ఠకథాయం (విసుద్ధి. ౨.౬౨౪-౬౨౫; విభ. అట్ఠ. ౨౨౮) పన “గతినిమిత్తం మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతీ”తి వుత్తత్తా, తదారమ్మణాయ చ పఞ్చద్వారికపటిసన్ధియా అదస్సితత్తా, **మూలటీకా**దీసు చ “కమ్మబలేన ఉపట్ఠాపితం వణ్ణాయతనం సుపినం పస్సన్తస్స వియ దిబ్బచక్ఖుస్స వియ చ మనోద్వారేయేవ గోచరభావం గచ్ఛతీ”తి (విసుద్ధి. మహా. ౨.౬౨౩) నియమేత్వా వుత్తత్తా తేసం వచనం న సమ్పటిచ్ఛన్తి ఆచరియా. “పచ్చుప్పన్నఞ్చా”తి ఏత్థ గతినిమిత్తం తావ పచ్చుప్పన్నారమ్మణం యుజ్జతి, కమ్మనిమిత్తం పన పటిసన్ధిజనకకమ్మస్సేవ నిమిత్తభూతం అధిప్పేతన్తి కథం తస్స చుతిఆసన్నజవనేహి గహితస్స పచ్చుప్పన్నభావో సమ్భవతి. న హి తదేవ ఆరమ్మణుపట్ఠాపకం, తదేవ పటిసన్ధిజనకం భవేయ్య ఉపచితభావాభావతో అనస్సాదితత్తా చ. “కతత్తా ఉపచితత్తా”తి (ధ. స. ౪౩౧) హి వచనతో పునప్పునం లద్ధాసేవనమేవ కమ్మం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి. **పటిసమ్భిదామగ్గే** (పటి. మ. ౧.౨౩౨) చ నికన్తిక్ఖణే ద్విన్నం హేతూనం పచ్చయాపి సహేతుకపటిసన్ధియా వుత్తత్తాకతూపచితమ్పి కమ్మం తణ్హాయ అస్సాదితమేవ విపాకం అభినిప్ఫాదేతి, తదా చ పటిసన్ధియా సమానవీథియం వియ పవత్తమానాని చుతిఆసన్నజవనాని కథం పునప్పునం లద్ధాసేవనాని సియుం, కథఞ్చ తాని తదా కణ్హాయ పరామట్ఠాని. అపిచ పచ్చుప్పన్నం కమ్మనిమిత్తం చుతిఆసన్నప్పవత్తానం పఞ్చద్వారికజవనానం ఆరమ్మణం హోతి. “పఞ్చద్వారికకమ్మఞ్చ పటిసన్ధినిమిత్తకం న హోతి పరిదుబ్బలభావతో”తి **అట్ఠకథాయం** (విసుద్ధి. ౨.౬౨౦; విభ. అట్ఠ. ౨౨౮) వుత్తన్తి సచ్చమేతం. ఞాతకాదీహి ఉపట్ఠాపితేసు పన పుప్ఫాదీసు సన్నిహితేస్వేవ మరణసమ్భవతో తత్థ వణ్ణాదికం ఆరబ్భ చుతిఆసన్నవీథితో పురిమభాగప్పవత్తానం పటిసన్ధిజననసమత్థానం మనోద్వారికజవనానం ఆరమ్మణభూతేన సహ సమానత్తా తదేకసన్తతిపతితం చుతిఆసన్నజవనగ్గహితమ్పి పచ్చుప్పన్నం వణ్ణాదికం కమ్మనిమిత్తభావేన వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **ఆనన్దాచరియేన** “పఞ్చద్వారే చ ఆపాథమాగచ్ఛన్తం పచ్చుప్పన్నం కమ్మనిమిత్తం ఆసన్నకతకమ్మారమ్మణసన్తతియం ఉప్పన్నం, తంసదిసఞ్చ దట్ఠబ్బ”న్తి (విభ. మూలటీ. ౨౨౮; విసుద్ధి. మహా. ౨.౬౨౩).

౯౪. యథారహన్తి దుతియచతుత్థపఠమతతియానం పటిసన్ధీనం అనురూపతో.

౯౮. ఆరుప్పచుతియా పరం హేట్ఠిమారుప్పవజ్జితా ఆరుప్పపటిసన్ధియో హోన్తి ఉపరూపరిఅరూపీనం హేట్ఠిమహేట్ఠిమకమ్మస్స అనాయూహనతో, ఉపచారజ్ఝానస్స పన బలవభావతో తస్స విపాకభూతా కామతిహేతుకా పటిసన్ధియో హోన్తి. రూపావచరచుతియా పరం అహేతుకరహితా ఉపచారజ్ఝానానుభావేనేవ దుహేతుకతిహేతుకపటిసన్ధియో సియుం, కామతిహేతుమ్హా చుతితో పరం సబ్బా ఏవ కామరూపారూపభవపరియాపన్నా యథారహం అహేతుకాదిపటిసన్ధియో సియుం. ఇతరో దుహేతుకాహేతుకచుతితో పరం కామేస్వేవ భవేసు తిహేతుకాదిపటిసన్ధియో సియుం.

చుతిపటిసన్ధిక్కమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯౯. పటిసన్ధియా నిరోధస్స అనన్తరతో **పటిసన్ధినిరోధానన్తరతో. తదేవ చిత్త**న్తి తంసదిసతాయ తబ్బోహారప్పవత్తత్తా తదేవ చిత్తం యథా "తానియేవ ఓసధానీ"తి. **అసతి వీథిచిత్తుప్పాదే**తి అన్తరన్తరా వీథిచిత్తానం ఉప్పాదే అసతి, చుతిచిత్తం హుత్వా నిరుజ్ఝతి తదేవ చిత్తన్తి సమ్బన్ధో.

౧౦౧. పరివత్తన్తా పవత్తన్తి యావ వట్టమూలసముచ్ఛేదాత్యధిప్పాయో.

౧౦౨. యథా **ఇహ** భవేపటిసన్ధి చేవ భవఙ్గఞ్చ వీథియో చ చుతి చ, తథా పున భవన్తరే పటిసన్ధిభవఙ్గన్తి ఏవమాదికా అయం చిత్తసన్తతి పరివత్తతీతి యోజనా. కేచి పన ఇమస్మిం పరిచ్ఛేదే వీథిముత్తసఙ్గహస్సేవ దస్సితత్తా పటిసన్ధిభవఙ్గచుతీనమేవ ఇధ గహణం యుత్తన్త్యాధిప్పాయేన "పటిసన్ధిభవఙ్గవీథియో"తి ఇమస్స పటిసన్ధిభవఙ్గప్పవాహోతి అత్థం వదన్తి, తం తేసం మతిమత్తం పవత్తిసఙ్గహదస్సనావసానే తత్థ సఙ్గహితానం సబ్బేసమేవ నిగమనస్స అధిప్పేతత్తా. ఏవఞ్హి సతి "పటిసఙ్ఖాయ పనేతమద్ధువ"న్తి ఏత్థ సబ్బేసమేవ ఏత-సద్దేన పరామసనం సుట్ఠు ఉపపన్నం హోతి. **ఏతం** యథావుత్తం వట్టపవత్తం **అద్ధువం** అనిచ్చం పలోకధమ్మం **పటిసఙ్ఖాయ** పచ్చవేక్ఖిత్వా **బుధా** పణ్డితా **చిరాయ** చిరకాలం సుబ్బతా హుత్వా **అచ్చుతం** ధువం అచవనధమ్మం **పదం** నిబ్బానం **అధిగన్త్వా** మగ్గఫలఞాణేన సచ్ఛికత్వా తతోయేవ సుట్ఠు సముచ్ఛిన్నసినేహబన్ధనా **సమం** నిరుపధిసేసనిబ్బానధాతుం **ఏస్సన్తి** పాపుణిస్సన్తి.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

వీథిముత్తపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. రూపపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. ఏవం తావ చిత్తచేతసికవసేన దువిధం అభిధమ్మత్థం దస్సేత్వా ఇదాని రూపం, తదనన్తరఞ్చ నిబ్బానం దస్సేతుమారభన్తో ఆహ ''**ఏత్తావతా**''త్యాది. **సప్పభేదప్పవత్తికా** ఉద్దేసనిద్దేసపటినిద్దేసవసేన తీహి పరిచ్ఛేదేహి వుత్తప్పభేదవన్తో, పవత్తిపటిసన్ధివసేన ద్వీహి పరిచ్ఛేదేహి వుత్తప్పవత్తివన్తో చ **చిత్తచేతసికా ధమ్మా ఏత్తావతా** పఞ్చహి పరిచ్ఛేదేహి విభత్తా **హి** యస్మా, ఇదాని యథానుప్పత్తం రూపం పవుచ్చతీతి యోజనా.

౨. ఇదాని యథాపటిఞ్ఞాతరూపవిభాగత్థం మాతికం ఠపేతుం ''**సముద్దేసా**''త్యాది వుత్తం. సఙ్ఖేపతో ఉద్దిసనం **సముద్దేసో**. ఏకవిధాదివసేన విభజనం **విభాగో,** సముట్ఠాతి ఏతస్మా ఫలన్తి **సముట్ఠానం,** కమ్మాదయో రూపజనకపచ్చయా. చక్ఖుదసకాదయో **కలాపా. పవత్తిక్కమతో చే**తి భవకాలసత్తభేదేన రూపానం ఉప్పత్తిక్కమతో.

రూపసముద్దేసవణ్ణనా

౩. ఉపాదిన్నానుపాదిన్నసన్తానేసు ససమ్భారధాతువసేన మహన్తా హుత్వా భూతా పాతుభూతాతి **మహాభూతా** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౨౮౪). అథవా అనేకవిధఅబ్భుతవిసేసదస్సనేన, అనేకాభూతదస్సనేన వా మహన్తాని అబ్భుతాని, అభూతాని వా ఏతేసూతి మహాభూతా, మాయాకారాదయో. తేహి సమానా సయం అనీలాదిసభావానేవ నీలాదిఉపాదాయరూపదస్సనాదితోతి **మహాభూతా**. మనాపవణ్ణసణ్ఠానాదీహి వా సత్తానం వఞ్చికా యక్ఖినిఆదయో వియ మనాపఇత్థిపురిసరూపదస్సనాదినా సత్తానం వఞ్చకత్తా మహన్తాని అభూతాని ఏతేసూతి **మహాభూతా**. వుత్తమ్పి హేతం –

> ''మహన్తా పాతుభూతాతి, మహాభూతసమాతి వా;
>
> వఞ్చకత్తా అభూతేన, 'మహాభూతా'తి సమ్మతా''తి. (అభిధ॰ ౬౨౬);

అథ వా మహన్తపాతుభావతో మహన్తాని భవన్తి ఏతేసు ఉపాదారూపాని, భూతాని చాతి **మహాభూతాని**. మహాభూతే ఉపాదాయ పవత్తం రూపం **ఉపాదాయరూపం**. యది ఏవం ''ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ తతో మహాభూతా''త్యాదివచనతో (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨౩) ఏకేకమహాభూతా సేసమహాభూతానం నిస్సయా హోన్తీతి తేసమ్పి ఉపాదాయరూపతాపసఙ్గోతి? నయిదమేవం ఉపాదాయేవ పవత్తరూపానం తంసమఞ్ఞాసిద్ధితో. యఞ్హి మహాభూతే ఉపాదియతి, సయఞ్చ అఞ్ఞేహి ఉపాదీయతి. న తం ఉపాదాయరూపం. యం పన ఉపాదీయతేవ, న కేనచి ఉపాదీయతి, తదేవ ఉపాదాయరూపన్తి నత్థి భూతానం తబ్భోహారప్పసఙ్గో. అపిచ చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయరూపన్తి ఉపాదాయరూపలక్ఖణన్తి నత్థి తయో ఉపాదాయ పవత్తానం ఉపాదాయరూపతాతి.

౪. పథనట్ఠేన పథవీ, తరుపబ్బతాదీనం పకతిపథవీ వియ సహజాతరూపానం పతిట్ఠానభావేన పక్ఖాయతి, ఉపట్ఠాతీతి వుత్తం హోతి, పథవీ ఏవ ధాతు సలక్ఖణధారణాదితో నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన సరీరసేలావయవధాతుసదిసత్తా చాతి **పథవీధాతు**. ఆపేతి సహజాతరూపాని పత్థరతి, ఆపాయతి వా బ్రూహేతి వడ్ఢేతీతి **ఆపో**. తేజేతి పరిపాచేతి, నిసేతి వా తిక్ఖభావేన సేసభూతత్తయం ఉస్మాపేతీతి **తేజో**. వాయతి దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావేన భూతసఙ్ఘాతం పాపేతీతి **వాయో**. చతస్సోపి పనేతా యథాక్కమం కథినత్తదవత్తఉణ్హత్తవిత్థమ్భనత్తలక్ఖణాతి దట్ఠబ్బం.

౫. చక్ఖాదీనం వచనత్థో హేట్ఠా కథితోవ. **పసాదరూపం నామ** చతున్నం మహాభూతానం పసన్నభావహేతుకత్తా. తం పన యథాక్కమం దట్ఠుకామతాసోతుకామతాఘాయితుకామతాసాయితుకామతాఫుసితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం. తత్థ చక్ఖు తావ మజ్ఝే కణ్హమణ్డలస్స ఊకాసిరప్పమాణే అభిముఖే ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిపదేసే తేలమివ పిచుపటలాని సత్తక్ఖిపటలాని బ్యాపేత్వా ధారణనహాపనమణ్డనబీజనకిచ్చాహి చతూహి ధాతీహి వియ ఖత్తియకుమారో సన్ధారణబన్ధనపరిపాచనసముదీరణకిచ్చాహి చతూహి ధాతూహి కతూపకారం ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం ఆయునా పరిపాలియమానం వణ్ణాదీహి పరివారితం యథాయోగం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం వత్థుద్వారభావం సధేన్తం పవత్తతి, ఇతరం "ససమ్భారచక్ఖూ"తి వుచ్చతి. ఏవం సోతాదయోపి యథాక్కమం సోతబిలబ్భన్తరే అఙ్గులివేధనాకారం ఉపచితతనుతమ్బలోమం, నాసికబ్భన్తరే అజపదసణ్ఠానం, జివ్హామజ్ఝే ఉప్పలదలగ్గసణ్ఠానం పదేసం అభిబ్యాపేత్వా పవత్తన్తి, ఇతరం పన ఠపేత్వా కమ్మజతేజస్స పతిట్ఠానట్ఠానం కేసగ్గలోమగ్గనఖగ్గసుక్ఖచమ్మాని చ అవసేసం సకలసరీరం ఫరిత్వా పవత్తతి. ఏవం సన్తేపి ఇతరేహి తస్స సఙ్కరో న హోతి భిన్ననిస్సయలక్ఖణత్తా. ఏకనిస్సయానిపి హి రూపరసాదీని లక్ఖణభేదతో అసంకిణ్ణాతి కిం పన భిన్ననిస్సయా పసాదా.

౬. ఆపోధాతుయా సుఖుమభావేన ఫుసితుం అసక్కుణేయ్యత్తా వుత్తం "**ఆపోధాతు వివజ్జితం భూతత్తయసఙ్ఖాత**"న్తి. కిఞ్చాపి హి సీతతా ఫుసిత్వా గయ్హతి, సా పన తేజోయేవ. మన్దే హి ఉణ్హత్తే సీతబుద్ధి సీతతాసఙ్ఖాతస్స కస్సచి గుణస్స అభావతో. తయిదం సీతబుద్ధియా అనవట్ఠితభావతో విఞ్ఞాయతి పారాపారే వియ. తథా హి ఘమ్మకాలే ఆతపే ఠత్వా ఛాయం పవిట్ఠానం సీతబుద్ధి హోతి, తత్థేవ చిరకాలం ఠితానం ఉణ్హబుద్ధి. యది చ ఆపోధాతు సీతతా సియా, ఉణ్హభావేన సహ ఏకస్మిం కలాపే ఉపలబ్భేయ్య, న చేవం ఉపలబ్భతి, తస్మా విఞ్ఞాయతి "న ఆపోధాతు సీతతా"తి. యే పన "దవతా ఆపోధాతు, సా చ ఫుసిత్వా గయ్హతీ"తి వదన్తి, తే వత్తబ్బా "దవతా నామ ఫుసిత్వా గయ్హతీతి ఇదం ఆయస్మన్తానం అభిమానమత్తం సణ్ఠానే వియా"తి. వుత్తఞ్హేతం పోరాణేహి –

"దవతాసహవుత్తీని, తీణి భూతాని సమ్ఫుసం;
దవతం సమ్ఫుసామీతి, లోకోయమభిమఞ్ఞతి.

"భూతే ఫుసిత్వా సణ్ఠానం, మనసా గణ్హతో యథా;
పచ్చక్ఖతో ఫుసామీతి, విఞ్ఞేయ్యా దవతా తథా"తి.

గోచరరూపం నామ పఞ్చవిఞ్ఞాణవిసయభావతో. గావో ఇన్ద్రియాని చరన్తి ఏత్థాతి గోచరన్తి హి ఆరమ్మణస్సేతం నామం. తం పనేతం పఞ్చవిధమ్పి యథాక్కమం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం గోచరభావలక్ఖణం, చక్ఖాదిపటిహననలక్ఖణం వా.

౭. ఇత్థియా భావో **ఇత్థత్తం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౩౨). పురిసస్స భావో **పురిసత్తం**. తత్థ ఇత్థిలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పహేతుభావలక్ఖణం ఇత్థత్తం, పురిసలిఙ్గాదిహేతుభావలక్ఖణం పురిసత్తం. తత్థ ఇత్థీనం అఙ్గజాతం **ఇత్థిలిఙ్గం**. సరాధిప్పాయా **ఇత్థినిమిత్తం** "ఇత్థీ"తి సఞ్జాననస్స పచ్చయభావతో. అవిసదఠానగమననిసజ్జాది **ఇత్థికుత్తం**. ఇత్థిసణ్ఠానం **ఇత్థాకప్పో**. పురిసలిఙ్గాదీనిపి వుత్తనయేన దట్ఠబ్బాని. **అట్ఠకథాయం** పన అఞ్ఞథా ఇత్థిలిఙ్గాదీని వణ్ణితాని. తం పన ఏవం సఙ్గహేత్వా వదన్తి –

“లిఙ్గం హత్థాదిసణ్ఠానం, నిమిత్తం మిహితాదికం;
కుత్తం సుప్పాదినా కీళా, ఆకప్పో గమనాదిక”న్తి.

భావరూపం నామ భవతి ఏతేన ఇత్థాదిఅభిధానం, బుద్ధి చాతి కత్వా. తం పనేతం కాయిన్ద్రియం వియ సకలసరీరం ఫరిత్వా తిట్ఠతి.

౮. హదయమేవ మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతూనం నిస్సయత్తా వత్థు చాతి **హదయవత్థు**. తథా హి తం ధాతుద్వయనిస్సయభావలక్ఖణం, తఞ్చ హదయకోసబ్భన్తరే అడ్ఢపసతమత్తం లోహితం నిస్సాయ పవత్తతి. **రూపకణ్డే** అవుత్తస్సపి పనేతస్స ఆగమతో, యుత్తితో చ అత్థిభావో దట్ఠబ్బో. తత్థ, తం రూపం నిస్సాయ మనోధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతు చ వత్తన్తి “యం రూపం మనోధాతుయా చ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా చ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం నిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౮) ఏవమాగతం పట్ఠానవచనం ఆగమో. యుత్తి పనేవం దట్ఠబ్బా –

“నిప్ఫన్నభూతికాధారా, ద్వే ధాతూ కామరూపినం;
రూపానుబన్ధవుత్తిత్తా, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదయో వియ.

“చక్ఖాదినిస్సితానేతా, తస్సఞ్ఞాధారభావతో;
నాపి రూపాదికే తేసం, బహిద్ధాపి పవత్తితో.

“న చాపి జీవితం తస్స, కిచ్చన్తరనియుత్తితో;
న చ భావద్వయం తస్మిం, అసన్తేపి పవత్తితో.

“తస్మా తదఞ్ఞం వత్థు తం, భూతికన్తి విజానియం;
వత్థాలమ్బదుకానన్తు, దేసనాభేదతో ఇదం;
ధమ్మసఙ్గణిపాఠస్మిం, న అక్ఖాతం మహేసినా”తి.

౯. జీవన్తి తేనాతి జీవితం, తదేవ కమ్మజరూపపరిపాలనే ఆధిపచ్చయోగతో ఇన్ద్రియన్తి **జీవితిన్ద్రియం**. తథా హేతం కమ్మజరూపపరిపాలనలక్ఖణం. యథాసకం ఖణమత్తట్ఠాయీనమ్పి హి సహజాతానం పవత్తిహేతుభావేనేవ అనుపాలకం. న హి తేసం కమ్మంయేవ ఠితికారణం హోతి ఆహారజాదీనం ఆహారాది వియ కమ్మస్స తఙ్ఖణాభావతో. ఇదం పన సహ పాచనగ్గినా అనవసేసఉపాదిన్నకాయం బ్యాపేత్వా పవత్తతి.

౧౦. కబళం కత్వా అజ్ఝోహరీయతీతి **కబళీకారో ఆహారో**, ఇదఞ్చ సవత్థుకం కత్వా ఆహారం దస్సేతుం వుత్తం. సేన్ద్రియకాయోపత్థమ్భనహేతుభూతా పన అఙ్గమఙ్గానుసారీ రసహరసఙ్ఖాతా అజ్ఝోహరితబ్బాహారసినేహభూతా ఓజా ఇధ ఆహారరూపం నామ. తథా హేతం సేన్ద్రియకాయోపత్థమ్భనహేతుభావలక్ఖణం, ఓజట్ఠమకరూపాహరణలక్ఖణం వా.

౧౧. కక్ఖళత్తాదినా అత్తనో అత్తనో సభావేన ఉపలబ్భనతో **సభావరూపం నామ**. ఉప్పాదాదీహి, అనిచ్చతాదీహి వా లక్ఖణేహి సహితన్తి **సలక్ఖణం**. పరిచ్ఛేదాదిభావం వినా అత్తనో సభావేనేవ కమ్మాదీహి పచ్చయేహి నిప్ఫన్నత్తా **నిప్ఫరూపం**

నామ. రుప్పనసభావో రూపం, తేన యుత్తమ్పి రూపం, యథా “అరిసనో, నీలుప్పల”న్తి, స్వాయం రూప-సద్దో రుళ్హియా అతంసభావేపి పవత్తతీతి అపరేన రూప-సద్దేన విసేసేత్వా “**రూపరూప**”న్తి వుత్తం యథా “దుక్ఖదుక్ఖ”న్తి. పరిచ్ఛేదాదిభావం అతిక్కమిత్వా సభావేనేవ ఉపలబ్భనతో లక్ఖణత్తయారోపనేన సమ్మసితుం అరహత్తా **సమ్మసనరూపం**.

౧౨. న కస్సతీతి అకాసో. అకాసోయేవ ఆకాసో, నిజ్జీవట్ఠేన ధాతు చాతి **ఆకాసధాతు**. చక్ఖుదసకాదిఏకేకకలాపగతరూపానం కలాపన్తరేహి అసంకిణ్ణభావాపాదనవసేన పరిచ్ఛేదకం, తేహి వా పరిచ్ఛిజ్జమానం, తేసం పరిచ్ఛేదమత్తం వా రూపం **పరిచ్ఛేదరూపం**. తఞ్హి తం తం రూపకలాపం పరిచ్ఛిన్దన్తం వియ హోతి. విజ్జమానేపి చ కలాపన్తరభూతేహి కలాపన్తరభూతానం సమ్ఫుట్ఠభావే తంతంరూపవివిత్తతా రూపపరియన్తో ఆకాసో. యేసఞ్చ సో పరిచ్ఛేదో, తేహి సయం అసమ్ఫుట్ఠోయేవ. అఞ్ఞథా పరిచ్ఛిన్నతా న సియా తేసం రూపానం బ్యాపీభావాపత్తితో. అబ్యాపితా హి అసమ్ఫుట్ఠతా. తేనాహ భగవా “అసమ్ఫుట్ఠం చతూహి మహాభూతేహీ”తి (ధ. స. ౬౩౭).

౧౩. చలమానకాయేన అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతి, సయఞ్చ తేన విఞ్ఞాయతీతి **కాయవిఞ్ఞత్తి**. సవిఞ్ఞాణకసద్దసఙ్ఖాతవాచాయ అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతి, సయఞ్చ తాయ విఞ్ఞాయతీతి **వచీవిఞ్ఞత్తి**. తత్థ అభిక్కమాదిజనకచిత్తసముట్ఠానవాయోధాతుయా సహజాతరూపసన్థమ్భనసన్ధారణచలితేసు సహకారీకారణభూతో ఫన్దమానకాయఫన్దనతంహేతుకవాయోధాతువినిముత్తో మహన్తం పాసాణం ఉక్ఖిపన్తస్స సబ్బథామేన గహణకాలే ఉస్సాహనవికారో వియ రూపకాయస్స పరిఫన్దనపచ్చయభావేన ఉపలబ్భమానో వికారో కాయవిఞ్ఞత్తి. సా హి ఫన్దమానకాయేన అధిప్పాయం విఞ్ఞాపేతి. న హి విఞ్ఞత్తివికారరహితేసు రుక్ఖచలనాదీసు “ఇదమేస కారేతీ”తి అధిప్పాయగ్గహణం దిట్ఠన్తి. హత్థచలనాదీసు చ ఫన్దమానకాయగ్గహణానన్తరం అవిఞ్ఞాయమానన్తరేహి మనోద్వారజవనేహి గయ్హమానత్తా సయఞ్చ కాయేన విఞ్ఞాయతి.

కథం పన విఞ్ఞత్తివసేన హత్థచలనాదయో హోన్తీతి? వుచ్చతే – ఏకావజ్జనవీథియం సత్తసు జవనేసు సత్తమజవనసముట్ఠానవాయోధాతు విఞ్ఞత్తివికారసహితావ పఠమజవనాదిసముట్ఠానాహి వాయోధాతూహి లద్ధోపత్థమ్భా దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావేన చలయతి చిత్తజం, పురిమజవనాదిసమ్భూతా పన సన్థమ్భనసన్ధారణమత్తకరా తస్స ఉపకారాయ హోన్తీతి. యథా హి సత్తహి యుగేహి ఆకడ్ఢితబ్బసకటే సత్తమయుగయుత్తాయేవ గోణా హేట్ఠా ఛసు యుగేసు యుత్తగోణేహి లద్ధూపత్థమ్భా సకటం చాలేన్తి, పఠమయుగాదియుత్తా పన ఉపత్థమ్భనసన్ధారణమత్తమేవ సాధేన్తా తేసం ఉపకారాయ హోన్తి, ఏవంసమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం.

దేసన్తరుప్పత్తియేవ చేత్థ చలనం ఉప్పన్నదేసతో కేసగ్గమత్తమ్పి ధమ్మానం సఙ్కమనాభావతో. ఇతరథా నేసం అబ్యాపారకతా, ఖణికతా చ న సియా. దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావోతి చ యథా అత్తనా సహజరూపాని హేట్ఠిమజవనసముట్ఠితరూపేహి పతిట్ఠితట్ఠానతో అఞ్ఞత్థ ఉప్పజ్జన్తి, ఏవం తేహి సహ తత్థ ఉప్పత్తియేవాతి దట్ఠబ్బం, ఏత్థ పన చిత్తజే చలితే తంసమ్బన్ధేన ఇతరమ్పి చలతి నదీసోతే పక్ఖిత్తసుక్ఖగోమయపిణ్డం వియ. తథా చలయితుం అసక్కోన్తి యోపి పఠమజవనాదిసముట్ఠానవాయోధాతుయో విఞ్ఞత్తివికారసహితాయేవ యేన దిసాభాగేన అయం అభిక్కమాదీని పవత్తేతుకామో, తదభిముఖభావవికారసమ్భవతో. ఏవఞ్చ కత్వా మనోద్వారావజ్జనస్సపి విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకత్తం వక్ఖతి. వచీభేదకరచిత్తసముట్ఠానపథవీధాతుయా అక్ఖరుప్పత్తిట్ఠానగతఉపాదిన్నరూపేహి సహ ఘట్టనపచ్చయభూతో ఏకో వికారో వచీవిఞ్ఞత్తి. యం పనేత్థ వత్తబ్బం, తం కాయవిఞ్ఞత్తియం వుత్తనయేన దట్ఠబ్బం.

అయం పన విసేసో – యథా తత్థ "ఫన్దమానకాయగ్గహణానన్తర"న్తి వుత్తం, ఏవమిధ "సుయ్యమానసద్దసవనానన్తర"న్తి యోజేతబ్బం. ఇధ చ సన్ధమ్భనాదీనం అభావతో సత్తమజవనసముట్ఠితాత్యాదినయో న లబ్భతి. ఘట్టనేన హి సద్దింయేవ సద్దో ఉప్పజ్జతి. ఘట్టనఞ్చ పఠమజవనాదీసుపి లబ్భతేవ. ఏత్థ చ యథా ఉస్సాపేత్వా బద్ధగోసీసతాలపణ్ణాదిరూపాని దిస్వా తదనన్తరప్పవత్తాయ అవిఞ్ఞాయమానన్తరాయ మనోద్వారవీథియా గోసీసాదీనం ఉదకసహచారితప్పకారం సఞ్ఞాణం గహేత్వా ఉదకగ్గహణం హోతి, ఏవం విప్ఫన్దమానసముచ్చారియమానకాయసద్దే గహేత్వా తదనన్తరప్పవత్తాయ అవిఞ్ఞాయమానన్తరాయ మనోద్వారవీథియా పురిమసిద్ధసమ్బన్ధూపనిస్సయాయ సాధిప్పాయవికారగ్గహణం హోతీతి అయం ద్విన్నం సాధారణా ఉపమా.

౧౪. లహుభావో **లహుతా**. ముదుభావో **ముదుతా**. కమ్మఞ్ఞభావో **కమ్మఞ్ఞతా**. యథాక్కమఞ్చేతా అరోగినో వియ రూపానం అగరుతా సుపరిమద్దితచమ్మస్స వియ అకథినతా సుధన్తసువణ్ణస్స వియ సరీరకిరియానం అనుకూలభావోతి దట్ఠబ్బం. అఞ్ఞమఞ్ఞం అవిజహన్తస్సపి హి లహుతాదిత్తయస్స తంతంవికారాధికరూపేహి నానత్తం వుచ్చతి, దన్ధత్తకరధాతుక్ఖోభప్పటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో హి రూపవికారో లహుతా. థద్ధత్తకరధాతుక్ఖోభప్పటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో ముదుతా. సరీరకిరియానం అననుకూలభావకరధాతుక్ఖోభప్పటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో కమ్మఞ్ఞతాతి.

౧౫. ఉపచయనం **ఉపచయో,** పఠమచయోత్యత్థో "ఉపఞ్ఞత్త"న్త్యాదీసు వియ ఉప-సద్దస్స పఠమత్థజోతనతో. సన్తానో **సన్తతి,** పబన్ధోత్యత్థో. తత్థ పటిసన్ధితో పట్ఠాయ యావ చక్ఖాదిదసకానం ఉప్పత్తి, ఏత్థన్తరే రూపుప్పాదో ఉపచయో నామ. తతో పరం సన్తతి నామ. యథాసకం ఖణమత్తట్ఠాయీనం రూపానం నిరోధాభిముఖభావవసేన జీరణం జరా, సాయేవ **జరతా,** నిచ్చధువభావేన న ఇచ్చం అనుపగన్తబ్బన్తి అనిచ్చం, తస్స భావో **అనిచ్చతా,** రూపపరిభేదో. **లక్ఖణరూపం నామ** ధమ్మానం తంతంఅవత్థావసేన లక్ఖణహేతుత్తా.

౧౬. **జాతిరూపమేవాతి** పటిసన్ధితో పట్ఠాయ రూపానం ఖణే ఖణే ఉప్పత్తిభావతో జాతిసఙ్ఖాతం రూపుప్పత్తిభావేన చతుసన్తతిరూపప్పటిబద్ధవుత్తిత్తా రూపసమ్మతఞ్చ జాతిరూపమేవ ఉపచయసన్తతిభావేన పవుచ్చతి పఠముపరినిచ్చత్తసఙ్ఖాతప్పవత్తిఆకారభేదతో వేనేయ్యవసేన "ఉపచయో సన్తతీ"తి (ధ॰ స॰ ౬౪౨) విభజిత్వా వుత్తత్తా. ఏవఞ్చ కత్వా తాసం నిద్దేసే అత్థతో అభేదం దస్సేతుం "యో ఆయతనానం ఆచయో, సో రూపస్స ఉపచయో. యో రూపస్స ఉపచయో, సా రూపస్స సన్తతీ"తి (ధ॰ స॰ ౬౪౧-౬౪౨) వుత్తం. **ఏకాదసవిధమ్పీ**తి సభాగసఙ్గహవసేన ఏకాదసప్పకారమ్పి.

౧౭. చత్తారో భూతా, పఞ్చ పసాదా, చత్తారో విసయా, దువిధో భావో, హదయరూపమిచ్చపి ఇదం జీవితాహారరూపేహి ద్వీహి సహ అట్ఠారసవిధం, తథా పరిచ్ఛేదో చ దువిధా విఞ్ఞత్తి, తివిధో వికారో, చతుబ్బిధం లక్ఖణన్తి రూపానం పరిచ్ఛేదవికారాదిభావం వినా విసుం పచ్చయేహి అనిబ్బత్తత్తా ఇమే **అనిప్ఫన్నా** దస చేతి అట్ఠవీసతివిధం భవే.

రూపసముద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపవిభాగవణ్ణనా

౧౮. ఇదాని యథాఉద్దిట్ఠరూపానం ఏకవిధాదినయదస్సనత్థం "**సబ్బఞ్చ పనేత**"న్త్యాది వుత్తం. సమ్పయుత్తస్స అలోభాదిహేతునో అభావా **అహేతుకం**. యథాసకం పచ్చయవన్తతాయ **సప్పచ్చయం**. అత్తానం ఆరబ్భ పవత్తేహి కామాసవాదీహి సహితత్తా **సాసవం**. పచ్చయేహి అభిసఙ్ఖతత్తా **సఙ్ఖతం**. ఉపాదానక్ఖన్ధసఙ్ఖాతే లోకే నియుత్తతాయ **లోకియం**. కామతణ్హాయ అవచరితత్తా **కామావచరం**. అరూపధమ్మానం వియ కస్సచి ఆరమ్మణస్స అగ్గహణతో నాస్స ఆరమ్మణన్తి **అనారమ్మణం**. తదఙ్గాదివసేన పహాతబ్బతాభావతో **అప్పహాతబ్బం**. **ఇతి**-సద్దో పకారత్థో, తేన "అబ్యాకత"న్త్యాదికం సబ్బం ఏకవిధనయం సఙ్గణ్హాతి.

౧౯. **అజ్ఝత్తికరూపం** అత్తభావసఙ్ఖాతం అత్తానం అధికిచ్చ ఉద్దిస్స పవత్తత్తా. కామం అఞ్ఞేపి హి అజ్ఝత్తసమ్భూతా అత్థి, రుళ్హీవసేన పన చక్ఖాదికంయేవ అజ్ఝత్తికం. అథ వా "యది మయం న హోమ, త్వం కట్ఠకలిఙ్గరూపమో భవిస్ససీ"తి వదన్తా వియ అత్తభావస్స సాతిసయం ఉపకారత్తా చక్ఖాదీనేవ విసేసతో అజ్ఝత్తికాని నామ. అత్తసఙ్ఖాతం వా చిత్తం అధికిచ్చ తస్స ద్వారభావేన పవత్తతీతి అజ్ఝత్తం, తదేవ అజ్ఝత్తికం. తతో బహిభూతత్తా ఇతరం తేవీసతివిధం **బాహిరరూపం**.

౨౦. ఇతరం బావీసతివిధం **అవత్థురూపం**.

౨౨. **అట్ఠవిధమ్పి ఇన్ద్రియరూపం** పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు లిఙ్గాదీసు సహజరూపపరిపాలనే చ ఆధిపచ్చయోగతో. పసాదరూపస్స హి పఞ్చవిధస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు ఆధిపచ్చం అత్తనో పటుమన్దాదిభావేన తేసమ్పి పటుమన్దాదిభావాపాదనతో. భావద్వయస్సాపి ఇత్థిలిఙ్గాదీసు ఆధిపచ్చం యథాసకం పచ్చయేహి ఉప్పజ్జమానానమ్పి తేసం యేభుయ్యేన సభావకసన్తానేయేవ తంతదాకారేన ఉప్పజ్జనతో, న పన ఇన్ద్రియపచ్చయభావతో. జీవితస్స చ కమ్మజపరిపాలనే ఆధిపచ్చం తేసం యథాసకం ఖణట్ఠానస్స జీవితిన్ద్రియప్పటిబద్ధత్తా. సయఞ్చ అత్తనా ఠపితధమ్మసమ్బన్ధేనేవ పవత్తతి నావికో వియ.

౨౩. విసయవిసయిభావప్పత్తివసేన థూలత్తా **ఓళారికరూపం**. తతోయేవ గహణస్స సుకరత్తా **సన్తికేరూపం ఆసన్నరూపం** నామ. యో సయం, నిస్సయవసేన చ సమ్పత్తానం, అసమ్పత్తానఞ్చ పటిముఖభావో అఞ్ఞమఞ్ఞపతనం, సో పటిఘో వియాతి పటిఘో. యథా హి పటిఘాతే సతి దుబ్బలస్స చలనం హోతి, ఏవం అఞ్ఞమఞ్ఞం పటిముఖభావే సతి అరూపసభావత్తా దుబ్బలస్స భవఙ్గస్స చలనం హోతి. పటిఘో యస్స అత్థి తం **సప్పటిఘం**. తత్థ సయం సమ్పత్తి ఫోట్ఠబ్బస్స, నిస్సయవసేన సమ్పత్తి ఘానజివ్హాకాయగన్ధరసానం, ఉభయథాపి అసమ్పత్తి చక్ఖుసోతరూపసద్దానన్తి దట్ఠబ్బం. ఇతరం సోళసవిధం ఓళారికతాదిసభావాభావతో **సుఖుమరూపా**దికం.

౨౪. కమ్మతో జాతం అట్ఠారసవిధం **ఉపాదిన్నరూపం** తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపేతేన కమ్మునా అత్తనో ఫలభావేన ఆదిన్నత్తా గహితత్తా. ఇతరం అగ్గహితగ్గహణేనదసవిధం **అనుపాదిన్నరూపం**.

౨౫. దట్ఠబ్బభావసఙ్ఖాతేన నిదస్సనేన సహ వత్తతీతి **సనిదస్సనం**. చక్ఖువిఞ్ఞాణగోచరభావో హి నిదస్సనన్తి వుచ్చతి తస్స చ రూపాయతనతో అనఞ్ఞత్తేపి అఞ్ఞేహి ధమ్మేహి తం విసేసేతుం అఞ్ఞం వియ కత్వా వత్తుం వట్టతీతి సహ నిదస్సనేన సనిదస్సనన్తి. ధమ్మభావసామఞ్ఞేన హి ఏకీభూతేసు ధమ్మేసు యో నానత్తకరో విసేసో, సో అఞ్ఞో వియ కత్వా ఉపచరితుం యుత్తో. ఏవఞ్హి అత్థవిసేసావబోధో హోతి.

౨౬. **అసమ్పత్తవసేనాతి** అత్తానం అసమ్పత్తస్స గోచరస్స వసేన, అత్తనా విసయప్పదేసం వా అసమ్పత్తవసేన. చక్ఖుసోతాని హి రూపసద్దేహి అసమ్పత్తాని, సయం వా తాని అసమ్పత్తానేవ ఆరమ్మణం గణ్హన్తి. తేనేతం వుచ్చతి –

“చక్ఖుసోతం పనేతేసు, హోతాసమ్పత్తగాహకం;
విఞ్ఞాణుప్పత్తిహేతుత్తా, సన్తరాధికగోచరే.

“తథా హి దూరదేసట్ఠం, ఫలికాదితిరోహితం;
మహన్తఞ్చ నగాదీనం, వణ్ణం చక్ఖు ఉదిక్ఖతి.

“ఆకాసాదిగతో కుచ్ఛి-చమ్మానన్తరికోపి చ;
మహన్తో చ ఘణ్టాదీనం, సద్దో సోతస్స గోచరో.

“గన్త్వా విసయదేసం తం, ఫరిత్వా గణ్హతీతి చే;
అధిట్ఠానవిధానేపి, తస్స నో గోచరో సియా.

“భూతప్పబన్ధతో నో చే, యాతి ఇన్ద్రియసన్నిధిం;
కమ్మచిత్తోజసమ్భూతో, వణ్ణో సద్దో చ చిత్తజో.

“న తేసం గోచరా హోన్తి, న హి సమ్భోన్తి తే బహి;
వుత్తా చ అవిసేసేన, పాళే తంవిసయావ తే.

“యది చేతం ద్వయం అత్తసమీపంయేవ గణ్హతి;
అక్ఖివణ్ణం తథా మూలం, పస్సేయ్య భముకస్స చ.

“దిసాదేసవవత్థానం, సద్దస్స న భవేయ్య చ;
సియా చ సరవేధిస్స, సకణ్ణే సరపాతన”న్తి.

గోచరగ్గాహికరూపం విఞ్ఞాణాధిట్ఠితం హుత్వా తంతంగోచరగ్గహణసభావత్తా. ఇతరం తేవీసతివిధం **అగోచరగ్గాహికరూపం** గోచరగ్గహణాభావతో.

౨౭. వణ్ణితబ్బో దట్ఠబ్బోతి **వణ్ణో**. అత్తనో ఉదయానన్తరం రూపం జనేతీతి **ఓజా. అవినిబ్భోగరూపం** కత్థచిపి అఞ్ఞమఞ్ఞం వినిభుఞ్జనస్స విసుం విసుం పవత్తియా అభావతో. రూపలోకే గన్ధాదీనం అభావవాదిమతమ్పి హి తత్థ తత్థ (విభ॰ మూలటీ॰ ౨౨౭; విభ॰ అనుటీ॰ ౨౨౭) ఆచరియేహి పటిక్ఖిత్తమేవ.

౨౮. **ఇచ్చేవన్తి** ఏత్థపి **ఇతి**-సద్దో పకారత్థో, తేన ఇధ అనాగతమ్పి సబ్బం దుకతికాదిభేదం సఙ్గణ్హాతి.

రూపవిభాగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపసముట్ఠాననయవణ్ణనా

౨౯. కాని పన తాని కమ్మాదీని, కథం, కత్థ, కదా చ రూపసముట్ఠానానీతి ఆహ ''**తత్థా**''త్యాది. **పటిసన్ధిముపాదాయా**తి పటిసన్ధిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణం ఉపాదాయ. **ఖణే ఖణే**తి ఏకేకస్స చిత్తస్స తీసు తీసు ఖణేసు, నిరన్తరమేవాతి వుత్తం హోతి. అపరే పన చిత్తస్స ఠితిక్ఖణం (విభ॰ మూలటీ॰ ౨౦ పకిణ్ణకకథావణ్ణనా), భఙ్గక్ఖణే చ రూపుప్పాదం (విభ॰ మూలటీ॰ ౨౦ పకిణ్ణకకథావణ్ణనా) పటిసేధేన్తి. తత్థ కిఞ్చాపి ఠితిక్ఖణాభావే తేసం ఉపపత్తి చేవ తత్థ వత్తబ్బఞ్చ హేట్ఠా కథితమేవ, ఇధాపి పన భఙ్గక్ఖణే రూపుప్పాదాభావే ఉపపత్తియా తత్థ వత్తబ్బేన చ సహ సుఖగ్గహణత్థం సఙ్గహేత్వా వుచ్చతి –

"ఉప్పన్నుప్పజ్జమానన్తి, విభఙ్గే ఏవమాదినం;
భఙ్గక్ఖణస్మిం ఉప్పన్నం, నో చ ఉప్పజ్జమానకం.

"ఉప్పజ్జమానముప్పాదే, ఉప్పన్నఞ్చాతిఆదినా;
భఙ్గప్పాదావ అక్ఖాతా, న చిత్తస్స ఠితిక్ఖణో.

"'ఉప్పాదో చ వయో చేవ, అఞ్ఞథత్తం ఠితస్స చ;
పఞ్ఞాయతీ'తి (అ॰ ని॰ ౩.౪౭) వుత్తత్తా, ఠితి అత్థీతి చే మతం.

"అఞ్ఞథత్తస్స ఏకస్మిం, ధమ్మే అనుపలద్ధితో;
పఞ్ఞాణవచనా చేవ, పబన్ధట్ఠితి తత్థపి.

"వుత్తా తస్మా న చిత్తస్స, ఠితి దిస్సతి పాళియం;
అభిధమ్మే అభావోపి, నిసేధోయేవ సబ్బథా.

"యదా సముదయో యస్స, నిరుజ్ఝతి తదాస్స కిం;
దుక్ఖముప్పజ్జతీత్యేత్థ, పఞ్హో నోతి నిసేధతో.

"రూపుప్పాదో న భఙ్గస్మిం, తస్మా సబ్బేపి పచ్చయా;
ఉప్పాదేయేవ చిత్తస్స, రూపహేతూతి కేచన.

"వుచ్చతే తత్థ ఏకస్మిం, ధమ్మేయేవ యథా మతా;
ఉప్పాదావత్థతో భిన్నా, భఙ్గావత్థా తథేవ తు.

"భఙ్గస్సాభిముఖావత్థా, ఇచ్ఛితబ్బా అయం ఠితి;
నయదస్సనతో ఏసా, విభఙ్గే న తు దేసితా.

"లక్ఖణం సఙ్ఖతస్సేవ, వత్తుముప్పాదఆదినం;

దేసితత్తా న తత్థాపి, పబన్ధస్స రితీరితా.

“ఉపసగ్గస్స ధాతూనమత్థేయేవ పవత్తితో;
పఞ్ఞాయతీతి చేతస్స, అత్థో విఞ్ఞాయతే ఇతి.

“భఙ్గే రూపస్స నుప్పాదో, చిత్తజానం వసేన వా;
ఆరుప్పంవాభిసన్ధాయ, భాసితో యమకస్స హి.

“సభావోయం యథాలాభ-యోజనాతి తతో నహి;
న చిత్తట్ఠితి భఙ్గే చ, న రూపస్స అసమ్భవో”తి.

౩౧. రూపవిరాగభావనానిబ్బత్తత్తా హేతునో తబ్బిధురతాయ, అనోకాసతాయ చ అరూపవిపాకా, రూపజననే విసేసపచ్చయేహి ఝానఙ్గేహి సమ్పయోగాభావతో ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని చాతి చుద్దస చిత్తాని రూపం న సముట్ఠాపేన్తీతి వుత్తం “**ఆరుప్పవిపాకద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జిత**”న్తి. పటిసన్ధిచిత్తం, పన చుతిచిత్తఞ్చ ఏకూనవీసతి భవఙ్గస్సేవ అన్తోగధత్తా చిత్తన్తరం న హోతీతి న తస్స వజ్జనం కతం. కిఞ్చాపి న కతం, పచ్ఛాజాతపచ్చయరహితం, పన ఆహారాదీహి చ అనుపత్థద్ధం దుబ్బలవత్థుం నిస్సాయ పవత్తత్తా, అత్తనో చ ఆగన్తుకతాయ కమ్మజరూపేహి చిత్తసముట్ఠానరూపానం ఠానం గహేత్వా ఠితత్తా చ పటిసన్ధిచిత్తం రూపసముట్ఠాపకం న హోతి. చుతిచిత్తే పన **అట్ఠకథాయం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౩౬; విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౬ పకిణ్ణకకథా) తావ “వూపసన్తవట్టమూలస్మిం సన్తానే సాతిసయం సన్తవుత్తితాయ ఖీణాసవస్సేవ చుతిచిత్తం రూపం న సముట్ఠాపేతీ”తి (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౬౩౬) వుత్తం. **ఆనన్దాచరియా**దయో పన “సబ్బేసమ్పి చుతిచిత్తం రూపం న సముట్ఠాపేతీ”తి వదన్తి. వినిచ్ఛయో పన నేసం సఙ్ఖేపతో **మూలటీకాదీసు,** విత్థారతో చ **అభిధమ్మత్థవికాసినియం** వుత్తనయేన దట్ఠబ్బో. **పఠమభవఙ్గముపాదాయా**తి పటిసన్ధియా అనన్తరనిబ్బత్తపఠమభవఙ్గతో పట్ఠాయ. **జాయన్తమేవ సముట్ఠాపేతి,** న పన ఠితం, భిజ్జమానం వా అనన్తరాదిపచ్చయలాభేన ఉప్పాదక్ఖణేయేవ జనకసామత్థియయోగతో.

౩౨. ఇరియాయ కాయికకిరియాయ పవత్తిపథభావతో **ఇరియాపథో,** గమనాది, అత్థతో తదవత్థా రూపప్పవత్తి. తమ్పి **సన్ధారేతి** యథాపవత్తం ఉపత్థమ్భేతి. యథా హి వీథిచిత్తేహి అబ్బోకిణ్ణే భవఙ్గే పవత్తమానే అఙ్గాని ఓసీదన్తి, న ఏవమేతేసు ద్వత్తింసవిధేసు, వక్ఖమానేసు చ ఛబ్బీసతియా జాగరణచిత్తేసు పవత్తమానేసు. తదా పన అఙ్గాని ఉపత్థద్ధాని యథాపవత్తఇరియాపథభావేనేవ పవత్తన్తి.

౩౩. **విఞ్ఞత్తిమ్పి సముట్ఠాపేన్తి,** న కేవలం రూపిరియాపథానేవ. అవిసేసవచనేపి పనేత్థ మనోద్వారప్పవత్తానేవ వోట్ఠబ్బనజవనాని విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకాని, తథా హసనజనకాని చ పఞ్చద్వారప్పవత్తానం పరిదుబ్బలభావతోతి దట్ఠబ్బం. కామఞ్చేత్థ రూపవినిముత్తో ఇరియాపథో, విఞ్ఞత్తి వా నత్థి, తథాపి న సబ్బం రూపసముట్ఠాపకం చిత్తం ఇరియాపథూపత్థమ్భకం, విఞ్ఞత్తివికారజనకఞ్చ హోతి. యం పన చిత్తం విఞ్ఞత్తిజనకం, తం ఏకంసతో ఇరియాపథూపత్థమ్భకం ఇరియాపథస్స విఞ్ఞత్తియా సహ అవినాభావతో. ఇరియాపథూపత్థమ్భకఞ్చ రూపజనకన్తి ఇమస్స విసేసదస్సనత్థం రూపతో ఇరియాపథవిఞ్ఞత్తీనం విసుం గహణం.

౩౪. **తేరసాతి** కుసలతో చత్తారి, అకుసలతో చత్తారి, కిరియతో పఞ్చాతి తేరస. తేసు హి పుథుజ్జనా అట్ఠహి కుసలాకుసలేహి హసన్తి, సేక్ఖా దిట్ఠిసహగతవజ్జితేహి, అసేక్ఖా పన పఞ్చహి కిరియచిత్తేహి, తత్థాపి బుద్ధా చతూహి సహేతుకకిరియచిత్తేహేవ హసన్తి, న అహేతుకేన "అతీతంసాదీసు అప్పటిహతఞాణం పత్వా ఇమేహి తీహి ధమ్మేహి సమన్నాగతస్స బుద్ధస్స భగవతో సబ్బం కాయకమ్మం ఞాణపుబ్బఙ్గమం ఞాణానుపరివత్తీ"తి వచనతో (మహాని. ౬౯; చూళని. మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫; పటి. మ. ౩.౫). న హి విచారణపఞ్ఞారహితస్స హసితుప్పాదస్స బుద్ధానం పవత్తి యుత్తాతి వదన్తి. హసితుప్పాదచిత్తేన పన పవత్తియమానమ్పి తేసం సితకరణం పుబ్బేనివాసఅనాగతంససబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణానం అనువత్తకత్తా ఞాణానుపరివత్తియేవాతి. ఏవఞ్చ కత్వా **అట్ఠకథాయం** (ధ. స. అట్ఠ. ౫౬౮) "తేసం ఞాణానం చిణ్ణపరియన్తే ఇదం చిత్తం హాసయమానం ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం, తస్మా న తస్స బుద్ధానం పవత్తి సక్కా నివారేతుం.

౩౫. పచ్ఛాజాతాదిపచ్చయూపత్థమ్భలాభేన ఠితిక్ఖణేయేవ ఉతుఓజానం బలవభావోతి వుత్తం "**తేజోధాతు ఠితిప్పత్తా**"త్యాది.

౩౭. తత్థ **హదయఇన్ద్రియరూపాని** నవ కమ్మతోయేవ జాతత్తా **కమ్మజానేవ**. యఞ్హి జాతం, జాయతి, జాయిస్సతి చ, తం "కమ్మజ"న్తి వుచ్చతి యథా దుద్ధన్తి.

౪౦. పచ్చుప్పన్నపచ్చయాపేక్ఖత్తా లహుతాదిత్తయం కమ్మజం న హోతి, ఇతరథా సబ్బదాభావీహి భవితబ్బన్తి వుత్తం "**లహుతాదిత్తయం ఉతుచిత్తాహారేహి సమ్భోతీ**"తి.

౪౩. ఏకన్తకమ్మజాని నవ, చతుజేసు కమ్మజాని నవాతి అట్ఠారస కమ్మజాని, పఞ్చవికారరూపసద్దఅవినిబ్భోగరూపఆకాసవసేన పన్నరస చిత్తజాని, సద్దో, లహుతాదిత్తయం, అవినిబ్భోగాకాసరూపాని నవాతి తేరస ఉతుజాని, లహుతాదిత్తయఅవినిబ్భోగాకాసవసేన ద్వాదస ఆహారజాని.

౪౪. కేవలం **జాయమానాదిరూపానం** జాయమానపరిపచ్చమానభిజ్జమానరూపానం **సభావత్తా** సభావమత్తం వినా అత్తనో జాతిఆదిలక్ఖణాభావతో **లక్ఖణాని కేహిచి** పచ్చయేహి న జాయన్తీతి పకాసితం. ఉప్పాదాదియుత్తానఞ్హి చక్ఖాదీనం జాతిఆదీని లక్ఖణాని విజ్జన్తి, న ఏవం జాతిఆదీనం. యది తేసమ్పి జాతిఆదీని సియుం, ఏవం అనవత్థానమేవ ఆపజ్జేయ్య. యం పన "రూపాయతనం...పే.... కబళీకారో ఆహారో. ఇమే ధమ్మా చిత్తసముట్ఠానా"త్యాదీసు (ధ. స. ౧౨౦౧) జాతియా కుతోచిజాతత్తం అనుఞ్ఞాతం , తమ్పి రూపజనకపచ్చయానం రూపుప్పాదనం పతి అనుపరతబ్యాపారానం పచ్చయభావూపగమనక్ఖణే జాయమానధమ్మవికారభావేన ఉపలబ్భమానతం సన్ధాయాతి దట్ఠబ్బం. యమ్పి "జాతి, భిక్ఖవే, అనిచ్చా సఙ్ఖతా పటిచ్చసముప్పన్నా. జరామరణం, భిక్ఖవే, అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్న"న్తి వచనం (సం. ని. ౨.౨౦), తత్థాపి పటిచ్చసముప్పన్నానం లక్ఖణభావతోతి అయమేత్థాభిసన్ధి. తేనాహు పోరాణా –

"పాఠే కుతోచి జాతత్తం, జాతియా పరియాయతో;
సఙ్ఖతానం సభావత్తా, తీసు సఙ్ఖతతోదితా"తి.

రూపసముట్ఠాననయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కలాపయోజనావణ్ణనా

౪౭. యస్మా పనేతాని రూపాని కమ్మాదితో ఉప్పజ్జమానానిపి న ఏకేకం సముట్ఠహన్తి, అథ ఖో పిణ్డతోవ. తస్మా పిణ్డానం గణనపరిచ్ఛేదం, సరూపఞ్చ దస్సేతుం ‘‘**ఏకుప్పాదా**’’త్యాది వుత్తం . **సహవుత్తినో**తి విసుం విసుం కలాపగతరూపవసేన సహవుత్తినో, న సబ్బకలాపానం అఞ్ఞమఞ్ఞం సహుప్పత్తివసేన.

౪౮. దస పరిమాణా అస్సాతి దసకం, సముదాయస్సేతం నామం, చక్ఖునా ఉపలక్ఖితం, తప్పధానం వా దసకం **చక్ఖుదసకం**. ఏవం సేసేసుపి.

౪౯. వచీవిఞ్ఞత్తిగ్గహణేన సద్దోపి సఙ్గహితో హోతి తస్సా తదవినాభావతోతి వుత్తం ‘‘**వచీవిఞ్ఞత్తిదసక**’’న్తి.

౫౦. కిం పనేతే ఏకవీసతి కలాపా సబ్బేపి సబ్బత్థ హోన్తి, ఉదాహు కేచి కత్థచీతి ఆహ ‘‘**తత్థా**’’త్యాది.

కలాపయోజనావణ్ణనా నిట్ఠితా.

రూపపవత్తిక్కమవణ్ణనా

౫౨. ఇదాని నేసం సమ్భవవసేన, పవత్తిపటిసన్ధివసేన, యోనివసేన చ పవత్తిం దస్సేతుం ‘‘**సబ్బానిపి పనేతానీ**’’త్యాది వుత్తం. **యథారహన్తి** సభావకపరిపుణ్ణాయతనానం అనురూపతో.

౫౩. కమలకుహరగబ్భమలాదిసంసేదట్ఠానేసు జాతా **సంసేదజా**. ఉపపాతో నేసం అత్థీతి **ఓపపాతికా,** ఉక్కంసగతిపరిచ్ఛేదవసేన చేత్థ విసిట్ఠఉపపాతో గహితో యథా “అభిరూపస్స కఞ్ఞా దాతబ్బా”తి. **సత్త దసకాని పాతుభవన్తి** పరిపుణ్ణాయతనభావేన ఉపలబ్భనతో. **కదాచి న లబ్భన్తి** జచ్చన్ధజచ్చబధిరజచ్చాఘానకపుంసకఆదికప్పికానం వసేన. తత్థ సుగతియం మహానుభావేన కమ్మునా నిబ్బత్తమానానం ఓపపాతికానం ఇన్ద్రియవేకల్లాయోగతో చక్ఖుసోతఘానాలాభో సంసేదజానం, భావాలాభో పఠమకప్పికఓపపాతికానం వసేనపి. దుగ్గతియం పన చక్ఖుసోతభావాలాభో ద్విన్నమ్పి వసేన, ఘానాలాభో సంసేదజానమేవ వసేన, న ఓపపాతికానం వసేనాతి దట్ఠబ్బం. తథా హి **ధమ్మహదయవిభఙ్గే** “కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కస్సచి ఏకాదసాయతనాని పాతుభవన్తి, కస్సచి దస, కస్సచి అపరానిపి దస, కస్సచి నవ, కస్సచి సత్తా”తి (విభ॰ ౧౦౦౯) వచనతో పరిపుణ్ణిన్ద్రియస్స ఓపపాతికస్స సద్దాయతనవజ్జితాని ఏకాదసాయతనాని వుత్తాని. అన్ధస్స చక్ఖాయతనవజ్జితాని దస, తథా బధిరస్స సోతాయతనవజ్జితాని, అన్ధబధిరస్స తదుభయవజ్జితాని నవ, గబ్భసేయ్యకస్స చక్ఖుసోతఘానజివ్హాసద్దాయతనవజ్జితానిసత్తాయతనాని వుత్తాని. యది పన అఘానకోపి ఓపపాతికో సియా, అన్ధబధిరాఘానకానం వసేన తిక్ఖత్తుం దస, అన్ధబధిరఅన్ధాఘానకబధిరాఘానకానం వసేన తిక్ఖత్తుం నవ, అన్ధబధిరాఘానకస్స వసేన చ అట్ఠ ఆయతనాని వత్తబ్బాని సియుం, న పనేవం వుత్తాని. తస్మా నత్థి ఓపపాతికస్స ఘానవేకల్లన్తి. తథా చ వుత్తం **యమకట్ఠకథాయం** “అఘానకో ఓపపాతికో నత్థి. యది భవేయ్య, కస్సచి అట్ఠాయతనానీతి వదేయ్యా”తి (యమ॰ అట్ఠ॰ ఆయతనయమక॰ ౧౮-౨౧).

సంసేదజానం పన ఘానాభావో న సక్కా నివారేతుం “కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే”త్యాదిపాళియా (విభ॰ ౧౦౦౭) ఓపపాతికయోనిమేవ సన్ధాయ, సత్తాయతనగ్గహణస్స చ అఞ్ఞేసం అసమ్భవతో గబ్భసేయ్యకమేవ సన్ధాయ వుత్తత్తా. యం పన “సంసేదజయోనికా పరిపుణ్ణాయతనభావేన ఓపపాతికసఙ్గహం కత్వా వుత్తా”తి అట్ఠకథావచనం, తమ్పి పరిపుణ్ణాయతనంయేవ సంసేదజానం ఓపపాతికేసు సఙ్గహవసేన వుత్తం. అపరే పన యమకే ఘానజివ్హానం సహచారితా వుత్తాతి అజివ్హస్స అసమ్భవతో అఘానకస్సపి అభావమేవ వణ్ణేన్తి, తత్థాపి యథా చక్ఖుసోతాని రూపభవే ఘానజివ్హాహి వినా పవత్తన్తి, న ఏవం ఘానజివ్హా అఞ్ఞమఞ్ఞం వినా పవత్తన్తి ద్విన్నమ్పి రూపభవే అనుప్పజ్జనతోతి ఏవం విసుం విసుం కామభవే అప్పవత్తివసేన తేసం సహచారితా వుత్తాతి న న సక్కా వత్తున్తి.

౨౪. గబ్భే మాతుకుచ్ఛియం సేన్తీతి గబ్భసేయ్యకా, తేయేవ రూపాదీసు సత్తతాయ సత్తాతి **గబ్భసేయ్యకసత్తా**. ఏతే అణ్డజజలాబుజా. **తీణి దసకాని పాతుభవన్తి**, యాని “కలలరూప”న్తి వుచ్చన్తి, పరిపిణ్డితాని చ తాని జాతిఉణ్ణాయ ఏకస్స అంసునో పసన్నతిలతేలే పక్ఖిపిత్వా ఉద్ధటస్స పగ్ఘరిత్వా అగ్గే ఠితబిన్దుమత్తాని అచ్ఛాని విప్పసన్నాని. **కదాచి న లబ్భతి** అభావకసత్తానం వసేన. **తతో పరన్తి** పటిసన్ధితో పరం. **పవత్తికాలేతి** సత్తమే సత్తాహే, **టీకాకారమతేన** ఏకాదసమే సత్తాహే వా. **కమేనాతి** చక్ఖుదసకపాతుభావతో సత్తాహాతిక్కమేన సోతదసకం , తతో సత్తాహాతిక్కమేన ఘానదసకం, తతో సత్తాహాతిక్కమేన జివ్హాదసకన్తి ఏవం అనుక్కమేన. **అట్ఠకథాయమ్పి** హి అయమత్థో దస్సితోవ.

౨౫. **ఠితికాలన్తి** పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితికాలం. పటిసన్ధిచిత్తసహజాతా హి ఉతు ఠానప్పత్తా తస్స ఠితిక్ఖణే సుద్ధట్ఠకం సముట్ఠాపేతి, తదా ఉప్పన్నా భఙ్గక్ఖణేత్యాదినా అనుక్కమేన ఉతు రూపం జనేతి. **ఓజాఫరణముపాదాయాతి** గబ్భసేయ్యకస్స మాతు అజ్ఝోహటాహారతో సంసేదజోపపాతికానఞ్చ ముఖగతసేమ్హాదితో ఓజాయ రసహరణీఅనుసారేన సరీరే ఫరణకాలతో పట్ఠాయ.

౨౬. చుతిచిత్తం ఉపరిమం ఏతస్సాతి **చుతిచిత్తోపరి. కమ్మజరూపాని న ఉప్పజ్జన్తి** తదుప్పత్తియం మరణాభావతో. కమ్మజరూపవిచ్ఛేదే హి “మతో”తి వుచ్చతి. యథాహ –

> “ఆయు ఉస్మా చ విఞ్ఞాణం, యదా కాయం జహన్తిమం;
>
> అపవిద్ధో తదా సేతి, నిరత్థంవ కలిఙ్గర”న్తి. (సం॰ ని॰ ౩.౯౫ ఫేణపిణ్డూపమసుత్తే);

పురేతరన్తి సత్తరసమస్స ఉప్పాదక్ఖణే. **తతోపరం చిత్తజాహారజరూపఞ్చ వోచ్ఛిజ్జతీతి** అజీవకసన్తానే తేసం ఉప్పత్తియా అభావతో యథానిబ్బత్తం చిత్తజం, ఆహారజఞ్చ తతో పరం కిఞ్చి కాలం పవత్తిత్వా నిరుజ్ఝతి. అపరే పన ఆచరియా “చిత్తజరూపం చుతిచిత్తతో పురేతరమేవ వోచ్ఛిజ్జతీ”తి వణ్ణేన్తి.

౨౮. రూపలోకే ఘానజివ్హాకాయానం అభావే కారణం వుత్తమేవ. భావద్వయం పన బహలకామరాగూపనిస్సయత్తా బ్రహ్మానఞ్చ తదభావతో తత్థ న పవత్తతి. **ఆహారజకలాపాని చ న లబ్భన్తి** అజ్ఝోహటాహారాభావేన సరీరగతస్సపి ఆహారస్స రూపసముట్ఠాపనాభావతో. బాహిరఞ్హి ఉతుం, ఆహారఞ్చ ఉపనిస్సయం లభిత్వా ఉతుఆహారా రూపం సముట్ఠాపేన్తి. **జీవితనవకన్తి** కాయాభావతో కాయదసకట్ఠానియం జీవితనవకం.

౨౯. **అతిరిచ్చతి** సేసబ్రహ్మానం పటిసన్ధియం, పవత్తే చ ఉపలభితబ్బరూపతో అవసిట్ఠం హోతి , మరణకాలే పన బ్రహ్మానం సరీరనిక్ఖేపాభావతో సబ్బేసమ్పి తిసముట్ఠానాని, ద్విసముట్ఠానాని చ సహేవ నిరుజ్ఝన్తి.

౬౧. **రూపేసు తేవీసతి** ఘానజివ్హాకాయభావద్వయవసేన పఞ్చన్నం అభావతో. కేచి పన "లహుతాదిత్తయమ్పి తేసు నత్థి దన్ధత్తకరాదిధాతుక్ఖోభాభావతో"తి వదన్తి, తం అకారణం. న హి వూపసమేతబ్బాపేక్ఖా తబ్బిరోధిధమ్మప్పవత్తి తథా సతి సహేతుకకిరియచిత్తేసు లహుతాదీనం అభావప్పసఙ్గతో. ''**సద్దో వికారో**''త్యాది సబ్బేసమ్పి సాధారణవసేన వుత్తం.

రూపపవత్తిక్కమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిబ్బానభేదవణ్ణనా

౬౨. ఏత్తావతా చిత్తచేతసికరూపాని విభాగతో నిద్దిసిత్వా ఇదాని నిబ్బానం నిద్దిసన్తో ఆహ ''**నిబ్బానం పనా**''త్యాది. ''**చతుమగ్గఞాణేన సచ్ఛికాతబ్బ**''న్తి ఇమినా నిబ్బానస్స తంతంఅరియపుగ్గలానం పచ్చక్ఖసిద్ధతం దస్సేతి. ''**మగ్గఫలానమారమ్మణభూత**''న్తి ఇమినా కల్యాణపుథుజ్జనానం అనుమానసిద్ధతం. సఙ్ఖతధమ్మారమ్మణఞ్హి, పఞ్ఞత్తారమ్మణం వా ఞాణం కిలేసానం సముచ్ఛేదపటిప్పస్సమ్భనే అసమత్థం, అత్థి చ లోకే కిలేససముచ్ఛేదాది. తస్మా అత్థి సఙ్ఖతసమ్ముతిధమ్మవిపరీతో కిలేసానం సముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధికరానం మగ్గఫలానం ఆరమ్మణభూతో నిబ్బానం నామ ఏకో ధమ్మోతి సిద్ధం. పచ్చక్ఖానుమానసిద్ధతాసన్దస్సనేన చ అభావమత్తం నిబ్బానన్తి విప్పటిపన్నానం వాదం నిసేధేతీతి అలమతిప్పపఞ్చేన. ఖన్ధాదిభేదే తేభూమకధమ్మే హేట్ఠుపరియవసేన విననతో సంసిబ్బనతో **వానసఙ్ఖాతాయ** తణ్హాయ **నిక్ఖన్తత్తా** విసయాతిక్కమవసేన అతీతత్తా.

౬౩. **సభావతో**తి అత్తనో సన్తిలక్ఖణేన. ఉపాదీయతి కాముపాదాదీహీతి ఉపాది, పఞ్చక్ఖన్ధస్సేతం అధివచనం, ఉపాదియేవ సేసో కిలేసేహీతి ఉపాదిసేసో, తేన సహ వత్తతీతి సఉపాదిసేసా , సా ఏవ నిబ్బానధాతూతి **సఉపాదిసేసనిబ్బానధాతు. కారణపరియాయేనా**తి సఉపాదిసేసాదివసేన పఞ్ఞాపనే కారణభూతస్స ఉపాదిసేస భావాభావస్స లేసేన.

౬౪. ఆరమ్మణతో, సమ్పయోగతో చ రాగదోసమోహేహి సుఞ్ఞత్తా సుఞ్ఞం, సుఞ్ఞమేవ **సుఞ్ఞతం,** తథా రాగాదినిమిత్తరహితత్తా **అనిమిత్తం**. రాగాదిపణిధిరహితత్తా **అప్పణిహితం**. సబ్బసఙ్ఖారేహి వా సుఞ్ఞత్తా **సుఞ్ఞతం**. సబ్బసఙ్ఖారనిమిత్తాభావతో **అనిమిత్తం**. తణ్హాపణిధియా అభావతో **అప్పణిహితం**.

౬౫. చవనాభావతో **అచ్చుతం**. అన్తస్స పరియోసానస్స అతిక్కన్తత్తా **అచ్చన్తం**. పచ్చయేహి అసఙ్ఖతత్తా **అసఙ్ఖతం**. అత్తనో ఉత్తరితరస్స అభావతో, సహధమ్మేన వత్తబ్బస్స ఉత్తరస్స వా అభావతో **అనుత్తరం**. వానతో తణ్హాతో ముత్తత్తా సబ్బసో అపగతత్తా **వానముత్తా**. మహన్తే సీలక్ఖన్ధాదికే ఏసన్తి గవేసన్తీతి **మహేసయో. ''ఇతి చిత్త**''న్త్యాది ఛహి పరిచ్ఛేదేహి విభత్తానం చిత్తాదీనం నిగమనం.

నిబ్బానభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

రూపపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సముచ్చయపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. సలక్ఖణా చిన్తనాదిసలక్ఖణా చిత్తచేతసికనిప్ఫన్నరూపనిబ్బానవసేన ద్వాసత్తతిపభేదా **వత్థుధమ్మా** సభావధమ్మా వుత్తా, ఇదాని తేసం **యథాయోగం** సభావధమ్మానం ఏకేకసముచ్చయవసేన యోగానురూపతో అకుసలసఙ్గహాదిభేదం **సముచ్చయం** రాసిం పవక్ఖామీతి యోజనా.

౨. అకుసలానమేవ సభాగధమ్మవసేన సఙ్గహో **అకుసలసఙ్గహో**. కుసలాదివసేన మిస్సకానం సఙ్గహో **మిస్సకసఙ్గహో,** సచ్చాభిసమ్బోధిసఙ్ఖాతస్స అరియమగ్గస్స పక్ఖే భవానం బోధిపక్ఖియానం ధమ్మానం సతిపట్ఠానాదిభేదానం సభాగవత్థువసేన సఙ్గహో **బోధిపక్ఖియసఙ్గహో**. ఖన్ధాదివసేన సబ్బేసం సఙ్గహో **సబ్బసఙ్గహో**.

అకుసలసఙ్గహవణ్ణనా

౩. పుబ్బకోటియా అపఞ్ఞాయనతో చిరపారివాసియట్ఠేన, వణతో వా విస్సన్దమానయూసా వియ చక్ఖాదితో విసయేసు విస్సన్దనతో **ఆసవా**. అథ వా భవతో ఆభవగ్గం ధమ్మతో ఆగోత్రభుం సవన్తి పవత్తన్తీతి **ఆసవా**. అవధిఅత్థో చేత్థ **ఆ**-కారో, అవధి చ మరియాదాభివిధివసేన దువిధో. తత్థ ‘‘ఆపాటలిపుత్తం వుట్ఠో దేవో’’త్యాదీసు వియ కిరియం బహి కత్వా పవత్తో **మరియాదో**. ‘‘ఆభవగ్గం సద్దో అబ్భుగ్గతో’’త్యాదీసు వియ కిరియం బ్యాపేత్వా పవత్తో **అభివిధి**. ఇధ పన అభివిధిమ్హి దట్ఠబ్బో. తథా హేతే నిబ్బత్తిట్ఠానభూతే చ భవగ్గే, గోత్రభుమ్హి చ ఆరమ్మణభూతే పవత్తన్తి. విజ్జమానేసు చ అఞ్ఞేసు ఆభవగ్గం, ఆగోత్రభుఞ్చ సవన్తేసు మానాదీసు అత్తత్తనియగ్గహణవసేన అభిబ్యాపనతో మదకరణట్ఠేన ఆసవసదిసతాయ చ ఏతేయేవ ఆసవభావేన నిరుళ్హాతి దట్ఠబ్బం. కామోయేవ ఆసవో **కామాసవో,** కామరాగో. రూపారూపభవేసు ఛన్దరాగో **భవాసవో**. ఝాననికన్తిసస్సతదిట్ఠిసహగతో చ రాగో ఏత్థేవ సఙ్గయ్హతి. తత్థ పఠమో ఉపపత్తిభవేసు రాగో, దుతియో కమ్మభవే, తతియో భవదిట్ఠిసహగతో. ద్వాసట్ఠివిధా దిట్ఠి **దిట్ఠాసవో**. దుక్ఖాదీసు చతూసు సచ్చేసు, పుబ్బన్తే, అపరన్తే, పుబ్బాపరన్తే, పటిచ్చసముప్పాదేసు చాతి అట్ఠసు ఠానేసు అఞ్ఞాణం **అవిజ్జాసవో**.

౪. ఓత్థరిత్వా హరణతో, ఓహననతో వా హేట్ఠా కత్వా హననతో ఓసీదాపనతో ‘‘ఓఘో’’తి వుచ్చతి జలప్పవాహో, ఏతే చ సత్తే ఓత్థరిత్వా హనన్తా వట్టస్మిం సత్తే ఓసీదాపేన్తా వియ హోన్తీతి ఓఘసదిసతాయ **ఓఘా** , ఆసవాయేవ పనేత్థ యథావుత్తట్ఠేన ‘‘ఓఘా’’తి చ వుచ్చన్తి.

౫. వట్టస్మిం, భవయన్తకే వా సత్తే కమ్మవిపాకేన భవన్తరాదీహి, దుక్ఖేన వా సత్తే యోజేన్తీతి **యోగా,** హేట్ఠా వుత్తధమ్మావ.

౬. నామకాయేన రూపకాయం, పచ్చుప్పన్నకాయేన వా అనాగతకాయం గన్థేన్తి దుప్పముఞ్చం వేఠేన్తీతి **కాయగన్థా**. గోసీలాదినా సీలేన, వతేన, తదుభయేన చ సుద్ధీతి ఏవం పరతో అసభావతో ఆమసనం **పరామాసో**. ‘‘ఇదమేవ సచ్చం, మోఘమఞ్ఞ’’న్తి అభినివిసనం దళ్హగ్గాహో **ఇదం సచ్చాభినివేసో**.

౭. మణ్డూకం పన్నగో వియ భుసం దళ్హం ఆరమ్మణం ఆదియన్తీతి ఉపాదానాని. కామోయేవ ఉపాదానం, కామే ఉపాదియతీతి వా **కాముపాదానం**. ‘‘ఇమినా మే సీలవతాదినా సంసారసుద్ధీ’’తి ఏవం సీలవతాదీనం గహణం

సీలబ్బతుపాదానం. వదన్తి ఏతేనాతి వాదో, ఖన్ధేహి బ్యతిరిత్తాబ్యతిరిత్తవసేన వీసతి పరికప్పితస్స అత్తనో వాదో అత్తవాదో. సోయేవ ఉపాదానన్తి **అత్తవాదుపాదానం**.

౮. ఝానాదివసేన ఉప్పజ్జనకకుసలచిత్తం నిసేధేన్తి తథా తస్స ఉప్పజ్జితుం న దేన్తీతి **నీవరణాని,** పఞ్ఞాచక్ఖునో వా ఆవరణట్ఠేన **నీవరణా**. పఞ్చసు కామగుణేసు అధిమత్తరాగసఙ్ఖాతో కామోయేవ ఛన్దనట్ఠేన ఛన్దో చాతి కామచ్ఛన్దో. సోయేవ నీవరణన్తి **కామచ్ఛన్దనీవరణం**. బ్యాపజ్జతి వినస్సతి ఏతేన చిత్తన్తి బ్యాపాదో, "అనత్థం మే అచరీ"త్యాదినయప్పవత్తనవవిధఆఘాతవత్థుపదట్ఠానతాయ నవవిధో, అట్ఠానకోపేన సహ దసవిధో వా దోసో, సోయేవ నీవరణన్తి **బ్యాపాదనీవరణం**. థినమిద్ధమేవ నీవరణం **థినమిద్ధనీవరణం**. తథా **ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చనీవరణం**. కస్మా పనేతే భిన్నధమ్మా ద్వే ద్వే ఏకనీవరణభావేన వుత్తాతి? కిచ్చాహారపటిపక్ఖానం సమానభావతో. థినమిద్ధానఞ్హి చిత్తుప్పాదస్స లయాపాదనకిచ్చం సమానం, ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చానం అవూపసన్తభావకారణం. తథా పురిమానం ద్విన్నం తన్దీవిజమ్భితా ఆహారో, హేతూత్యత్థో, పచ్ఛిమానం ఞాతిబ్యసనాదివితక్కనం. పురిమానఞ్చ ద్విన్నం వీరియం పటిపక్ఖభూతం, పచ్ఛిమానం సమథోతి, తేనాహు పోరాణా –

"కిచ్చాహారవిపక్ఖానం, ఏకత్తా ఏకమేత్థ హి;
కతముద్ధచ్చకుక్కుచ్చం, థినమిద్ధఞ్చ తాదినా.

"లీనతాసన్తతా కిచ్చం, తన్దీ ఞాతివితక్కనం;
హేతు వీరియసమథా, ఇమే తేసం విరోధినో"తి.

౯. అప్పహీనట్ఠేన అను అను సన్తానే సేన్తీతి **అనుసయా,** అనురూపం కారణం లభిత్వా ఉప్పజ్జన్తీత్యత్థో. అప్పహీనా హి కిలేసా కారణలాభే సతి ఉపజ్జనారహా సన్తానే అను అను సయితా వియ హోన్తీతి తదవత్థా "అనుసయా"తి వుచ్చన్తి. తే పన నిప్పరియాయతో అనాగతా కిలేసా, అతీతపచ్చుప్పన్నాపి తంసభావత్తా తథా వుచ్చన్తి. న హి కాలభేదేన ధమ్మానం సభావభేదో అత్థి, యది అప్పహీనట్ఠేన అనుసయా, నను సబ్బేపి కిలేసా అప్పహీనా అనుసయా భవేయ్యున్తి? న మయం అప్పహీనతామత్తేన "అనుసయా"తి వదామ, అథ ఖో అప్పహీనట్ఠేన థామగతా కిలేసా అనుసయాతి. **థామగమనఞ్చ** అనఞ్ఞసాధారణో కామరాగాదీనమేవ ఆవేణికో సభావోతి అలం వివాదేన. కామరాగోయేవ అనుసయో **కామరాగానుసయో**.

౧౦. సంయోజేన్తి బన్ధన్తీతి **సంయోజనాని**.

౧౨. చిత్తం కిలిస్సతి ఉపతప్పతి, బాధీయతి వా ఏతేహీతి **కిలేసా**.

౧౩. **కామభవనామేనాతి** కామభవసఙ్ఖాతానం ఆరమ్మణానం నామేన. **తథాపవత్తన్తి** సీలబ్బతాదీనం పరతో ఆమసనాదివసేన పవత్తం.

౧౪. ఆసవా చ ఓఘా చ యోగా చ గన్థా చ **వత్థుతో** ధమ్మతో వుత్తనయేన తయో. **తథా ఉపాదానా** దువే వుత్తా తణ్హాదిట్ఠివసేన. **నీవరణా అట్ఠ సియుం** థినమిద్ధఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చానం విసుం గహణతో. **అనుసయా ఛళేవ హోన్తి** కామరాగభవరాగానుసయానం తణ్హాసభావేన ఏకతో గహితత్తా. **నవ సంయోజనా మతా** ఉభయత్థ వుత్తానం

తణ్హాసభావానం, దిట్ఠిసభావానఞ్చ ఏకేకం సఙ్గహితత్తా. కిలేసా పన సుత్తన్తవసేన, అభిధమ్మవసేనపి దస. **ఇతి** ఏవం **పాపానం** అకుసలానం సఙ్గహో నవధా వుత్తో. ఏత్థ చ –

నవాట్ఠసఙ్గహా లోభ-దిట్ఠియో సత్తసఙ్గహా;
అవిజ్జా పటిఘో పఞ్చ-సఙ్గహో చతుసఙ్గహా;
కఙ్ఖా తిసఙ్గహా మానుద్ధచ్చా థినం ద్విసఙ్గహం.

కుక్కుచ్చమిద్ధాహిరికా-నోత్తప్పిస్సా నిగూహనా;
ఏకసఙ్గహితా పాపా, ఇచ్చేవం నవసఙ్గహా.

అకుసలసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మిస్సకసఙ్గహవణ్ణనా

౧౩. హేతూసు వత్తబ్బం హేట్ఠా వుత్తమేవ.

౧౬. ఆరమ్మణం ఉపగన్త్వా చిన్తనసఙ్ఖాతేన ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన యథారహం పచ్చనీకధమ్మఝాపనట్ఠేన చ ఝానాని చ తాని అఙ్గాని చ సముదితానం అవయవభావేన అఙ్గీయన్తి ఞాయన్తీతి **ఝానఙ్గాని**. అవయవవినిముత్తస్స చ సముదాయస్స అభావేపి సేనఙ్గరథఙ్గాదయో వియ విసుం విసుం అఙ్గభావేన వుచ్చన్తి ఏకతో హుత్వా ఝానభావేన. దోమనస్సఞ్చేత్థ అకుసలఝానఙ్గం, సేసాని కుసలాకుసలాబ్యాకతఝానఙ్గాని.

౧౭. సుగతిదుగ్గతీనం, నిబ్బానస్స చ అభిముఖం పాపనతో మగ్గా, తేసం పథభూతాని అఙ్గాని, మగ్గస్స వా అట్ఠఙ్గికస్స అఙ్గాని **మగ్గఙ్గాని**. సమ్మా అవిపరీతతో పస్సతీతి **సమ్మాదిట్ఠి**. సా పన "అత్థి దిన్న"న్త్యాదివసేన దసవిధా, పరిఞ్ఞాదికిచ్చవసేన చతుబ్బిధా వా. సమ్మా సఙ్కప్పేన్తి ఏతేనాతి **సమ్మాసఙ్కప్పో**. సో నేక్ఖమ్మసఙ్కప్పఅబ్యాపాదసఙ్కప్పఅవిహింసాసఙ్కప్పవసేన తివిధో. సమ్మావాచాదయో హేట్ఠా విభావితావ. సమ్మా వాయమన్తి ఏతేనాతి **సమ్మావాయామో**. సమ్మా సరన్తి ఏతాయాతి **సమ్మాసతి**. ఇమేసం పన భేదం ఉపరి వక్ఖతి. సమ్మా సామఞ్చ ఆధీయతి ఏతేన చిత్తన్తి **సమ్మాసమాధి,** పఠమజ్ఝానాదివసేన పఞ్చవిధా ఏకగ్గతా. మిచ్ఛాదిట్ఠిఆదయో దుగ్గతిమగ్గత్తా మగ్గఙ్గాని.

౧౮. దస్సనాదీసు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి, యేభుయ్యేన తంసహితసన్తానప్పవత్తియం లిఙ్గాదీహి, జీవనే జీవన్తేహి కమ్మజరూపసమ్పయుత్తధమ్మేహి, మననే జాననే సమ్పయుత్తధమ్మేహి, సుఖితాదిభావే సుఖితాదీహి సహజాతేహి, సద్దహనాదీసు సద్దహనాదివసప్పవత్తేహి తేహేవ, "అనఞ్ఞాతం ఞస్సామీ"తి పవత్తియం తథాపవత్తేహి సహజాతేహి, ఆజాననే అఞ్ఞాభావిభావే చ ఆజాననాదివసప్పవత్తేహి సహజాతేహి అత్తానం అనువత్తాపేన్తా ధమ్మా ఇస్సరట్ఠేన ఇన్ద్రియాని నామాతి ఆహ "**చక్ఖున్ద్రియ**"న్త్యాది. **అట్ఠకథాయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౧౯; విసుద్ధి॰ ౨.౫౨౫) పన అపరేపి ఇన్దలిఙ్గట్ఠాదయో ఇన్ద్రియట్ఠా వుత్తా. **జీవితిన్ద్రియ**న్తి రూపారూపవసేన దువిధం జీవితిన్ద్రియం. "అనమతగ్గే సంసారే అనఞ్ఞాతం అమతం పదం, చతుసచ్చధమ్మమేవ వా ఞస్సామీ"తి ఏవమజ్ఝాసయేన పటిపన్నస్స ఇన్ద్రియం **అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం**. ఆజానాతి

పరమమగ్గేన దిట్ఠమరియాదం అనతిక్కమిత్వా జానాతి ఇన్ద్రియఞ్చాతి **అఞ్ఞిన్ద్రియం**. అఞ్ఞాతావినో చత్తారి సచ్చాని పటివిజ్ఝిత్వా ఠితస్స అరహతో ఇన్ద్రియం **అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం**. ధమ్మసరూపవిభావనత్థఞ్చేత్థ పఞ్ఞిన్ద్రియగ్గహణం, పుగ్గలజ్ఝాసయకిచ్చవిసేసవిభావనత్థం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియాదీనం గహణం.

ఏత్థ చ సత్తపఞ్ఞత్తియా విసేసనిస్సయత్తా అజ్ఝత్తికాయతనాని ఆదితో వుత్తాని, మనిన్ద్రియం పన అజ్ఝత్తికాయతనభావసామఞ్ఞేన ఏత్థేవ వత్తబ్బమ్పి అరూపిన్ద్రియేహి సహ ఏకతో దస్సనత్థం జీవితిన్ద్రియానన్తరం వుత్తం, స్వాయం పఞ్ఞత్తి ఇమేసం వసేన "ఇత్థీ పురిసో"తి విభాగం గచ్ఛతీతి దస్సనత్థం తదనన్తరం భావద్వయం, తయిమే ఉపాదిన్నధమ్మా ఇమస్స వసేన తిట్ఠన్తీతి దస్సనత్థం తతో పరం జీవితిన్ద్రియం, సత్తసఞ్ఞితో ధమ్మపుఞ్జో పబన్ధవసేన పవత్తమానో ఇమాహి వేదనాహి సంకిలిస్సతీతి దస్సనత్థం తతో వేదనాపఞ్చకం, తాహి పన విసుద్ధికామానం వోదానసమ్భారదస్సనత్థం తతో సద్ధాదిపఞ్చకం, సమ్భూతవోదానసమ్భారా చ ఇమేహి విసుజ్ఝన్తీతి విసుద్ధిప్పత్తా, నిట్ఠితకిచ్చా చ హోన్తీతి దస్సనత్థం అన్తే తీణి వుత్తాని. ఏత్తావతా అధిప్పేతత్థసిద్ధీతి అఞ్ఞేసం అగ్గహణన్తి ఇదమేతేసం అనుక్కమేన దేసనాయ కారణన్తి అలమతిప్పపఞ్చేన.

౧౯. అసద్ధియకోసజ్జపమాదఉద్ధచ్చఅవిజ్జాఅహిరికఅనోత్తప్పసఙ్ఖాతేహి పటిపక్ఖధమ్మేహి అకమ్పియట్ఠేన, సమ్పయుత్తధమ్మేసు థిరభావేన చ సద్ధాదీని సత్త **బలాని**, అహిరికానోత్తప్పద్వయం పన సమ్పయుత్తధమ్మేసు థిరభావేనేవ.

౨౦. అత్తాధీనప్పవత్తీనం పతిభూతా ధమ్మా **అధిపతీ**. "ఛన్దవతో కింనామ న సిజ్ఝతీ"త్యాదికం హి పుబ్బాభిసఙ్ఖారూపనిస్సయం లభిత్వా ఉప్పజ్జమానే చిత్తే ఛన్దాదయో ధురభూతా సయం సమ్పయుత్తధమ్మే సాధయమానా హుత్వా పవత్తన్తి, తే చ తేసం వసేన పవత్తన్తి, తేన తే అత్తాధీనానం పతిభావేన పవత్తన్తి. అఞ్ఞేసం అధిపతిధమ్మానం అధిపతిభావనివారణవసేన ఇస్సరియం అధిపతితా. సన్తేసుపి ఇన్ద్రియన్తరేసు కేవలం దస్సనాదీసు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి అనువత్తాపనమత్తం ఇన్ద్రియతాతి అయం అధిపతిఇన్ద్రియానం విసేసో.

౨౧. ఓజట్ఠమకరూపాదయో ఆహరన్తీతి **ఆహారా**. కబళీకారాహారో హి ఓజట్ఠమకరూపం ఆహరతి, ఫస్సాహారో తిస్సో వేదనా, మనోసఞ్చేతనాహారసఙ్ఖాతం కుసలాకుసలకమ్మం తీసు భవేసు పటిసన్ధిం. విఞ్ఞాణాహారసఙ్ఖాతం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం సహజాతనామరూపేఆహరతి, కిఞ్చాపి సకసకపచ్చయుప్పన్నే ఆహరన్తా అఞ్ఞేపి అత్థి. అజ్ఝత్తికసన్తతియా పన విసేసపచ్చయత్తా ఇమేయేవ చత్తారో "ఆహారా"తి వుత్తా.

కబళీకారాహారభక్ఖానఞ్హి సత్తానం రూపకాయస్స **కబళీకారాహారో** విసేసపచ్చయో కమ్మాదిజనితస్సపి తస్స కబళీకారాహారూపత్థమ్భబలేనేవ దసవస్సాదిప్పవత్తిసమ్భవతో. తథా హేస "ధాతి వియ కుమారస్స, ఉపత్థమ్భనకయన్తం వియ గేహస్సా"తి వుత్తో. **ఫస్సో**పి సుఖాదివత్థుభూతం ఆరమ్మణం ఫుసన్తోయేవ సుఖాదివేదనాపవత్తనేన సత్తానం ఠితియా పచ్చయో హోతి. **మనోసఞ్చేతనా** కుసలాకుసలకమ్మవసేన ఆయూహమానాయేవ భవమూలనిప్ఫాదనతో సత్తానం ఠితియా పచ్చయో హోతి. **విఞ్ఞాణం** విజానన్తమేవ నామరూపప్పవత్తనేన సత్తానం ఠితియా పచ్చయో హోతీతి ఏవమేతేయేవ అజ్ఝత్తసన్తానస్స విసేసపచ్చయత్తా "ఆహారా"తి వుత్తా, ఫస్సాదీనం దుతియాదిభావో దేసనాక్కమతో, న ఉప్పత్తిక్కమతో.

౨౬. పఞ్చవిఞ్ఞాణానం వితక్కవిరహేన ఆరమ్మణేసు అభినిపాతమత్తత్తా తేసు విజ్జమానానిపి ఉపేక్ఖాసుఖదుక్ఖాని ఉపనిజ్ఝానాకారస్స అభావతో ఝానఙ్గభావేన న ఉద్ధటాని. “వితక్కపచ్ఛిమకం హి ఝానఙ్గ”న్తి వుత్తం. ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణమనోధాతుత్తికసన్తీరణత్తికవసేన సోళసచిత్తేసు వీరియాభావతో తత్థ విజ్జమానోపి సమాధి బలభావం న గచ్ఛతి. “వీరియపచ్ఛిమకం బల”న్తి హి వుత్తం. తథా అట్ఠారసాహేతుకేసు హేతువిరహతో మగ్గఙ్గాని న లబ్భన్తి. “హేతుపచ్ఛిమకం మగ్గఙ్గ”న్తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ४३౮) హి వుత్తన్తి ఇమమత్థం మనసి నిధాయాహ ‘‘**ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణేసూ**’’త్యాది. ఝానఙ్గాని న లబ్భన్తీతి సమ్బన్ధో.

౨౭. అధిమోక్ఖవిరహతో విచికిచ్ఛాచిత్తే ఏకగ్గతా చిత్తట్ఠితిమత్తం, న పన మిచ్ఛాసమాధిసమాధిన్ద్రియసమాధిబలవోహారం గచ్ఛతీతి ఆహ ‘‘**తథా విచికిచ్ఛాచిత్తే**’’త్యాది.

౨౮. **ద్విహేతుకతిహేతుక**గ్గహణేన ఏకహేతుకేసు అధిపతీనం అభావం దస్సేతి. **జవనేస్వేవా**తి అవధారణం లోకియవిపాకేసు అధిపతీనం అసమ్భవదస్సనత్థం. న హి తే ఛన్దాదీని పురక్ఖత్వా పవత్తన్తి. వీమంసాధిపతినో ద్విహేతుకజవనేసు అసమ్భవతో చిత్తాభిసఙ్ఖారూపనిస్సయస్స చ సమ్భవానురూపతో లబ్భమానతం సన్ధాయాహ ‘‘**యథాసమ్భవ**’’న్తి. **ఏకోవ లబ్భతి,** ఇతరథా అధిపతిభావాయోగతో, తేనేవ హి భగవతా “హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయో”త్యాదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧) హేతుపచ్చయనిద్దేసే వియ “అధిపతీ అధిపతిసమ్పయుత్తకాన”న్త్యాదినా అవత్వా “ఛన్దాధిపతి ఛన్దసమ్పయుత్తకాన”న్త్యాదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౩) ఏకేకాధిపతివసేనేవ అధిపతిపచ్చయో ఉద్ధటో.

౨౯. **వత్థుతో** ధమ్మవసేన హేతుధమ్మా ఛ, ఝానఙ్గాని **పఞ్చ** సోమనస్సదోమనస్సుపేక్ఖానం వేదనావసేన ఏకతో గహితత్తా, **మగ్గఙ్గా నవ** మిచ్ఛాసఙ్కప్పవాయామసమాధీనం వితక్కవీరియచిత్తేకగ్గతాసభావేన సమ్మాసఙ్కప్పాదీహి ఏకతో గహితత్తా. **ఇన్ద్రియధమ్మా సోళస** పఞ్చన్నం వేదనిన్ద్రియానం వేదనాసామఞ్ఞేన, తిణ్ణం లోకుత్తరిన్ద్రియానం పఞ్ఞిన్ద్రియస్స చ ఞాణసామఞ్ఞేన ఏకతో గహితత్తా, రూపారూపజీవితిన్ద్రియానఞ్చ విసుం గహితత్తా, బలధమ్మా పన యథావుత్తనయేనేవ నవ ఈరితా, అధిపతిధమ్మా చత్తారో వుత్తా, ఆహారా తథా చత్తారో వుత్తాతి కుసలాదీహి తీహి సమాకిణ్ణో తతోయేవ **మిస్సకసఙ్గహో** ఏవంనామకో సఙ్గహో సత్తధా వుత్తో. ఏత్థ చ –

పఞ్చసఙ్గహితా పఞ్ఞా, వాయామేకగ్గతా పన;
చతుసఙ్గహితా చిత్తం, సతి చేవ తిసఙ్గహా.

సఙ్కప్పో వేదనా సద్ధా, దుకసఙ్గహితా మతా;
ఏకేకసఙ్గహా సేసా, అట్ఠవీసతి భాసితా.

మిస్సకసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

బోధిపక్ఖియసఙ్గహవణ్ణనా

౩౦. పట్ఠాతీతి పట్ఠానం, అసుభగ్గహణాదివసేన అనుపవిసిత్వా కాయాదిఆరమ్మణే పవత్తతీత్యత్థో, సతియేవ పట్ఠానం **సతిపట్ఠానం**. తం పన కాయవేదనాచిత్తధమ్మేసు అసుభదుక్ఖానిచ్చానత్తాకారగ్గహణవసేన, సుభసుఖనిచ్చఅత్తసఞ్ఞావిపల్లాసప్పహానవసేన చ చతుబ్బిధన్తి వుత్తం ‘‘**చత్తారో సతిపట్ఠానా**’’తి. కుచ్ఛితానం కేసాదీనం ఆయోతి కాయో, సరీరం, అస్సాసపస్సాసానం వా సమూహో కాయో , తస్స అనుపస్సనా పరికమ్మవసేన, విపస్సనావసేన చ సరణం **కాయానుపస్సనా**. దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖసఙ్ఖారదుక్ఖభూతానం వేదనానం వసేన అనుపస్సనా **వేదనానుపస్సనా**. తథా సరాగమహగ్గతాదివసేన సమ్పయోగభూమిభేదేన భిన్నస్సేవ చిత్తస్స అనుపస్సనా **చిత్తానుపస్సనా**. సఞ్ఞాసఙ్ఖారానం ధమ్మానం భిన్నలక్ఖణానమేవ అనుపస్సనా **ధమ్మానుపస్సనా**.

౩౧. సమ్మా పదహన్తి ఏతేనాతి **సమ్మప్పధానం,** వాయామో. సో చ కిచ్చభేదేన చతుబ్బిధోతి ఆహ ‘‘**చత్తారో సమ్మప్పధానా**’’త్యాది. అసుభమనసికారకమ్మట్ఠానానుయుఞ్జనాదివసేన వాయమనం **వాయామో. భియ్యోభావాయాతి** అభివుద్ధియా.

౩౨. ఇజ్ఝతి అధిట్ఠానాదికం ఏతాయాహి ఇద్ధి, ఇద్ధివిధఞాణం ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో, ఛన్దోయేవ ఇద్ధిపాదో **ఛన్దిద్ధిపాదో**.

౩౩. బుజ్ఝతీతి బోధి, ఆరద్ధవిపస్సకతో పట్ఠాయ యోగావచరో. యాయ వా సో సతిఆదికాయ ధమ్మసామగ్గియా బుజ్ఝతి సచ్చాని పటివిజ్ఝతి, కిలేసనిద్దాతో వా వుట్ఠాతి, కిలేససఙ్కోచాభావతో వా మగ్గఫలప్పత్తియా వికసతి, సా ధమ్మసామగ్గీ బోధి, తస్స బోధిస్స, తస్సా వా బోధియా అఙ్గభూతా కారణభూతాతి బోజ్ఝఙ్గా, తే పన ధమ్మవసేన సత్తవిధాతి ఆహ ‘‘**సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో**’’త్యాది. సతియేవ సున్దరో బోజ్ఝఙ్గో, సున్దరస్స వా బోధిస్స, సున్దరాయ వా బోధియా అఙ్గోతి **సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో**. ధమ్మే విచినాతి ఉపపరిక్ఖతీతి **ధమ్మవిచయో,** విపస్సనాపఞ్ఞా. **ఉపేక్ఖాతి** ఇధ తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖా.

౪౦. ‘‘సత్తధా తత్థ సఙ్గహో’’తి వత్వాన పున తం దస్సేతుం ‘‘**సఙ్కప్పపస్సద్ధి చా**’’త్యాది వుత్తం . తత్థ **వీరియం నవట్ఠానం** సమ్మప్పధానచతుక్కవీరియిద్ధిపాదవీరియిన్ద్రియవీరియబలసమ్బోజ్ఝఙ్గసమ్మావాయామవసేన నవకిచ్చత్తా, **సతి అట్ఠట్ఠానా** సతిపట్ఠానచతుక్కసతిన్ద్రియసతిబలసతిసమ్బోజ్ఝఙ్గసమ్మాసతివసేన అట్ఠకిచ్చత్తా. **సమాధి చతుట్ఠానో** సమాధిన్ద్రియసమాధిబలసమాధిసమ్బోజ్ఝఙ్గసమ్మాసమాధివసేన చతుకిచ్చత్తా, **పఞ్ఞా పఞ్చట్ఠానా** వీమంసిద్ధిపాదపఞ్ఞిన్ద్రియపఞ్ఞాబలధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గసమ్మాదిట్ఠివసేన పఞ్చకిచ్చత్తా, **సద్ధా ద్విట్ఠానా** సద్ధిన్ద్రియసద్ధాబలవసేన ద్వికిచ్చత్తా. ఏసో ఉత్తమానం బోధిపక్ఖియభావేన విసిట్ఠానం సత్తతింస ధమ్మానం **పవరో** ఉత్తమో విభాగో.

౪౧. లోకుత్తరే అట్ఠవిధేపి సబ్బే సత్తతింస ధమ్మా హోన్తి, సఙ్కప్పపీతియో న వా హోన్తి, దుతియజ్ఝానికే సఙ్కప్పస్స, చతుత్థపఞ్చమజ్ఝానికే పీతియా చ అసమ్భవతో న హోన్తి వా, లోకియేపి చిత్తే సీలవిసుద్ధాది **ఛబ్బిసుద్ధిపవత్తియం యథాయోగం** తంతంకిచ్చస్స అనురూపవసేన కేచి కత్థచి విసుం విసుం హోన్తి, కత్థచి న వా హోన్తి.

బోధిపక్ఖియసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సబ్బసఙ్గహవణ్ణనా

౪౨. అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నాదిభేదభిన్నా తే తే సభాగధమ్మా ఏకజ్ఝం రాసట్ఠేన **ఖన్ధా**. తేనాహ భగవా – "తదేకజ్ఝం అభిసంయూహిత్వా అభిసఙ్ఖిపిత్వా అయం వుచ్చతి రూపక్ఖన్ధో"త్యాది (విభ. ౨), తే పనేతే ఖన్ధా భాజనభోజనబ్యఞ్జనభత్తకారకభుఞ్జకవికప్పవసేన పఞ్చేవ వుత్తాతి ఆహ "**రూపక్ఖన్ధో**"త్యాది . రూపఞ్హి వేదనానిస్సయత్తా భాజనట్ఠానియం, వేదనా భుఞ్జితబ్బత్తా భోజనట్ఠానియా, సఞ్ఞా వేదనాస్సాదలాభహేతుత్తా బ్యఞ్జనట్ఠానియా, సఙ్ఖారా అభిసఙ్ఖరణతో భత్తకారకట్ఠానియా, విఞ్ఞాణం ఉపభుఞ్జకత్తా భుఞ్జకట్ఠానియం. ఏత్తావతా చ అధిప్పేతత్థసిద్ధీతి పఞ్చేవ వుత్తా. దేసనాక్కమేపి ఇదమేవ కారణం యత్థ భుఞ్జతి, యఞ్చ భుఞ్జతి, యేన చ భుఞ్జతి, యో చ భోజకో, యో చ భుఞ్జితా, తేసం అనుక్కమేన దస్సేతుకామత్తా.

౪౩. ఉపాదానానం గోచరా ఖన్ధా **ఉపాదానక్ఖన్ధా**, తే పన ఉపాదానవిసయభావేన గహితా రూపాదయో పఞ్చేవాతి వుత్తం "**రూపుపాదానక్ఖన్ధో**"త్యాది. సబ్బసభాగధమ్మసఙ్గహత్థం హి సాసవా, అనాసవాపి ధమ్మా అవిసేసతో "పఞ్చక్ఖన్ధా"తి దేసితా. విపస్సనాభూమిసన్దస్సనత్థం పన సాసవావ "ఉపాదానక్ఖన్ధా"తి. యథా పనేత్థ వేదనాదయో సాసవా, అనాసవా చ, న ఏవం రూపం, ఏకన్తకామావచరత్తా. సభాగరాసివసేన పన తం ఖన్ధేసు దేసితం, ఉపాదానియభావేన, పన రాసివసేన చ ఉపాదానక్ఖన్ధేసూతి దట్ఠబ్బం.

౪౪. ఆయతన్తి ఏత్థ తంతంద్వారారమ్మణా చిత్తచేతసికా తేన తేన కిచ్చేన ఘట్టేన్తి వాయమన్తి, ఆయభూతే వా తే ధమ్మే ఏతాని తనోన్తి విత్థారేన్తి, ఆయతం వా సంసారదుక్ఖం నయన్తి పవత్తేన్తి, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం కారణభూతానీతి వా **ఆయతనాని**. అపిచ లోకే నివాసఆకరసమోసరణసఞ్జాతిట్ఠానం "ఆయతన"న్తి వుచ్చతి, తస్మా ఏతేపి తంతంద్వారికానం, తంతదారమ్మణానఞ్చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం నివాసట్ఠానతాయ, తేసమేవ ఆకిణ్ణభావేన పవత్తానం ఆకరట్ఠానతాయ, ద్వారారమ్మణతో సమోసరన్తానం సమోసరణట్ఠానతాయ, తత్థేవ ఉప్పజ్జన్తానం సఞ్జాతిట్ఠానతాయ చ ఆయతనాని. తాని పన ద్వారభూతాని అజ్ఝత్తికాయతనాని ఛ, ఆరమ్మణభూతాని చ బాహిరాయతనాని ఛాతి ద్వాదసవిధానీతి ఆహ "**చక్ఖాయతన**"న్త్యాది. చక్ఖు చ తం ఆయతనఞ్చాతి **చక్ఖాయతనం**. ఏవం సేసేసుపి.

ఏత్థ అజ్ఝత్తికాయతనేసు సనిదస్సనసప్పటిఘారమ్మణత్తా చక్ఖాయతనం విభూతన్తి తం పఠమం వుత్తం, తదనన్తరం అనిదస్సనసప్పటిఘారమ్మణాని ఇతరాని, తత్థాపి అసమ్పత్తగ్గాహకసామఞ్ఞేన చక్ఖాయతనానన్తరం సోతాయతనం వుత్తం, ఇతరేసు సీఘతరం ఆరమ్మణగ్గహణసమత్థత్తా ఘానాయతనం పఠమం వుత్తం. పురతో ఠపితమత్తస్స హి భోజనాదికస్స గన్ధో వాతానుసారేన ఘానే పటిహఞ్ఞతి, తదనన్తరం పన పదేసవుత్తిసామఞ్ఞేన జివ్హాయతనం వుత్తం, తతో సబ్బట్ఠానికం కాయాయతనం, తతో పఞ్చన్నమ్పి గోచరగ్గహణసమత్థం మనాయతనం, యథావుత్తానం పన అనుక్కమేన తేసం తేసం ఆరమ్మణాని రూపాయతనాదీని వుత్తాని.

౪౫. అత్తనో సభావం ధారేన్తీతి **ధాతుయో**. అథ వా యథాసమ్భవం అనేకప్పకారం సంసారదుక్ఖం విదహన్తి, భారహారేహి వియ చ భారో సత్తేహి ధీయన్తి ధారియన్తి, అవసవత్తనతో దుక్ఖవిధానమత్తమేవ చేతా, సత్తేహి చ సంసారదుక్ఖం అనువిధీయతి ఏతాహి, తథావిహితఞ్చ ఏతాస్వేవ ధీయతి ఠపియతి, రససోణితాదిసరీరావయవధాతుయో వియ, హరితాలమనోసిలాదిసేలావయవధాతుయో వియ చ ఞేయ్యావయవభూతా చాతి **ధాతుయో**. యథాహు –

"విదహతి విధానఞ్చ, ధీయతే చ విధీయతే;

ఏతాయ ధీయతే ఏత్థ, ఇతి వా ధాతుసమ్మతా;
సరీరసేలావయవ-ధాతుయో వియ ధాతుయో”తి.

తా పన మనాయతనం సత్తవిఞ్ఞాణధాతువసేన సత్తధా భిన్దిత్వా అవసేసేహి ఏకాదసాయతనేహి సహ అట్ఠారసధాతూ వుత్తాతి ఆహ ‘‘**చక్ఖుధాతూ**’’త్యాది. కమకారణం వుత్తనయేన దట్ఠబ్బం.

౪౬. అరియకరత్తా అరియాని, తచ్ఛభావతో సచ్చానీతి **అరియసచ్చాని**. ఇమాని హి చత్తారో పటిపన్నకే, చత్తారో ఫలట్ఠేతి అట్ఠఅరియపుగ్గలే సాధేన్తి అసతి సచ్చప్పటివేధే తేసం అరియభావానుపగమనతో, సతి చ తస్మిం ఏకన్తేన తబ్భావూపగమనతో చ. దుక్ఖసముదయనిరోధమగ్గానమేవ పన యథాక్కమం బాధకత్తం పభవత్తం నిస్సరణత్తం నియ్యానికత్తం, నాఞ్ఞేసం, బాధకాదిభావోయేవ చ దుక్ఖాదీనం, న అబాధకాదిభావో, తస్మా అఞ్ఞత్థాభావతత్థబ్యాపితాసఙ్ఖాతేన లక్ఖణేన ఏతాని తచ్ఛాని. తేనాహు పోరాణా –

“బోధానురూపం చత్తారో, ఛిన్దన్తే చతురో మలే;
ఖీణదోసే చ చత్తారో, సాధేన్తారియపుగ్గలే.

“అఞ్ఞత్థ బాధకత్తాది, న హి ఏతేహి లబ్భతి;
నాబాధకత్తమేతేసం, తచ్ఛానేతానిపేతతో”తి.

అరియానం వా సచ్చాని తేహి పటివిజ్ఝితబ్బత్తా, అరియస్స వా సమ్మాసమ్బుద్ధస్స సచ్చాని తేన దేసితత్తాతి **అరియసచ్చాని**. తాని పన సంకిలిట్ఠాసంకిలిట్ఠఫలహేతువసేన చతుబ్బిధానీతి ఆహ ‘‘**చత్తారి అరియసచ్చానీ**’’త్యాది. తత్థ కుచ్ఛితత్తా, తుచ్ఛత్తా చ **దుక్ఖం**. కమ్మాదిపచ్చయసన్నిట్ఠానే దుక్ఖుప్పత్తినిమిత్తతాయ సముదయో సముదేతి ఏతస్మా దుక్ఖన్తి కత్వా, దుక్ఖస్స సముదయో **దుక్ఖసముదయో**. దుక్ఖస్స అనుప్పాదనిరోధో ఏత్థ, ఏతేనాతి వా **దుక్ఖనిరోధో**. దుక్ఖనిరోధం గచ్ఛతి, పటిపజ్జన్తి చ తం ఏతాయాతి **దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదా**.

౪౭. చేతసికానం, సోళససుఖుమరూపానం, నిబ్బానస్స చ వసేన ఏకూనసత్తతి ధమ్మా ఆయతనేసు ధమ్మాయతనం, ధాతూసు ధమ్మధాతూతి చ సఙ్ఖం గచ్ఛన్తి.

౪౮. **సేసా చేతసికాతి** వేదనాసఞ్ఞాహి సేసా పఞ్ఞాస చేతసికా. కస్మా పన వేదనాసఞ్ఞా విసుం కతాతి? వట్టధమ్మేసు అస్సాదతదుపకరణభావతో. తేభూమకధమ్మేసు హి అస్సాదవసప్పవత్తా వేదనా, అసుభే సుభాదిసఞ్ఞావిపల్లాసవసేన చ తస్సా తదాకారప్పవత్తీతి తదుపకరణభూతా సఞ్ఞా, తస్మా సంసారస్స పధానహేతుతాయ ఏతా వినిభుజ్జిత్వా దేసితాతి. వుత్తఞ్హేతం ఆచరియేన –

“వట్టధమ్మేసు అస్సాదం, తదస్సాదుపసేవనం;
వినిభుజ్జ నిదస్సేతుం, ఖన్ధద్వయముదాహటా”న్తి. (నామ॰ పరి॰ ౬౪౮);

౫౦. నను చ ఆయతనధాతూసు నిబ్బానం సఙ్గహితం, ఖన్ధేసు కస్మా న సఙ్గహితన్తి ఆహ ‘‘**భేదాభావేనా**’’త్యాది. అతీతాదిభేదభిన్నానఞ్హి రాసట్ఠేన ఖన్ధవోహారోతి నిబ్బానం భేదాభావతో ఖన్ధసఙ్గహతో **నిస్సటం,** వినిముత్తన్త్యత్థో.

౨౧. ఛన్నం ద్వారానం, ఛన్నం ఆరమ్మణానఞ్చ భేదేన ఆయతనాని ద్వాదస భవన్తి, ఛన్నం ద్వారానం ఛన్నం ఆరమ్మణానం తదుభయం నిస్సాయ ఉప్పన్నానం తత్తకానమేవ విఞ్ఞాణానం **పరియాయేన** కమేన ధాతుయో అట్ఠారస భవన్తి.

౨౨. తిస్సో భూమియో ఇమస్సాతి తిభూమం, తిభూమంయేవ **తేభూమకం.** వత్తతి ఏత్థ కమ్మం, తబ్బిపాకో చాతి **వట్టం. తణ్హా**తి కామతణ్హాదివసేన తివిధా, పున ఛళారమ్మణవసేన అట్ఠారసవిధా, అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నవసేన చతుపఞ్ఞాసవిధా, అజ్ఝత్తికబాహిరవసేన అట్ఠసతప్పభేదా తణ్హా. కస్మా పన అఞ్ఞేసుపి దుక్ఖహేతూసు సన్తేసు తణ్హాయేవ సముదయోతి వుత్తాతి? పధానకారణత్తా. కమ్మవిచిత్తతాహేతుభావేన, హి కమ్మసహాయభావూపగమనేన చ దుక్ఖవిచిత్తతాకారణత్తా తణ్హా దుక్ఖస్స విసేసకారణన్తి . మగ్గో దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదానామేన వుత్తో మగ్గో లోకుత్తరో మతోతి మగ్గోతి పున మగ్గగ్గహణం యోజేతబ్బం.

౨౩. **మగ్గయుత్తా** అట్ఠఙ్గికవినిముత్తా సేసా మగ్గసమ్పయుత్తా ఫస్సాదయో **ఫలఞ్చేవ** ససమ్పయుత్తన్తి ఏతే చతూహి సచ్చేహి వినిస్సటా వినిగ్గతా నిప్పరియాయతో, పరియాయతో పన అఞ్ఞాతావిన్ద్రియనిద్దేసేపి "మగ్గఙ్గం మగ్గపరియాపన్న"న్తి (ధ॰ స॰ ౨౨౨) వుత్తత్తా ఫలధమ్మేసు సమ్మాదిట్ఠాదీనం మగ్గసచ్చే, ఇతరేసఞ్చ మగ్గఫలసమ్పయుత్తానం సఙ్ఖారదుక్ఖసామఞ్ఞేన దుక్ఖసచ్చే సఙ్గహో సక్కా కాతుం. ఏవఞ్హి సతి సచ్చదేసనాయపి సబ్బసఙ్గాహికతా ఉపపన్నా హోతి. కస్మా పనేతే ఖన్ధాదయో బహూ ధమ్మా వుత్తాతి? భగవతాపి తథేవ దేసితత్తా. భగవతాపి కస్మా తథా దేసితాతి? తివిధసత్తానుగ్గహస్స అధిప్పేతత్తా. నామరూపతదుభయసమ్మూళ్హవసేన హి తిక్ఖనాతితిక్ఖముదిన్ద్రియవసేన, సఙ్ఖిత్తమజ్ఝిమవిత్థారరుచివసేన చ తివిధా సత్తా. తేసు నామసమ్మూళ్హానం ఖన్ధగ్గహణం నామస్స తత్థ చతుధా విభత్తత్తా, రూపసమ్మూళ్హానం ఆయతనగ్గహణం రూపస్స తత్థ అడ్ఢేకాదసధా విభత్తత్తా, ఉభయమూళ్హానం ధాతుగ్గహణం ఉభయేసమ్పి తత్థ విత్థారతో విభత్తత్తా, తథా తిక్ఖిన్ద్రియానం, సఙ్ఖిత్తరుచికానఞ్చ ఖన్ధగ్గహణన్త్యాది యోజేతబ్బం. తం పనేతం తివిధమ్పి పవత్తినివత్తితదుభయహేతువసేన దిట్ఠమేవ ఉపకారావహం. నో అఞ్ఞథాతి సచ్చగ్గహణన్తి దట్ఠబ్బం.

సబ్బసఙ్గహవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

సముచ్చయపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. పచ్చయపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. ఇదాని యథావుత్తనామరూపధమ్మానం పటిచ్చసముప్పాదపట్ఠాననయవసేన పచ్చయే దస్సేతుం ''**యేస**''న్త్యాది ఆరద్ధం. **యేసం** పచ్చయేహి సఙ్ఖతత్తా **సఙ్ఖతానం** పచ్చయుప్పన్నధమ్మానం **యే** పచ్చయధమ్మా **యథా** యేనాకారేన **పచ్చయా** ఠితియా, ఉప్పత్తియా చ ఉపకారకా, **తం విభాగం** తేసం పచ్చయుప్పన్నానం, తేసం పచ్చయానం, తస్స చ పచ్చయాకారస్స పభేదం **ఇహ** ఇమస్మిం సముచ్చయసఙ్గహానన్తరే ఠానే **యథారహం** తంతంపచ్చయుప్పన్నధమ్మే సతి తంతంపచ్చయానం తంతంపచ్చయభావాకారానురూపం ఇదాని పవక్ఖామీతి యోజనా.

౨. తత్థ పచ్చయసామగ్గిం పటిచ్చ సమం గన్త్వా ఫలానం ఉప్పాదో ఏతస్మాతి **పటిచ్చసముప్పాదో,** పచ్చయాకారో. నానప్పకారాని ఠానాని పచ్చయా ఏత్థాత్యాదినా పట్ఠానం, అనన్తనయసమన్తపట్ఠానమహాపకరణం, తత్థ దేసితనయో **పట్ఠాననయో.**

౩. **తత్థా**తి తేసు ద్వీసు నయేసు. తస్స పచ్చయధమ్మస్స భావేన భవనసీలస్స భావో తబ్భావభావీభావో, సోయేవ ఆకారమత్తం, తేన ఉపలక్ఖితో **తబ్భావభావీభావాకారమత్తోపలక్ఖితో**. ఏతేనేవ తదభావాభావాకారమత్తోపలక్ఖితతాపి అత్థతో దస్సితా హోతి. అన్వయబ్యతిరేకవసేన హి పచ్చయలక్ఖణం దస్సేతబ్బం. తేనాహ భగవా – ''ఇమస్మిం సతి ఇదం హోతి, ఇమస్సుప్పాదా ఇదముప్పజ్జతి. ఇమస్మిం అసతి ఇదం న హోతి, ఇమస్స నిరోధా ఇదం నిరుజ్ఝతీ''తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౪, ౪౦౬; సం॰ ని॰ ౨.౨౧; ఉదా॰ ౧, ౨). పటిచ్చ ఫలం ఏతి ఏతస్మాతి పచ్చయో. తిట్ఠతి ఫలం ఏత్థ తదాయత్తవుత్తితాయాతి ఠితి, ఆహచ్చ విసేసేత్వా పవత్తా పచ్చయసఙ్ఖాతా ఠితి **ఆహచ్చపచ్చయట్ఠితి**. పటిచ్చసముప్పాదనయో హి తబ్భావభావీభావాకారమత్తం ఉపాదాయ పవత్తత్తా హేతాదిపచ్చయనియమవిసేసం అనపేక్ఖిత్వా అవిసేసతోవ పవత్తతి, అయం పన హేతాదితంతంపచ్చయానం తస్స తస్స ధమ్మన్తరస్స తంతంపచ్చయభావసామత్థియాకారవిసేసం ఉపాదాయ విసేసేత్వా పవత్తోతి ఆహచ్చపచ్చయట్ఠితిమారబ్భ పవుచ్చతీతి. కేచి పన ''ఆహచ్చ కణ్ఠతాలుఆదీసు పహరిత్వా వుత్తా ఠితి **ఆహచ్చపచ్చయట్ఠితీ**''తి వణ్ణేన్తి. తం పన సవనమత్తేనేవ తేసం అవహసితబ్బవచనతం పకాసేతి. న హి పటిచ్చసముప్పాదనయో, అఞ్ఞో వా కోచి నయో కణ్ఠతాలుఆదీసు అనాహచ్చ దేసేతుం సక్కాతి. **వోమిస్సేత్వా**తి పట్ఠాననయమ్పి పటిచ్చసముప్పాదేయేవ పక్ఖిపిత్వా తబ్భావభావీభావేన హేతాదిపచ్చయవసేన చ మిస్సేత్వా **ఆచరియా** సఙ్గహకారాదయో **పపఞ్చేన్తి** విత్థారేన్తి, మయం పన విసుం విసుంయేవ దస్సయిస్సామాత్యధిప్పాయో.

పటిచ్చసముప్పాదనయవణ్ణనా

౪. న విజానాతీతి అవిజ్జా, అవిన్దియం వా కాయదుచ్చరితాదిం విన్దతి పటిలభతి, విన్దియం వా కాయసుచరితాదిం న విన్దతి, వేదితబ్బం వా చతుసచ్చాదికం న విదితం కరోతి, అవిజ్జమానే వా జవాపేతి, విజ్జమానే వా న జవాపేతీతి అవిజ్జా, చతూసు అరియసచ్చేసు పుబ్బన్తాదీసు చతూసు అఞ్ఞాణస్సేతం నామం. అవిజ్జా ఏవ పచ్చయో **అవిజ్జాపచ్చయో**. తతో అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖతమభిసఙ్ఖరోన్తీతి **సఙ్ఖారా,** కుసలాకుసలకమ్మాని. తే తివిధా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారోతి. తత్థకామరూపావచరా తేరస కుసలచేతనా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో, ద్వాదస అకుసలచేతనా అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో, చతస్సో ఆరుప్పచేతనా ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారోతి ఏవమేతా ఏకూనతింస చేతనా సఙ్ఖారా నామ. పటిసన్ధివసేన ఏకూనవీసతివిధం,

పవత్తివసేన ద్వత్తింసవిధం విపాకచిత్తం **విఞ్ఞాణం** నామ. నామఞ్చ రూపఞ్చ **నామరూపం**. తత్థ నామం ఇధ వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయం, రూపం పన భూతుపాదాయభేదతో దువిధం కమ్మసముట్ఠానరూపం, తదుభయమ్పి ఇధ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణసహగతన్తి దట్ఠబ్బం. **నామరూపపచ్చయా**తి ఏత్థ నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూపన్తి సరూపేకసేసో వేదితబ్బో. చక్ఖాదీని ఛ అజ్ఝత్తికాయతనాని, కేసఞ్చి మతేన రూపాదీని ఛ బాహిరాయతనానిపి వా ఆయతనం నామ. ఛ ఆయతనాని చ ఛట్ఠాయతనఞ్చ **సళాయతనం**. చక్ఖుసమ్ఫస్సాదివసేన ఛద్వారికో ఫస్సో **ఫస్సో** నామ. సుఖదుక్ఖుపేక్ఖావసేన తివిధా **వేదనా**.

కామతణ్హా భవతణ్హా విభవతణ్హాతి తివిధా **తణ్హా**. ఛళారమ్మణాదివసేన పన అట్ఠసతప్పభేదా హోన్తి కాముపాదానాదివసేన చత్తారి ఉపాదానాని. ఏత్థ చ దుబ్బలా తణ్హా తణ్హా నామ, బలవతీ ఉపాదానం. అసమ్పత్తవిసయపత్థనా వా తణ్హా తమసి చోరానం హత్థప్పసారణం వియ, సమ్పత్తవిసయగ్గహణం ఉపాదానం చోరానం హత్థప్పత్తస్స గహణం వియ. అప్పిచ్ఛతాపటిపక్ఖా తణ్హా, సన్తోసప్పటిపక్ఖం ఉపాదానం. పరియేసనదుక్ఖమూలం తణ్హా, ఆరక్ఖదుక్ఖమూలం ఉపాదానన్తి అయమేతేసం విసేసో. కమ్మభవో ఉపపత్తిభవోతి దువిధో **భవో**. తత్థ పఠమో భవతి ఏతస్మా ఫలన్తి భవో, సో కామావచరకుసలాకుసలాదివసేన ఏకూనతింసవిధో. దుతియో పన భవతీతి భవో, సో కామభవాదివసేన నవవిధో. **ఉపాదానపచ్చయా భవో**తి చేత్థ ఉపపత్తిభవోపి అధిప్పేతో. **భవపచ్చయా జాతీ**తి కమ్మభవోవ. సో హి జాతియా పచ్చయో హోతి, న ఇతరో. సో హి పఠమాభినిబ్బత్తక్ఖన్ధసభావో జాతియేవ, న చ తదేవ తస్స కారణం యుత్తం. తేసం తేసం సత్తానం తంతంగతిఆదీసు అత్తభావపటిలాభో **జాతి**. తథానిబ్బత్తస్స చ అత్తభావస్స పురాణభావో **జరా**. ఏతస్సేవ ఏకభవపరిచ్ఛిన్నస్స పరియోసానం **మరణం**. ఞాతిబ్యసనాదీహి ఫుట్ఠస్స చిత్తసన్తాపో **సోకో**. తస్సేవ వచీపలాపో **పరిదేవో**. కాయికదుక్ఖవేదనా **దుక్ఖం**. మానసికదుక్ఖవేదనా **దోమనస్సం**. ఞాతిబ్యసనాదీహి ఫుట్ఠస్స అధిమత్తచేతోదుక్ఖప్పభావితో భుసో ఆయాసో **ఉపాయాసో**.

ఏత్థ చ సతిపి వత్థారమ్మణాదికే పచ్చయన్తరే అవిజ్జాదిఏకేకపచ్చయగ్గహణం పధానభావతో, పాకటభావతో చాతి దట్ఠబ్బం. ఏత్థ చ అవిజ్జానుసయితేయేవ సన్తానే సఙ్ఖారానం విపాకధమ్మభావేన పవత్తనతో అవిజ్జాపచ్చయాసఙ్ఖారాసమ్భవన్తి, విఞ్ఞాణఞ్చ సఙ్ఖారజనితం హుత్వా భవన్తరే పతిట్ఠాతి. న హి జనకాభావే తస్సుప్పత్తి సియా, తస్మా సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం. నామరూపఞ్చ పుబ్బఙ్గమాధిట్ఠానభూతవిఞ్ఞాణుపత్థద్ధం పటిసన్ధిపవత్తీసు పతిట్ఠహతీతి విఞ్ఞాణపచ్చయానామరూపం, సళాయతనఞ్చ నామరూపనిస్సయమేవ ఛబ్బిధఫస్సస్స ద్వారభావేన యథారహం పవత్తతి, నో అఞ్ఞథాతి నామరూపపచ్చయా సళాయతనం. ఫస్సో చ సళాయతనసమ్భవేయేవ ఆరమ్మణం ఫుసతి. న హి ద్వారాభావే తస్సుప్పత్తి సియాతి సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో. ఇట్ఠానిట్ఠమజ్ఝత్తఞ్చ ఆరమ్మణం ఫుసన్తోయేవ వేదనం వేదయతి, నో అఞ్ఞథాతి ఫస్సపచ్చయా వేదనా. వేదనీయేసు చ ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో వేదనాహేతుకా తణ్హా సముట్ఠాతీతి వేదనాపచ్చయా తణ్హా. తణ్హాసినేహపిపాసితాయేవ చ ఉపాదానియేసు ధమ్మేసు ఉపాదాయ దళ్హభావాయ సంవత్తన్తి. తణ్హాయ హి రూపాదీని అస్సాదేత్వా అస్సాదేత్వా కామేసు పాతబ్యతం ఆపజ్జన్తీతి తణ్హా కాముపాదానస్స పచ్చయో. తథా రూపాదిభేదేగధితో "నత్థి దిన్న"న్త్యాదినా మిచ్ఛాదస్సనం సంసారతో ముచ్చితుకామో అసుద్ధిమగ్గే సుద్ధిమగ్గపరామాసం ఖన్ధేసు అత్తత్తనియగాహభూతం అత్తవాదదస్సనద్వయఞ్చ గణ్హాతి, తస్మా దిట్ఠుపాదాదీనమ్పి పచ్చయోతి తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం. యథారహం సమ్పయోగానుసయవసేన ఉపాదానపతిట్ఠితాయేవ సత్తా కమ్మాయూహనాయ సంవత్తన్తీతి ఉపాదానం భవస్స పచ్చయో. ఉపపత్తిభవసఙ్ఖాతా చ జాతి కమ్మభవహేతుకాయేవ .

బీజతో అఙ్కురో వియ తత్థ తత్థ సముపలబ్భతీతి భవో జాతియా పచ్చయో నామ. సతి చ జాతియా ఏవ జరామరణసమ్భవో. న హి అజాతానం జరామరణసమ్భవో హోతీతి జాతి జరామరణానం పచ్చయోతి ఏవమేతేసం తబ్భావభావీభావో దట్ఠబ్బో.

ఏవమేతస్స కేవలస్స దుక్ఖక్ఖన్ధస్స సముదయో హోతీతి యథావుత్తేన పచ్చయపరమ్పరవిధినా, న పన ఇస్సరనిమ్మానాదీహి **ఏతస్స** వట్టసఙ్ఖాతస్స **కేవలస్స** సుఖాదీహి అసమ్మిస్సస్స, సకలస్స వా **దుక్ఖక్ఖన్ధస్స** దుక్ఖరాసిస్స న సుఖసుభాదీనం **సముదయో** నిబ్బత్తి హోతి. **ఏత్థ** ఇమస్మిం పచ్చయసఙ్గహాధికారే.

౨. అతతి సతతం గచ్ఛతి పవత్తతీతి **అద్ధా,** కాలో.

౬. **అవిజ్జాసఙ్ఖారా అతీతో అద్ధా** అతీతభవపరియాపన్నహేతూనమేవేత్థ అధిప్పేతత్తా, అద్ధాగ్గహణేన చ అవిజ్జాదీనం ధమ్మానమేవ గహణం తబ్బినిముత్తస్స కస్సచి కాలస్స అనుపలబ్భనతో. నిరుద్ధానుప్పాదా ఏవ హి ధమ్మా అతీతానాగతకాలవసేన ఉప్పాదాదిక్ఖణత్తయపరియాపన్నా చ పచ్చుప్పన్నకాలవసేన వోహరీయన్తి. **జాతిజరామరణం అనాగతో అద్ధా** పచ్చుప్పన్నహేతుతో అనాగతే నిబ్బత్తనతో. **మజ్ఝే పచ్చుప్పన్నో అద్ధా** అతీతహేతుతో ఇధ నిబ్బత్తనకఫలసభావత్తా, అనాగతఫలస్స ఇధ హేతుసభావత్తా చ మజ్ఝే విఞ్ఞాణాదీని అట్ఠఙ్గాని పచ్చుప్పన్నో అద్ధా.

౮. నను సోకపరిదేవాదయోపి అఙ్గభావేన వత్తబ్బాతి ఆహ "**సోకాదివచన**"న్త్యాది. సోకాదివచనం జాతియా నిస్సన్దస్స అముఖ్యఫలమత్తస్స నిదస్సనం, న పన విసుం అఙ్గదస్సనన్త్యత్థో.

౯. **తణ్హుపాదానభవాపి గహితా హోన్తీ**తి కిలేసభావసామఞ్ఞతో అవిజ్జాగ్గహణేన తణ్హుపాదానాని, కమ్మభవసామఞ్ఞతో సఙ్ఖారగ్గహణేన కమ్మభవో గహితో. తథా తణ్హుపాదానభవగ్గహణేన చ అవిజ్జాసఙ్ఖారా గహితాతి సమ్బన్ధో. ఏత్థాపి వుత్తనయేన తేసం గహణేన తేసం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో, విఞ్ఞాణనామరూపసళాయతనఫస్సవేదనానం జాతిజరాభఙ్గావ జాతిజరామరణన్తి చ వుత్తాతి ఆహ "**జాతిజరామరణగ్గహణేనా**"త్యాది.

౧౦. **అతీతే హేతవో పఞ్చా**తి సరూపతో వుత్తానం ద్విన్నం అవిజ్జాసఙ్ఖారానం, సఙ్గహవసేన గహితానం తిణ్ణం తణ్హుపాదానభవానఞ్చ వసేన పచ్చుప్పన్నఫలస్స పచ్చయా అతీతభవే నిబ్బత్తా హేతవో పఞ్చ, **ఇదాని ఫలపఞ్చక**న్తి అతీతహేతుపచ్చయా ఇధ పచ్చుప్పన్నే నిబ్బత్తం విఞ్ఞాణాదిఫలపఞ్చకం. **ఇదాని హేతవో పఞ్చా**తి సరూపతో వుత్తానం తణ్హాదీనం తిణ్ణం, సఙ్గహతో లద్ధానం అవిజ్జాసఙ్ఖారానం ద్విన్నఞ్చ వసేన ఆయతిం ఫలస్స పచ్చయా ఇదాని హేతవో పఞ్చ. **ఆయతిం ఫలపఞ్చక**న్తి జాతిజరామరణగ్గహణేన వుత్తం పచ్చుప్పన్నహేతుపచ్చయా అనాగతే నిబ్బత్తనకవిఞ్ఞాణాదిఫలపఞ్చకన్తి ఏవం వీసతి అతీతాదీసు తత్థ తత్థ ఆకిరియన్తీతి **ఆకారా**.

అతీతహేతూనం, ఇదాని ఫలపఞ్చకస్స చ అన్తరా ఏకో సన్ధి, ఇదాని ఫలపఞ్చకస్స, ఇదాని హేతూనఞ్చ అన్తరా ఏకో, ఇదాని హేతూనం, ఆయతిం ఫలస్స చ అన్తరా ఏకోతి ఏవం తిసన్ధి. వుత్తఞ్హేతం – "సఙ్ఖారవిఞ్ఞాణానమన్తరా ఏకో, వేదనాతణ్హానమన్తరా ఏకో, భవజాతీనమన్తరా ఏకో సన్ధీ"తి. ఏత్థ హి హేతుతోఫలస్స అవిచ్ఛేదప్పవత్తిభావతో హేతుఫలసమ్బన్ధభూతో పఠమో సన్ధి, తథా తతియో, దుతియో పన ఫలతో హేతునో అవిచ్ఛేదప్పవత్తిభావతో ఫలహేతుసమ్బన్ధభూతో. ఫలభూతోపి హి ధమ్మో అఞ్ఞస్స హేతుసభావస్స ధమ్మస్స పచ్చయోతి. సఙ్ఖిపీయన్తి ఏత్థ

అవిజ్జాదయో, విఞ్ఞాణాదయో చాతి సఙ్ఖేపో, అతీతహేతు, ఏతరహి విపాకో, ఏతరహి హేతు ఆయతిం విపాకోతి చత్తారో సఙ్ఖేపాతి **చతుసఙ్ఖేపా**.

౧౧. కమ్మభవసఙ్ఖాతో భవేకదేసోతి ఏత్థ ఆయతిం పటిసన్ధియా పచ్చయచేతనా భవో నామ, పురిమకమ్మభవస్మిం ఇధ పటిసన్ధియా పచ్చయచేతనా సఙ్ఖారాతి వేదితబ్బా. **అవసేసా చా**తి విఞ్ఞాణాదిపఞ్చకజాతిజరామరణవసేన సత్తవిధా పచ్చుప్పన్నఫలవసేన వుత్తధమ్మా. **ఉపపత్తిభవసఙ్ఖాతో భవేకదేసో**తి పన అనాగతపరియాపన్నా వేదితబ్బా. భవ-సద్దేన కమ్మభవస్సపి వుచ్చమానత్తా భవేకదేస-సద్దో వుత్తో.

౧౨. పుబ్బన్తస్స అవిజ్జా మూలం. అపరన్తస్స తణ్హా మూలన్తి ఆహ **అవిజ్జాతణ్హావసేన ద్వే మూలానీ**''తి.

౧౩. తేసమేవ అవిజ్జాతణ్హాసఙ్ఖాతానం వట్ట**మూలానం నిరోధేన** అనుప్పాదధమ్మతాపత్తియా సచ్చప్పటివేధతో సిద్ధాయ అప్పవత్తియా వట్టం నిరుజ్ఝతి. **అభిణ్హసో** అభిక్ఖణం **జరామరణ**సఙ్ఖాతాయ **ముచ్ఛాయ పీళితానం** సత్తానం సోకాదిసమప్పితానం కామాసవాది**ఆసవానం** సముప్పాదతో పున అవిజ్జా చ పవత్తతి. "ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౩) హి వుత్తం. ఏతేన అవిజ్జాయపి పచ్చయో దస్సితో హోతి, ఇతరథా పటిచ్చసముప్పాదచక్కం అబద్ధం సియాతి. **ఇచ్చేవం** వుత్తనయేన **ఆబద్ధం** అవిచ్ఛిన్నం **అనాదికం** ఆదిరహితం తిభూమకపరియాపన్నత్తా **తేభూమకం** కిలేసకమ్మవిపాకవసేన తివట్టభూతం **పటిచ్చసముప్పాదోతి పట్ఠపేసి** పఞ్ఞపేసి **మహాముని** సమ్మాసమ్బుద్ధో.

పటిచ్చసముప్పాదనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పట్ఠాననయవణ్ణనా

౧౪. ఏవం పటిచ్చసముప్పాదనయం విభాగతో దస్సేత్వా ఇదాని పట్ఠాననయం దస్సేతుం ''**హేతుపచ్చయో**''త్యాది వుత్తం. తత్థ హినోతి పతిట్ఠాతి ఏతేనాతి హేతు. అనేకత్థత్తా ధాతుసద్దానం హి-సద్దో ఇధ పతిట్ఠత్థోతి దట్ఠబ్బో. హినోతి వా ఏతేన కమ్మనిదానభూతేన ఉద్ధం ఓజం అభిహరన్తేన మూలేన వియ పాదపో తప్పచ్చయం ఫలం గచ్ఛతి పవత్తతి వుద్ధిం విరూళ్హిం ఆపజ్జతీతి హేతు. హేతు చ సో పచ్చయో చాతి **హేతుపచ్చయో**. హేతు హుత్వా పచ్చయో, హేతుభావేన పచ్చయోతి వుత్తం హోతి. మూలట్ఠేన హేతు, ఉపకారట్ఠేన పచ్చయోతి సఙ్ఖేపతో మూలట్ఠేన ఉపకారకో ధమ్మో హేతుపచ్చయో. సో పన పవత్తే చిత్తసముట్ఠానానం, పటిసన్ధియం కమ్మసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఉభయత్థ సమ్పయుత్తానం నామధమ్మానఞ్చ రుక్ఖస్స మూలాని వియ సుప్పతిట్ఠితభావసాధనసఙ్ఖాతమూలట్ఠేన ఉపకారకా ఛ ధమ్మాతి దట్ఠబ్బం.

ఆలమ్బియతి దుబ్బలేన వియ దణ్డాదికం చిత్తచేతసికేహి గయ్హతీతి **ఆరమ్మణం**. చిత్తచేతసికా హి యం యం ధమ్మం ఆరబ్భ పవత్తన్తి, తే తే ధమ్మా తేసం తేసం ధమ్మానం ఆరమ్మణపచ్చయో నామ. న హి సో ధమ్మో అత్థి, యో చిత్తచేతసికానం ఆరమ్మణపచ్చయభావం న గచ్ఛేయ్య. అత్తాధీనప్పవత్తీనం పతిభూతో పచ్చయో **అధిపతిపచ్చయో**.

న విజ్జతి పచ్చయుప్పన్నేన సహ అన్తరం ఏతస్స పచ్చయస్సాతి **అనన్తరపచ్చయో**. సణ్ఠానాభావేన సుట్ఠు అనన్తరపచ్చయో **సమనన్తరపచ్చయో**. అత్తనో అత్తనో అనన్తరం అనురూపచిత్తుప్పాదజననసమత్థో పురిమపురిమనిరుద్ధో ధమ్మో "అనన్తరపచ్చయో", "సమనన్తరపచ్చయో"తి చ వుచ్చతి. బ్యఞ్జనమత్తేనేవ హి నేసం విసేసో. అత్థతో పన ఉభయమ్పి సమనన్తరనిరుద్ధస్సేవాధివచనం. న హి తేసం అత్థతో భేదో ఉపలబ్భతి . యం పన కేచి వదన్తి "అత్థానన్తరతాయ అనన్తరపచ్చయో, కాలానన్తరతాయ సమనన్తరపచ్చయో"తి, తం "నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం ఫలసమాపత్తియా సమనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"త్యాదీహి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౮) విరుజ్ఝతి. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం హి సత్తాహాదికాలం నిరుద్ధం ఫలసమాపత్తియా సమనన్తరపచ్చయో, తస్మా అభినివేసం అకత్వా బ్యఞ్జనమత్తతోవేత్థ నానాకరణం పచ్చేతబ్బం, న అత్థతో. పుబ్బధమ్మనిరోధస్స హి పచ్ఛాజాతధమ్ముప్పాదనస్స చ అన్తరాభావేన ఉప్పాదనసమత్థతాయ నిరోధో అనన్తరపచ్చయతా, "ఇదమితో ఉద్ధం, ఇదం హేట్ఠా, ఇదం సమన్తతో"తి అత్తనా ఏకత్తం ఉపనేత్వా వియ సుట్ఠు అనన్తరభావేన ఉప్పాదేతుం సమత్థం హుత్వా నిరోధో సమనన్తరపచ్చయతాతి ఏవం బ్యఞ్జనమత్తతోవ భేదో. నిరోధపచ్చయస్సపి హి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స అసఞ్ఞుప్పత్తియా పురిమస్స చ చుతిచిత్తస్స కాలన్తరేపి ఉప్పజ్జన్తానం ఫలపటిసన్ధీనం అన్తరా సమానజాతియేన అరూపధమ్మేన బ్యవధానాభావతో భిన్నజాతికానఞ్చ రూపధమ్మానం బ్యవధానకరణే అసమత్థతాయ నిరన్తరుప్పాదనే ఏకత్తం ఉపనేత్వా వియ ఉప్పాదనే చ సమత్థతా అత్థీతి తేసమ్పి అనన్తరసమనన్తరపచ్చయతా లబ్భతి, తస్మా ధమ్మతో అవిసేసేపి తథా తథా బుజ్ఝనకానం వేనేయ్యానం వసేన ఉపసగ్గత్థవిసేసమత్తతోవ భేదో పచ్చేతబ్బోతి.

అత్తనో అనుప్పత్తియా సహుప్పన్నానమ్పి అనుప్పత్తితో పకాసస్స పదీపో వియ సహుప్పన్నానం సహుప్పాదభావేన పచ్చయో **సహజాతపచ్చయో**, అరూపినో చతుక్ఖన్ధా, చత్తారో మహాభూతా, పటిసన్ధిక్ఖణే వత్థువిపాకా చ ధమ్మా.

అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉపత్థమ్భయమానం తిదణ్డం వియ అత్తనో ఉపకారకధమ్మానం ఉపత్థమ్భకభావేన పచ్చయో **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో**. అఞ్ఞమఞ్ఞతావసేనేవ చ ఉపకారకతా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతా, న సహజాతమత్తేనాతి అయమేతేసం ద్విన్నం విసేసో. తథా హి సహజాతపచ్చయభావీయేవ కోచి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో న హోతి చిత్తజరూపానం సహజాతపచ్చయభావినో నామస్స ఉపాదారూపానం సహజాతపచ్చయభావీనం మహాభూతానఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభావస్స అనుద్ధటత్తా. యది హి సహజాతభావేనేవ అత్తనో ఉపకారకానం ఉపకారకతా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతా సియా, తదా సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేహి సమానేహి భవితబ్బన్తి.

చిత్తకమ్మస్స పటో వియ సహజాతనామరూపానం నిస్సయభూతా చతుక్ఖన్ధా, తరుపబ్బతాదీనం పథవీ వియ ఆధారణతోయేవ సహజాతరూపసత్తవిఞ్ఞాణధాతూనం యథాక్కమం నిస్సయా భూతరూపం, వత్థు చాతి ఇమే **నిస్సయపచ్చయో** నామ నిస్సీయతి నిస్సితకేహీతి కత్వా, బలవభావేన నిస్సయో పచ్చయో **ఉపనిస్సయపచ్చయో** ఉప-సద్దస్స అతిసయజోతకత్తా, తస్స పన భేదం వక్ఖతి.

ఛ వత్థూని, ఛ ఆరమ్మణాని చాతి ఇమే పచ్చయుప్పన్నతో పఠమం ఉప్పజ్జిత్వా పవత్తమానభావేన ఉపకారకో **పురేజాతపచ్చయో**. పచ్ఛాజాతపచ్చయే అసతి సన్తానట్ఠితిహేతుభావం ఆగచ్ఛన్తస్స కాయస్స ఉపత్థమ్భనభావేన ఉపకారకా పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా **పచ్ఛాజాతపచ్చయో**. సో గిజ్ఝపోతకసరీరానం ఆహారాసా చేతనా వియ దట్ఠబ్బో.

పురిమపురిమపరిచితగన్థో వియ ఉత్తరఉత్తరగన్థస్స కుసలాదిభావేన అత్తసదిసస్స పగుణబలవభావవిసిట్ఠఅత్తసమానజాతియతాగాహణం ఆసేవనం, తేన పచ్చయా సజాతియధమ్మానం సజాతియధమ్మావ **ఆసేవనపచ్చయో**. భిన్నజాతికా హి భిన్నజాతికేహి ఆసేవనపగుణేన పగుణబలవభావవిసిట్ఠం కుసలాదిభావసఙ్ఖాతం అత్తనో గతిం గాహాపేతుం న సక్కోన్తి, న చ సయం తతో గణ్హన్తి, తే పన అనన్తరాతీతాని లోకియకుసలాకుసలాని చేవ అనావజ్జనకిరియజవనాని చాతి దట్ఠబ్బం. చిత్తప్పయోగసఙ్ఖాతకిరియాభావేన సహజాతానం నానాక్ఖణికానం విపాకానం, కటత్తారూపానఞ్చ ఉపకారికా చేతనా **కమ్మపచ్చయో**.

అత్తనో నిరుస్సాహసన్తభావేన సహజాతనామరూపానం నిరుస్సాహసన్తభావాయ ఉపకారకా విపాకచిత్తచేతసికా **విపాకపచ్చయో**. తే హి పయోగేన అసాధేతబ్బతాయ కమ్మస్స కటత్తా నిప్ఫజ్జమానమత్తతో నిరుస్సాహసన్తభావా హోన్తి, న కిలేసవూపసమసన్తభావా. తథా సన్తభావతోయేవ హి భవఙ్గాదయో దుబ్బిఞ్ఞేయ్యా. అభినిపాతసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణమత్తా పన విపాకా దుబ్బిఞ్ఞేయ్యావ. జవనప్పవత్తియావ నేసం రూపాదిగ్గహితతా విఞ్ఞాయతి.

రూపారూపానం ఉపత్థమ్భకత్తేన ఉపకారకా చత్తారో ఆహారా **ఆహారపచ్చయో**. సతిపి హి జనకభావే ఉపత్థమ్భకత్తమేవ ఆహారస్స పధానకిచ్చం. జనయన్తోపి ఆహారో అవిచ్ఛేదవసేన ఉపత్థమ్భేన్తో వ జనేతీతి ఉపత్థమ్భకభావో వ ఆహారభావో. తేసు తేసు కిచ్చేసు పచ్చయుప్పన్నధమ్మేహి అత్తానం అనువత్తాపనసఙ్ఖాతాధిపతియట్ఠేన పచ్చయో **ఇన్ద్రియపచ్చయో**.

ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానలక్ఖణూపనిజ్ఝానవసేన ఉపగన్త్వా ఆరమ్మణనిజ్ఝానకా వితక్కాదయో **ఝానపచ్చయో**. సుగతితో పుఞ్ఞతో, దుగ్గహితో పాపతో వా నియ్యానట్ఠేన ఉపకారకా సమ్మాదిట్ఠాదయో **మగ్గపచ్చయో**.

పరమత్థతో భిన్నాపి ఏకీభావగతా వియ ఏకుప్పాదాదిభావసఙ్ఖాతసమ్పయోగలక్ఖణేన ఉపకారకా నామధమ్మా వ **సమ్పయుత్తపచ్చయో**. అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధతాయ యుత్తాపి సమానా విప్పయుత్తభావేన విసంసట్ఠతాయ నానత్తుపగమనేన ఉపకారకా వత్థుచిత్తచేతసికా **విప్పయుత్తపచ్చయో**.

పచ్చుప్పన్నసభావసఙ్ఖాతేన అత్థిభావేన తాదిసస్సేవ ధమ్మస్స ఉపత్థమ్భకత్తేన ఉపకారకా "సహజాతం పురేజాత"న్త్యాదినా వక్ఖమానధమ్మా **అత్థిపచ్చయో**. సతిపి హి జనకత్తే ఠితియంయేవ సాతిసయో అత్థిపచ్చయానం బ్యాపారోతి ఉపత్థమ్భకతావ తేసం గహితా. ఏకస్మిం ఫస్సాదిసముదాయే పవత్తమానే దుతియస్స అభావతో అత్తనో ఠితియా ఓకాసం అలభన్తానం అనన్తరముప్పజ్జమానకచిత్తచేతసికానం ఓకాసదానవసేన ఉపకారకా అనన్తరనిరుద్ధా చిత్తచేతసికా **నత్థిపచ్చయో**.

అత్తనో సభావావిగమనేన అప్పవత్తమానానం విగతభావేన ఉపకారకాయేవ ధమ్మా **విగతపచ్చయో**. నిరోధానుపగమనవసేన ఉపకారకా అత్థిపచ్చయా వ **అవిగతపచ్చయో**. ససభావతామత్తేన ఉపకారకతా అత్థిపచ్చయతా, నిరోధానుపగమనవసేన ఉపకారకతా అవిగతపచ్చయతాతి పచ్చయతావిసేసో నేసం ధమ్మావిసేసేపి దట్ఠబ్బో. ధమ్మానఞ్హి సమత్థతావిసేసం సబ్బాకారేన ఞత్వా భగవతా చతువీసతిపచ్చయా దేసితాతి భగవతి సద్ధాయ "ఏవం విసేసా ఏతే ధమ్మా"తి సుతమయఞాణం ఉప్పాదేత్వా చిన్తాభావనామయఞాణేహి తదభిసమయాయ యోగో కరణీయో. అవిసేసేపి హి ధమ్మసామగ్గియస్స తథా తథా వినేతబ్బపుగ్గలానం వసేన హేట్ఠా వుత్తోపి పచ్చయో పున పకారన్తరేన వుచ్చతి అహేతుకదుకం వత్వాపి హేతువిప్పయుత్తదుకం వియాతి దట్ఠబ్బం.

౧౩. నామం చతుక్ఖన్ధసఙ్ఖాతం నామం తాదిసస్సేవ **నామస్స ఛధా** ఛహాకారేహి పచ్చయో హోతి, తదేవ **నామరూపీనం** సముదితానం **పఞ్చధా** పచ్చయో హోతి, **రూపస్స పున** భూతుపాదాయభేదస్స **ఏకధా** పచ్చయో హోతి, రూపఞ్చ నామస్స ఏకధా పచ్చయో, పఞ్ఞత్తినామరూపాని నామస్స **ద్విధా** ద్విప్పకారా పచ్చయా హోన్తి, **ద్వయం** పన నామరూపద్వయం సముదితం **ద్వయస్స** తాదిసస్సేవ నామరూపద్వయస్స **నవధా** పచ్చయో చేతి ఏవం పచ్చయా ఛబ్బిధా ఠితా.

౧౬. విపాకబ్యాకతం కమ్మవసేన విపాకభావప్పత్తం కమ్మవేగక్ఖిత్తపతితం వియ హుత్వా పవత్తమానం అత్తనో సభావం గాహేత్వా పరిభావేత్వా నేవ అఞ్ఞం పవత్తేతి, న చ పురిమవిపాకానుభావం గహేత్వా ఉప్పజ్జతి. "న మగ్గపచ్చయా ఆసేవనే ఏక"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౨౧) వచనతో చ అహేతుకకిరియేసు హసితుప్పాదస్సేవ ఆసేవనతాఉద్ధరణేన ఆవజ్జనద్వయం ఆసేవనపచ్చయో న హోతి, తస్మా జవనానేవ ఆసేవనపచ్చయభావం గచ్ఛన్తీతి ఆహ "**పురిమాని జవనానీ**"త్యాది. అవిసేసవచనేపేత్థ లోకియకుసలాకుసలాబ్యాకతజవనానేవ దట్ఠబ్బాని లోకుత్తరజవనానం ఆసేవనభావస్స అనుద్ధటత్తా.

ఏవఞ్చ కత్వా వుత్తం **పట్ఠానట్ఠకథాయం** (పట్ఠా. అట్ఠ. ౧.౧౨) "లోకుత్తరో పన ఆసేవనపచ్చయో నామ నత్థీ"తి. తత్థ హి కుసలం భిన్నజాతికస్స పురేచరత్తా న తేన ఆసేవనగుణం గణ్హాపేతి, ఫలచిత్తాని చ జవనవసేన ఉప్పజ్జమానానిపి విపాకాబ్యాకతే వుత్తనయేన ఆసేవనం న గణ్హన్తి, న చ అఞ్ఞం గాహాపేన్తి. యమ్పి "ఆసేవనవినిముత్తం జవనం నత్థీ"తి **ఆచరియధమ్మపాలత్థేరేన** వుత్తం, తమ్పి యేభుయ్యవసేన వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతి. ఇతరథా ఆచరియస్స అసమపేక్ఖితాభిధాయకత్తప్పసఙ్గో సియా. మగ్గో పన గోత్రభుతో ఆసేవనం న గణ్హాతీతి నత్థి భూమిఆదివసేన నానాజాతితాయ అనధిప్పేతత్తా. తథా హి వుత్తం **పట్ఠానే** "గోత్రభు మగ్గస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో, వోదానం మగ్గస్స ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౨౬). ఏకుప్పాదాదిచతుబ్బిధసమ్పయోగలక్ఖణాభావతో సహుప్పన్నానమ్పి రూపధమ్మానం సమ్పయుత్తపచ్చయతా నత్థీతి వుత్తం "**చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞ**"న్తి.

౧౭. హేతుఝానఙ్గమగ్గఙ్గాని సహజాతానం నామ రూపానన్తి తయోపేతే పటిసన్ధియం కమ్మసముట్ఠానానం, పవత్తియం చిత్తసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం, ఉభయత్థ సహజాతానం నామానఞ్చ హేతాదిపచ్చయేన పచ్చయా హోన్తి. "సహజాతరూపన్తి హి సబ్బత్థ పటిసన్ధియం కమ్మసముట్ఠానానం, పవత్తియం చిత్తసముట్ఠానాన"న్తి వక్ఖతి. **సహజాతా చేతనాతి** అన్తమసో చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహిపి సహజాతచేతనా. **సహజాతానం నామ రూపాన**న్తి సబ్బాపి చేతనా నామానం, పటిసన్ధిసహగతా చేతనా కమ్మసముట్ఠానరూపానం, పవత్తియం రూపసముట్ఠాపకచిత్తసహగతా చేతనా చిత్తసముట్ఠానరూపానఞ్చ. **నానాక్ఖణికా చేతనాతి** విపాకక్ఖణతో నానాక్ఖణే అతీతభవాదీసు నిబ్బత్తా కుసలాకుసలచేతనా. **నామరూపాన**న్తి ఉభయత్థాపి నామరూపానం. **విపాకక్ఖన్ధాతి** పటిసన్ధివిఞ్ఞాణాదికా విపాకా అరూపక్ఖన్ధా. కమ్మసముట్ఠానమ్పి హి రూపం విపాకవోహారం న లభతి అరూపధమ్మభావేన, సారమ్మణభావేన చ కమ్మసదిసేసు అరూపధమ్మేస్వేవ విపాక-సద్దస్స నిరుళ్హత్తా.

౧౮. పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్సాతి పచ్చయధమ్మతో పురే ఉప్పన్నస్స ఇమస్స రూపకాయస్స. కథం పన పచ్చయుప్పన్నస్స పురే నిబ్బత్తియం పచ్ఛాజాతస్స పచ్చయతాతి? నను వుత్తం "పచ్ఛాజాతపచ్చయే అసతి

సన్తానట్ఠితిహేతుకభావం ఆగచ్ఛన్తస్సా’’తి, తస్మా సన్తానప్పవత్తస్స హేతుభావుపత్థమ్భనే ఇమస్స బ్యాపారోతి న కోచి విరోధో.

౧౯. పటిసన్ధియం చక్ఖాదివత్థూనం అసమ్భవతో, సతి చ సమ్భవే తంతంవిఞ్ఞాణానం పచ్చయభావానుపగమనతో, హదయవత్థునో చ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేన సహుప్పన్నస్స పురేజాతకతాభావతో వుత్తం ‘‘**ఛవత్థూని పవత్తియ**’’న్తి. ‘‘**పఞ్చారమ్మణాని పఞ్చవిఞ్ఞాణవీథియా**’’తి చ ఇదం ఆరమ్మణపురేజాతనిద్దేసే ఆగతం సన్ధాయ వుత్తం. **పఞ్హావారే** పన ‘‘సేక్ఖా వా పుథుజ్జనా వా చక్ఖుం అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సన్తీ’’త్యాదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౪౨౪) అవిసేసేన పచ్చుప్పన్నచక్ఖాదీనమ్పి గహితత్తా ధమ్మారమ్మణమ్పి ఆరమ్మణపురేజాతం మనోవిఞ్ఞాణవీథియా లబ్భతి. అత్థతో హేతం సిద్ధం, యం పచ్చుప్పన్నధమ్మారమ్మణం గహేత్వా మనోద్వారికవీథి పవత్తతి, తం తస్స ఆరమ్మణపురేజాతం హోతీతి.

౨౨. పకతియా ఏవ పచ్చయన్తరరహితేన అత్తనో సభావేనేవ ఉపనిస్సయో **పకతూపనిస్సయో**. ఆరమ్మణానన్తరేహి అసంమిస్సో పుథగేవ కోచి ఉపనిస్సయోతి వుత్తం హోతి. అథ వా పకతో ఉపనిస్సయో **పకతూపనిస్సయో. పకతో**తి చేత్థ ప-కారో ఉపసగ్గో, సో అత్తనో ఫలస్స ఉప్పాదనసమత్థభావేన సన్తానే నిప్ఫాదితభావం, ఆసేవితభావఞ్చ దీపేతి, తస్మా అత్తనో సన్తానే నిప్ఫన్నో రాగాది, సద్ధాది, ఉపసేవితో వా ఉతుభోజనాది పకతూపనిస్సయో. తథా చేవ నిద్దిసతి.

౨౩. **గరుకత**న్తి గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖితం. తథా హి ‘‘దానం దత్వా సీలం సమాదియిత్వా ఉపోసథకమ్మం కత్వా తం గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖతీ’’త్యాదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౪౧౩) దానసీలఉపోసథకమ్మపుబ్బేకతసుచిణ్ణఝానగోత్రభువోదానమగ్గాదీని గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖణవసేన అస్స నిద్దేసో పవత్తో.

౨౪. ‘‘పురిమా పురిమా కుసలా ఖన్ధా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం కుసలానం ఖన్ధానం ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో’’త్యాదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౪౨౩) నయేన అనన్తరపచ్చయేన సద్ధిం నానత్తం అకత్వా అనన్తరూపనిస్సయస్స ఆగతత్తా వుత్తం ‘‘**అనన్తరనిరుద్ధా**’’త్యాది. ఏవం సన్తేపి అత్తనో అనన్తరం అనురూపచిత్తుప్పాదవసేన అనన్తరపచ్చయో, బలవకారణవసేన అనన్తరూపనిస్సయపచ్చయోతి అయమేతేసం విసేసో.

౨౫. యథారహం అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ రాగాదయో…పే.… సేనాసనఞ్చాతి యోజనా. రాగాదయో హి అజ్ఝత్తం నిప్ఫాదితా, పుగ్గలాదయో బహిద్ధా సేవితా. తథా హి వుత్తం ఆచరియేన –

‘‘రాగసద్ధాదయో ధమ్మా, అజ్ఝత్తమనువాసితా;
సత్తసఙ్ఖారధమ్మా చ, బహిద్ధోపనిసేవితా’’తి. (నామ. పరి. ౮౨౭);

అథ వా అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ కుసలాదిధమ్మానన్తి యథారితవసేనేవ యోజనా అత్తనో హి రాగాదయో చ అత్తనో కుసలాదిధమ్మానం కల్యాణమిత్తస్స సద్ధాదికే నిస్సాయ కుసలం కరోన్తానం పరేసఞ్చ నిస్సయా హోన్తి.

తత్థ కామరాగాదయో నిస్సాయ కామభవాదీసు నిబ్బత్తనత్థం, రాగాదివూపసమత్థఞ్చ దానసీలఉపోసథఝానాభిఞ్ఞావిపస్సనామగ్గభావనా, రాగాదిహేతుకా చ ఉపరూపరిరాగాదయో హోన్తీతి యథారహం దట్ఠబ్బం. యం యఞ్హి నిస్సాయ యస్స యస్స సమ్భవో, తం తం తస్స తస్స పకతూపనిస్సయో హోతి. పచ్చయమహాపదేసో హేస,

యదిదం “ఉపనిస్సయపచ్చయో”తి వుత్తం. తథా చాహ ‘‘**బహుధా హోతి పకతూపనిస్సయో**’’తి. **సద్ధాదయోతి** సీలసుతచాగపఞ్ఞా. అత్తనో సద్ధాదికఞ్హి ఉపనిస్సాయ అత్తనో దానసీలాదయో, తథా కల్యాణమిత్తానం సద్ధాదయో ఉపనిస్సాయ పరేసఞ్చ దానసీలాదయో హోన్తీతి పాకటమేతం. **సుఖం దుక్ఖన్తి** కాయికం సుఖం దుక్ఖం. **పుగ్గలోతి** కల్యాణమిత్తాదిపుగ్గలో. **భోజనన్తి** సప్పాయాదిభోజనం, **ఉతుపి** తాదిసోవ.

౨౭. “అధిపతి...పే.... పచ్చయా హోన్తీ”తి సఙ్ఖేపేన వుత్తమత్థం విత్థారేతుం ‘‘**తత్థ గరుకతమారమ్మణ**’’న్త్యాది వుత్తం. **గరుకతమారమ్మణన్తి** పచ్చవేక్ఖణఅస్సాదాదినా గరుకతం ఆరమ్మణం. తఞ్హి ఝానమగ్గఫలవిపస్సనానిబ్బానాదిభేదం పచ్చవేక్ఖణఅస్సాదాదిమగ్గఫలాదిధమ్మే అత్తాధీనే కరోతీతి ఆరమ్మణాధిపతి నామ. గరుకాతబ్బతామత్తేన ఆరమ్మణాధిపతి. గరుకతోపి బలవకారణట్ఠేన ఆరమ్మణూపనిస్సయోతి అయమేతేసం విసేసో. **సహజాతా...పే.... నామరూపానన్తి** ఛన్దచిత్తవీరియవీమంసానం, వసేన చతుబ్బిధోపి సహజాతాధిపతి యథారహం సహజాతనామరూపానం పవత్తియంయేవ సహజాతాధిపతివసేన పచ్చయో.

౨౮. రూపధమ్మస్స అరూపధమ్మం పతి సహజాతపచ్చయతా పటిసన్ధియం వత్థువసేన వుత్తాతి ఆహ ‘‘**వత్థువిపాకా అఞ్ఞమఞ్ఞ**’’న్తి –

౩౦. యస్మా పన అఞ్ఞమఞ్ఞూపత్థమ్భనవసేనేవ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతా, న సహజాతమత్తతోతి పవత్తియం రూపం నామానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో న హోతి, తస్మా వుత్తం ‘‘**చిత్తచేతసికా ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞ**’’న్తి. తథా ఉపాదారూపాని చ భూతరూపానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా న హోన్తీతి వుత్తం ‘‘**మహాభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞ**’’న్తి.

౩౧. నను చ “అరూపినో ఆహారా సహజాతానం నామరూపాన”న్తి వుత్తం, ఏవఞ్చ సతి అసఞ్ఞీనం సహజాతాహారస్స అసమ్భవతో “సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా”తి కథమిదం నీయతీతి? వుచ్చతే – మనోసఞ్చేతనాహారవసప్పవత్తస్స కమ్మస్స , తంసహగతానమ్పి వా సేసాహారానం కమ్మూపనిస్సయపచ్చయేహి పచ్చయత్తపరియాయం గహేత్వా సబ్బసత్తానం ఆహారట్ఠితికతా వుత్తా, న ఆహారపచ్చయభావతోతి.

౩౨. “పఞ్చ పసాదా”త్యాదీసు నను ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియా న గహితాతి? సచ్చం న గహితా. యదిపి తేసం లిఙ్గాదీహి అనువత్తనీయతా అత్థి, సా పన న పచ్చయభావతో. యథా హి జీవితాహారా యేసం పచ్చయా హోన్తి, తేసం అనుపాలకా ఉపత్థమ్భకా అత్థి, అవిగతపచ్చయభూతా చ హోన్తి, న ఏవం ఇత్థిపురిసభావా లిఙ్గాదీనం కేనచి ఉపకారేన ఉపకారా హోన్తి. కేవలం పన యథాసకేహేవ కమ్మాదిపచ్చయేహి పవత్తమానం లిఙ్గాదీనం యథా ఇత్థాదిగ్గహణస్స పచ్చయభావో హోతి, తతో అఞ్ఞోనాకారేన తం-సహితసన్తానే అప్పవత్తితో లిఙ్గాదీహి అనువత్తనీయతా, ఇన్ద్రియతా చ నేసం వుచ్చతి, తస్మా న తేసం ఇన్ద్రియపచ్చయభావో వుత్తో.

౩౩. యేసం నామానం చక్ఖాదీనం అబ్భన్తరతో నిక్ఖమన్తానం వియ పవత్తానం, యేసఞ్చ రూపానం నామసన్నిస్సయేనేవ ఉప్పజ్జమానానం సమ్పయోగాసఙ్కా హోతి, తేసమేవ విప్పయుత్తపచ్చయతా. రూపానం పన రూపేహి సాసఙ్కా నత్థి. వత్థుసన్నిస్సయేనేవ జాయన్తానం విసయభావమత్తం ఆరమ్మణన్తి తేనాపి తేసం

సమ్పయోగాసఙ్ఖా నత్థీతి యేసం సమ్పయోగాసఙ్ఖా అత్థి, తేసమేవ విప్పయుత్తపచ్చయతాపి వుత్తాతి ఆహ ''**ఓక్కన్తిక్ఖణే వత్థూ**''త్యాది.

౩౪. **సబ్బథా** సబ్బాకారేన యథారహం నామవసేన వుత్తం తివిధం సహజాతం, దువిధం పురేజాతం, ఏకవిధం పచ్ఛాజాతఞ్చ పచ్చయజాతం, ఆహారేసు కబళీకారో ఆహారో, రూపజీవితిన్ద్రియన్తి అయం పఞ్చవిధోపి అత్థిపచ్చయో, అవిగతపచ్చయో చ హోతి. పచ్చుప్పన్నసభావేన అత్థిభావేన తాదిసస్సేవ ధమ్మస్స ఉపత్థమ్భకత్తా అత్థిభావాభావేన అనుపకారకానమేవ అత్థిభావేన ఉపకారకతా అత్థిపచ్చయభావోతి నత్థి నిబ్బానస్స సబ్బదా భావినో అత్థిపచ్చయతా, అవిగతపచ్చయతా చ. ఉప్పాదాదియుత్తానం వా నత్థిభావోపకారకతావిరుద్ధో, విగతభావోపకారకతావిరుద్ధో చ ఉపకారకభావో అత్థిపచ్చయతాదికాతి న తస్స తప్పచ్చయత్తప్పసఙ్గో. రూపజీవితిన్ద్రియఞ్చేత్థ ఓజా వియ ఠితిక్ఖణేవ ఉపకారకత్తా సహజాతపచ్చయేసు న గయ్హతీతి విసుం వుత్తం.

౩౫. ఇదాని సబ్బేపి పచ్చయా సఙ్ఖేపతోపి చతుధాయేవాతి దస్సేతుం ''**ఆరమ్మణూ...పే.... గచ్ఛన్తీ**''తి వుత్తం. న హి సో కోచి పచ్చయో అత్థి, యో చిత్తచేతసికానం ఆరమ్మణభావం న గచ్ఛేయ్య, సకసకపచ్చయుప్పన్నస్స చ ఉపనిస్సయభావం న గచ్ఛతి, కమ్మహేతుకత్తా చ లోకప్పవత్తియా ఫలహేతూపచారవసేన సబ్బేపి కమ్మసభావం నాతివత్తన్తి, తే చ పరమత్థతో లోకసమ్ముతివసేన చ విజ్జమానాయేవాతి సబ్బేపి చతూసు సమోధానం గచ్ఛన్తి.

౩౬. ఇదాని యం వుత్తం తత్థ తత్థ "సహజాతరూప"న్తి, తం సబ్బం న అవిసేసతో దట్ఠబ్బన్తి దస్సేతుం ''**సహజాతరూప**''న్త్యాది వుత్తం. పటిసన్ధియఞ్హి చిత్తసముట్ఠానరూపాభావతో పవత్తియం కమ్మసముట్ఠానానఞ్చ చిత్తచేతసికేహి సహుప్పత్తినియమాభావతో సహజాతరూపన్తి సబ్బత్థాపి పవత్తే చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం, పటిసన్ధియం కటత్తారూపసఙ్ఖాతకమ్మజరూపానఞ్చ వసేన దువిధం హోతి. కమ్మస్స కతత్తా నిబ్బత్తమానాని రూపాని **కటత్తారూపాని**.

౩౭. **ఇతి** ఏవం వుత్తనయేన **సమ్భవా** యథాసమ్భవం **తేకాలికా** అనన్తరసమనన్తరఆసేవననత్థివిగతవసేన పఞ్చన్నం అతీతకాలికానం, కమ్మపచ్చయస్స అతీతవత్తమానవసేన ద్వికాలికస్స, ఆరమ్మణఅధిపతిఉపనిస్సయపచ్చయానం తికాలికానం , ఇతరేసం పన్నరసన్నం పచ్చుప్పన్నకాలికానఞ్చ వసేన కాలత్తయవన్తో, నిబ్బానపఞ్ఞత్తివసేన కాలవిముత్తా చ, చక్ఖాదిరాగాదిసద్ధాదివసేన అజ్ఝత్తికా చ, పుగ్గలఉతుభోజనాదివసేన తతో బహిద్ధా చ, పచ్చయుప్పన్నభావేన సఙ్ఖతా చ, **కథా** తప్పటిపక్ఖభావేన అసఙ్ఖతా చ ధమ్మా పఞ్ఞత్తినామరూపానం వసేన సఙ్ఖేపతో తివిధా ఠితా సబ్బథా **పట్ఠానే** అనన్తనయసమన్తపట్ఠానే పకరణే చతువీసతిసఙ్ఖాతా పచ్చయా నామాతి యోజనా.

౩౮. **తత్థాతి** తేసు పఞ్ఞత్తినామరూపేసు.

పట్ఠాననయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్ఞత్తిభేదవణ్ణనా

౩౯. వచనీయవాచకభేదా దువిధా పఞ్ఞత్తీతి వుత్తం ''**పఞ్ఞాపియత్తా**''త్యాది. **పఞ్ఞాపియత్తాతి** తేన తేన పకారేన ఞాపేతబ్బత్తా, ఇమినా రూపాదిధమ్మానం సమూహసన్తానాదిఅవత్థావిసేసాదిభేదా సమ్ముతిసచ్చభూతా

ఉపాదాపఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతా అత్థపఞ్ఞత్తి వుత్తా. సా హి నామపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞాపీయతి. **పఞ్ఞాపనతో**తి పకారేహి అత్థపఞ్ఞత్తియా ఞాపనతో. ఇమినా హి పఞ్ఞాపేతీతి "పఞ్ఞత్తీ"తి లద్ధనామానం అత్థానం అభిధానసఙ్ఖాతా నామపఞ్ఞత్తి వుత్తా.

౪౦. **భూతపరిణామాకారముపాదాయా**తి పథవాదికానం మహాభూతానం పబన్ధవసేన పవత్తమానానం పత్థటసఙ్ఘాతాదిఆకారేన పరిణామాకారం పరిణతభావసఙ్ఖాతం ఆకారం ఉపాదాయ నిస్సాయం కత్వా. **తథా తథా**తి భూమాదివసేన. **భూమిపబ్బతాదికా**తి భూమిపబ్బతరుక్ఖాదికా సన్తానపఞ్ఞత్తి. **సమ్భారసన్నివేసాకార**న్తి దారుమత్తికాతన్తాదీనం సమ్భారానం ఉపకరణానం సన్నివేసాకారం రచనాదివిసిట్ఠతంతంసణ్ఠానాదిఆకారం. **రథసకటాదికా**తి రథసకటగామఘటపటాదికా సమూహపఞ్ఞత్తి. **చన్దావట్టనాదిక**న్తి చన్దిమసూరియనక్ఖత్తానం సినేరుం పదక్ఖిణవసేన ఉదయాదిఆవట్టనాకారం. **దిసాకాలాదికా**తి పురత్థిమదిసాదికా దిసాపఞ్ఞత్తి, పుబ్బణ్హాదికా కాలపఞ్ఞత్తి, మానోతుపేసాఖమాసాదికా తంతంనామవిసిట్ఠా మాసాదిపఞ్ఞత్తి చ. **అసమ్ఫుట్ఠాకార**న్తి తంతంరూపకలాపేహి అసమ్ఫుట్ఠం సుసిరాదిఆకారం. **కూపగుహాదికా** తి కూపగుహాఛిద్దాదికా ఆకాసపఞ్ఞత్తి. **తంతంభూతనిమిత్త**న్తి పథవీకసిణాదితంతంభూతనిమిత్తం. **భావనావిసేస**న్తి పరికమ్మాదిభేదం భావనాయ పబన్ధవిసేసం. **కసిణనిమిత్తాదికా**తి కసిణాసుభనిమిత్తాదిభేదా యోగీనం ఉపట్ఠితా ఉగ్గహపటిభాగాదిభేదా నిమిత్తపఞ్ఞత్తి. **ఏవమాదిప్పభేదా**తి కసిణుగ్ఘాటిమాకాసనిరోధకసిణాదిభేదా చ. **అత్థచ్ఛాయాకారేనా**తి పరమత్థధమ్మస్స ఛాయాకారేన పటిభాగాకారేన.

౪౧. **నామనామకమ్మాదినామేనా**తి నామం నామకమ్మం నామధేయ్యం నిరుత్తి బ్యఞ్జనం అభిలాపోతి ఇమేహి ఛహి నామేహి. తత్థ అత్థేసు నమతీతి **నామం.** తం అన్వత్థరుళ్హీవసేన దువిధం, సామఞ్ఞగుణకిరియాయదిచ్ఛావసేన చతుబ్బిధం. నామమేవ **నామకమ్మం.** తథా **నామధేయ్యం.** అక్ఖరద్వారేన అత్థం నీహరిత్వా ఉత్తి కథనం **నిరుత్తి,** అత్థం బ్యఞ్జయతీతి **బ్యఞ్జనం.** అభిలపతీతి **అభిలాపో,** సద్దగతఅక్ఖరసన్నివేసక్కమో. సా పనాయం నామపఞ్ఞత్తి విజ్జమానఅవిజ్జమానతదుభయసంయోగవసేన ఛబ్బిధా హోతీతి దస్సేతుం "**విజ్జమానపఞ్ఞత్తీ**"త్యాది వుత్తం, **ఏతాయ పఞ్ఞాపేన్తీ**తి "రూపవేదనా"త్యాదినా పకాసేన్తి.

౪౨. **ఉభిన్న**న్తి విజ్జమానావిజ్జమానానం ద్విన్నం. పఞ్చాభిఞ్ఞా, ఆసవక్ఖయఞాణన్తి ఛ అభిఞ్ఞా అస్సాతి **ఛళభిఞ్ఞో**. ఏత్థ చ అభిఞ్ఞానం విజ్జమానత్తా, తప్పటిలాభినో పుగ్గలస్స అవిజ్జమానత్తా చ అయం **విజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి** నామ. తథా ఇత్థియా అవిజ్జమానత్తా, సద్దస్స చ విజ్జమానత్తా ఇత్థిసద్దోతి **అవిజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి**. పసాదచక్ఖునో, తన్నిస్సితవిఞ్ఞాణస్స చ విజ్జమానత్తా చక్ఖువిఞ్ఞాణన్తి **విజ్జమానేన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి** . రఞ్ఞో చ పుత్తస్స చ సమ్ముతిసచ్చభూతత్తా రాజపుత్తోతి **అవిజ్జమానేన అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి.**

౪౩. **వచీఘోసానుసారేనా**తి భూమిపబ్బతరూపవేదనాదివచీమయసద్దస్స అనుసారేన అనుగమనేన అనుస్సరణేన ఆరమ్మణకరణేన పవత్తాయ **సోతవిఞ్ఞాణవీథియా** పవత్తితో అనన్తరం ఉప్పన్నస్స మనోద్వారస్స నామచిన్తనాకారప్పవత్తస్స మనోద్వారికవిఞ్ఞాణసన్తానస్స "ఇదమీదిసస్స అత్థస్స నామ"న్తి పుబ్బేయేవ గహితసఙ్కేతోపనిస్సయస్స **గోచరా** ఆరమ్మణభూతా **తతో** నామగ్గహణతో పరం **యస్సా** సమ్ముతిపరమత్థవిసయాయ నామపఞ్ఞత్తియా **అనుసారేన** అనుగమనేన **అత్థా** సమ్ముతిపరమత్థభేదా విఞ్ఞాయన్తి, **సాయం** భూమిపబ్బతరూపవేదనాదికా పఞ్ఞాపేతబ్బత్థపఞ్ఞాపికా **లోకసఙ్కేతేన నిమ్మితా** లోకవోహారేన సిద్ధా, మనోద్వారగ్గహితా అక్ఖరావలిభూతా **పఞ్ఞత్తి విఞ్ఞేయ్యా** పఞ్ఞాపనతో పఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతా నామపఞ్ఞత్తీతి విఞ్ఞేయ్యా.

ఏత్థ చ సోతవిఞ్ఞాణవీథియా అనన్తరభావినిం మనోద్వారికవీథిమ్పి సోతవిఞ్ఞాణవీథిగ్గహణేనేవ సఙ్గహేత్వా "సోతవిఞ్ఞాణవీథియా"తి వుత్తం. ఘటాదిసద్దఞ్హి సుణన్తస్స ఏకమేకం సద్దం ఆరబ్భ పచ్చుప్పన్నాతీతారమ్మణవసేన ద్వే ద్వే జవనవారా, బుద్ధియా గహితనామపణ్ణత్తిభూతం అక్ఖరావలిమారబ్భ ఏకోతి ఏవం సోతవిఞ్ఞాణవీథియా అనన్తరాయ అతీతసద్దారమ్మణాయ జవనవీథియా అనన్తరం నామపఞ్ఞత్తియా గహణం, తతో పరం అత్థావబోధోతి ఆచరియా.

పఞ్ఞత్తిభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

పచ్చయపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. కమ్మట్ఠానపరిచ్ఛేదవణ్ణనా

౧. ఇతో పచ్చయనిద్దేసతో పరం నీవరణానం సమనట్ఠేన **సమథ**సఙ్ఖాతానం, అనిచ్చాదివివిధాకారతో దస్సనట్ఠేన **విపస్సనా**సఙ్ఖాతానఞ్చ ద్విన్నం **భావనానం** దువిధమ్పి **కమ్మట్ఠానం** దువిధభావనాకమ్మస్స పవత్తిట్ఠానతాయ కమ్మట్ఠానభూతమారమ్మణం ఉత్తరుత్తరయోగకమ్మస్స పదట్ఠానతాయ కమ్మట్ఠానభూతం భావనావీథిఞ్చ **యథాక్కమం** సమథవిపస్సనానుక్కమేన పవక్ఖామీతి యోజనా.

సమథకమ్మట్ఠానం

చరితభేదవణ్ణనా

౩. రాగో వ చరితా పకతీతి **రాగచరితా**. ఏవం **దోసచరితా**దయోపి. **చరితసఙ్గహో**తి మూలచరితవసేన పుగ్గలసఙ్గహో, సంసగ్గవసేన పన తేసట్ఠి చరితా హోన్తి. వుత్తఞ్హి –

“రాగాదికే తికే సత్త, సత్త సద్ధాదికే తికే;
ఏకద్వితికమూలమ్హి, మిస్సతో సత్తసత్తక”న్తి.

ఏత్థ హి రాగచరితా దోసచరితా మోహచరితా రాగదోసచరితా రాగమోహచరితా దోసమోహచరితా రాగదోసమోహచరితాతి ఏవం రాగాదికే తికే సత్తకమేకం. తథా సద్ధాచరితా బుద్ధిచరితా వితక్కచరితా సద్ధాబుద్ధిచరితా సద్ధాబుద్ధివితక్కచరితా బుద్ధివితక్కచరితా సద్ధాబుద్ధివితక్కచరితాతి సద్ధాదికేపి తికే ఏకన్తి ఏవం ద్వే తికే అమిస్సేత్వా చుద్దస చరితా హోన్తి. రాగాదితికే పన ఏకద్వితికమూలవసేన సద్ధాదితికేన సహ యోజితే రాగసద్ధాచరితా రాగబుద్ధిచరితా రాగవితక్కచరితా రాగసద్ధాబుద్ధిచరితా రాగసద్ధావితక్కచరితా రాగబుద్ధివితక్కచరితా రాగసద్ధాబుద్ధివితక్కచరితాతి రాగమూలనయే ఏకం సత్తకం, తథా “దోససద్ధాచరితా దోసబుద్ధిచరితా దోసవితక్కచరితా”త్యాదినా దోసమూలనయేపి ఏకం, “మోహసద్ధాచరితా”త్యాదినా మోహమూలనయేపి ఏకన్తి ఏవం ఏకమూలనయే సత్తకత్తయం హోతి. యథా చేత్థ, ఏవం ద్విమూలకనయేపి “రాగదోససద్ధాచరితా రాగదోసబుద్ధిచరితా రాగదోసవితక్కచరితా”త్యాదినా సత్తకత్తయం. తిమూలకనయే పన “రాగదోసమోహసద్ధాచరితా”త్యాదినా ఏకం సత్తకన్తి ఏవం మిస్సతో సత్తసత్తకవసేన ఏకూనపఞ్ఞాస చరితా హోన్తి. ఇతి ఇమా ఏకూనపఞ్ఞాస, పురిమా చ చుద్దసాతి తేసట్ఠి చరితా దట్ఠబ్బా. కేచి పన దిట్ఠియా సద్ధిం “చతుసట్ఠీ”తి వణ్ణేన్తి.

చరితభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భావనాభేదవణ్ణనా

౪. భావనాయ పటిసఙ్ఖారకమ్మభూతా, ఆదికమ్మభూతా వా పుబ్బభాగభావనా **పరికమ్మభావనా** నామ. నీవరణవిక్ఖమ్భనతో పట్ఠాయ గోత్రభూపరియోసానా కామావచరభావనా **ఉపచారభావనా** నామ. అప్పనాయ సమీపచారిత్తా గామూపచారాదయో వియ. మహగ్గతభావప్పత్తా **అప్పనాభావనా** నామ అప్పనాసఙ్ఖాతవితక్కపముఖత్తా .

సమ్పయుత్తధమ్మేహి ఆరమ్మణే అప్పేన్తో వియ పవత్తతీతి వితక్కో **అప్పనా**. తథా హి సో “అప్పనా బ్యప్పనా”తి (ధ. స. ౭) నిద్దిట్ఠో. తప్పముఖతావసేన పన సబ్బేపి మహగ్గతానుత్తరఝానధమ్మా “అప్పనా”తి వుచ్చన్తి.

భావనాభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిమిత్తభేదవణ్ణనా

౫. పరికమ్మస్స నిమిత్తం ఆరమ్మణత్తాతి **పరికమ్మనిమిత్తం**, కసిణమణ్డలాది. తదేవ చక్ఖునా దిట్ఠం వియ మనసా ఉగ్గహేతబ్బం నిమిత్తం, ఉగ్గణ్హన్తస్స వా నిమిత్తన్తి **ఉగ్గహనిమిత్తం**. తప్పటిభాగం వణ్ణాదికసిణదోసరహితం నిమిత్తం ఉపచారప్పనానం ఆరమ్మణత్తాతి **పటిభాగనిమిత్తం**.

౬. పథవీయేవ కసిణం ఏకదేసే అట్ఠత్వా అనన్తస్స ఫరితబ్బతాయ సకలట్ఠేనాతి **పథవీకసిణం**, కసిణమణ్డలం. పటిభాగనిమిత్తం, తదారమ్మణఞ్చ ఝానం ‘పథవీకసిణ’న్తి వుచ్చతి. తథా **ఆపోకసిణాదీ**సుపి. తత్థ పథవాదీని చత్తారి భూతకసిణాని. నీలాదీని చత్తారి వణ్ణకసిణాని, పరిచ్ఛిన్నాకాసో ఆకాసకసిణం, చన్దాదిఆలోకో ఆలోకకసిణన్తి దట్ఠబ్బం.

౭. ఉద్ధం ధుమాతం సూనం ఛవసరీరం ఉద్ధుమాతం, తదేవ కుచ్ఛితట్ఠేన**ఉద్ధుమాతకం**. ఏవం సేసేసుపి. సేతరత్తాదినా విమిస్సితం యేభుయ్యేన నీలవణ్ణం ఛవసరీరం **వినీలకం** విసేసతో నీలకన్తి కత్వా. విస్సవన్తపుబ్బకం **విపుబ్బకం**. మజ్ఝే ద్విధా ఛిన్నం **విచ్ఛిద్దకం**. సోణసిఙ్గాలాదీహి వివిధాకారేన ఖాయితం **విక్ఖాయితకం**. సోణసిఙ్గాలాదీహి వివిధేనాకారేన ఖణ్డిత్వా తత్థ తత్థ ఖిత్తం **విక్ఖిత్తకం**. కాకపదాదిఆకారేన సత్థేన హనిత్వా వివిధం ఖిత్తం **హతవిక్ఖిత్తకం**. లోహితపగ్ఘరణకం **లోహితకం**. కిమికులపగ్ఘరణకం **పుళవకం**. అన్తమసో ఏకమ్పి అట్ఠి **అట్ఠికం**.

౮. అను అను సరణం అనుస్సతి, అరహతాదిబుద్ధగుణారమ్మణా అనుస్సతి **బుద్ధానుస్సతి**. స్వాక్ఖాతతాదిధమ్మగుణారమ్మణా అనుస్సతి **ధమ్మానుస్సతి**. సుప్పటిపన్నతాదిసంఘగుణారమ్మణా అనుస్సతి **సంఘానుస్సతి**. అఖణ్డతాదినా సుపరిసుద్ధస్స అత్తనో సీలగుణస్స అనుస్సరణం **సీలానుస్సతి**. విగతమలమచ్ఛేరతాదివసేన అత్తనో చాగానుస్సరణం **చాగానుస్సతి**. “యేహి సద్ధాదీహి సమన్నాగతా దేవా దేవత్తం గతా, తాదిసా గుణా మయి సన్తీ”తి ఏవం దేవతా సక్ఖిట్ఠానే ఠపేత్వా అత్తనో సద్ధాదిగుణానుస్సరణం **దేవతానుస్సతి**. సబ్బదుక్ఖూపసమభూతస్స నిబ్బానస్స గుణానుస్సరణం **ఉపసమానుస్సతి**. జీవితిన్ద్రియుపచ్ఛేదభూతస్స మరణస్స అనుస్సరణం **మరణానుస్సతి**. కేసాదికాయకోట్ఠాసే గతా పవత్తా సతి **కాయగతాసతి**. ఆనఞ్చ అపానఞ్చ ఆనాపానం, అస్సాసపస్సాసా, తదారమ్మణా సతి **ఆనాపానస్సతి**.

౯. మిజ్జతి సినియ్హతీతి **మేత్తా**, మిత్తేసు భవాతి వా **మేత్తా**, సా సత్తానం హితసుఖూపసంహరణలక్ఖణా. పరదుక్ఖాపనయనకామతాలక్ఖణా కరుణా. పరసమ్పత్తిపమోదలక్ఖణా ముదితా. ఇట్ఠానిట్ఠేసు మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తిలక్ఖణా ఉపేక్ఖా. అప్పమాణసత్తారమ్మణత్తా **అప్పమఞ్ఞా**. ఉత్తమవిహారభావతో, ఉత్తమానం వా విహారభావతో **బ్రహ్మవిహారో**.

౧౦. గమనపరియేసనపరిభోగాదిపచ్చవేక్ఖణవసేన కబళీకారాహారే పటికూలన్తి పవత్తా సఞ్ఞా **ఆహారే పటికూలసఞ్ఞా**.

౧౧. పథవీధాతుఆదీనం చతున్నం ధాతూనం సలక్ఖణతో కేసాదిససమ్భారాదితో చ వవత్థానం **చతుధాతువవత్థానం**.

౧౨. అరూపే ఆరమ్మణే పవత్తా **ఆరుప్పా**.

నిమిత్తభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సప్పాయభేదవణ్ణనా

౧౩. ఇదాని తస్స తస్స పుగ్గలస్స చరితానుకూలకమ్మట్ఠానం దస్సేతుం ''**చరితాసు పనా**''త్యాదిమాహ. రాగో వ చరితం పకతి ఏతస్సాతి **రాగచరితో,** రాగబహులో పుగ్గలో, రాగస్స ఉజువిపచ్చనీకభావతో అసుభకమ్మట్ఠానం తస్స సప్పాయం. **ఆనాపానం మోహచరితస్స, వితక్కచరితస్స చ సప్పాయం** బుద్ధివిసయభావేన మోహప్పటిపక్ఖత్తా, వితక్కసన్ధావనస్స నివారకత్తా చ. **ఛ బుద్ధానుస్సతిఆదయో సద్ధాచరితస్స సప్పాయా** సద్ధావుద్ధిహేతుభావతో.

౧౪. **మరణఉపసమసఞ్ఞావవత్థానాని బుద్ధిచరితస్స సప్పాయాని** గమ్భీరభావతో బుద్ధియా ఏవ విసయత్తా.

౧౫. **సేసానీ**తి చతుబ్బిధభూతకసిణఆకాసఆలోకకసిణఅరుప్పచతుక్కవసేన దసవిధాని. **తత్థాపీ**తి తేసు దససు కమ్మట్ఠానేసు. **పుథులం మోహచరితస్స సప్పాయం** సమ్బాధే ఓకాసే చిత్తస్స భియ్యోసోమత్తాయ సమ్మోహ్యనతో. **ఖుద్దకం వితక్కచరితస్స సప్పాయం** మహన్తారమ్మణస్స వితక్కసన్ధావనపచ్చయత్తా. ఉజువిపచ్చనీకతో చేవ అతిసప్పాయతాయ చేతం వుత్తం. రాగాదీనం పన అవిక్ఖమ్భికా, సద్ధాదీనం వా అనుపకారికా కసిణాదిభావనా నామ నత్థి.

సప్పాయభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భావనాభేదవణ్ణనా

౧౬. **సబ్బత్థాపీ**తి చత్తాలీసకమ్మట్ఠానేసుపి **నత్థి అప్పనా,** బుద్ధగుణాదీనం పరమత్థభావతో, అనేకవిధత్తా, ఏకస్సపి గమ్భీరభావతో చ. బుద్ధానుస్సతిఆదీసు దససు కమ్మట్ఠానేసు అప్పనావసేన సమాధిస్స పతిట్ఠాతుం అసక్కుణేయ్యత్తా అప్పనాభావం అప్పత్వా సమాధి ఉపచారభావేన పతిట్ఠాతి. లోకుత్తరసమాధి, పన దుతియచతుత్థారుప్పసమాధి చ సభావధమ్మేపి భావనావిసేసవసేన అప్పనం పాపుణాతి. విసుద్ధిభావనానుక్కమవసేన హి లోకుత్తరో అప్పనం పాపుణాతి. ఆరమ్మణసమతిక్కమభావనావసేన ఆరుప్పసమాధి. అప్పనాప్పత్తస్సేవ హి చతుత్థజ్ఝానసమాధినో ఆరమ్మణసమతిక్కమనమత్తం హోతి.

౨౧. పఞ్చపి ఝానాని ఏతేసమత్థి, తత్థ నియుత్తానీతి వా **పఞ్చకజ్ఝానికాని.**

౨౨. అసుభభావనాయ పటికూలారమ్మణత్తా చణ్డసోతాయ నదియా అరిత్తబలేన నావా వియ వితక్కబలేనేవ తత్థ చిత్తం పవత్తతీతి అసుభకమ్మట్ఠానే అవితక్కజ్ఝానాసమ్భవతో ''**పఠమజ్ఝానికా**''తి వుత్తం.

౨౩. మేత్తాకరుణాముదితానం దోమనస్ససహగతబ్యాపాదవిహింసానభిరతీనం పహాయకత్తా దోమనస్సప్పటిపక్ఖేన సోమనస్సేనేవ సహగతతా యుత్తాతి ''**మేత్తాదయో తయో చతుక్కజ్ఝానికా**''తి వుత్తా.

౨౪. "సబ్బే సత్తా సుఖితా హోన్తు, దుక్ఖా ముచ్చన్తు, లద్ధసుఖసమ్పత్తితో మా విగచ్ఛన్తూ"తి మేత్తాదివసప్పవత్తబ్యాపారత్తయం పహాయ కమ్మస్సకతాదస్సనేన సత్తేసు మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తభావనానిబ్బత్తాయ తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖాయ బలవతరత్తా ఉపేక్ఖాబ్రహ్మవిహారస్స సుఖసహగతాసమ్భవతో "**ఉపేక్ఖా పఞ్చమజ్ఝానికా**"తి వుత్తా.

భావనాభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

గోచరభేదవణ్ణనా

౨౬. **యథారహన్తి** తంతంఆరమ్మణానురూపతో. కస్సచి ఆరమ్మణస్స అపరిబ్యత్తతాయ "**పరియాయేనా**"తి వుత్తం.

౨౭. కసిణాసుభకోట్ఠాసానాపానస్సతీస్వేవ హి పరిబ్యత్తనిమిత్తసమ్భవోతి.

౨౮. **పథవీమణ్డలాదీసు నిమిత్తం ఉగ్గణ్హన్తస్సాతి** ఆదిమ్హి తావ చతుపారిసుద్ధిసీలం విసోధేత్వా దసవిధం పలిబోధం ఉపచ్ఛిన్దిత్వా పియగరుభావనీయాదిగుణసమన్నాగతం కల్యాణమిత్తం ఉపసఙ్కమిత్వా అత్తనో చరియానుకూలం కమ్మట్ఠానం గహేత్వా అట్ఠారసవిధం అననురూపవిహారం పహాయ పఞ్చఙ్గసమన్నాగతే అనురూపవిహారే విహరన్తస్స కేసనఖహరణాదిఖుద్దకపలిబోధుపచ్ఛేదం కత్వా కసిణమణ్డలాదీని పురతో కత్వా ఆనాపానకోట్ఠాసాదీసు చిత్తం ఠపేత్వా నిసీదిత్వా "పథవీ పథవీ"త్యాదినా తంతంభావనానుక్కమేన పథవీకసిణాదీసు తంతదారమ్మణేసు నిమిత్తం ఉగ్గణ్హన్తస్స. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారతో పన భావనా **విసుద్ధిమగ్గతో** (విసుద్ధి॰ ౧.౨౪ ఆదయో) గహేతబ్బా. దువిధమ్పి హి భావనావిధానం ఇధ ఆచరియేన అతిసఙ్ఖేపతో వుత్తం, తదత్థదస్సనత్థఞ్చ విత్థారనయే ఆహరియమానే అతిప్పపఞ్చో సియాతి మయమ్పి తం న విత్థారేస్సామ. **యదా పన తం నిమిత్తం చిత్తేన సముగ్గహితన్తి** ఏవం పవత్తానుపుబ్బభావనావసేన యదా తం పరికమ్మనిమిత్తం చిత్తేన సమ్మా ఉగ్గహితం హోతి. **మనోద్వారస్స ఆపాథమాగతన్తి** చక్ఖుం నిమ్మీలేత్వా, అఞ్ఞత్థ గన్త్వా వా మనసి కరోన్తస్స కసిణమణ్డలసదిసమేవ హుత్వా మనోద్వారికజవనానం ఆపాథం ఆగతం హోతి.

౨౯. **సమాధియతీతి** విసేసతో చిత్తేకగ్గతాపత్తియా సమాహితా హోతి.

౩౦. చిత్తసమాధానవసేన పుగ్గలోపి సమాహితోయేవాతి వుత్తం "**తథా సమాహితస్సా**"తి. **తప్పటిభాగన్తి** ఉగ్గహనిమిత్తసదిసం, తతోయేవ హి తం "పటిభాగనిమిత్త"న్తి వుచ్చతి. తం పన ఉగ్గహనిమిత్తతో అతిపరిసుద్ధం హోతి. **వత్థుధమ్మవిముచ్చితన్తి** పరమత్థధమ్మతో విముత్తం, వత్థుధమ్మతో వా కసిణమణ్డలగతకసిణదోసతో వినిముత్తం. భావనాయ నిబ్బత్తత్తా **భావనామయం. సమప్పితన్తి** సుట్ఠు అప్పితం.

౩౧. **తతో పట్ఠాయాతి** పటిభాగనిమిత్తుప్పత్తితో పట్ఠాయ.

౩౩. పఞ్చసు ఝానఙ్గేసు ఏకేకారమ్మణే ఉప్పన్నావజ్జనానన్తరం చతుపఞ్చజవనకతిపయభవఙ్గతో పరం అగన్త్వా అపరాపరం ఝానఙ్గావజ్జనసమత్థతా **ఆవజ్జనవసితా** నామ. సమాపజ్జితుకామతానన్తరం కతిపయభవఙ్గతో పరం అగన్త్వా ఉప్పన్నావజ్జనానన్తరం సమాపజ్జితుం సమత్థతా **సమాపజ్జనవసితా** నామ. సేతు వియ సీఘసోతాయ నదియా ఓఘం భవఙ్గవేగం ఉపచ్ఛిన్దిత్వా యథాపరిచ్ఛిన్నకాలం ఝానం ఠపేతుం సమత్థతా భవఙ్గపాతతో రక్ఖణయోగ్యతా **అధిట్ఠానవసితా**

నామ. యథా పరిచ్ఛిన్నకాలం అనతిక్కమిత్వా ఝానతో వుట్ఠానసమత్థతా **వుట్ఠానవసితా** నామ. అథ వా యథాపరిచ్ఛిన్నకాలతో ఉద్ధం గన్తుం అదత్వా ఠపనసమత్థతా **అధిట్ఠానవసితా** నామ. యథాపరిచ్ఛిన్నకాలతో అన్తో అవుట్ఠహిత్వా యథాకాలవసేనేవ వుట్ఠానసమత్థతా **వుట్ఠానవసితా** నామాతి అలమతిప్పపఞ్చేన. పచ్చవేక్ఖణవసితా పన ఆవజ్జనవసితాయ ఏవ సిద్ధా. ఆవజ్జనానన్తరజవనానేవ హి పచ్చవేక్ఖణజవనాని నామ. **వితక్కాదిఓళారికఙ్గం పహానాయాతి** దుతియజ్ఝానాదీహి వితక్కాదిఓళారికఙ్గానం ఝానక్ఖణే అనుప్పాదాయ. **పదహతో**తి పరికమ్మం కరోన్తస్స. తస్స పన ఉపచారభావనా నిప్ఫన్నా నామ హోతి వితక్కాదీసు నికన్తివిక్ఖమ్భనతో పట్ఠాయాతి దట్ఠబ్బం. **యథారహన్తి** తంతంఝానికకసిణాదిఆరమ్మణానురూపం.

౩౬. ఆకాసకసిణస్స ఉగ్ఘాటేతుం అసక్కుణేయ్యత్తా వుత్తం ''**ఆకాసవజ్జితేసూ**''తి. **కసిణన్తి** కసిణపటిభాగనిమిత్తం. **ఉగ్ఘాటేత్వా**తి అమనసికారవసేన ఉద్ధరిత్వా. **అనన్తవసేన పరికమ్మం కరోన్తస్సా**తి "అనన్తం ఆకాసం, అనన్తం ఆకాస"న్తి ఆకాసం ఆరబ్భ పరికమ్మం కరోన్తస్స, న పన కేవలం "అనన్తం అనన్త"న్తి. ఏవం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనేపి. "అనన్త"న్తి అవత్వాపి "ఆకాసో ఆకాసో (విసుద్ధి॰ ౧.౨౭౬), విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణ"న్తి (విసుద్ధి॰ ౧.౨౮౧) మనసి కాతుం వట్టతీతి ఆచరియా.

౩౯. ''**సన్తమేతం, పణీతమేత**''**న్తి పరికమ్మం కరోన్తస్సా**తి అభావమత్తారమ్మణతాయ "ఏతం సన్తం, ఏతం పణీత"న్తి భావేన్తస్స.

౪౦. **అవసేసేసు చా**తి కసిణాదీహి సహ అప్పనావహకమ్మట్ఠానతో అవసేసేసు బుద్ధానుస్సతిఆదీసు అట్ఠసు , సఞ్ఞావవత్థానేసు చాతి దససు కమ్మట్ఠానేసు. **పరికమ్మం కత్వా**తి "సో భగవా ఇతిపి అరహం, ఇతిపి సమ్మాసమ్బుద్ధో"త్యాదినా (విసుద్ధి॰ ౧.౧౨౪) వుత్తవిధానేన పరికమ్మం కత్వా. **సాధుకముగ్గహితే**తి బుద్ధాదిగుణనిన్నపోణపబ్భారచిత్తతావసేన సుట్ఠు ఉగ్గహితే. **పరికమ్మఞ్చ సమాధియతీ**తి పరికమ్మభావనా సమాహితా నిప్ఫజ్జతి. **ఉపచారో చ సమ్పజ్జతీ**తి నీవరణాని విక్ఖమ్భేన్తో ఉపచారసమాధి చ ఉప్పజ్జతి.

౪౧. **అభిఞ్ఞావసేన పవత్తమానన్తి** అభివిసేసతో జాననట్ఠేన అభిఞ్ఞాసఙ్ఖాతం ఇద్ధివిధాదిపఞ్చలోకియాభిఞ్ఞావసేన పవత్తమానం, **అభిఞ్ఞాపాదకపఞ్చమజ్ఝానా వుట్ఠహిత్వా**తి కసిణానులోమాదీహి చుద్దసహాకారేహి (విసుద్ధి॰ ౨.౩౬౫) చిత్తం పరిదమేత్వా అభినీహారక్ఖమం కత్వా ఉపేక్ఖేకగ్గతాయోగతో అనురూపత్తా చ రూపావచరపఞ్చమజ్ఝానమేవ అభిఞ్ఞానం పాదకం పతిట్ఠాభూతం పథవాదికసిణారమ్మణం పఞ్చమజ్ఝానం, తం సమాపజ్జిత్వా తతో వుట్ఠాయ. **అధిట్ఠేయ్యాదికమావజ్జేత్వా**తి ఇద్ధివిధఞాణస్స పరికమ్మకాలే అధిట్ఠాతబ్బం వికుబ్బనీయం సతాదికం కోమారరూపాదికం, దిబ్బసోతస్స పరికమ్మకాలే ఓళారసుఖుమభేదం సద్దం, చేతోపరియఞాణస్స పరికమ్మకాలే పరస్స హదయఙ్గతవణ్ణదస్సనేన సరాగాదిభేదం చిత్తం, పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స పరికమ్మసమయే పురిమభవేసు చుతిచిత్తాదిభేదం పుబ్బే నివుత్థక్ఖన్ధం, దిబ్బచక్ఖుస్స పరికమ్మసమయే ఓభాసఫరితట్ఠానగతం రూపం వా ఆవజ్జేత్వా.

పరికమ్మం కరోన్తస్సాతి "సతం హోమి, సహస్సం హోమీ"త్యాదినా పరికమ్మం కరోన్తస్స. **రూపాదీసూతి** పరికమ్మవిసయభూతేసు రూపపాదకజ్ఝానసద్దపరచిత్తపుబ్బేనివుత్థక్ఖన్ధాదిభేదేసు ఆరమ్మణేసు. ఏత్థ హి ఇద్ధివిధఞాణస్స తావ పాదకజ్ఝానం, కాయో, రూపాదిఅధిట్ఠానే రూపాదీని చాతి ఛ ఆరమ్మణాని . తత్థ పాదకజ్ఝానం అతీతమేవ, కాయో పచ్చుప్పన్నో, ఇతరం పచ్చుప్పన్నమనాగతం వా. దిబ్బసోతస్స పన సద్దోయేవ, సో చ ఖో పచ్చుప్పన్నో.

పరచిత్తవిజాననాయ పన అతీతే సత్తదివసేసు, అనాగతే సత్తదివసేసు చ పవత్తం పరిత్తాదీసు యం కిఞ్చి తికాలికం చిత్తమేవ ఆరమ్మణం హోతీతి **మహాఅట్ఠకథాచరియా** (విసుద్ధి. ౨.౪౧౬; ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౩౪).

సఙ్గహకారా పన "చత్తారోపి ఖన్ధా"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౩౪) వదన్తి, కథం పనస్సా పచ్చుప్పన్నచిత్తారమ్మణతా, నను చ ఆవజ్జనాయ గహితమేవ ఇద్ధిచిత్తస్స ఆరమ్మణం హోతి, ఆవజ్జనాయ చ పచ్చుప్పన్నచిత్తమారమ్మణం కత్వా నిరుజ్ఝమానాయ తంసమకాలమేవ పరస్స చిత్తమ్పి నిరుజ్ఝతీతి ఆవజ్జనజవనానం కాలవసేన ఏకారమ్మణతా న సియా, మగ్గఫలవీథితో అఞ్ఞత్థ ఆవజ్జనజవనానం కథఞ్చ నానారమ్మణతా న అధిప్పేతాతి? **అట్ఠకథాయం** (విసుద్ధి. ౨.౪౧౬; ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౩౪) తావ సన్తతిఅద్ధాపచ్చుప్పన్నారమ్మణతా యోజితా. **ఆనన్దాచరియో** (ధ. స. మూలటీ. ౧౪౩౪ థోక విసదిసం) పన భణతి "పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ పచ్చుప్పన్నాదివిభాగం అకత్వా కేవలం 'ఇమస్స చిత్తం జానామి'చ్చేవ పరికమ్మం కత్వా పునపి పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ అవిసేసేనేవ చిత్తం ఆవజ్జేత్వా తిణ్ణం, చతున్నం వా పరికమ్మానం అనన్తరం చేతోపరియఞాణేన పరస్స చిత్తం పటివిజ్ఝతి రూపం వియ దిబ్బచక్ఖునా. పచ్ఛా కామావచరచిత్తేన సరాగాదివవత్థానమ్పి కరోతి నీలాదివవత్థానం వియ. తాని చ సబ్బాని అభిముఖీభూతచిత్తారమ్మణానేవ, అనిట్ఠే చ ఠానే నానారమ్మణతాదోసో నత్థి అభిన్నాకారప్పవత్తితో"తి. పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స పుబ్బే నివుత్థక్ఖన్ధా, ఖన్ధప్పటిబద్ధాని చ నామగోత్తాని, నిబ్బానఞ్చ ఆరమ్మణం హోతి, దిబ్బచక్ఖుస్స పన రూపమేవ పచ్చుప్పన్నన్తి అయమేతేసం ఆరమ్మణవిభాగో. **యథారహమప్పేతీతి** తంతంపరికమ్మానురూపతో అప్పేతి.

౪౨. ఇదాని ఆరమ్మణానం భేదేన అభిఞ్ఞాభేదం దస్సేతుం "ఇద్ధివిధా"త్యాదిమాహ. అధిట్ఠానాది ఇద్ధిప్పభేదో ఏతిస్సాతి **ఇద్ధివిధా**. దిబ్బానం సోతసదిసతాయ, దిబ్బవిహారసన్నిస్సితతాయ చ దిబ్బఞ్చ తం సోతఞ్చాతి **దిబ్బసోతం**. పరేసం చిత్తం విఞ్ఞాయతి ఏతాయాతి **పరచిత్తవిజాననా**. అత్తనో సన్తానే నివుత్థవసేన చేవ గోచరనివాసవసేన చ పుబ్బే అతీతభవేసు ఖన్ధాదీనం అనుస్సరణం **పుబ్బేనివాసానుస్సతి**. వుత్తనయేన దిబ్బఞ్చ తం చక్ఖు చాతి **దిబ్బచక్ఖు**. 'చుతూపపాతఞాణ'న్తి పన దిబ్బచక్ఖుమేవ వుచ్చతి. యథాకమ్మూపగఞాణఅనాగతంసఞాణానిపి దిబ్బచక్ఖువసేనేవ ఇజ్ఝన్తి. న హి తేసం విసుం పరికమ్మం అత్థి. తత్థ అనాగతంసఞాణస్స తావ అనాగతే సత్తదివసతో పరం పవత్తనకం చిత్తచేతసికం దుతియదివసతో పట్ఠాయ పవత్తనకఞ్చ యం కిఞ్చి ఆరమ్మణం హోతి. తఞ్హి సవిసయే సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణగతికన్తి. యథా కమ్మూపగఞాణస్స పన కుసలాకుసలసఙ్ఖాతా చేతనా, చత్తారోపి వా ఖన్ధా ఆరమ్మణన్తి దట్ఠబ్బం.

గోచరవసేన భేదో **గోచరభేదో**.

గోచరభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమథకమ్మట్ఠానవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విపస్సనాకమ్మట్ఠానం

విసుద్ధిభేదవణ్ణనా

౪౩. అనిచ్చాదివసేన వివిధాకారేన పస్సతీతి విపస్సనా, అనిచ్చానుపస్సనాదికా భావనాపఞ్ఞా. తస్సా కమ్మట్ఠానం, సాయేవ వా కమ్మట్ఠానన్తి విపస్సనాకమ్మట్ఠానం. తస్మిం **విపస్సనాకమ్మట్ఠానే** సత్తవిధేన విసుద్ధిసఙ్గహోతి సమ్బన్ధో.

౪౪. అనిచ్చతాయేవ లక్ఖణం లక్ఖితబ్బం, లక్ఖీయతి అనేనాతి వా **అనిచ్చలక్ఖణం**. ఉదయవయపటిపీళనసఙ్ఖాతదుక్ఖభావో వ లక్ఖణన్తి **దుక్ఖలక్ఖణం**. పరపరికప్పితస్స అత్తనో అభావో అనత్తతా, తదేవ లక్ఖణన్తి **అనత్తలక్ఖణం**.

౪౫. తిణ్ణం లక్ఖణానం అను అను పస్సనా **అనిచ్చానుపస్సనాదికా**.

౪౬. ఖన్ధాదీనం కలాపతో సమ్మసనవసప్పవత్తం ఞాణం **సమ్మసనఞాణం**. ఉప్పాదభఙ్గానుపస్సనావసప్పవత్తఞాణం **ఉదయబ్బయఞాణం**. ఉదయం ముఞ్చిత్వా వయే పవత్తం ఞాణం **భఙ్గఞాణం**. సఙ్ఖారానం భయతో అనుపస్సనావసేన పవత్తం ఞాణం **భయఞాణం,** దిట్ఠభయానం ఆదీనవతో పేక్ఖణవసేన పవత్తం ఞాణం **ఆదీనవఞాణం,** దిట్ఠాదీనవేసు నిబ్బిన్దనవసప్పవత్తం ఞాణం **నిబ్బిదాఞాణం**. నిబ్బిన్దిత్వా సఙ్ఖారేహి ముఞ్చితుకమ్యతావసేన పవత్తం ఞాణం **ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం**. ముచ్చనస్స ఉపాయసమ్పటిపాదనత్థం పున సఙ్ఖారానం పరిగ్గహవసప్పవత్తం ఞాణం **పటిసఙ్ఖాఞాణం**. పటిసఙ్ఖాతధమ్మేసు భయనన్దీవివజ్జనవసేన అజ్ఝుపేక్ఖిత్వా పవత్తం ఞాణం **సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం**. పురిమానం నవన్నం కిచ్చనిప్ఫత్తియా, ఉపరి చ సత్తతింసాయ బోధిపక్ఖియధమ్మానం అనుకూలం ఞాణం **అనులోమఞాణం**.

౪౭. అత్తసుఞ్ఞతాయ **సుఞ్ఞతో**. సంయోజనాదీహి విముచ్చనట్ఠేన **విమోక్ఖో**. నిచ్చనిమిత్తాదినో అభావతో **అనిమిత్తో**. పణిహితస్స తణ్హాపణిధిస్స అభావతో **అప్పణిహితో**.

౪౮. యో నం పాతి, తం మోక్ఖేతి అపాయాదీహి దుక్ఖేహీతి పాతిమోక్ఖం, తదేవ కాయదుచ్చరితాదీహి సంవరణతో సంవరో, సమాధానోపధారణట్ఠేన సీలఞ్చాతి **పాతిమోక్ఖసంవరసీలం**. మనచ్ఛట్ఠానం ఇన్ద్రియానం రూపాదీసు సంవరణవసేన పవత్తం సీలం **ఇన్ద్రియసంవరసీలం**. మిచ్ఛాజీవ వివజ్జనేన ఆజీవస్స పరిసుద్ధివసప్పవత్తం **ఆజీవపారిసుద్ధిసీలం**. పచ్చయే సన్నిస్సితం తేసం ఇదమత్థికతాయ పచ్చవేక్ఖణసీలం **పచ్చయసన్నిస్సితసీలం**. చతుబ్బిధత్తా దేసనాసంవరపరియేట్ఠిపచ్చవేక్ఖణవసేన, పరిసుద్ధత్తా చ **చతుపారిసుద్ధిసీలం** నామ.

౫౦. **చిత్తవిసుద్ధి నామ** చిత్తస్స వినీవరణభావాపాదనవసేన విసోధనతో, చిత్తసీసేన నిద్దిట్ఠత్తా, విసుద్ధత్తా చాతి వా కత్వా.

౫౧. "ధమ్మానం సామఞ్ఞసభావో లక్ఖణం, కిచ్చసమ్పత్తియో రసో, ఉపట్ఠానాకారో, ఫలఞ్చ పచ్చుపట్ఠాన"న్తి ఏవం వుత్తానం లక్ఖణాదీనం "ఫుసనలక్ఖణో ఫస్సో, కక్ఖళలక్ఖణా పథవీ"త్యాదినా విత్థారతో, "నమనలక్ఖణం నామం, రుప్పనలక్ఖణం రూప"న్త్యాదినా సఙ్ఖేపతో చ పరిగ్గహో పచ్చత్తలక్ఖణాదివసేన పరిచ్ఛిజ్జ గహణం దుక్ఖసచ్చవవత్థానం **దిట్ఠివిసుద్ధి నామ** "నామరూపతో అత్తా నత్థీ"తి దస్సనతో దిట్ఠి చ అత్తదిట్ఠిమలవిసోధనతో విసుద్ధి చాతి కత్వా.

౫౨. **పచ్చయపరిగ్గహో**తి నామఞ్చ రూపఞ్చ పటిసన్ధియం తావ అవిజ్జాతణ్హాఉపాదానకమ్మహేతువసేన నిబ్బత్తతి. పవత్తియఞ్చ రూపం కమ్మచిత్తఉతుఆహారపచ్చయవసేన, నామఞ్చ చక్ఖురూపాదినిస్సయారమ్మణాదిపచ్చయవసేన,

విసేసతో చ యోనిసోమనసికారాదిచతుచక్కసమ్పత్తియా కుసలం, తబ్బిపరియాయేన అకుసలం, కుసలాకుసలవసేన విపాకో భవఙ్గాదివసేన ఆవజ్జనం, ఖీణాసవసన్తానవసేన కిరియజవనం, ఆవజ్జనఞ్చ ఉప్పజ్జతీతి ఏవం సాధారణాసాధారణవసేన తీసు అద్ధాసు నామరూపప్పవత్తియా పచ్చక్ఖాదిసిద్ధస్స కమ్మాదిపచ్చయస్స పరిగ్గణ్హనం సముదయసచ్చస్స వవత్థానం **కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి నామ** "అహోసిం ను ఖో అహమతీతమద్ధాన"న్త్యాదికాయ (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦) సోళసవిధాయ, "సత్థరికఙ్ఖతీ"త్యాదికాయ (ధ॰ స॰ ౧౧౨౩; విభ॰ ౯౧౫) అట్ఠవిధాయ చ కఙ్ఖాయ వితరణతో అతిక్కమనతో కఙ్ఖావితరణా, అహేతుకవిసమహేతుదిట్ఠిమలవిసోధనతో విసుద్ధి చాతి కత్వా.

౨౩. తతో పచ్చయపరిగ్గహతో పరం **తథాపరిగ్గహితేసు** పచ్చత్తలక్ఖణాదివవత్థానవసేన, పచ్చయవవత్థానవసేన చ పరిగ్గహితేసు లోకుత్తరవజ్జేసు తిభూమిపరియాపన్నేసు నామరూపేసు **అతీతాదిభేదభిన్నేసు ఖన్ధాదినయమారబ్భ** పఞ్చక్ఖన్ధద్వారఛళారమ్మణఛద్వారప్పవత్తధమ్మాదివసేన ఆగతం ఖన్ధాదినయం ఆరబ్భ **కలాపవసేన** పిణ్డవసేన **సఙ్ఖిపిత్వా** యం అతీతే జాతం రూపం, తం అతీతేవ నిరుద్ధం. యం అనాగతే భావి రూపం, తమ్పి తత్థేవ నిరుజ్ఝిస్సతి. యం పచ్చుప్పన్నం, తం అనాగతం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తథా అజ్ఝత్తబహిద్ధసుఖుమఓళారికహీనపణీతరూపాదయో. తస్మా "**అనిచ్చం** అత్తాదివసేన న ఇచ్చం అనుపగన్తబ్బం **ఖయట్ఠేన** ఖయగమనతో, **దుక్ఖం భయట్ఠేన** భయకరత్తా, **అనత్తా అసారకట్ఠేన** అత్తసారాదిఅభావేనా"తి చ "చక్ఖుం అనిచ్చం…పే॰… మనో. రూపం…పే॰… ధమ్మా. చక్ఖువిఞ్ఞాణం…పే॰… మనోవిఞ్ఞాణం అనిచ్చం దుక్ఖం అనత్తా"త్యాదినా (పటి॰ మ॰ ౧.౪౮) అతీతాదిఅద్ధవసేన, అతీతాదిసన్తానవసేన, అతీతాదిఖణవసేన చ **సమ్మసనఞాణేన** హుత్వాఅభావఉదయబ్బయపటిపీళనఅవసవత్తనాకారసఙ్ఖాతలక్ఖణత్తయసమ్మసనవసప్పవత్తేన కలాపసమ్మసనఞాణేన లక్ఖణత్తయం **సమ్మసన్తస్స** పరిమజ్జన్తస్స.

సమ్మసనఞాణే పన ఉప్పన్నే పున **తేస్వేవ** సఙ్ఖారేసు "అవిజ్జాసముదయా రూపసముదయో, తణ్హాకమ్మఆహారసముదయా రూపసముదయో, తథా అవిజ్జానిరోధా రూపనిరోధో, తణ్హాకమ్మఆహారనిరోధా రూపనిరోధో"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦) ఏవం రూపక్ఖన్ధే వేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారక్ఖన్ధేసుపి ఆహారం అపనేత్వా "ఫస్ససముదయా ఫస్సనిరోధా"తి చ ఏవం ఫస్సం పక్ఖిపిత్వా, విఞ్ఞాణక్ఖన్ధే "నామరూపసముదయా నామరూపనిరోధా"తి నామరూపం పక్ఖిపిత్వా పచ్చయసముదయవసేన, పచ్చయనిరోధవసేన చ, పచ్చయే అనామసిత్వా పచ్చుప్పన్నక్ఖన్ధేసు నిబ్బత్తిలక్ఖణమత్తస్స, విపరిణామలక్ఖణమత్తస్స చ దస్సనేన ఖణవసేన చాతి ఏకేకస్మిం ఖన్ధే **పచ్చయవసేన** చతుధా, **ఖణవసేన** ఏకధా చాతి పఞ్చధా ఉదయం, పఞ్చధా వయన్తి దసదసఉదయబ్బయదస్సనవసేన సమపణ్ణాసాకారేహి **ఉదయబ్బయఞాణేన ఉదయబ్బయం సమనుపస్సన్తస్స** ఆరద్ధవిపస్సకస్స యోగినో విపస్సనాచిత్తసముట్ఠానో సరీరతో నిచ్ఛరణకఆలోకసఙ్ఖాతో **ఓభాసో,** విపస్సనాచిత్తసహజాతా ఖుద్దికాదిపఞ్చవిధా (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧ ధమ్ముద్దేసవార ఝానఙ్గరాసివణ్ణనా) **పీతి,** తథా కాయచిత్తదరథవూపసమలక్ఖణా కాయచిత్తవసేన దువిధా **పస్సద్ధి,** బలవసద్ధిన్ద్రియసఙ్ఖాతో **అధిమోక్ఖో,** సమ్మప్పధానకిచ్చసాధకో వీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గసఙ్ఖాతో **పగ్గహో,** అతిపణీతం **సుఖం,** ఇన్దవిస్సట్ఠవజిరసదిసం తిలక్ఖణవిపస్సనాభూతం **ఞాణం,** సతిపట్ఠానభూతా చిరకతాదిఅనుస్సరణసమత్థా ఉపట్ఠానసఙ్ఖాతా సతి, సమప్పవత్తవిపస్సనాసహజాతా ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గభూతా తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖా, మనోద్వారే ఆవజ్జనుపేక్ఖా చాతి దువిధాపి **ఉపేక్ఖా,** ఓభాసాదీసు ఉప్పన్నేసు "న వత మే ఇతో పుబ్బే ఏవరూపో ఓభాసో ఉప్పన్నపుబ్బో"త్యాదినా (విసుద్ధి॰ ౨.౭౩౩)

నయేన తత్థ ఆలయం కురుమానా సుఖుమతణ్హా రూపనికన్తిచాతి ఓభాసాదీసు దససు విపస్సనుపక్కిలేసేసు ఉప్పన్నేసు "న వత మే ఇతో పుబ్బే ఏవరూపా ఓభాసాదయో ఉప్పన్నపుబ్బా అద్ధా మగ్గప్పత్తోస్మి, ఫలప్పత్తోస్మీ"తి (విసుద్ధి॰ ౨.౭౩౩) అగ్గహేత్వా "ఇమే ఓభాసాదయో తణ్హాదిట్ఠిమానవత్థుతాయ న మగ్గో, అథ ఖో విపస్సనుపక్కిలేసా ఏవ, తబ్బినిముత్తం పన వీథిపటిపన్నం విపస్సనాఞాణం మగ్గో"తి ఏవం మగ్గామగ్గలక్ఖణస్స వవత్థానం నిచ్ఛయనం మగ్గామగ్గస్స జాననతో, దస్సనతో, అమగ్గే మగ్గసఞ్ఞాయ విసోధనతో చ **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి నామ**.

౨౫. **యావానులోమాతి** యావ సచ్చానులోమఞాణా. **నవ విపస్సనాఞాణానీతి** (విసుద్ధి॰ ౨.౭౩౭ ఆదయో) ఖన్ధానం ఉదయఞ్చ వయఞ్చ జాననకం **ఉదయబ్బయఞాణం,** ఉదయం ముఞ్చిత్వా భఙ్గమత్తానుపేక్ఖకం **భఙ్గఞాణం,** భఙ్గవసేన ఉపట్ఠితానం సీహాదీనం వియ భాయితబ్బాకారానుపేక్ఖకం **భయఞాణం,** తథానుపేక్ఖితానం ఆదిత్తఘరస్స వియ ఆదీనవాకారానుపేక్ఖకం **ఆదీనవఞాణం,** దిట్ఠాదీనవేసు నిబ్బిన్దనవసేన పవత్తం **నిబ్బిదాఞాణం,** జాలాదితో మచ్ఛాదికా వియ తేహి తేభూమకధమ్మేహి ముచ్చితుకామతావసేన పవత్తం **ముచ్చితుకమ్యతాఞాణం,** ముచ్చనుపాయసమ్పాదనత్థం దిట్ఠాదీనవేసుపి సముద్దసకుణీ వియ పునప్పునం సమ్మసనవసప్పవత్తం **పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం,** చత్తభరియో పురిసో వియ దిట్ఠాదీనవేసు తేసు సఙ్ఖారేసు ఉపేక్ఖనాకారప్పవత్తం **సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం,** అనిచ్చాదిలక్ఖణవిపస్సనతాయ హేట్ఠా పవత్తానం అట్ఠన్నం విపస్సనాఞాణానం, ఉద్ధం మగ్గక్ఖణే అధిగన్తబ్బానం సత్తతింసబోధిపక్ఖియధమ్మానఞ్చ అనులోమతో మగ్గవీథియం గోత్రభుతో పుబ్బే పవత్తం సచ్చానులోమికఞాణసఙ్ఖాతం నవమం **అనులోమఞాణన్తి** ఇమాని నవ ఞాణాని ఞాణదస్సనవిసుద్ధియా పటిపదాభావతో తిలక్ఖణజాననట్ఠేన, పచ్చక్ఖతో దస్సనట్ఠేన, పటిపక్ఖతో విసుద్ధత్తా చ **పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి నామ**.

౨౬. విపస్సనాయ పరిపాకో **విపస్సనాపరిపాకో,** సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం. తం **ఆగమ్మ** పటిచ్చ. ఇదాని **అప్పనా ఉప్పజ్జిస్సతీతి** "ఇదాని అప్పనాసఙ్ఖాతో లోకుత్తరమగ్గో ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి వత్తబ్బక్ఖణే. **యం కిఞ్చీతి** సఙ్ఖారుపేక్ఖాయ గహితేసు తీసు ఏకం యం కిఞ్చి.

౨౭. విపస్సనాయ మత్థకప్పత్తియా **సిఖాప్పత్తా**. అనులోమఞాణసహితతాయ **సానులోమా**. సా ఏవ సఙ్ఖారేసు ఉదాసీనత్తా **సఙ్ఖారుపేక్ఖా**. యథానురూపం అపాయాదితో, సఙ్ఖారనిమిత్తతో చ వుట్ఠహనతో వుట్ఠానసఙ్ఖాతం మగ్గం గచ్ఛతీతి **వుట్ఠానగామినీ**.

౨౮. **అభిసమ్బోన్తన్తి** పాపుణన్తం.

౨౯. **పరిజానన్తోతి** "ఏత్తకం దుక్ఖం, న ఇతో ఊనాధిక"న్తి పరిచ్ఛిజ్జ జానన్తో. **సచ్ఛికరోన్తోతి** ఆరమ్మణకరణవసేన పచ్చక్ఖం కరోన్తో. **మగ్గసచ్చం భావనావసేనాతి** మగ్గసచ్చసఙ్ఖాతస్స సమ్పయుత్తమగ్గసఙ్ఖాతస్స చతుత్థసచ్చస్స సహజాతాదిపచ్చయో హుత్వా వడ్ఢనవసేన. ఏకస్సేవ ఞాణస్స చతుకిచ్చసాధనం పదీపాదీనం వట్టిదాహాదిచతుకిచ్చదస్సనతో, "యో, భిక్ఖవే, దుక్ఖం పస్సతీ"త్యాది (సం॰ ని॰ ౫.౧౧౦౦; విసుద్ధి॰ ౨.౮౩౯) ఆగమతో చ సమ్పటిచ్ఛితబ్బం.

౩౯. **ద్వే తీణి ఫలచిత్తాని పవత్తిత్వాతి** మగ్గుప్పత్తియా అనురూపతో ద్వే వా తీణి వా ఫలచిత్తాని అపనీతగ్గిమ్హి ఠానే ఉణ్హత్తనిబ్బాపనత్థాయ ఘటేహి అభిసిఞ్చమానముదకం వియ సముచ్ఛిన్నకిలేసేపి సన్తానే దరథపటిప్పస్సమ్భకాని

హుత్వా పవత్తిత్వా, తేసం పవత్తియాతి వుత్తం హోతి. **పచ్చవేక్ఖణఞాణానీ**తి మగ్గఫలాదివిసయాని కామావచరఞాణాని, యాని సన్ధాయ “విముత్తస్మిం విముత్తమితి ఞాణం హోతీ”తి (మహావ. ౨౩) వుత్తం.

౬౦. ఇదాని పచ్చవేక్ఖణాయ భూమిం దస్సేతుం **‘‘మగ్గం ఫలఞ్చా’’**త్యాది వుత్తం. తత్థ “ఇమినావ వతాహం మగ్గేన ఆగతో”తి **మగ్గం పచ్చవేక్ఖతి**. తతో “అయం నామ మే ఆనిసంసో లద్ధో”తి తస్స **ఫలం,** తతో “అయం నామ మే ధమ్మో ఆరమ్మణతో సచ్ఛికతో”తి **నిబ్బానఞ్చ పణ్డితో పచ్చవేక్ఖతి.** తతో “ఇమే నామ మే కిలేసా పహీనా”తి **పహీనే కిలేసే,** “ఇమే నామ అవసిట్ఠా”తి అవసిట్ఠకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి వా, న వా. కోచి సేక్ఖో పచ్చవేక్ఖతి, కోచి న పచ్చవేక్ఖతి. తత్థ కామచారోత్యధిప్పాయో. తథా హి మహానామో సక్కో “కో సు నామ మే ధమ్మో అజ్ఝత్తం అప్పహీనో”తి (మ. ని. ౧.౧౭౫; విసుద్ధి. ౨.౮౧౨) అప్పహీనే కిలేసే పుచ్ఛి. అరహతో పన అవసిట్ఠకిలేసపచ్చవేక్ఖణం నత్థి సబ్బకిలేసానం పహీనత్తా, తస్మా తిణ్ణం సేక్ఖానం పన్నరస అరహతో చత్తారీతి ఏకూనవీసతి పచ్చవేక్ఖణఞాణానీతి దట్ఠబ్బం.

ఛబ్బిసుద్ధికమేనాతి (విసుద్ధి. ౨.౬౬౨ ఆదయో) సీలచిత్తవిసుద్ధీనం వసేన మూలభూతానం ద్విన్నం, దిట్ఠివిసుద్ధిఆదీనం వసేన సరీరభూతానం చతున్నన్తి ఏతాసం ఛన్నం విసుద్ధీనం కమేన. చతున్నం సచ్చానం జాననతా, పచ్చక్ఖకరణతో, కిలేసమలేహి విసుద్ధత్తా చ **ఞాణదస్సనవిసుద్ధి నామ**.

ఏత్థాతి విపస్సనాకమ్మట్ఠానే.

విసుద్ధిభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విమోక్ఖభేదవణ్ణనా

౬౧. **తత్థ** తస్మిం ఉద్దేసే. సఙ్ఖారేసు “యో అత్తాభినివేసో కమ్మస్స కారకో ఫలస్స చ వేదకో ఏసో మే అత్తా”తి ఏవం అభినివేసో దళ్హగ్గాహో, తం ముఞ్చన్తీ “అనత్తా”తి పవత్తా అనుపస్సనావ అత్తసుఞ్ఞతాకారానుపస్సనతో **సుఞ్ఞతానుపస్సనా నామ విమోక్ఖముఖం** పటిపక్ఖతో విముత్తివసేన విమోక్ఖసఙ్ఖాతస్స లోకుత్తరం మగ్గఫలస్స ద్వారం హోతి.

౬౨. సఙ్ఖారేసు “అనిచ్చ”న్తి పవత్తా అనుపస్సనా అనిచ్చే “నిచ్చ”న్తి (అ. ని. ౪.౪౯; పటి. మ. ౧.౨౩౬; విభ. ౯౩౯) పవత్తం సఞ్ఞాచిత్తదిట్ఠివిపల్లాససఙ్ఖాతం **విపల్లాసనిమిత్తం ముఞ్చన్తీ** పజహన్తీ విపల్లాసనిమిత్తరహితాకారానుపస్సనతో **అనిమిత్తానుపస్సనా నామ** విమోక్ఖముఖం హోతీతి సమ్బన్ధో.

౬౩. “దుక్ఖ”న్తి పవత్తానుపస్సనా సఙ్ఖారేసు “ఏతం మమ, ఏతం సుఖ”న్త్యాదినా నయేన పవత్తం కామభవతణ్హాసఙ్ఖాతం **తణ్హాపణిధిం** తణ్హాపత్థనం **ముఞ్చన్తీ** దుక్ఖాకారదస్సనేన పరిచ్చజన్తీ పణిధిరహితాకారానుపస్సనతో **అప్పణిహితానుపస్సనా నామ**.

౬౪. **తస్మా**తి యస్మా ఏతాసం తిస్సన్నం ఏతాని తీణి నామాని, తస్మా యది వుట్ఠానగామినివిపస్సనా అనత్తతో విపస్సతి. **మగ్గో సుఞ్ఞతో నామ విమోక్ఖో హోతి** ఆగమనవసేన లద్ధనామత్తా.

౬౬. విపస్సనాగమనవసేనాతి విపస్సనాసఙ్ఖాతాగమనవసేన. ఆగచ్ఛతి ఏతేన మగ్గో, ఫలఞ్చాతి విపస్సనామగ్గో ఇధ **ఆగమనం** నామ.

౬౭. యథావుత్తనయేనాతి పుబ్బే వుత్తఅనత్తానుపస్సనాదివసేన. **యథాసకం ఫలముప్పజ్జమానమ్పీతి** యథాలద్ధమగ్గస్స ఫలభూతం అత్తనో అత్తనో ఫలం ఉప్పజ్జమానమ్పి మగ్గాగమనవసేన అలభిత్వా విపస్సనాగమనవసేనేవ తీణి నామాని లభతి ఫలసమాపత్తికాలే తదా మగ్గప్పవత్తాభావేన తస్స ద్వారభావాయోగతో. **ఆరమ్మణవసేనాతి** సబ్బసఙ్ఖారసుఞ్ఞతత్తా, సఙ్ఖారనిమిత్తరహితత్తా, తణ్హాపణిధిరహితత్తా చ సుఞ్ఞతఅనిమిత్తఅప్పణిహితనామవన్తం నిబ్బానం ఆరబ్భ పవత్తత్తా తస్స వసేన. **సరసవసేనాతి** రాగాదిసుఞ్ఞతత్తా, రూపనిమిత్తాదిఆరమ్మణరహితత్తా, కిలేసపణిధిరహితత్తా అత్తనో గుణవసేన. **సబ్బత్థాతి** మగ్గవీథియం, ఫలసమాపత్తివీథియఞ్చ. **సబ్బేసమ్పీతి** మగ్గస్స, ఫలస్సపి.

విమోక్ఖభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుగ్గలభేదవణ్ణనా

౬౮. సత్తక్ఖత్తుం సత్తసు వారేసు కామసుగతియం పటిసన్ధిగ్గహణం పరమం ఏతస్సాతి **సత్తక్ఖత్తుపరమో** న పన అట్ఠమాదికామభవగామీత్యధిప్పాయో. యం సన్ధాయ వుత్తం “న తే భవం అట్ఠమమాదియన్తీ”తి (ఖు॰ పా॰ ౬.౯; సు॰ ని॰ ౨౩౨; నేత్తి॰ ౧౧౩). రూపారూపసుగతిభవం పన సత్తవారతో పరమ్పి గచ్ఛతీతి ఆచరియా.

౬౯. రాగదోసమోహానన్తి మోహగ్గహణం రాగదోసేకట్ఠమోహం సన్ధాయాతి దట్ఠబ్బం.

౭౦. ఖీణా చత్తారో ఆసవా ఏతస్సాతి **ఖీణాసవో**. దక్ఖిణారహేసు అగ్గత్తా **అగ్గదక్ఖిణేయ్యో**.

పుగ్గలభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమాపత్తిభేదవణ్ణనా

౭౨. సబ్బేసమ్పీతి చతున్నమ్పి అరియపుగ్గలానం.

౭౩. చిత్తచేతసికానం అప్పవత్తిసఙ్ఖాతస్స నిరోధస్స సమాపత్తి **నిరోధసమాపత్తి,** దిట్ఠేవ ధమ్మే చిత్తనిరోధం పత్వా విహరణం. **అనాగామీనఞ్చాతి** కామరూపభవట్ఠానం అట్ఠసమాపత్తిలాభీనమేవ అనాగామీనం, తథా ఖీణాసవానఞ్చ. **తత్థాతి** నిరోధసమాపత్తియం. **యావ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం గన్త్వాతి** ఏవం సమథవిపస్సనానం యుగనద్ధభావాపాదనవసేన యావ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం, తావ గన్త్వా. **అధిట్ఠేయ్యాదికన్తి** కాయపటిబద్ధం ఠపేత్వా విసుం విసుం ఠపితచీవరాదిపరిక్ఖారగేహాదీనం అగ్గిఆదినా అవినాసనాధిట్ఠానం, సఙ్ఘపటిమాననసత్థుపక్కోసనానం పురేతరం వుట్ఠానం, సత్తాహబ్భన్తరే ఆయుసఙ్ఖారప్పవత్తిఓలోకనన్తి చతుబ్బిధం అధిట్ఠానాదికం పుబ్బకిచ్చం కత్వా.

సమాపత్తిభేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విపస్సనాకమ్మట్ఠానవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉయ్యోజనవణ్ణనా

౩౫. పటిపత్తిరసస్సాదన్తి ఝానసుఖఫలసుఖాదిభేదం సమథవిపస్సనాపటిపత్తిరసస్సాదం.

ఇతి అభిధమ్మత్థవిభావినియా నామ అభిధమ్మత్థసఙ్గహవణ్ణనాయ

కమ్మట్ఠానపరిచ్ఛేదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిగమనవణ్ణనా

(క) చారిత్తేన కులాచారేన సోభితే విసాలకులే ఉదయో నిబ్బత్తి యస్స, తేన, కమ్మాదివిసయాయ సద్ధాయ అభివుద్ధో పరిసుద్ధో చ దానసీలాదిగుణానం ఉదయో యస్స, తేన, **నమ్పవ్హయేన** నమ్పనామకేన, **పరానుకమ్పం** సాసనే సుఖోతరణపరిపాచనలక్ఖణం పరానుగ్గహం, **పణిధాయ** పత్థేత్వా యం పకరణం **పత్థితం** అభియాచితం, తం ఏత్తావతా పరినిట్ఠితన్తి యోజనా.

(ఖ) **తేన** పకరణప్పసుతేన విపులేన పుఞ్ఞేన పఞ్ఞావదాతేన అరియమగ్గపఞ్ఞాపరిసుద్ధేన సీలాదిగుణేన సోభితా. తతోయేవ లజ్జినో భిక్ఖూ, ధఞ్ఞానం అధివాసభూతం, **ఉదితోదితం** అచ్చన్తప్పసిద్ధం, **మూలసోమం** నామ విహారం, పుఞ్ఞవిభవస్స ఉదయసఙ్ఖాతాయ మఙ్గలత్థాయ ఆయుకన్తం మఞ్ఞన్తు, తత్థ నివాసినో భిక్ఖూ ఈదిసా హోన్తూత్యధిప్పాయో.

నిగమనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిట్ఠితా చాయం అభిధమ్మత్థవిభావినీ నామ.

అభిధమ్మత్థసఙ్గహటీకా.

నిగమనకథా

౧. రమ్మే **పులత్థి**నగరే నగరాధిరాజే,
రఞ్ఞో **పరక్కమ**భుజేన మహాభుజేన;
కారాపితే వసతి **జేతవనే** విహారే;
యో రమ్మహమ్మియవరూపవనాభిరామే.

౨. సమ్పన్నసీలదమసంయమతోసితేహి,
సమ్మానితో వసిగణేహి గుణాకరేహి;
పత్తో మునిన్దవచనాదిసు నేకగన్థ-
జాతేసు చాచరియతం మహితం విదూహి.

౩. ఞాణానుభావమిహ యస్స చ సూచయన్తీ,

సంవణ్ణనా చ వినయట్ఠకథాదికానం;
సారత్థదీపనిముఖా మధురత్థసార-
సన్దీపనేన సుజనం పరితోసయన్తీ.

౪. తస్సానుకమ్పమవలమ్బియ **సారిపుత్త**-
త్థేరస్స ధామగతసారగుణాకరస్స;
యో నేకగన్థవిసయం పటుతం అలత్థం,
తస్సేస ఞాణవిభవో విభవేకహేతు.

౫. సోహమేతస్స సంసుద్ధ-వాయామస్సానుభావతో.
అద్ధాసాసనదాయాదో, హేస్సం మేత్తేయ్యసత్థునో.

౬. జోతయన్తం తదా తస్స, సాసనం సుద్ధమానసం.
పస్సేయ్యం సక్కరేయ్యఞ్చ, గరుం మే సారిసమ్భవం.

౭. దినేహి చతువీసేహి, టీకాయం నిట్ఠితా యథా.
తథా కల్యాణసఙ్కప్పా, సీఘం సిజ్ఝన్తు పాణినన్తి.

ఇతి భదన్తసారిపుత్తమహాథేరస్స సిస్సేన రచితా

అభిధమ్మత్థవిభావినీ నామ

అభిధమ్మత్థసఙ్గహటీకా నిట్ఠితా.